Barcode : 2030020025551
Title - aan'dhra kavula charitramu muud'ava bhaagamu
Author - lin'gamu viireisha kei
Language - Telugu
Pages - 271
Publication Year - 1911
Barcode EAN.UCC-13
2030020025551

THE BOOK WAS DRENCHED

TEXT LITE WITHIN THE BOOK ONLY

UNIVERSAL
LIBRARY
OU_206244
UNIVERSAL
LIBRARY

OUP—391—29-4-72—10,000

OSMANIA UNIVERSITY LIBRARY

Call No T928.948131 Accession No T283
VAIA

Author వీరేశలింగము, కే.

Title ఆంధ్ర కవుల చరిత్రము 3వ భాగము

This book should be returned on or before the date last marked below

1911.

			పుట.
115.	ముడుంబి—వేంకటరామాచార్యుడు.	...	210.
116.	అక్కెనపల్లి—నృసింహకవి	...	211.
117.	పైడిపాటి—వేంకటనృసింహకవి.	...	213.
118.	కొటికలపూడి—వేంకటకృష్ణకవి	...	214.
119.	కాకర్పర్తి—కృష్ణకవి	...	216.
120.	కృష్ణయ్య.	...	217.
121.	తరిగొండ—వెంకమ్మ.	...	218
122.	పిండిప్రోలి—లక్ష్మణకవి.	...	221.
123.	అల్లమరాజు—రామకృష్ణకవి.	...	225.
124.	కాకర్పర్తి—విప్రపాత్రకవి.	...	227.
125.	శేషు—కృష్ణమూర్తికవి.	...	229.
126.	మంత్రిప్రెగడ—సూర్యప్రకాశకవి.	...	233.
127	భక్క—వేంకటనరసయ్య.	...	235.
128	వేల్పూరి—వేంకటేశ్వరకవి.	...	,,
129.	తిరుమలకొండపట్టణపు—చినతాతాచార్యుడు.		238.
130.	మాడభూషి—నృసింహాచార్యుడు.	...	239.
131.	కోటమరాజు—నాగయ్య.	...	,,
132.	కరాలపాటి—రంగయకవి.	...	240.
133.	రామరాజు—లక్ష్మీనారాయణ	...	[illegible]
134	త్యాగరాజ మొదలి.	...	
135.	ఓగిరాల—జగన్నాథకవి.	...	
136.	నడకట్టి—రామకవి.	...	
	భూషి—వేంకటాచార్యకవి.		

ఆంధ్రకవులచరిత్రము.

మూడవభాగము_ఆధునికకవులు.

హరిభట్టు.

ఈకవి మత్స్యపురాణమును వరాహపురాణమును తెనిఁగించెను. ఇతని నివాసస్థానము కంబముమెట్టు; ఇది బెజవాడ కాఱామడలదూరములో నున్నది. ఇతఁడు తన వరాహపురాణమునందు కంబముమెట్టుగ్రామము నీప్రకారముగా వర్ణించియున్నాఁడు:-

సీ. వరుణదిగ్వీధి నేపురిగమునఁ బ్రవహించెఁ బావనసలిలసంపన్న మన్న
దీపించె నేపురి గోపికామానసాస్పదవర్తి చెన్నగోపాలమూర్తి
భాసిల్లె నేవీటఁ బ్రహ్లాదభక్తివిశ్రాణి కొండనృసింహశార్ఙ్గపాణి
యేపట్టణంబునఁ జూపట్టె హితపద్మహేళి పీకేశబాలేందుమౌళి
చతురచతురంగబలరత్నసౌధయూధ । సాలగోపురతోరణసకలవర్ణ
పౌరవారాంగనాజనప్రముఖవస్తు । మేదురం బట్టికంబముమెట్టపురము.

కవి వైదికబ్రాహ్మణుఁడు; భారద్వాజసగోత్రుఁడు; రామపండితుని పుత్రుఁడు. ఇతఁడు మొదట వరాహపురాణమును కోటిపాక యెఱ్ఱనామాత్యున కంకితము చేసెను.

మ. ఘనతేజంబుఁ గోటిపాక యెఱ్ఱనికిఁ గేశౌర్యగాంభీర్యస
త్త్వశుభోక్తి ధనస్థయోన్నతి యశస్త్యాగక్రియాశాంతులన్
సవితల్ సాత్యకి సింధు సీరి సురశాస్తల్ నూతు సేనాని సైం
ధవదర్భదను సోము సౌమ్యుఁడుచు సంతానంబు సస్యాధిపుల్.

ఇత్యాది పద్యములచేత గుణక్రమమునఁ గవి కృతినాయకుని నెంతగా నభివర్ణించినను,

క. శ్రీమహితస్తంభాచల । నామసముద్దామపట్టణస్థలగణకి
గ్రామణికి బంధుహితకర । ఘామణికిఁ గవీంద్రపంకజనభోమణికిన్.

అను షష్ఠ్యంతపద్యమువలన నతఁడాయూరికి కరణ మయినట్టు స్పష్టపడుచున్నది.
ఇట్టి నాయకగ్రామణి నన్నుఁ బిలిపించి

మ. అమృతప్రాయవచోవిశేషరచనాహంభావసంభావనా
గ్రమణీమూర్తివి వేదశాస్త్రవివిధగ్రంథార్థనిర్ణీతి నే
కముఖబ్రహ్మవు యాజుషప్రకటశాఖాధర్మధుర్యుండ వ
ర్యమతేజుండవు రామనార్యహరిభట్టా సత్కవిగ్రామణీ.

గీ. అష్టఘంటావధానవిశిష్టబిరుద। నీవు రచియింపఁ దలఁచిన నిరుపమార్థ
రమ్య మగు నీవరాహపురాణకావ్య। మంకితము చేయు నాపేర నభిమతముగ.

అని పలికినట్లు కవి వ్రాసికొనియున్నాఁడు పయిపద్యమునందే గాక యాశ్వాసాంత గద్యమునందును "అష్టఘంటావధానపరమేశ్వర బిరుదవిఖ్యాత" యని కవి వ్రాసికొనెను గాని యీబిరుద మెవ్వరిచే నియ్యఁబడినదో తెలియఁబడదు. అయినను కవిత్వముమాత్రము పయిపద్యమునందుఁ జెప్పఁబడిన రీతిగా నమృతప్రాయముగానే యున్నది. ఇతఁడు తా నాపస్తంబసూత్రుఁ డగుట్టును తిమ్మాంబపుత్రుఁ డయినట్టును మత్స్యపురాణములో నీక్రింది పద్యమునఁ జెప్పుకొన్నాఁడు—

శా. భారద్వాజసగోత్రసంభవుఁడ నాపస్తంబుఁడన్ తిమ్మకాం
బారాజద్వరగర్భసంభవుఁడ రామక్ష్మాసురానేకజ
న్మారూఢాధికపుణ్యలబ్ధహరినామాంకాప్తసంస్తుత్యుఁడన్
శ్రీరామావరపాదపద్మయుగళీచింతాసమాయుక్తుఁడన్.

ఇతఁడు మొదట రచించిన వరాహపురాణమును నరాంకితము చేసి యట్లు చేయుట పాపకార్యమని తలఁచి తత్పాపపరిహారార్థముగా మత్స్యపురాణమును శ్రీరంగాంకితము చేసి యందీక్రిందిపద్యమును పొందుపఱిచెను—

గీ. ఆయురారోగ్యనిత్యైశ్వర్యములు గల్గి విభవంబుతో ధాత్రి వెలయుకొఱకు
ధనముకై నరాధముల సన్నుతిచేయఁ బొడమినపాపము వీడుటకొఱకు
హృదయంబు లక్ష్మీశపదపంకజములందు నిశ్చలవృత్తితో నిలుచుకొఱకు
లోకవాదులఁ బాసి రయమున వైకుంఠసదనంబునకు వేడ్కఁ జనెడుకొఱకుఁ
బరమవైష్ణవజను లెల్లఁ బ్రస్తుతింప। మత్కృతం బయి హరికథామాన్య మగుచు
నుత్తమం బగు విష్ణుధర్మోత్తరంబు। రంగనాథున కర్పింతు రమణ మెఱసి.

కవికాలమును నిర్ణయించుటకీ పుస్తకములు రెంటిలోను నాధారము లేశమును గానరాలేదు. అక్కడక్కడఁ గొన్ని యల్పదోషము లున్నను మొత్తముమీఁద నిర్దుష్టమని చెప్పఁదగిన గ్రంథరచననుబట్టియు శైలినిబట్టియు చూడఁగా నీపుస్తకములు చిరకాలము క్రిందటనే రచియింపఁబడిన వయినట్టు తోఁచుచున్నది. "అష్టఘంటావధాన" యని రెండు పుస్తకములయందును గనఁబడుచున్నది. గంటమను తెలుఁగుశబ్దమునకుఁ

ప్రకృతియయి లేఖరియని యర్థమిచ్చెడు "ఘంట" శబ్దము సంస్కృతమున నున్నదేమో! అప్పకవి యీగ్రంథములనుండి లక్ష్యములను జేకొనకపోవుటచేత నీకవి యతనికిం దరువాతనున్నాఁడేమో యని యూహ కలుగుచున్నది. కాఁబట్టి తగిన యాధారములు దొరకువఱకును మన మిప్పటికీకవికాలము క్రీస్తుశకము ౧౬౬౦ వ సంవత్సర ప్రాంత మని భావింతము. తెలియని విషయముల నూహించి పెంచి వ్రాయుటకంటె కవికృత గ్రంథములనుండి కొన్ని పద్యముల నుదాహరించి యింతటితో విరమించుట యుక్తమని యోచించి యట్లు చేయుచున్నాను.

వరాహపురాణము.

ఉ. మిక్కిలి శీతలాంబువులు మేకొని నీకు మహోష్ణవారిచేఁ
బొంకక శక్తి మీఁ యుధయముం గొని యింక నింపారఁ జూచ్ఛ ని
శ్శంకను యుద్ధ మొందెడి భవ మొడ నొసఁగక తద్వయంబు దా
నింక వెతఁగి మాపు మునుజేంద్రునకు స్వామి లోదు రందఱున్.—ఆ ౧.

మ. సమతాజేంద్రునిగూర్చి సామము భుజాశౌర్యాధికుఁ గూర్చి దా
నము నీఁ గలయంగ నేరి మహీనాథాగ్రణిం గూర్చి భే
దము శక్తిన్ మహీపుఁ గూర్చి కడిమిం దండంబుఁ గావింపఁ యు
క్తము భూపాలు కార్తగా గ్రహించి సాకాన్యాని స్తంద్రతెన్.—ఆ. ౨.

శా. వేదాగంబులు వేయుగాఁ దెలిసి దుర్వ్యాఖ్యానులై త్యేశ్వరా
ఖేదధ్యానమేతులై తుది భవత్ప్రీత్యర్థమై కర్మముల్
మోదం బొప్పఁగఁ జేయుచేరక మహామోహాంధులై యుండు నం
తాదివ్యాప్తి మహీసంస్కృతిసముద్రాంతర్నిమగ్నాత్ములై—ఆ. ౩.

ఉ. దేహవినాశమూల మగు తీవ్రవిషావృతి నైనయటి యా
బాహువు దెంచి మేను నిలుపంగను నందున గాన సోదరీ
స్నేహము చేయు నొప్పదని నెలిమిముండల వట్టి యాజగ
ద్ద్రోహి నిశుంభుఁ ద్రుంచుటకు నందఱి గొత్తినఁ జూచి యుత్తరీన్—ఆ. ౪.

చ. ఘనతరకష్టభోభఁ దమకంబునఁ గంపెరునంత యుల్క నె
మ్మనమునఁ బుట్టి నేని విషమార్గణకృత్కప్రాణముఖ్యసా
ధనములు గూర్ప నేల ప్రమదంబున దగ్గఱి కాసు వీసమి
మ్మనుటయె చాలు వాని నిమిషార్ధము నస్మృతి నొందఁ జేయఁగన్.—ఆ ౫.

మత్స్యపురాణము.

చ. చదివిరి వేదశాస్త్రములు సాంగపదస్వరవర్ణరూఢి నం
దొదవిన మార్గముల్ వివిధయోజ్యములై విలసిల్లు వానిలో

నెఱిచిన కర్మకాండమునఁ హింస యు జ్ఞానమునందుఁ గర్మమున్
వదలక పల్కుచుందురు ప్రవాహములన్ విపరీతవృత్తులై. — ఆ. ౧.

చ. తిరిగిరి కాననంబు లతిశ్రమఁ జలిఁ బడ తద్వనంబులన్
దొరకవు కందమూలములు తో మునజానుయాజ్ఞఁ గాక యి
ప్పురమున నన్నపూర్ణ ప్రపూర్ణులై విహరింపుచుండఁగాఁ
గలవె పనే తదన్నములు కాలమున న్మనమందిరంబులన్. — ఆ. ౨.

ఉ. విప్రులు నీచకర్మపరులై జపవారికి మంత్రతంత్రముల్
తప్పినఁ బ్రత్యవాయములు తాఱొకనివచ్చునెకాని దానిశే
దప్పరమేశుఁ బొందఁదునుపబ్బియత్నము నేనిట నీకు వేడుకం
జెప్పెద గుప్తమార్గమునఁ జేయుడు తత్క్రియ భూసురోత్తమా — ఆ. ౩.

మ. రమణీబంధుజనాప్తుల న్విడిచి తద్రాజ్యంబు వర్జించి దు
ర్దమకామాదులఁ జెదరీక హృదయస్థైర్యంబున న్నించి నీ
వమితోద్యద్గుణకీర్తనామృతముచే నాహ్లాదయుక్తుండవై
విమలాంతఃకరణుండ వైవరిసు నే వీక్షించితిం బుణ్యకా. — ఆ. ౪.

మ. హరి సంగీతవినోదలోలుఁ డపవా నత్యంతశీఘ్రంబునన్
వరగానంబుల నాత్మసద్గుణకథావర్ణంబులై నట్టిగీ
తరసంబుల్ రసనం జనింగొనుమన్ శ్రేణి కీర్తాగ్రముల్
పరిపూర్ణంబులుగా నొసంగుము దయాపాత్రుండవై వేనకన్ — ఆ. ౫.

ఒబ్బిపూడి - పెద్దయ్య

ఈకవి వాయుపురాణమును తెనిఁగించి, పురుషోత్తమపట్టణ నివాసుఁ డయిన దాసరి చిన్నగంగయ్య యను కమ్మచౌదరి కంకితము చేసెను. పురుషోత్తమపట్టణము కొండపల్లెకుఁ బ్రాగ్భాగమున నున్నట్టు, దానిని వీరపురుషోత్తమగజపతి తనపేరఁ గట్టించినట్టును గవి చెప్పియున్నాఁడు. వీరపురుషోత్తమగజపతి కొండవీటి కధిపతిగా నుండి క్రీస్తుశకము ౧౪౬౧ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౪౯౬ వ సంవత్సరము వఱకును రాజ్యపాలనము చేసెను. ఈతని తరువాత రాజ్యమునకు వచ్చిన యితని కుమారుఁ డైనవీరభద్రగజపతిని ౧౫౧౫ వ సంవత్సరమునందు కృష్ణదేవరాయలు జయించి కొండవీటిని స్వాధీనము చేసికొనెను. దీనిబట్టి వాయుపురాణము కృష్ణదేవరాయనికాలమునకు ననంతరముననే రచియింపఁబడినట్టు తెలిసినదికాని యెప్పుడు చేయఁ

బడినదో తెలియదు. అప్పకవి యీపురాణమునుండి పద్యముల నుదాహరించియుండక పోవుట మొదలయిన కొన్ని హేతువులనుబట్టి హరిభట్టకవికాలమువలెనే యీకవికాలమును 1550 వ సంవత్సరప్రాంతమని యూహింపఁ దగియున్నది. ఈయిద్దఱుకవులును కవిత్రయమని ప్రసిద్ధిగన్న నన్నయతిక్కనశంభుదాసులనుదక్క నితరాంధ్రకవులను దమగ్రంథములయందుఁ జేర్కొనియుండలేదు. కవి కృతినాయకుఁ డయిన చినగంగయ్య కొలువుఁ గూర్చుండి తన్నుఁగూర్చియు సభికులనుగూర్చియుఁ బలికిన వాక్యముల నిట్లు చెప్పియున్నాఁడు—

సీ. అతులితశాస్త్రేతిహాసంబు లొకవంక నొకవంక దండనాయకగణంబు
తతచతుర్విధవేదతత్త్వజ్ఞు లొకవంక నొకవంక నిపుణశాబ్దికచయంబు
ప్రకటితప్రౌఢతార్కికబృంద మొకవంక నొకవంకఁ జతురవాక్సుకవినికర
మకళంకపౌరాణికకదంబ మొకవంక నొకవంక జ్యోతిషప్రకరవేత్త
లొక్కచో బంధుచయంబు లొక్కయెడ స
మగ్రసామంతనికరంబు మహిమఁ గొలువఁ
గొలువుకూటంబు నందుండి కలితవచన
గౌరవము మీఱ సభికులఁ గాంచి పలికె.

* * * *

చ. వినతసమస్తభూభుజుని వేంకటమంత్రికిఁ బేరమాంబకున్
దనయునిఁ బుణ్యవర్తనుని దానగుణాన్వితు నారసింహహృ
ద్వనరుహచంచరీకు ననివార్యవచోరచనావిశారదున్
నను బ్రియమొప్పఁ జేసె ఘననాథునిఁ బెద్దకవీంద్రచంద్రునిన్.

తోటకము.—వినయంబునఁ గన్గొని వేడుక ని
ట్లనె యీసుకవీంద్రు సురోచకథల్
వినినం దనభీష్టనవీనఫల
ఘనయంబులు గల్గు జనావళికిన్.

* * * *

ఉ. పంకజగర్భదారకటిభాగవిభాసితభర్మమేఖలా
కింకిణికావిరావములఁ గేరు తదీయకరాగ్రవిస్ఫుర
త్కంకణనిక్వణంకనినదంబు నగుం బినయొడ్డెపూడిమా
వేంకటమంత్రిపెద్దన నవీనవిలాసవచోనిగుంభనల్.

ఈకవి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; కాశ్యపగోత్రుఁడు; వేంకటమంత్రి పుత్రుఁడు; ఒడ్డె

పూడి గ్రామమునకు కరణము. ఇతఁడు వాయుపురాణములోని కొంతభాగము మాత్రమే తెలిఁగించినట్లు కనఁబడుచున్నది. ఈతని కవిత్వమునం దక్కడక్కడఁ గొన్ని దోషము లున్నను మొత్తముమీఁద కవిత్వము రసవంతముగా నేయున్నది. వాయుపురాణమునుండి కొన్ని పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను.—

మ. కరణోచ్చాటితమై ఘనాఘనబృహద్గర్జారవోపేతమై
ఖరవిద్యుల్లతికాతతిప్రబలమై వాస్తోష్పతీష్వాసబం
ధురమై సర్వదిశాభిభాగములు నస్తోకాంబుపూర్ణంబుగాఁ
గురిసెన్ వర్షము నీదజవ్రజము సంక్షోభింప భీమంబుగన్.—ఆ. ౧.

ఉ. పొంగిన వేడ్కఁ జేనతఁ డపూర్వముగా నహరించుచుండి యా
వెంగటఁ గాంచె దివ్యసరసీసహశోభితమత్తభృంగ సం
తుంగతరంగఁ దోయపరిలోపకీర్ణబలాకచక్రచ
క్రాంగ నభంగగంగ నికటాగతసంయమిసంగ నంతయున్ —ఆ. ౨.

మ. కదుమూలంబున నుండి మేను వడఁకంగాఁ బాదముల్ తొట్రిలన్
వడచేఁ జిక్కి హరీ యటంచును గృహద్వారంబుఁ జేరంగ నే
నిదఁగాఁ బంచితి నీరసాన్న మతఁడున్ హేయంబుగాఁ జూడకే
కుడిచెం దక్కలుపంబు చేయుకతనన్ ఘోరాటవీభూములన్.—ఆ. ౩

మ. మునిసంఘంబులు మ్రొక్కఁ దామరలు సమ్మోదంబున న్నిక్కఁ గో
కనికాయంబుల కింపు లెక్కఁ గుముదౌఘంబుల్ రుచుల్ డక్కఁ దో
ర్వలిగర్వంబులు దూలి వాలి బడి జీవంజీవముల్ స్రుక్కఁ దూ
ర్పున మార్తాండుఁడు గానిపించె భువనంబుల్ రంజిలం జేయుచున్ —ఆ. ౪

ఉ. ఇంద్రుఁడ వీవు దుఃఖపడ నేటికిఁ గౌశికమౌని చేయుచు
స్త్రంద్రతపంబు మాన్పుటకు శక్యము గాదన నేల ధీరతన్
రుంద్రమణి న్నుతింపుము నిరూఢిగ నేనిది చక్కఁ జేసెదన్
జంద్రముఖీవిలోకనసుసంగతిఁ జొక్కరె యెట్టివారలున్.—ఆ. ౫.

కాకమాని - మూర్తి.

ఈకవి కాకమానికులజుఁడైన బ్రాహ్మణుఁడు; కౌండిన్యగోత్రుఁడు; రామలింగ భట్టపుత్రుఁడు. ఇతఁడు పాంచాలీపరిణయము, రాజవాహనవిజయము, అను రెండు

ప్రబంధములను రచియించెను. రాజవాహనవిజయములోని యీక్రిందిపద్యమునబట్టి యీకవి యింటిపేరు పెన్నావారని తెలియవచ్చుచున్నది.—

సీ. గుణధుర్యుఁ గౌండిన్యగోత్రు నాపస్తంబసూత్రుని వెలనాఁటి శుభచరిత్రుఁ
గాకమానిమహాగ్రామాబ్జమిత్రుఁ బెన్నాకలశాబ్ధితారాకళత్రు
సరసకవిద్వత్కవి సార్వభౌముని రామబుధసంభవునకుఁ బ్రబోధసుధికిఁ
బౌత్రునిఁ జినరామభట్టాగ్రజన్ముఁడై తనరు శ్రీరామలింగనకుఁ దిమ్మ
మాంబికకుఁ బుత్రు సూర్యనారాయణద్వయైకసహజన్ము నుభయభాషాకవిత్వ
తత్త్వనిధి నన్ను మూర్తివిద్వత్కవీంద్రు హర్షమునఁ జూచి యిట్లని యానతిచ్చె.

ఇతఁడు తనగ్రంథములను నరాంకితములఁ జేయక రాజవాహనవిజయమును శ్రీవేంకటేశ్వరులకును, పాంచాలీపరిణయమును శ్రీరంగపతికిని, అర్పించినందునఁ గృతిపతులను బట్టి కవికాలమును నిర్ణయించుట కాధారము లేదు. ఇఁకఁ గవిస్తుతిలో నైనను పాంచాలీపరిణయమునం దితరాంధ్రకవులవలెఁ జేయక తనముత్తాతయు తాతయు నైనరామపండితుని ప్రబోధపండితుని మాత్ర మీపద్యమునందు పేరులు పెట్టి స్తుతించి యున్నాఁడు—

చ. ప్రబలమతి న్నుతింతుఁ బ్రతిభాకృతిభాషితభారతీశులన్
గబలితసద్విదగ్ధులఁ గావ్యచమత్కృతికాళిదాసులన్
నిబిడశమోవిలాసులఁ దృణీకృతవాదులఁ గాకమాని రా
మబుధవిధున్ బ్రబోధసుధి మత్ప్రపితామహునిన్ బితామహున్.

రాజవాహనవిజయమునందు వీరిని గాక యీపద్యమునందుఁ గవిత్రయమునుగూడఁ జేర్చి యున్నాఁడు—

ఉ. శ్రీరఘురామకావ్యకృతశిష్టవిధిజ్ఞుఁ బరాశరాత్మజున్
భారవిఁ గాళిదాసు శివభద్రు మురారి మయూరు బిల్హణున్
జోరుని మల్హణాదిసురసూక్తికవీంద్రులఁ గొల్చి యెంచెదన్
భారతకర్తృతాచణుల నన్నయఁ దిక్కన నెఱ్ఱనార్యునిన్.

ఇతఁ డన్యకవుల నెవ్వరిని గొనియాడకపోయినను వసుచరిత్రకర్త యైనభట్టుమూర్తికిఁ దనువారివాఁ డగుటయందు సందేహములేదు. వసుచరిత్రకర్త మూర్తి యన్నమాటవినఁ బడఁగానే మూర్తి నరసభూపాలీయకర్తగాని వసుచరిత్రకర్త కాఁడనియు, ఉభయగ్రంథకర్తలు భట్టువంశజులు నేకకాలపువారగుటచేఁ బూర్వకాలమునుండియుఁ బండితపామరసాధారణముగా వసుచరిత్రకారుఁడు భట్టుమూర్తి యన్న భ్రమ యంధపరంపరగా వచ్చుచున్నదనియు, కొందఱు చెప్పవత్తురు. ఒక్కకాలమునం దిద్దఱు

కవులుండి వారిలో నొకఁడు సుప్రసిద్ధుఁడును రెండవవాఁ డప్రసిద్ధుఁడును నయినప్పుడు సుప్రసిద్ధుని పేరడఁగిపోయి యప్రసిద్ధుని పేరు పైకివచ్చుట యెన్నఁడును సంభవింప నేరదు గాన, అధికప్రసిద్ధుఁ డయిన రామరాజభూషణుని పేరే యడుగంటి యాతని గ్రంథకర్తృత్వము బట్టుమూర్తిమీఁదఁ బడెననుట యుక్తియుక్తము కాదు. ఒకవేళ భ్రమకలిగెడు పక్షమున, నరసభూపాలీయకర్త రామరాజభూషణుఁ డని కలుగవలెను. అప్రస్తుతమైన యీయంశము నటుండనిచ్చి కావ్యాంశమును వత్తము. అనేకు లీతని బట్టుమూర్తినిగా భ్రమించి యితని పాంచాలీపరిణయములోని యీ క్రిందిపద్యమును

గీ. అల్లసానివాని యల్లిక బిగిసొంపు । ముక్కుతిమ్మనార్యు ముద్దుఁబలుకుఁ
బాండురంగసుకవి పద్యంబు హరువును । గాక మాఱిరాయ నీకె కలదు.

బట్టుమూర్తినిగూర్చి రామకృష్ణకవి పలికినట్లు చెప్పుచున్నారు. ఇది నామసామ్యమును బట్టి కలిగిన భ్రమగాని వేఱుకాదు. మఱియు నీపద్యమునుబట్టి యీకవి తెనాలి రామకృష్ణునికాలమునకుఁ దరువాతివాఁ డనుట స్పష్టమగుచున్నది. పయిపద్యములో శ్రీరంగేశుఁడు తనకవిత్వమునుగూర్చి యట్లు పలికినట్లు చెప్పుకొనుటయే కాక రాజవాహనవిజయములో సరస్వతిని ప్రార్థించునప్పుడుకూడ నిట్లు చెప్పియున్నాఁడు.—

ఉ. చోరు నలంక్రియానిభృతిసొంపు మయూరుని సౌకుమార్యముం
భారవికాంతిసంపదయు బాణుగుణాఢ్యతరప్రయోగ మా
దారి మురారికోమలపదంబు ప్రసాదముఁ గల్గునట్లుగా
భారతి యిచ్చుఁగాతఁ బ్రతిభారతి మత్కృతికిం మత్కృతిన్.

ఈతనికవిత్వమునం దీకవి పొగడుకొన్నంత యౌన్నత్యము లేకపోయినను, రసవంతమయి సలక్షణమయి యమకాది శబ్దార్థాలంకారయుక్తమయి కవితారచన యనర్గళధారగా ప్రవహించుచున్నది. గ్రంథములం దన్యదేశ్యపదములును పూర్వలాక్షణికసమ్మతములుగాని ప్రయోగములును గొన్ని యందందుఁ గానఁబడుచున్నవి. క్రీ. ౧౬౨౦ వ సంవత్సరప్రాంతములయందుండి యుండియుండును. కాకమాని మూర్తి బహుళాశ్వచరిత్రములోనివని కొన్నిపద్యములు గంగరాట్ఛందమునందును సర్వలక్షణసారసంగ్రహమునందును ఉదాహరింపఁబడియున్నవి కాని యితఁడు రచియించిన బహుళాశ్వచరిత్రము నాకు లభింపలేదు. ఈమూర్తికవి రాజవాహనవిజయములో చంద్రగిరిహనుమంతుని స్తుతించియుండుటచేత నీతని వాసస్థానమైన కాకమానిగ్రామము చంద్రగిరిసమీపమున నుండియుండును. కవిత్వరీతిని దెలుపుట కీతని గ్రంథములనుండి కొన్నిపద్యముల నుదాహరించుచున్నాను.—

రాజవాహనవిజయము.

శా. ఘాటీఘోటఖురాగ్రనిర్దళితగోత్రాధూళికాగంధమూ
ర్ఛాటోపాతిపరిస్ఫురత్కరినసర్వాశావధూటీకుచా
ఘాటీచాపలదరాగశాటితసమాఖ్యావిక్రమప్రక్రమా
త్యాటీకాహితరాజహంసుఁ డగు నాహా రాజహంసుం డిలన్.—అ. ౧.

ఉ. మీసపు మొక్కనిక్కనడు మిక్కిలితొల్కెడువాన కుంతలా
శీకరపాలపాలమణిలీలలఁ గ్రొన్ననుసాన విభ్రమ
శ్రీ సరసీరుహంబు మదసింధురసప్రసవంబు సూనబా
ణాసనపక్షఫలం బలరు యౌవన మబ్బెఁ గుమారమౌళికిన్.—అ. ౨.

శా. ప్రావృణ్ణోట యొకూరఁ జేరి గళితంపుంజందురాతిన్నెలం
బూవుందేనియ సోనవానఁ జొత్తుకు లొప్పైచు గొజ్జంగిపూ
పైవాటు ల్గలవాసనం బెగరిమల్ పన్నీటియన్నీటి జల్
త్రోవం గట్టినపచ్చమెట్టికలపైఁ గోడ్తోడఁ గ్రీడింపఁగన్.—అ. ౩.

ఉ. తాలిమిమాలి తూలి చెలి దగ్గఱఁ దప్పడె వచ్చుతెమ్మెపూ
వాలికతూపు క్రొంజెమటవానకుఁ గారణ మైన నిద్దపుం
గోలమెఱుంగు యౌవనచకోరహితాగతరశ్మియోరయో
లోలమృగాక్షి నాపయిఁ దలుక్కఁ జాంద్రమూర్తి బాపురే.—అ. ౪.

మ. కటకంబు ల్గలయుత్కటప్రపటుటంక ఘంటాపథప్రస్ఫుట
త్కటకంబు ల్గొనుకుంగఁ జక్కఁజన వాద్యధ్వానశక్తిన్ మహా
కటకంబుల్ ప్రతివాద మీన పథనోత్కంఠన్ దిశాభూమిభృ
త్కటకంబు ల్గన రాజు చేఁ గనియె దమ్మం జిరాళిందమున్.—అ. ౫.

పాంచాలీపరిణయము.

ఉ. ఏయఁగ గ్రోరమార్గణము లివ్వలి కవ్వలి కగ్రి దూఱఁగా
ప్రేయుధరాస్థలిన్ సడిచినంటనె గాంగఝరంబు లేవఁగాఁ
జేయుచు నగ్గుమేఁచములు చెట్టుచు జట్టున గొట్టి బిట్టుగా
నాయనలాయనప్రభవుఁ డాయన యౌవతగర్వసంపదన్.—అ. ౧.

చ. ఎంతటివన్నెఁ దెచ్చె గుణియేపి యిచెందు ద్విజన్మజాతికిన్
వింత యటంచు రాజుల గణింపక తిట్టుచు గేలి గొట్టుచున్
గంతులు వైచుచుం దలకుఁ గట్టించెం రెగవైచి పట్టుచున్
గొంతులు రాచుఁ గోయనుచుఁ గూఁతలు పెట్టిరి గ్రామ్యభూసురుల్.—అ. ౨.

ఉ. సుందరిఁ గాంచె దిగ్గమణిముఖ్యుఁడు హారుణవేషభాషణున్
సుందరకంధరాకనకమంచెమధ్యవితర్ద్యముం దపో
రుందరసీలకందరధుకంధరసింధురవైరిపీఠవా
సేందుకళాకలాపు హృదయేశ్వరుఁ దోడుత నెత్తమాడఁగన్ —ఆ. 3.

శా. నీకే వచ్చు సువాలయుక్ ధవళ మింతీ యుల్లో నేరేల్పు గా
రీకళ్యాణము లంచు నింటికడ నేకీతి న్విజృంభింతు వే
వాకీ విచ్చుట యంచు సుద్దబుసతు ల్వాక్యోపవాక్యంబులన్
గాకై ముద్దలపట్టుసుం దొడఁగి రాకల్యాణవేళస్థలిన్.—ఆ. ౪

శా. ఆఁడుంగాన్పు గంటకన్న సతి గొడ్రాలౌటయే మేలు నా
తోఁడు ల్వెంపిఁ గూఁతు రేమి సతమా యీవియ్యము ల్పొందలిన్
గాఁడంబల్కినఁ దాళఁగావలెఁ గా కాఁగానితిట్టాడికల్
నేఁ డీతంత్రియుఁ దల్లివంగడము కానీ సంచునో నాయెఁగా.—ఆ. ౫.

కామేశ్వరకవి.

ఇతఁడు సత్యభామాసాంత్వన మను నాలుగాశ్వాసముల శృంగారప్రబంధము రచియించి, మధురనాయకుఁడైన ముద్దలగరనృపాలున కంకితముచేసెను. ఈమధుర శ్రీకృష్ణుని జన్మస్థలమయిన మధురాపురము గాక పాండ్యమండలమునకు రాజధానియైన దక్షిణమధుర యని ట్రిక్రిందిపద్యమువలనఁ దెలిసికొనవచ్చును—

క. లక్షణలక్షితకమలా । వీక్షణపుంఖానుపుంఖవిభవోన్నేషా
నుక్షణతతవిశ్రుతియై । దక్షిణమధురాపురంబు దనరు ధరిత్రిన్

కృష్ణదేవరాయని యనంతరముఁ దెలుఁగునాయకులు పాండ్యమండలమును చిరకాలము పాలించిరి. ఈకవి యాకాలమునందు మధురాపురమును బాలించుచున్న ముద్దళగరరాజు సభలోఁ గూరుచుండి తన్నుఁగూర్చి యిట్లుపలికిన ట్రిపద్యములలోఁ జెప్పినాఁడు—

శా. ఆరీతిన్ సభ ముద్దుళగ్గధరాధ్యక్షుండు కొల్వుండి తా
హేరాళంబుగ నయ్యెడ న్నడుచుసాహిత్యప్రసంగంబు గం
భీరప్రౌఢిమ వించు నన్బిలిచి నెమ్మిం బల్కె వీణాకన
ద్గౌరీపాణిసువర్ణకంకణరుణత్కారానుకారోక్తులన్.

చ. అనువుగ రుక్మిణీపరిణయంబును మున్ హావణించి యార్యులౌ
ననఁ దనరించినావు మఱి నప్రతిమంబుగ నవ్యకావ్య మిం

కాళహస్తినివాసుఁ డయి మధురనాయకులయాదరమువలన మధురసంస్థానమును జేరినట్టు కనఁబడుచున్నది. విజయవిలాసమువలెనే యిదియు శుద్ధ ద్రవిడదేశమునందుఁ జేయఁబడిన ప్రబంధము. ఇవిగాక యీదేశమునందుఁ జేయఁబడిన తెనుఁగుకావ్యము లింకను పెక్కులు గలవు. "వల్లకీవాదన ధురీణ వర్ణగీతాది గాంధర్వస్వరనవీనకల్పనాప్రవీణ" యనియు గద్యమునందు కవి వ్రాసికొన్నాఁడు. అందుచేత నితఁడు సాహిత్యమునందుమాత్రమే కాక సంగీతమునందును బ్రవీణుఁడని విశదమగుచున్నది. ఈకవి యింటిపేరు లింగనమఖివారు; తండ్రిపేరు నాగనామాత్యుఁడు; తల్లిపేరు కామాక్ష్యంబ. ఈతనికవిత్వము ప్రౌఢమయినది. సత్యభామాసాంత్వనమునుండి కొన్నిపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాము.—

ఉ. ఆపురమందుఁ గెంపుజిగియందపుఁగోట పయోధికన్యకన్
బ్రాపయి తమ్మిపోలికను భాసిలెఁ గొమ్మలు తీరు లట్లు చా
లై పరఁగెం దదంతరగళన్నవమౌక్తికలీల నబ్ధివీ
చీపృథుశీకరమ్ము లెగఁజిమ్ము హరిసేసలు చల్లుకైవడిన్.

ఉ. తావులవెంబడిం గదలి తారొకచోఁ దేఁటులు తేఁటిఱెక్కలం
బోవక నాకెఁ బుష్పశరుఁ బుప్పొడితోఁ దగెఁ బూవుసోనయా
పూవులసోనతో మిగులఁ బొల్చెను గల్పతరుప్రసూనమా
ధ్వీవిసరంబు నావెనక వీచెను జల్లని కమ్మతెమ్మెరల్.—ఆ. ౨.

ఉ. చూడక చూచినట్లు తమి సోలుచు సొక్కుచు మోహ ముంచి మా
టాడక యాడినట్లు కలయం గమకించి మనం గణించి యా
చేడియతో విలోకమయి చింతిలి కార్యము నెంచకుండుటల్
పాడియె తెల్పుమా యనితపాండవ గాలి ఘమాలితాంశవా—ఆ. 3.

శా. భాసిల్లెన్ని సొవరేమశుభగంభావక్రియావీక్షణో
ల్లాసోదారముకుందదారకృతలీలాలాస్యసాహస్యభృం
గీసంగీతతరంగితాబ్జసుచిభంగీజాతరంగోల్లస
త్కాసారాబ్ధితరంగజాలము శరత్కాలంబు కేళంబుగన్.—ఆ. ౪.

వెణుతురుపల్లి విశ్వనాధకవి.

ఇతఁడు శేషధర్మములను పద్యకావ్యమునుగా రచియించి పెద్దాపురసంస్థానాధీశ్వరుఁ డయిన వత్సవాయ తిమ్మనృపాలుని కంకితము చేసెను. ఇతఁ డాఱువేలనియోగి

బ్రాహ్మణుఁడు. ఈతని తండ్రి పేరు వేంకటామాత్యుఁడు. ఇతఁడు ౧౬౦౦వ సంవత్సర ప్రాంతములయం దుండినవాఁడు. ఈకృతిపతినిగూర్చియు కృతికర్తనుగూర్చియు నేమియుఁ లక్షణకవిచరిత్రమునందుఁ గొంత తెలుపఁబడి యున్నది. ఇతనిది సలక్షణ మయిన మంచికవిత్వము. ఈతని శేషధర్మములనుండి రెండుపద్యము లిందుఁ గైకొనఁబడు చున్నవి—

శా. మాయామిత్రుల కాప్తజుండు కడిగెన్ బాదాంబుజద్వంద్వముల్
చేయారం గురుమాతృతాదులను బూజించెం గాత్రము ల్వైచె న
ట్లాయాపాత్రములందు సన్నము లిడన్ నారంభుఁ డౌనంతలో
నాయింద్రుండు గృహస్థుఁ జూచి పలికెన్ సాక్షేపవాక్యంబుగన్.— ఆ. ౧.

ఉ. కాలినయిప్పగుండ్ల మఖగహ్వరభాగములందుఁ గ్రుక్కుచున్
సోలుపు లేర్పన స్త్రైణుఁగుహూమలు కన్నులఁ గ్రుచ్చుచుం దలల్
నేలకుఁ జేర్చి పాదములు నింగికి నెత్తుచుఁ బెక్కుజాడలన్
గాలభటు ల్వెతల్గనుచుఁ గాఁ బడియుండుదు రంతమీఁదటన్.— ఆ. 3.

నూతనకవి - సూరన్న.

ఈకవి సకలజనాభిరామ మను నామాంతరముగల ధనాభిరామ మను మూఁడాశ్వాసముల పద్యకావ్యమును రచించెను. ఇతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబ సూత్రుఁడు; కాశ్యపగోత్రుఁడు; తిప్పయామాత్యపుత్రుఁడు. కవి తన్నుగూర్చి యిట్లు చెప్పుకొనుచున్నాఁడు.—

సీ. శ్రీపూర్ణవైభ వాపస్తంబసూత్రుండఁ గాశ్యపగోత్ర విఖ్యాతయశుఁడ
ఘనత ననంతసేనాని మల్లయామాత్యపౌత్రుఁడఁ దిప్పయప్రభుసుతుండఁ
బాగ్వతీశుభగర్భపాథోనిధానసంధానశశిచిత్తుండ మానధనుఁడ
సత్కావ్యపారీణ సాహిత్యసంలబ్ధవిస్తారమహిమ గలమలయశుఁడ
భద్రవైభవశ్రీవీరభద్రలబ్ధ । జనితచాతుర్యకావ్యలక్షణవిచిత్ర
విపులవాచాసమగ్రసంసిద్ధమతిని । సూరనామాత్యనామక సుకవివరుఁడ.

కవి తనగ్రంథమున వ్రాసికొన్న యీక్రిందిపద్యమునుబట్టి తాను దిక్కనసోమయాజి సంతతివాఁడనని చెప్పుకోఁదలఁచినట్లు కనుపట్టుచున్నది—

చ. అసువుగ భారతాంబునిధి యవ్వలికిం దెగనెట్టి యందులో
ఘనకవితామృతంబు చవి గాంచిన తిక్కన సోమయాజిపా
వనతర మైనయట్టికులవర్గనుఁ డై మహి పేరుగల్గు నా
తనకవి సూరనార్యుఁడను ధర్మగుణాంచితపాలనీయుఁడన్.

ఈకవి తనకావ్యమును దాక్షారామభీమేశ్వరుని కంకితము చేయుటచేత నితఁడు గోదావరీమండలములోనివాఁ డయినట్టు కనఁబడుచున్నాఁడు. ఈతఁ డేకాలపువాఁడో తెలియ రాలేదుగాని పూర్వకవులను మధ్యకవులనుమాత్రము స్తుతించి చిమ్మపూడి యమరేశ్వరుని

చ. అలఘుని శబ్దశాసనపదాంకితుఁ దిక్కనసోమయాజి ని
ర్మలమతి శంభుదాసు బుధసన్నుతు నాచనసోమనార్యుఁ బె
న్నలరిన చిమ్మపూడి యమరాధిపు భాస్కరు రంగనాథునిం
దలఁతు నపూర్వదివ్యకవితామహనీయసమగ్రచిత్తులన్.

అని కవిస్తుతిలోఁ బేర్కొనియుండుటచేతను, ఇంతమంది పూర్వకవులను జెప్పి మధ్యకవులలో నొక్కరిని జెప్పకపోవుటచేతను, ఇతఁడు మధ్యకవులలోఁ జేరినవాఁ డేమో యని సందేహము కలుగుచున్నది. అయినను స్వతంత్రము లైన యితరాధారములు లేక మధ్యకవులను బేర్కొనక పోయినంతమాత్రమున నితఁడు మధ్యకవి యని నిశ్చయించుటకు వలను పడదు. కాని యితఁ డిన్నూఱుసంవత్సరముల క్రిందటివాఁ డని యైనను జెప్పవచ్చునని తోఁచుచున్నది. ఈతఁడు రచియించిన ధనాభిరామము కథ కొంతవఱకు మనోహరముగా నున్నది. ఇంద్రసభామంటపమునందు మన్మథునకును కుబేరునికిని రూప మెక్కువ యనియు ధన మెక్కువ యనియు వివాదము సంభవించి వారితగవు మాటలతో తెగనందున

చ. తరమిడి యిన్నిమాటలు వృథాపని లేదు సమస్తవైభవో
త్కర మగుదాక్షవాటిపురి గల్గు ధరాస్థలిలోనఁ బోయి నీ
నిరుపమరూపసంపదయు నేరుపుఁ జూపుము నేను వచ్చి యా
పురవరసీమఁ జూపెదను భూరిధనంబున నామహత్త్వమున్.

అని కుబేరుఁడు మన్మథునిఁ జూచి, మాటలతోఁ బ్రయోజనము లేదు. మన మిద్దఱమును భూమిమీఁద దాక్షారామములోఁ బుట్టుదము అక్కడ నీవు ముట్టమొదట నీసౌందర్యమును నేర్పునుజూపుము తరువాత నేను వచ్చి నాధనమహిమను జూపెదను. అప్పుడు మనయిద్దఱిలో నెవ్వరు బలవత్తరులో తేటపడి రూపమహిమ యెక్కువయినదియు ధనమహిమ యెక్కువైనదియు వెల్లడియగును' అని పలుకఁగా మన్మథుఁ డాతని

యాహ్వాన మంగీకరించి పూర్వకాలమునుండియు వేశ్యలచేఁ బ్రసిద్ధమయినదాక్షవాటికకుఁ బోయి యందుఁ దన రూపవిశేషమును జూపఁగా నాట్యమునకయి భీమేశ్వరస్వామి యాలయమునకుఁ బోయిన సుగుణావతి యను నొక పణ్యయువతి యాతనిని గాంచి కామించి యింటికిఁబోయి యాతనిం దనయింటికిఁ దోడితెమ్మని తన చెలికత్తెను వేడుకోఁగా నావయస్య

ఉ. అక్కట వాసివన్నెగల యుట్టికులంబునఁ బుట్టి రూపుచే
నెక్కుడు భాగ్యసంపదల నెన్నికకెక్కినదాన వింతలో
నెక్కడివానికిన్వలచి తెయ్యనొ వానికులంబు విన్న వా
రొక్కట నవ్వరే విటులు ముత్పలలోచన నీకు మ్రొక్కెదన్.

ఉ. నిచ్చలు నిండి వల్లభులు నీకడ గానఁగలేక కానుకల్
తెచ్చి తమంతఁ గ్రందుకొని తేఁకువ మోసలఁ గాచుచుండఁగాఁ
జెచ్చెరవారలన్ ఘనము చేయక డాయక యూరకున్నచో
నొచ్చెనుకాదె నీకును బయోరుహలోచన యిప్పురంబునన్.

చ. కలికితనంబుమీఱఁగ వికారముతోడ మనోజకేళి ని
చ్చలుఁ దమకంబుపుట్టి విటసంఘము తెచ్చియొసంగునీమహో
జ్జ్వలమణిభూషణాదిఘనవస్తువు లొందుట కీర్తిగాక తా
వలచుట పంతమా ధరణి వారవధూమణికిం దలోదరీ.

అని యుపా ధనము నిచ్చెడు విటులనేకు లుండఁగా ధనమియ్యఁజాలని క్రొత్తవానిని కేవలరూపసంపదను జూచి వలచుట వారకాంతకు ధర్మముకాదని బుద్ధి చెప్పియుఁ గార్యము గానక తుదకు మన్మథుని దానియింటికిఁ దెచ్చి యప్పగించెను. సుగుణవతియు మన్మథుఁడును గొంతకాల మీప్రకారముగా సుఖమనుభవింపుచుండఁగా, కుబేరుఁడు యోగివేషము వచ్చి భీమేశ్వరస్వామియాలయమునఁ జేరి యచ్చటికి వచ్చెడు వేశ్యల కల్లను ధనమును చీరలును కోలఁగా నొసఁగసాఁగెను. అంత సుగుణవతి తల్లియు నొకనాఁ డచ్చటికిఁ బోయి యాతఁ డిచ్చిన కనకాంబరములను దెచ్చి కూఁతునకుఁ జూపి బోధించి మఱివిడిచి రూపవంతుఁ డయినమారుని విడనాడి విత్తవంతుఁ డైనకుబేరునిఁ గూడుమని సుగుణవతి నొడఁబఱిచెను. అంతట మన్మథుఁ డోడిపోయి దేవాలయముచేరి భీమేశ్వరస్వామిని ప్రార్థింపఁగా నతఁడు సాక్షాత్కరించి, యొకప్పుడు ధనమును మఱొకప్పుడు రూపమును విజయము నొందినను మొత్తముమీఁద ధనసౌందర్యములు రెండును సమానములే యని తెలియఁబఱిచి వారిరువురిని సమాధానపఱిచి వారి స్థానములకు వారిని బంపివేసెను. ఈపుస్తకము చిన్నదే యయినను, కవిత్వము

హృద్యముగానే యున్నది. శైలిని జూపుటకై ధనాభిరామమునుండి రెండుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను.—

చ. మదనునిగాఁ దలంతు రిల మానిను లెల్లను, సత్కవీశ్వరుల్
పదపడి కర్ణుఁ డీతఁడని ప్రస్తుతిచేయుదు రాత్మలోపలన్,
మదవదరాతివర్గములు మాఱుగఁ గవ్వడి యండ్రు, భూజనుల్
మని దిననాథుఁ డందురు, సమస్తము ద్రవ్యముఖంబు చూచినన్.—ఆ. ౧.

ఉ. కమనీయంబుగ నాడఁ బాడఁ జదువంగా నేర్చు వీణాది వా
ద్యముల న్నిపుణి సొంపుమీఱఁగఁ గళాస్థానాంగతంత్రంబులన్
సుమనస్స్ఫూర్తి మనోజకేళి విటులం జొక్కింపఁగా నేర్చు ని
భ్రమ సౌందర్యముల న్వహించు సరిచెప్పన్ లేరు నాపుత్రికిన్.—ఆ. ౩.

సముఖ-వేంకట కృష్ణప్పనాయకుఁడు

ఈకవి యహల్యాసంక్రందన మనుమూడాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచించెను. ఇతఁడు శూద్రకులజుఁడు; సముఖమీనాక్షినాయకుని కుమారుఁడు. "శ్రీమత్పాండ్య మండలాధీశ్వర విజయరంగచొక్కనాథ మహీనాథ కరుణాకటాక్ష సంపాదిత గజతురంగమాందోళికా చ్ఛత్రచామరవిజయ దోహళకాహళభూరిభేరీ బిరుదధ్వజప్రముఖ నిఖిలసంపత్పారంపరీసమేత' అని యాశ్వాసాంత గద్యమునందుఁ జెప్పుకొనుటచేత కవి మధురాధినాథుఁ డయినవిజయరంగ చొక్కనాథునికాలములో నున్నవాఁ డనుట స్పష్టము. ఈవిజయరంగ చొక్కనాథుఁడు క్రీస్తుశకము ౧౭౦౪ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౭౩౧ వ సంవత్సరమువఱకును పాండ్యమండలాధీశ్వరుఁడుగా నుండెను. కాఁబట్టి కవియు ౧౭౨౦ సంవత్సరప్రాంతములయందు యున్నవాఁడే. ఇతఁడు జైమిని భారతమును వచనకావ్యమునుగా రచించిన ట్లహల్యాసంక్రందనములోని యీక్రింది పద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది—

గీ. సముఖమీనాక్షినృపగర్భవిమలజలధి। చంద్ర వేంకటకృష్ణేంద్ర శౌర్యసాంద్ర
ముఁడు జైమినిభారత మనఘ వచన। కావ్య మొనరించినట్టిసత్కవివికాసి.

ఈకాలమునందే మంచికవులచేత తెలుఁగున వచనకావ్యము లారంభింపఁబడినట్లు వినఁబడుచున్నవి కాని యావచనకావ్యము లిప్పుడు కానరావు. తారాశశాంకమును రచించిన శేషము వేంకటపతి యీకవికాలమునం దుండినవాఁడు. కవితాను "పురోహిత

భృత్యామాత్య సామాజిక బంధువర్గంబులు కొలువం గూరుచుండి యుభయభాషాకవి తా విశేషుండైన శేషము వేంకటపతికవీంద్రుం డాప్తసఖుండు గాఁ గలిపించి యొప్పు డతఁ డీక్రిందిపద్యము జెప్పెనఁట—

చ. నల నాసత్య వసంతులం గెలుచు సౌందర్యంబు ధైర్యంబు దో
ర్బలమున్ స్వామిహితానువృత్తి సమయప్రౌఢత్వము న్విద్యయున్
వెలయన్ బాల్యమునందె నీవు మధురోర్వీనాథు మెప్పింపవా
ఒళిగా వేంకటకృష్ణనాయకసుధీ భాషాఫణిగ్రామణీ.

అహల్యాసంక్రందనములోని రెండుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. బంటుతనంబు లాముకొని పాఱిన రావణుచేతిపెట్టునన్
గంటికి నీరు గ్రమ్మఁ గలఁగంబడి పాఱిన నీదుతండ్రి నీ
యింటను లేదు పౌరుష మొకింతయు బీరము లేల చేతివా
లంటును కోడెకాఁడ వటు కంటఁగ నెంటనె చెంపఁ గొట్టెదన్.—ఆ. ౧.

ఉ. ఆతతి నాలతాంగి మహోగ్రహదృష్టిని జూచి యోసి నీ
చేతిజలంబు లంట నిఁకఁ జెల్లునె యొంటిజంత వేఁకలా
రాతినిగాఁ గతి విప్రుని గాతిజాయునఁ గావున్ బలా
రాతిశరీర మంతయును రామముఖిన్ సుఖిన్ శపింపఁగన్ —ఆ. 3

రేపనూరి – వేంకటపతి.

ఈకవి విష్ణుమాయావిలాస మను మూఁడాశ్వాసముల పద్యకావ్యమును రచియించి దానిని వేంకటగిరిసంస్థానప్రభువయిన శ్రీవెలుగోటి బంగరు యాచమనాయని కంకితము చేసెను. ఇతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; లింగనామాత్యుని పౌత్రుఁడు; గంగనమంత్రి పుత్రుఁడు; కాశ్యపగోత్రుఁడు. కృతిపతి తండ్రియైన కుమారయాచభూపాలుఁడు తనకు "తిక్కయప్ప" యను బిరుదము నిచ్చినటు కవి యీపద్యమునఁ జెప్పికొన్నాఁడు—

మ. తను శ్రీనాపతిలింగసామాత్యజనానందన్ కుమారేచభూ
జపాలాగ్రణి తిక్కయప్పయనుచుం జాలంగఁ జేరిచ్చి ప్రో
చినఁ జెంపొందినరాసనాతకులున్ శ్రీవేంకటాఖ్యుం గృపా
ఘనగంభీరశుభైకదృష్టి వెలయంగాఁ జూచి పల్కెం దగన్.

కృతినాయకుఁడు దైవబంగరుయాచమనాయఁడు ఔరంగజేబు ఢిల్లీచక్రవర్తిగానున్న కాలములో ౧౬౯౫ వ సంవత్సరమునందు వెల్లూరినబాబగు జుల్ఫికారుచేఁ జంపఁబడినందున, ఈపుస్తకము ౧౬౯౦ వ సంవత్సరప్రాంతములయందు రచియింపఁబడిన దని చెప్పవచ్చును. వేంకటగిరిసంస్థానప్రభువు లనేకులు తెలుఁగుభాషయం దభిమానము గలవారయి కవులను బ్రోత్సాహపఱిచి తా మనేక ప్రబంధములకుఁ గృతిపతు లయిరి. వీరు పద్మనాయకవంశజు లయినవెలమలు. ఈసంస్థానమును స్థాపించినమూలపురుషుఁడు బేతాళనాయఁ డనబిరుదనామము గల చెవిరెడ్డి యనువాఁడు చేయూరి పోలిరెడ్డికుమారుఁడు. ఇతఁడు తననివాసస్థల మైన యనుమకొండ్లుగ్రామమున రేవర్ల యాచెఁడు (ఏచఁడు) అను మాలవానిచేతఁ దనపొలమును దున్నించుచుండఁగా నాగేటికర్రున కొకరాగిశాసనము తగిలెను. దాని జదివిచూడఁగా నందు "నాగభైరవపాలము" అనెడి యాచోట తొమ్మిదిలక్షలధనము భూస్థాపితమయి యున్న దనియు, నరబలి యిచ్చినపక్షమున బలియిచ్చినవాని కాధనము దక్కుననియు, వ్రాయఁబడియుండెను. అతఁ డప్పు డేమిచేయుటకును దోఁచనివాఁడయి యేచనితో నాలోచింపఁగా, వాఁ డాస్థలమునందుఁ దనయింటిపేర నొక గ్రామముకట్టించి తనయింటిపేరును గోత్రముగాఁ బెట్టుకొని వంశమునందుఁ బుట్టినపురుషులకెల్ల దనపేరుపెట్టుచు వివాహము చేయవలసి వచ్చినప్పుడెల్ల ముందుగాఁ దనకులజులలో నొక్కనికి వివాహము చేయుచు వచ్చుట కంగీకరించినపక్షమునఁ దాను బలియగుట కొప్పుకొనెద నని రెడ్డితోఁ జెప్పెను. చెవిరెడ్డియు వాఁడు కోరినయంశముల కన్నిటికి నొప్పుకొని యప్పుడే వాని నాపొలమునకు బలిపెట్టి యానిక్షేపమును స్వాధీనము చేసికొనెను. తరువాత నతఁ డాక్షేత్రమున రేచెర్లయను గ్రామమును గట్టించి, ఆగోత్రమును రేచర్లవారని మార్చుకొని, ఆయూరువిడిచి పిల్లలమఱ్ఱియను గ్రామమునందే యాచోటు నివాసముగాఁ జేసికొనెను. ఈగ్రామమునం దతఁ డొకనాఁడు రాత్రి చీఁకటిపడువఱకును పొలములోఁ బనిచేసి యింటికి వచ్చుచుండఁగా దారిలో నురుములతోను మెఱుపులతోను గొప్ప వాన వచ్చెను. ఆవానలో నతఁ డొక మఱ్ఱిచెట్టుక్రిందికిఁబోయి నిలువఁబడియుండఁగా, చెట్టుమీఁదినుండి యొకభూతము దిగివచ్చిన ట్లాతనిదృష్టికి గనఁబడెనఁట! అతఁ డంతమాత్రమును జడియక చేత ఖడ్గముధరించి యెదురుగా నడువఁగా, ఆతని ధైర్యసాహసములకు మెచ్చి యాబేతాళుఁడు చెవిరెడ్డియు నాతని సంతతివారును శౌర్యసామ్రాజ్యైశ్వర్యవంతు లగుదురనియు శత్రులతోడి యుద్ధములో నెల్ల దానుతోడ్పడి వారికి జయము కలిగింతు ననియుఁ బలికిన ట్లాతనిచెవులకు వినఁబడెనఁట! బేతాళుఁ డాతనికిఁ బ్రత్యక్షమయి వరములిచ్చె నన్నవార్త దేశమునం దంతటను వ్యాపించి యు

చిరకాలములోనే కాకతీయప్రభు వయిన గణపతిరాజు చెఱసోఁకఁగా, అతఁడా చెవిరెడ్డిని తనరాజధాని యైన యోరుగల్లునగరమునకు రప్పించి లక్షరూపాయలువచ్చు గ్రామము నిచ్చి తనవద్ద సేనాపతినిగా నియమించి "పిల్లలమఱ్ఱి బేతాళనాయఁడు" అన్నబిరుదుపే రిచ్చి గౌరవించెను. ఇది ౧౨౧౦ వ సంవత్సరప్రాంతమయియుండును.

ఈతఁడు చేసిననియమముల ననుసరించి యీతనివంశమువారు నేటివఱకును యాచనామమునుగూడఁ దమపుత్రులనామములకుఁ జేర్చుచు, తమ యింట వివాహము జరుపుటకు ముందుగా నొకమాలవానికిఁ బెండ్లిచేయుచు, పూర్వ మర్యాదను జెల్లించుచున్నారు. చెవిరెడ్డి యొక్క ద్వితీయపుత్రుఁ డయిన ప్రసాదాదిత్యనాయఁడు గణపతిరాజుయొక్క మరణానంతరమునం దాతనిభార్యయును బుత్రికయును సహాయుఁ డయియుండి రాజ్య మన్యాక్రాంతము కాకుండఁ గాపాడి కాకతిరాయ రాజ్యప్రతిష్ఠాపనాచార్యుఁడని బిరుదందెను. చెవిరెడ్డియింటిపేరు రావువారు. ఈరావువారు మొదట నోరుగల్లురాజ్యముననేయుండి పేరొందినను, తరువాతఁ దమపౌరుషమువలన నన్యభూముల నాక్రమించుకొని సంస్థానప్రభువులయిరి. ఈవంశమువారిలో నొకఁ డగు తిరుమలనాయఁడు కృష్ణదేవరాయలరాజ్యకాలములో వెలుగోటిరాజ్యము సంపాదించి వెలుగోడుపట్టణము తన రాజధానిగాఁ జేసికొన్నాఁడు. ఆతనివంశమువా రప్పటినుండియు వెలుగోటివారని పిలువఁబడుచున్నారు. కృష్ణయాదవవిలాసకృతిపతి యొక్క తాతయైన పెద్దయాచమనాయఁ డావలి కన్యాక్రాంతమయిన వేంకటగిరిపురము నాక్రమించుకొని దానిని స్వరాజధానిని జేసికొనఁగా నాటినుండియుఁ దత్సంతతివారి కదియే రాజధానిగా నున్నది. చెవిరెడ్డివంశజులలో నొక్కఁ డగుసర్వజ్ఞ సింగమనాయఁడు బమ్మెర పోతనామాత్యునివలన నుద్దండభోగినీదండకమును శ్రీనాథునివలనఁ గొన్నికృతులను బొందుటయేగాక తాను పండితుఁడయి సింగభూపాలీయము నలంకారశాస్త్రము మొదలగు సంస్కృతగ్రంథములను సహితము రచించెను. ఆతనివంశములలో నొకఁ డగురాయపనాయఁడు ౧౬౦౦ వ సంవత్సరప్రాంతములయందు భానువతీపరిణయము కృతినందెను. ఈవెలుగోటివా రిప్పటికిని తెలుఁగుకవుల నాదరించుచున్నారు. కవిత్వరీతి తేటపడుటకయి కృష్ణయాదవవిలాసము లోని రెండుపద్యములఁ జూపుచున్నాను—

చ. ఇటువలెనేమి యోపయిన మిమ్మను మీ రఖిలేశ మాయలన్
బటువగు విష్ణుఁ డంచనెదు పల్కులు సిద్ధము సుందరీక్రియా
కుటిలశిరోజయైన హరి గొబ్బునఁ జూచితి రేని మీకు నొ
క్కటఁ జపలత్వ మైతిరి గౌరవ మెట్లగునో తలంపుఁడీ.—ఆ. ౧.

చ. వనయువతీవసంతులకు వాహమహోత్సవవేళ నెమ్మెయిం
దనరు కుతూహలంబున లతాలలనల్ కరపల్లవంబులన్
ఘనముగ సేసవెట్టుటకుఁగా ధరియించినమౌక్తికంబులో
యన విలసిల్లె నెల్లెడ సుమాసుకుమారకోరకావళుల్.—ఆ 3.

పైడిమఱ్ఱి - వేంకటపతి.

ఈకవి చంద్రాంగదచరిత్ర మనెడి యాఱాశ్వాసముల ప్రబంధము రచించి యున్నాఁడు. ఈగ్రంథకవిత్వము మిక్కిలి ప్రౌఢ మయి రసవంత మయి పూర్వకవుల రచనను బోలి హృదయాహ్లాదకర మయినదిగా నున్నది. ఇతఁడు తనగ్రంథమును శ్రీరామాంకితము చేసియుండుటచేఁ గృతిపతినిబట్టి యీతనికాలనిర్ణయము చేయుట కాధారము కానఁబడలేదు. ఉన్నయాధార మంతయు కృతికర్త వంశవర్ణనము చేసికొన్న యీక్రిందిపద్య మయియున్నది—

సీ. సకలసత్కవిలోకసన్నుతవిద్యాసామ్రాజ్యనిర్వాహకుఁడు పెద్దపర్వతన్న
వివిధభాషాకావ్యవిరచనాచాతుర్యసర్వంకషుఁడు బోడిపర్వతన్న
వరపద్యగద్యాదికార వాచాచమత్కారనిరుపమమతిశాలి తిరుమలన్న
యవధానకృతిగర్భకవితాచ్ఛసందర్భకీర్తిసంప్రజ్ఞుండు కేశవన్న
దనదు తన్నలు గాఁగను దనరుకృష్ణ। రాయభూషణకులరామరాజతనయ
కేశవాత్మజ పర్వతాఖ్యసు వేంక। టాద్రి నిదె కావ్య మేనిత్తు నంకితముగ.

ఇందలిపేరులనుబట్టి యీకవికాల మిదియని నిశ్చయించుట కాధారము దొరకలేదు. ఇందు కృష్ణరాయభూషణ యనుపద ముండుటనుబట్టి కర్నల్ మెకంజీదొరగారు సంపాదించిన లిఖితపుస్తకములపట్టికలో కవి కృష్ణదేవరాయనికాలములోనివాఁ డని చెప్పఁబడి యున్నది. ఇటీవల బ్రౌన్‌దొరగారు నిఘంటువునం దీకవి యాధునికుఁ డని వ్రాసియున్నారు. పయిపద్యములో నున్నకృష్ణరాయభూషణశబ్ద మాకాలపుకృష్ణదేవరాయనియాస్థానమున కలంకారముగా నుండుటచేతనే వచ్చినను, ఈకవి కృష్ణరాయభూషణుని వంశజుఁ డగురామరాజుకొడుకైనకేశవార్యునిపుత్రుఁ డగుపర్వతాఖ్యునిసుతుఁ డగువేంకటపతి యగుటచేఁ గృష్ణదేవరాయని యనంతరమునఁ బెక్కుతరములు గడచినతరువాత నున్నవాఁ డగుట స్పష్టము. అప్పకవి యీచంద్రాంగదచరిత్రములోనిపద్యముల నుదాహరించి యుండకపోవుటచేత నీకవి ౧౬౫౦ వ సంవత్సర

షష్ఠ్యంతంబుఁగ గంధపద్యపుశతకంబు నాల్గుయోగంబుల ననువుపఱచి
సమ్మతవేదాంతసారసంగ్రహశాస్త్ర మమరంగ వచనకావ్యం బొనర్చి
చాటుకృతులను మఱికొన్ని సంఘటించి । మాతృకాంకితమొనరించి మించితోఁన్య
శాలియనఁగీర్తిఁ గైకొన్న సత్కవీంద్రు। మధురవాక్సాంద్రుఁ డక్కయామాత్యచంద్రు
పూర్వ మీతనివంశపువారు గాంగేయోపాఖ్యానము, సుమంతోదయము, ఆంధ్రకర్ణా
మృతము, వజ్రభుజోపాఖ్యానము, సేతుమాహాత్మ్యము, దత్తాత్రేయచరిత్రము, మర్యాద
రామసచివచరిత్రము, మొదలగు గ్రంథములను రచియించియుండినట్టును గవి యీక్రింది
పద్యములతోఁ జెప్పియున్నాఁడు—

క. భూనుతి గాంగేయోపా । ఖ్యానము నంతోదయాంధ్రకర్ణామృతముల్
మానిత వజ్రభుజోపా । ఖ్యానము శుభహేతు సేతుమాహాత్మ్యంబున్.

క. దత్తాత్రేయచరిత్రన్ । సత్తుగ మర్యాదరామసచివచరిత్రన్
జిత్తరపుఁ గృతులు చేసిన । యుత్తమకవు లెల్ల మీకులోద్భవు లనఘా.

ఈకవి యారువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు, లోహితసగోత్రుఁడు;
వెల్గపూడి నారసింహార్యపౌత్రుఁడు; నరహరిమంత్రి పుత్రుఁడు. ఈకవి పాండ్య
మండలాధీశ్వరుఁ డైనవిజయరంగచొక్కభూపాలుని దండనాథుఁ డగుసాంబయా
మాత్యునిపుత్రుఁ డగుగోవిందయామాత్యునికి మేనమఱఁది యైన ట్లీక్రిందిపద్యమునఁ
జెప్పుకొన్నాఁడు—

సీ. పాండ్యభూమండలాఖండలుం డైనవిజయరంగచొక్కభూజాని కప్త
మండనుం డగుసాంబదండనాథాగ్రణితనయులలో మేటిదండి యగుచు
సంగీతసాహిత్యసంస్కృతాంధ్రకవిత్వసరసజ్ఞుఁ డై మేనమఱఁది యగుచుఁ
గామరొప్పుచుండెనుగోవిందయామాత్యుఁ డనుపమవిద్యాధికార్యసభను
నిందుకొలువుండెనపుడు నేదండఁ జేరి । సారసల్లాపముల మీరి చతురమతిని
దక్షిణామూర్తికృపమప్రత్యక్షమగుచుఁ । గృతిపతిత్వంబుఁ గోరుసంగతిని దెలుప.

ఇందుఁ జెప్పఁబడిన విజయరంగ చొక్కభూపాలుండు దక్షిణమధురాపురము
రాజధానిగా పాండ్యమండలమును క్రీస్తుశకము ౧౭౦౪ వ సంవత్సరము మొదలుకొని
౧౭౩౧ వ సంవత్సరమువఱకును పాలించిన ట్లీవఱకే చెప్పఁబడెనుగదా? అందుచేత నీ
కృష్ణకవియు నాకాలపువాఁడే యని వేఱుగఁ జెప్పనక్కఱలేక యే తెలిసికోవచ్చును.
కవి సాంబదండనాథుని వర్ణించుచు

సీ. సరిబేసిపుణ్యకోటిసాధులాభాయుతో ఘటియించె నెవ్వాఁడు ఘనతమీఱఁ
జెక్కిరిదండఁజాపుష్పవేషువాయూనందరావును నెవ్వాఁడు రహి నడంచె

మధురానాయకరాజుగారి ప్రియవాక్యసంధికి నెవ్వాఁడు శక్తి దాల్చె
* * * సదుపకారి శ్రీవత్సస సాంబశౌరి.

అని యితఁ డాఱ్ఱాఁటినవాబగు సాదతుల్లాఖాను మొదలగువారి నోర్చినట్లు చెప్పియున్నాఁడు. ఈసదతుల్లాఖాన్ ౧౭౧౦ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౭౩౨ వ సంవత్సరమువఱకును నవాబుగానుండి యాఱ్ఱాఁటురాజ్యము చేసెను. కాఁబట్టి కవి ౧౭౨౦ వ సంవత్సరప్రాంతమునందు మధురాపురములో భానుమద్విజయమును రచియించియుండును. ఈతనికవిత్వము రసవంతమైనది. కవితాధోరణి తెలియుటకయి భానుమద్విజయములోని రెండుపద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. ఏమియు లేనివారలె యహీనమతిప్రభ నుండుచుండఁగా
భూమిపతిత్వ మొందినప్రభుల్ వ్యసనంబులఁ గాంచు టబ్రమే
యేమయిన న్నమేయధృతి నేర్పడఁబూని సమస్తకార్యముల్
దాము వహించిచూడమిని ధాత్రి యరాజక మౌను భూవరా.—ఆ. ౨

మ. గిరులం బాఱెడియేఱులట్లుగ వడిం గీల్కొన్నకన్నీరులా
గురువక్షోరుహతారహారములతోఁ గూడం బ్రకాశింప నా
ధరణీశాంగన దస్సహార్తిగతసంతాపంబుచే నేడ్చె భా
స్వగ్వాసంతికకీస్వరాకలితవాచామాధురీవైఖరిన్.—ఆ. ౪

శేషము - వేంకటపతి

ఇతఁడు శశాంకవిజయ మనెడి యైదాశ్వాసముల శృంగారప్రబంధమును జేసి వంగలసీతారామార్యున కంకితము చేసెను. శశాంకవిజయమునకు తారాశశాంకమని నామాంతరము గలదు. ఇందుఁ జంద్రుఁడు బృహస్పతివద్ద విద్యాభ్యాసమునకయి చేరి గురుపత్నియగు తారను లేవఁదీసినకథ మిక్కిలి పచ్చిగా వర్ణింపఁబడినది. ఈశేషము వేంకటపతి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడని తోఁచుచున్నది. ఇతఁడు కందాళరామానుజాచార్యుని శిష్యుఁడు; కృష్ణయార్యునికుమారుఁడు. కృతినాయకుఁడు తన్నుఁ బిలిపించి పలికినట్లు చెప్పఁబడిన యీక్రిందిపద్యములలో కృతిపరంపరలు చేసినట్టు కవి చెప్పుకొనుటయే కాని యొక్కగ్రంథమైనను జేరొక్కనియుండలేదు.—

క. వరరంగేశ్వరపదయుగ ఘనతరభజనానిరూఢకవితాసామ్రా
జ్యుని శేషకృష్ణసుధీతనయునిఁ బిలిపించి పలికె దయ దైవారఁగ.

చ. అసదృశభక్తి సద్గురుకటాక్షముఁ గాంచి సమంచితాత్మతన్
బిసరుహమాకరందరసపేశలకౌశలవన్మృదూక్తులన్
రసికుల కింపుగాఁ గృతిపరంపరలన్ రచియించి కీర్తిచే
నెసఁగిరివయ్య వేంకటపతీ బళి శేషమువంశసత్కృతీ.

ఈకవి పాండ్యమండలాధీశ్వరుఁడైన విజయరంగ చొక్కనాథుని కాలములో నున్న ట్లీవఱకే సముఖ కృష్ణప్పనాయనిగూర్చి వ్రాయునప్పుడే చెప్పఁబడెనుగదా! కవియు తారాశశాంక కృతినాయకుఁడైన వంగల సీనయామాత్యుని వర్ణించుచు, అఖండమండితమహీమండలమండనాయమానపాండ్యమధురాధరాఖండల శ్రీవిజయరంగచొక్కనాథ మహీనాథ కృపాకటాక్ష వీక్షణానుక్షణ వర్ధమాన.........నిఖిల సంపత్పరాకంపితనిలింపనాయకుండని యతని కొక విశేషణమును ప్రయోగించియున్నాఁడు. మఱియు ద్వితీయాశ్వాసారంభమున

క. శ్రీవిజయరంగచొక్క క్ష్మాపను గురుప్రసాదసంపన్నాత్మ్య
శ్రీవరదాచార్యమణీ! శ్రీవరదానైకకృత్య సీనామాత్యా.

అని కృతిపతిని సంబోధించియున్నాఁడు. దీనినిబట్టి కవి విజయరంగచొక్కనాథుని కాలములో మధురలో నుండుట నిశ్చయ మగుటచేతను, ఆరాజు ౧౭౦౪ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౭౩౧ వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యముచేసినవాఁ డగుటచేతను, శేషము వేంకటపతి యాకాలమునం దున్నట్లు స్పష్ట మగుచున్నది. అక్కడక్కడ క్త్వార్థక సంధి మొదలయిన కొన్ని లక్షణదోషము లున్నను, కవిత్వము మొత్తముమీఁద ద్రాక్షాపాకమయి మిగుల రసవంత మయియున్నది. చక్కఁగ మెత్తనిపసువలె నీతిమాలిన యీకథ మనోహరము లయిన తేటమాటలతో నింపుగా చెప్పఁబడినందున, అనేకులయిన యౌవనపురుషుల నాకర్షించి పాడుచేయుచున్నది. దుర్నీతిని వర్ణించునప్పు డీకవి తనయసమ్మతిని దెలుపువాక్యముల నెక్కడను ప్రయోగింపక, "లోకములోఁ గొంద ఱబలల్.........తాటాకులలోన వ్రాసిరి పరాంగనఁ గూడినఁ బాపమంచు," "ఎన్న పువ్వులన్ వ్రాలదు తేఁటి యట్లమగవాఁ డనువానికి దోస మున్నదే?" యిత్యాదివాక్యరత్నముల చేత వలపుగలచోటఁ గలయుటయే పరమార్థ మన్నట్టు తెలిపి పామరులను భ్రమింపఁ జేసియున్నాఁడు. అందును మంచిదని సాధించుటకు సహితము మనవారికి పురాణములనుండి దృష్టాంతములు తండోపతండములుగా దొరకు ననుట కీక్రిందిపద్యము నిదర్శనముగాఁ జూపవచ్చును—

సీ. కన్నకూఁతు రటంచు నెన్నక భారతీసతిఁ గూడఁడే నీపితామహుండు
మేనత్త యనుమేర మీఱి రాధికతోడ నెనయఁడే నీకన్న నీయనుఁగుబావ

పరిసెనుబెంచు నొకింత యైన లేకయు జ్యేష్ఠునెలంతతోఁ బొందఁగ నీగురుండు
మునిపత్నియైన యహల్యను బట్టఁగ నీదుసహపాఠి యగుపాకశాసనుండు
యిట్టి మీవారిఁ దలఁతలు కట్టిపెట్టి! యమ్మ నేచెల్ల న్యాయంబు లాడెదౌర!
కడకు నీఱకు నీ వెఱుంగవైతి! మూలమవవు నన్నుఁ జెఱపో దోసకారి!

నున్న లదారుకావనస్త్రీలు నీశునిఁ గలియరే? వ్రజభామలు శౌరిఁ గూడరే? యీ లలనాశిరోమణుల కందఱ కిందఱ నేమి చెప్పెదరు' యఁట! ఆహా! ఏమి యీ దేవత్వలక్షణము! దేవత్వమునకు కల్పమును శుద్ధపాత్రిత్యమే లక్షణముగా నుండవలయును గదా? నీతిమాలి పరకాంతలఁ గలయుచుండెడి నాసురకృత్యము మఱియేముండును?

ఉ. ఏ నగరాజ మోహనుఁడ నే నిటు పిన్నటనాఁటనుండియున్
బెంచితిఁ బెద్దఁ జేసితిని జేసితిఁ బ్రాయము వచ్చినంతనే
యొంచక మాటలాడెదవు చెన్న ప్రియోక్తుల కిమ్ముపట్టెఁగా
మించిన నిన్నుఁ గూడుటకు మాకు స్వతంత్రత లేకపోయెనే?

గురుపత్ని శిష్యునిఁ జిన్ననాఁటనుండియుఁ బెంచి పెద్దవానిఁ జేసెనఁట! అందుచేత నామె కాతనిఁ గూడుటకు స్వాతంత్ర్యము గలదఁట! ఏమి యీ దుర్నీతి! దుర్నీతి యింతకంటెను మూర్తిమత్పోవుట సంభవింప నేర్చునా? కృతయుగమునందైనను కలియుగమునందైనను జారత్వము మెప్పునను మొదలంట నశింపదు. కృతయుగపు తారలును చంద్రులును మన యీ కలియుగమునందును గలరు అయినను మన యీ పాడు కలియుగమునందుమాత్రము మిల్లువిడిచి లేచిపోయిన గాని మగని కిప్పించుటకయి పెద్దమనుష్యులు పోయి జారుని బతిమాలుటయు, మగని కిప్పించిన యాఁడుదానికి సంతానము కలిగినప్పుడు జారపురుషుఁడు వచ్చి పెట్టినబిడ్డ కయి యింటిమగనితో తగవులాడుటయు లేదు. ఇవి కృతయుగధర్మములు కాఁబోలును! దూరపుకొండలు నునుపన్నట్లు పూర్వకాలపువారి దుష్కృత్యములు కంటికి నునుపుగాఁ గానరాగా మనవారు పూర్వకాలము పొగడుచుందురు. బ్రహ్మదేవుఁడు తానుకూడ వచ్చి భార్యను గోలుపోయి దుఃఖించుచున్న బృహస్పతికి తారను మరల నిమ్మని చంద్రుని ప్రార్థించెనఁట!

చ. అని పరమేష్ఠి పల్కుటయు నట్లు కాకని చంద్రుఁ డయ్యెడన్
ఘనతరగర్భభార నతకాంతివిరాజితతారఁ దారఁ దా
ననునయనోక్తులం దెలిపి యంపి తోడనె దివ్యతూర్యని
స్వనములు మ్రోసె మింట సిరివానలు పర్వెను జంట జంటగన్.

బ్రహ్మదేవుని ప్రార్థన నంగీకరించి చంద్రుఁడు గర్భవతియైయున్న గురుని భార్యను గురుని కియ్యఁగానే, తమ గురుని ల్లుహాలుఁ ద్రోచి యింటి ఘనకార్యమును జేసినందున కాతని

మీఁద సిగ్గులేక సురలు విరులవాన గురిసిరఁట!

చ. అమరులతోడ నప్పు డని రబ్జభవుండు భవుండు నగ్గురుం
బ్రమదము మీఱఁగాఁ బిలిచి మావచనంబునఁ దారఁ జెందుమీ
రమణి కశుద్ధిలే దమృతరశ్మిని బొందుటచేత దాన నీ
కోమ పరిశుద్ధిఁ గాంచెఁ గయికొమ్మనఁ గొమ్మ గురుండు చేకొనెన్.

దేవతలును బ్రహ్మరుద్రులును గురునిఁబిలిచి వ్యభిచారదోషము లేకపోవుటయేకాక య
మృతరశ్మిని బొందుటచేతఁ దార పరిశుద్ధురాలయ్యెనని చెప్పి యొప్పగించిరఁట.

ఉ. తత్సమయంబునన్ శశి ముదంబున నచ్చటి కేగుదెంచి పు
త్త్రోత్సవ మాచరింప విని యుద్ధతితో గురుఁ డందువచ్చి య
స్మత్సుతుఁ డీబుధుం డిట నిశాకర రాఁ గత మేమి నీ కన
న్మత్సరబుద్ధి వారికిఁ బునఃకలహంబు జనించె నయ్యెడన్.

ఆపతివ్రతాతిలకము కు పుత్త్రుఁడు పుట్టఁగానేవచ్చి చంద్రుఁడు పుత్త్రోత్సవ మాచరించి
నప్పుడు గురు శిష్యులకు పునఃకలహము జనించెనఁట!

క. నావిని యజుఁ డోహోహో! మీవాదము చాలుఁ గుముదమిత్రుని పుత్త్రుం
డీవత్స మితనిఁ జంద్రుని! కీ విమ్మా వలదు విరస మిఁక నాంగిరసా.

అని బ్రహ్మదేవుఁ డింటిమగనికి బుద్ధిచెప్పి శిశువును ఱంకుమగనికిప్పించి వివాదము తీర్చె
నఁట! ఈవిషయమునే చెప్పుచుఁ గాశీఖండములో

గీ. చదివె గురునొద్ద ధర్మశాస్త్రంబుఁ దొలుత। బరమవిశ్వాసతాత్పర్యభక్తిగరిమఁ
జదివెఁ జంద్రుఁడు కామశాస్త్రంబు పిదపఁ। దలిరుఁబోఁడువ నన్నికర్తిఁ దారయొద్ద.

సీ. భువనైకధన్వి చేఁ బుష్పాయుధుని చేత బ్రసవాస్త్రమున నేటు పడనివాఁడు
నతిగాఢమై క్రోధాంధకారంబునఁ గన్నుల నంధుండు గానివాఁడు
నిర్విన్నబంధనలోభనిద్రాభరంబునఁ బారవశ్యంబు చేఁ బడనివాఁడు
లక్ష్మీకటాక్షవిలాసదుర్మదమున మదములోపల కన్ను గాననివాఁడు
లేఁడు భూపతి గలిగెనే న్వాఁడు నృపుఁడె। విశ్వధాత్రీజనులపాలివేల్పు గాక
బాహ్యశత్రులఁ బరిహరింపంగవచ్చు। నంతరరులను వర్జింప నలవికాదు.

ఈవిధముగా శ్రీనాథుఁడు చెప్పినరీతి ప్రౌఢవాక్యములు గాని, పురూరవశ్చరిత్రములో

క. పాపపరాఙ్ముఖతామతి। దీపాంకుర మానెలంతదీర్ఘశ్వసితా
టోపమున ద్ధతి నడఁగిన। బ్రాపితమోహాంధకారబంధురఁ డయ్యెన్.

సీ. లలనానితంబమండలముపై నుత్పలదళములు రచియింపఁ దలఁచుఁగాని
తరుణికెమ్మోవిమీఁదఁ బ్రవాళమణిసొంపు గులుకఁగా ఘటియింపఁదలఁచుఁగాని

జలజాక్షికుచకుంభములమీఁద శశిరేఖలంబుఁ దా నొనరింపఁ దలఁచుఁగాని
మృగరాజమధ్య నెమ్మేను లతావేష్టితంబుఁ జేయఁగాఁ దలఁచుఁగాని
తలఁపఁ జెప్పను గురువనితాసమాగమాగతాత్యుగ్రదురితదవానలంబు
దుస్సహం బని కటకటా తొలఁగఁ జేయఁడు గదా వివేకంబు కాముకులకు?

సీ. సకియకౌఁగుఁ దలంచి సన్మార్గ మనుఁగాని యింతిదుర్మార్గత నెంచఁ డయ్యెఁ
జెలువచన్నవఁ దలంచి సువృత్త మనుఁగాని తరుణిదుర్వృత్తంబుఁ దలఁపఁ డయ్యె
నతివమోముఁ దలంచి యకళంక మనుఁగాని తెఱవకళంకంబుఁ దెలియఁ డయ్యె
సుదతినవ్వుఁ దలంచి శుచి యనుఁగాని యవ్వెలఁదుకయశుచి భావింపఁ డయ్యె
గురువువంటిమహాత్ముఁ డిక్కరణిఁ దరుణిచక్కఁదనమే గుణంబుగ సంస్తుతించుఁ
గాని వ్యభిచారదోషంబుఁ గాంచఁ డయ్యె నజ్ఞుఁడగు ప్రాజ్ఞుఁడన నెవ్వఁడవని నింక?

ఈవిధముగా నబ్బయామాత్యుఁడు చెప్పినరీతి నీతిబోధకవాక్యములు గాని, తారాశశాంకమున లేవు. కవియొక్కరచనను దెల్పుపద్యములు కొన్ని యుదాహరించుచున్నాను—

చ. హితబహుశిల్పకం బగుప్రయోగము యోగముదావహంబు సొం
ప్రవెసుగ నందు నిందిరకుఁ బట్టనఁ బట్టణమున్ సృజింపుమా
యుతులితశిల్పశక్తిఁ గొని యించరి యంచ నిరూఢి నెక్కి యం
చితగతి ధాత యేగ ప్రసిద్ధులు సిద్ధులు తత్సృజింపఁగన్.—ఆ. ౧.

చ. అలకలినాకపాల్పె నిశామావ పేరస్పకీయదింబలీ
లలు తనవెన్నెలఁబనఁ గళంకరుచు లున్నవిమీసపట్టుఁగా
వలమదయానదుద్యసులు వాతెఱ వెన్నెలడాలు లేఁతన
వ్వుల నమృతంబు పల్కులకు బూనెను నాఁగ మనోహరాంగుఁడై.—ఆ. ౨.

ఉ. చంద్రుఁడు మంబు నందగిరిశాతశరాహతిఁ గంది నివ్వెఱం
జెందఁగ నింద్రుఁ డిట్లను శశీ వినుమా విగాలిపాలికం
బందినవాని కార్తి యుతదా గురుదార కృతాపరాధమే
ధం దిగద్రోచి చేసితి వృథా శుభావళిలో విరోధముల్.—ఆ. ౫.

కూచిమంచి-తిమ్మకవి.

ఈకవి యనర్గళ మయినకవితాధార గలవాఁడు; బహుగ్రంథములను రచియించినవాఁడు; ఇన్నిగ్రంథములను సలక్షణముగ మృదుమధురపాకమున రచియించిన కవి యాధునికులలో మఱియెవ్వఁడును లేఁడు. ఈకవి యారువేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁ

డు; కౌండిన్యగోత్రుఁడు; బయ్యనామాత్యుని ప్రపౌత్రుఁడు; తిమ్మయార్యుని పౌత్రుఁడు; గంగనామాత్యుని పుత్రుఁడు. ఈతనికి లచ్చమాంబ తల్లి; జగ్గన్న, సింగన్న, నరసన్న, పితృవ్యులు; వీరమ్మ పాపమ్మ, మేనత్తలు; సింగన, జగ్గన, సూరన, తమ్ములు; గౌరీభట్ల రామయామాత్యుని కూఁతురైన బుచ్చమ్మ భార్య. ఈవిషయములను రుక్మిణీపరిణయములోని యీక్రిందిపద్యము తెలుపుడు చేయుచున్నది—

సీ. గురుతరకౌండిన్యగోత్రవిఖ్యాతుండు బయ్యనామాత్యుఁ డేతత్ప్రపితామ
హుండు నిరతాన్నదానవర్ణితయశస్సాంద్రుండు తిమ్మనసచివుఁ డేధీరుతండ్రి
ఘనులు జగ్గనయు సింగనమంత్రియును నరసన్నయు నేమంత్రి జనకసోదరు
లలరఁ దిమ్మకవి సింగన్న జగ్గనయును సూరన యేధన్యునుతవరేణ్యు
లానరవీరమ్మ పాప మేఘునకు సహజ లతిపతివ్రత లక్ష్మి యేచతురురాణి
యట్టి శ్రీకూచిమంచివంశాబ్ధిచంద్రుఁ డమరు గంగనామాత్యుఁ డలరుఁ దలఁతు.

ఈమధ్యను ముద్రింపఁబడిన రుక్మిణీపరిణయములో నీపద్యములోని నాలవపాదమున సింగన్న యనుటకు మాఱుగా రాజన్న యని యున్నది కాని యది యచ్చుతప్పని తలంచెదను. తిమ్మకవికి సింగన్నయు జగ్గనయు సూరనయు నే కాని రాజన్న యనుతమ్ముఁడు లేనట్టులేఁడు రచియించినపుస్తకము లన్నిటివలనను దెలియవచ్చుచున్నది. అందు సింహాచలమాహాత్మ్యములోఁ గవి తనవంశవర్ణనము చేయుచుఁ బెద్దతమ్ముఁడగు సింగన్నను గూర్చి చెప్పిన పద్యములనిం దుదాహరించుచున్నాను—

క. నాతమ్ములు సింగనయును । ఖ్యాతయశుఁడు జగ్గయును ఘ తాసుగుణ
త్రాణాంకుఁడు సూరనయును । ధీశాంసమూహము లరుచు వెలసిరి సిరులన్.

సీ. వక్రించుచందంబు వదలక మాధవ నలరెను సుమంత్రి నపహసించి
సాయలం గూడి యుశనుని బుధేంద్రుని గన నోడు నచలప్రసంగవృత్తి మించి
శ్రుతిదూరుఁడై చరించుచు రెండునాలుకల్ గలిగి యుండెడిభోగికులముఁ దెగడి
భంగంబు నొందిన యేపట్టున నడలెడు రత్నాధివాసుఁ దిరస్కరించి
ప్రజ్ఞచే గౌరవమున వాక్పాటవమున । మాన గాంభీర్యమున జనుల్ పొగడఁ దనరెఁ
గూచిమంచ్యన్వయాంభోధికుముదహితుఁడు । సుప్రసిద్ధుఁడు గంగయసింగమంత్రి.

కవియొక్క జన్మసంవత్సర మేదో తెలియదుగాని యితఁడు రచియించినగ్రంథములలో నెల్లను మొదటి దగు రుక్మిణీపరిణయము

శా. ఆరయ శాలివాహనశకాబ్దము లద్రిగుణాంగచంద్రులం
జేరఁగ మన్మథాబ్దమునఁ బ్రేమఁ బ్రబంధ మొనర్చి మీకిటుల్

చేఁకతో సమర్పణము చేసితి మీకృతి యాతమిస్రసహ్య
శైత్యకరవమిత్రతారకముగా భువిఁ జెల్వగుఁ గాత శంకరా.

అను పద్యమునుబట్టి శాలివాహనశకము ౧౬౩౪వ సంవత్సరము మన్మథాబ్దమునకు సరియైన హూణశకము ౧౭౧౨వ సంవత్సరమునందుఁ జేయఁబడిన దగుట స్పష్టమయి నందున, కవి యప్పటి కిరువదియైదు సంవత్సరముల ప్రాయము వాఁడయినపక్షమున ౧౬౮౦వ సంవత్సరప్రాంతమునఁ బుట్టినవాఁ డైయుండవచ్చును. అచ్చతెలుఁగు రామాయణములోని

గీ. మునుపు మాకీవె భర్భ్యణుఁ దనెడి కృతికిఁ దయనురుక్మిణి పెండిలికతయు బొల్పు
మెకపురుబ్బలికతయు మేలిమి యమీలి పెండ్లికతయును గబ్బముల్ పేర్మిఁ గూర్పి.

అను పద్యమునుబట్టి భర్భ్యణరాజచరిత్రము రుక్మిణీపరిణయముకంటె ముందుగా రచియింపఁబడినట్లు భ్రమ కలుగునుగాని నిజ మారయఁగా రుక్మిణీపరిణయమును రచించిన తరువాతనే కవి రాజశేఖరవిలాస మనునామాంతరము గల భర్భ్యణచరిత్రమును రచించినటు పెక్కువిధముల వలన స్పష్టమగుచున్నది. రుక్మిణీపరిణయమునందుఁ గవి తా నావఱకు గ్రంథము లేవియుఁ జేసియున్నట్లు చెప్పుకొనలేదు. కవిచేత రచియింపఁబడిన మూఁడవగ్రంథ మగు సిరిపాలవల్లమాహాత్మ్యమునందు

గీ. ప్రథమమున రుక్మిణీపరిణయంబుఁ
గలుషహర మగురాజశేఖరవిలాస
మును మఱియుఁ జాలదండకములు శతక
ములును రచియించి కృతులు శంభునకు నిడితి.

అని కవి రుక్మిణీపరిణయమునే మొదటఁ జెప్పియున్నాఁడు. లక్షణసారసంగ్రహము, రసికజనమనోభిరామము మొదలయినగ్రంథము లన్నిటిలోనుగూడ కవి మొట్టమొదట రుక్మిణీపరిణయమునే పేరొక్కొనియున్నాఁడు. కవి యేహేతువుచేతనో రుక్మిణీపరిణయము చేసినతరువాతఁ జేసిన యచ్చతెలుఁగు రామాయణము నీలాసుందరీపరిణయము లోనుగాఁ గలపుస్తకములలోఁ దా నాపుస్తకములను జేసి ముగించినకాలమును జేసి కొనలేదు.

తిమ్మకవి గోదావరీమండలములోని పిఠాపురసంస్థానములోనిదైన కందరాడ గ్రామమునకు కరణము ఇతఁడు కందరాడగ్రామవాసుఁ డయినట్లు లక్షణసారసంగ్రహములోని యీక్రిందిపద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది.—

సీ. కౌండిన్యగోత్రవిఖ్యాతుఁడఁ గూచిమంచ్యన్వయాంబోధినీహారకరుఁడ
గంగనమంత్రిశేఖరునకుఁ బరమపావని యగులచ్చమాంబకును సుతుఁడ

వెరవొప్ప రుక్మిణీపరిణయంబును సింహశైలమాహాత్మ్యంబు నీల పెండ్లి
కథయును రాజశేఖరవిలాసము నచ్చతెనుఁగురామాయణంబును మొదలగు
కృతులు రచియించి పార్వతీపతికి భక్తి । తోడ నవ్వన మొసఁగినవాఁడఁ గంద
రాడపురసంస్థితుఁడఁ గమ్రబోధ నేను । తిమ్మకవిచంద్రుఁడను జగద్విదితయశుఁడ.

ఈయన గ్రంథములు చేయ నారంభించినకాలమునందు పీఠికాపురసంస్థానమునకు రావు మాధవరాయనృపతి ప్రభువుగా నుండెను. ఈవిషయము రుక్మిణీపరిణయములోని యీ పద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది—

సీ. చక్రవాళాహార్యజలధిశుభ్రోన్నతప్రాకారపరిఖావిరాజితంబు
సాంద్రముక్తాసౌధచంద్రశాలానేకభర్మనిర్మితహర్మ్యశర్మదంబు
కరిసైంధవాందోళికాధేనుధనధాన్యవనదేవగృహసరోవర్ణితంబు
విమలచాతుర్వర్ణ్యవిద్వత్కవిశ్రేష్ఠభటామాత్యవిస్ఫారితంబు
రాజమహేంద్రవరదుర్గరాజ్యభూరి । భారసంభరణాక్రాంతిభాసమాన
రావుమాధవనృపపరిరక్షితంబు । భోగనికరంబు పీఠికాపురవరంబు

ఈరావు మాధవనృపతియే కొన్నిగ్రంథములు రచించిన యనంతరముఁ గవికిఁ గవిసార్వభౌమబిరుదము నిచ్చినట్లు రసికజనమనోభిరామములోని యీక్రిందిపద్యమువలనఁ గనఁబడుచున్నది—

సీ. నిఖిలవిద్యాభ్యాసనిపుణుఁడు మత్సహోదరుఁ డగునగ్గసత్కవితనయులు
ఘనులు తిమ్మనయు సింగనయును లేఖకపాఠకులై కృతులు ప్రబలఁజేయఁ
చేర్మిఁ గాంచినవాఁడఁ బీఠపురప్రాజ్యరాజ్యాధిపత్యవిరాజమాన
భూరివైభవుఁడు నద్భుతపరాక్రముఁడును దానకళాధురంధరుఁడు నైన
రావు నీలాద్రిమాధవరాయనృపతి । చేతఁ గవిసార్వభౌమ విఖ్యాతబిరుద
మందినఘనుండఁ దిమ్మనామాహ్వయుఁడ నేను । విమలతరభక్తి మదిలోన విస్తరిల్ల.

కవి పీఠికాపురసంస్థానములో నుండినవాఁ డయినను తనగ్రంథములు వేఱొ నరాంకితము చేయక యిష్టదేవతయైన కుక్కుటేశ్వరస్వామికే యంకితము చేసియున్నాఁడు. ఇతఁడు రుక్మిణీపరిణయమును రాజశేఖరవిలాసమును జేసినతరువాత రాజు తనకొక గ్రంథము నంకితముచేయు మడిగినట్లును కవి యట్లుచేయు నిష్టములేనివాఁ డయినట్లును సింహాచలమాహాత్మ్యములోని యీపద్యములవలన నూహింపఁదగియున్నది.—

క. నృపులకుఁ గావ్యం బొసఁగిన । నపవర్గం బిడఁగఁగలరొ యటుగాకున్నన్
ద్విపతురగభూషణాంబర । తపనీయాదికము చేతఁ దనుపంగలరో.

సీ. ద్విజపుంగవులకుఁ బ్రవేశింపఁగారాని పృథుగృహాంతరములఁ బ్రేవనుండి
కృతియంతధర్మపద్ధతు లెవ్వి యెఱుఁగక ధరణిపై నడువఁ బాదములు లేక
దుష్కృత్యముల్ చేయు మంత్రులు చెప్పినట్టులె విభులకనటింపఁ జున్ద్విజిహ్వకులుగలిగి
వితతంబుగా వక్రగతులచేఁ బొదలుచుఁ బూని యేప్రొద్దును బుస్సురనుచు
గాఢరోషవిషాగ్నిలోద్గారఘోరవక్త్రములుగల్గి దర్పదవర్తులగుచుఁ
జెలఁగుచుండెడు భోగిరాజుల భజింపఁ। గుటిలతరబుద్ధి నెవ్వాఁడు కోరఁగలఁడు?

* * * *

క. పరిపూర్ణ తుచ్ఛభోగం । బునకై కొఱగానిజనులఁ బొగడుటయెల్లన్
గనుఁగొన నిహపరదూరం । బని తలఁచి విరక్తులాంతరంగుఁడ నగుచున్.

ఈయన శివభక్తుఁడయి తాను జేసిన గ్రంథముల నన్నిటిని పీఠాపురమునందలి కుక్కుటేశ్వరస్వామికే యంకితము చేసినను, ఒక్క సర్పపురమాహాత్మ్యమును మాత్రము రాజానుగ్రహము నపేక్షించి కాఁబోలును కవిసార్వభౌమబిరుద మందినతరువాత సర్పవరమందలి భావనారాయణస్వామి కంకితము చేసెను. ఈసర్పవరము పీఠాపురపు రాజుల గురువులగు వైష్ణవస్వాములకు నివాసస్థలమయి పీఠికాపురమునకు సమీపమున నున్నది. కవిమాత్రము సర్పపురమాహాత్మ్యములో భావనారాయణస్వామి తనకు స్వప్నమున సాక్షాత్కరించి యిట్లానతిచ్చినటు చెప్పికొనియున్నాఁడు.—

సీ. ప్రౌఢిమై రుక్మిణీపరిణయంబును సింహశైలమాహాత్మ్యంబు నీలపెండ్లి
కథయును రాజశేఖరవిలాసంబును నచ్చతెనుఁగురామాయణంబు
సారంగధరేశ్వరచరితంబు సప్తార్ణవసంగమాహాత్మ్యకంబు
రసికజనమనోభిరామంబు లక్షణసారసంగ్రహము నింపారఁ గూర్చి
కృతులు శంభునికిడితివి సుకృతి వీవు। ప్రతిభ మెఱయంగ నొక్కసత్కృతియొనర్చి
మాకు నర్పణచేయు నెమ్మదిదలిర్పఁ। గమ్మకరచంద్ర ముదితసుధీకులేంద్ర.

తనకు మాహేశ్వరాచారవృత్తి నుపదేశించిన శైవుఁడగు దెందులూరిలింగనారాధ్యుని

క. చిరభక్తిం బొగడెద నా। గురునాథుం దెందలూరికులపావనునిన్
గరుణానిధి నపరాంతక । హరమూర్తిని ఘనుని లింగనారాధ్యమణిన్.

ఇత్యాది బహుపద్యములతో బహుగ్రంథములయందు స్తుతించి శివభక్తుఁడయినను, కవి తాను కేవల శివమతస్థుఁడుగాక శివకేశవులకు భేదము లేదని భావించెడి యద్వైతమతస్థుఁడయియుండెను. కవి తాను కట్టకడపట రచియించిన శివలీలావిలాసములో నిందు క్రిందఁ బొందుపఱిచిన పద్యమునందుఁ దాను జేసిన పుస్తకముల నన్నిటిని జేర్కొనియున్నాఁడు—

సీ. ప్రతిభ మై రుక్మిణీపరిణయంబును సింహశైలమాహాత్మ్యంబు నీలపెండ్లి
కతయును రాజశేఖరవిలాసంబును నచ్చతెనుఁగురామాయణంబు
సారంగధరనృపచరితంబు సాగరసంగమాహాత్మ్యంబు రంగుమీఱ
రసికజనమనోభిరామంబు లక్షణసారసంగ్రహమును సర్వపురస
మంచితక్షేత్రకథనంబు మఱియుఁ బెక్కు । శతకదండకసత్కృతుల్ ప్రతిభఁ గూర్చి
యుల్లమలరారఁ బార్వతీవల్లభునకు । భక్తి నర్పణ చేసితి భవ్యమతిని.

ఈగ్రంథములలో సారంగధరచరిత్రమును సాగరసంగమాహాత్మ్యమును నాకు లభింపలేదు. అవి చిన్నగ్రంథము లని కవివంశములోనివా రొకరు నాతోఁ జెప్పియున్నారు. ఈకవి కవిత్వములో నచ్చతెలుఁగుపదము లధికముగా నుండును. కష్టపడి మొట్టమొదట యౌవనకాలమునందు శృంగారప్రధానముగా రచియించిన దగుటచే రుక్మిణీపరిణయము నందే కవి యొక్క ప్రౌఢిమను జూపియున్నాఁడు. కవికృతము లయినబహుగ్రంథములు పురాణపాకమున రచియింపఁబడినవి. శ్లేషములును శబ్దాలంకారములును విశేషముగా నుండినను, కవిత్వమునం దద్భుతకల్పన లంతగాఁ గానఁబడవు. మొట్టమొదట రచియింపఁబడిన గ్రంథములలో నదంత స్త్రీవాచకపదసంధుల లోనుగాఁ గల కొన్ని దోషములు కనఁబడుచున్నను, అటుపిమ్మటఁ జేసినగ్రంథములు నిర్దుష్టములుగా నున్నవి. కవి యితరగ్రంథములను రచియించిన కాలపరిమితిఁ బట్టి విచారింపఁగా, ౧౬౭౫ వ సంవత్సరమునందు ముగింపఁబడిన రుక్మిణీపరిణయము ౧౬౭౦ వ సంవత్సరమునం దారంభింపఁబడి సంవత్సరమున కొక్కొక్కయాశ్వాసము చొప్పున నయిదాశ్వాసములు నయిదుసంవత్సరములలో రచియింపఁబడెనని చెప్పుట సత్యమున కంత దూరముగా నుండదు. కవన మారంభించి యొకటిరెండు శతకములను జేసి ప్రబంధరచనకుఁ బూనినప్పటికిఁ గవి కిరువదిసంవత్సరముల ప్రాయ ముండుననుటయు నంతగా తప్పు కానేరదు. కవి తరువాత రచియించిన రెండవగ్రంథ మగురాజశేఖరవిలాసము మూఁడాశ్వాసములను మూఁడుసంవత్సరములలోఁ జేసినపక్షమున, ఆపుస్తకమును ౧౬౭౮ వ సంవత్సరమున ముగించియుండవచ్చును. మూఁడవగ్రంథ మగుసింహాచలమహాత్మ్య మయిదాశ్వాసములు నయిదుసంవత్సరములలోఁ జేసినయెడల, ఆస్థలపురాణము ౧౬౮౩ వ సంవత్సరమునందు ముగింపఁబడియుండును. కవిచే రచియింపఁబడిన గ్రంథములలో నాలవదియు నచ్చతెలుఁగుకావ్యములలో మొదటిదియు నైన నీలాసుందరీపరిణయము మూఁడాశ్వాసములును మూఁడుసంవత్సరములలో రచియింపఁబడినచో, అది ౧౬౮౬ వ సంవత్సరమునందు ముగింపఁబడియుండును. అయిదవగ్రంథ మగు నచ్చతెనుఁగురామాయణ మాఱుకాండములు నాఱుసంవత్సరములలోఁ గూర్పఁబడిన

పక్షమున, అది ౧౭౩౨ వ సంవత్సరమునందు సమాప్తి నొంది యుండును. ఈయప్ప తెలుఁగుకావ్యముల రచనచేతఁ గవి కభినవవాగనుశాసనబిరుదము వచ్చెనని చెప్పుదురు. ఆఱవగ్రంథమగు నానందరంగచరిత్రము రెండుసంవత్సరములలోఁ జేసెనేని, అది ౧౭౩౪వ సంవత్సరములో పూర్తి యయియుండును. ఏడవదియగు సాగరసంగమమాహాత్మ్యము రెండుసంవత్సరములలోఁ జేయఁబడినయెడల, ౧౭౩౬వ సంవత్సరమున సంపూర్ణమయి యుండును. ఎనిమిదవగ్రంథ మగులక్షణసారసంగ్రహము

గీ. శాలివాహనశకవర్షసంఖ్యకరర । సాంగశశిసంజ్ఞలను రౌద్ర్యబ్దమునను
భాద్రపదశుక్లపంచమివఱకుఁ బూర్ణ । మయ్యె నీకృతి నీపేర నగసుతేశ.

అని శాలివాహనశకము ౧౬౬౨ వ సంవత్సరమునకు సరియైన క్రీస్తుశకము ౧౭౪౦ వ సంవత్సరమునందు ముగింపఁబడినదని కవియే చెప్పియున్నాఁడు. మూఁడాశ్వాసములు గల యీలక్షణగ్రంథము రచియించుటకుఁ గాఁ ౧౭౩౬ వ సంవత్సరము మొదలుకొని నాలుగుసంవత్సరములు పట్టియుండును. చంద్రమపాలెములో నున్న యీకవివంశమువారియింటఁ గల పుస్తకములను వెదకింపఁగా నందు భారతాదులును లక్షణవిషయకగ్రంథములు నదక్క విశేషగ్రంథము లేవియుఁ గానఁబడవందునను, లక్షణసారసంగ్రహములో లక్ష్యములుగాఁ జూపఁబడిన ప్రబంధాదులలోని పద్యములు చాలవఱ కితరపూర్వలక్షణగ్రంథములలో నున్నవే యగుటచేతను, కవి యీగ్రంథరచనమునందు భారతరామాయణములను మఱి కొన్నిప్రబంధములను మాత్రమే శోధించునట్టు తోఁచుచున్నది. అందుచేత గ్రంథపరిసమాప్తికి నాలుగుసంవత్సరములు చాలును.

గీ. తెలుఁగునకు మున్ను లక్షణంబులు మహాత్ము । లెవ్వరల్ పెక్కు రచియించి యిడిరి కేల
కూర్పవలెనన్నఁ బ్రౌఢిమకొఱకు నాకు । దెలిసినతెఱంగుఁ దగఁ గొంత తెలియఁబలుకు.

అని కవి లక్షణసారసంగ్రహమునఁ బూర్వలక్షణగ్రంథములలో లేని నూతనవిషయములను గొన్నిటిఁ జేర్చినట్లు చెప్పియున్నాఁడు. కొన్నివిషయములను గవి క్రొత్తగా శోధించి చేర్చెననుటకు సందేహములేదు. తొమ్మిదవగ్రంథ మగురసికజనమనోభిరామ మనెడి యాఱాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచించుటకు గాఁ ౧౭౪౦ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౭౫౦ వ సంవత్సరము వఱకును పదిసంవత్సరములు పట్టినది.

సీ. * * రసికజనమనోభిరామం బనెడుపేరఁ దనరఁగున శాలివాహనశకాబ్ద
ములఁ గరగిరిరసభూసంఖ్యఁ దద్దయు వఱలుప్రమోదూతవత్సరమున
నీప్రబంధంబు రచియించి నీకొసఁగితి.

అని కవి రసికజనమనోభిరామమును దాను శాలివాహనశకము ౧౬౭౨ వ సంవత్సరమునకు సరియైన ౧౭౫౦ వ సంవత్సరమున రచియించినట్లు చెప్పెను. ఈకవి యీ

గ్రంథమును బహుపుస్తకములు చదివి బహుసంవత్సరములు శ్రమచేసి తన ప్రౌఢిమ నంతయు జూపి వసుచరిత్రమువలె నుండవలెనని దాని ననుసరించి చేసెను. అందుచేతనే కవి యీగ్రంథాంతమందు

సీ. బహుపురాణములు ప్రబంధము ల్లక్షణశాస్త్రము ల్వివిధకోశములు నాట
కము లలంకారశాస్త్రములును శోధించి ప్రౌఢిమై నేతత్ప్రబంధ మేనొ
నర్చెద * * * * *

అని వ్రాసికొనియున్నాఁడు. అయినను వసుచరిత్రమునందుఁగల ప్రౌఢిమలోను సారస్యములోను శతాంశమైనను రసికజనమనోభిరామమునకు రాలేదు. అన్యోన్య తారతమ్యము తేటపడుటకయి యుభయగ్రంథములనుండియు సమానవిషయములను దెలుపు పద్యములను గొన్నిటి నిందుఁజూపెదను. వసుచరిత్రములో గిరికాదేవిని గూర్చుటకయి రాజుచేతఁ బంపఁబడిన దూతి పోయి సఖీజనమధ్యమున నున్న కన్యను జూచి సమయోచితసరసాలాపములతో ముచ్చటించి యామె చెలికత్తెలచేత నే.

ఉ. ఇన్నగరాజుఁ జూచి వసుధేశ్వరుఁ డెన్నఁడు వచ్చు వచ్చి యీ
క్రొన్ననతీవజొంపములలోనను నెన్నఁడు డిగ్గు డిగ్గి యీ
కన్నియఁ గన్నులారఁ గుతుకంబున నెన్నఁడు గాంచుఁ గాంచి తా
నెన్నఁడు గారవించుఁ జెలు లెన్నఁడు గాంతు రభీష్టసంపదల్

రాజునిమిత్తమయి ప్రార్థించునట్లుచేసి నేర్పుతో కార్యసంఘటనముచేయఁగా, రసికజనమనోభిరామములోఁ బ్రియురాలి నిమిత్తమయి రాజుచేఁ బంపఁబడినదూత యామెకడకుఁబోయి

చ పలుకులు కోయిల నేటి కీరక భావభవప్రతిమానుఁ డైనయా
చెలువునితోడుతం జెలిమి చేసిన కన్న సయారె నీమెయిం
గల యెలజవ్వనం బడవిఁగాచినవెన్నెలసుమ్ము ముద్దులేఁ
జిలుకలకొల్కి నాపలుకు చిత్తమునం దలపోసిచూడుమా.

అని చెప్పి యామె చేత

చ అవునవును మంచిసోదవె బళా యిఁకను కించుక లేక మానినీ
నివహసభాగ్రభాగమున నిల్చి వినంగ నగానివాక్యముల్
తవిలి వచింపఁ జాగితివి తాళుదుమే మతి యొక్కఁడైన దూ
తవు నిను నేమియుం బలుక ధర్మము కాదని యుంటి మిత్రతికా.

అని చీవాట్లుతిని తనప్రభువువద్దకు మరలివచ్చెను.

చ. కటకట మున్ను నొక్క త్రుటికాలముఁ బాయనిదాన వొంటిమై
నెటువలె వచ్చి తమ్మ చెలి యిచ్చటి కేకపుఁదేనెవాక లీ
వెటువలె నీఁగి తమ్మ తెరువెల్లను బుష్పసు నీపదాంబుజం
బెటువలె నొచ్చె నమ్మ తరుణీ తరుణమ్ము కడింది చైదముల్.—వసుచ.

ఉ. కొమ్మరొ ముమ్మరంపు వెతఁ గుందుచు నిల్లెడఁబాసి యిమ్మెయిన్
మమ్ముల జేసి యొంటిగ వనంబున కేటికి వచ్చితమ్మ నె
త్తమ్ములఁగేరు నీమృదుపదంబులు కందెఁ గదమ్మ మేలు మే
లమ్మకచెల నీబలుగయాళితనమ్ములు చెప్పఁ జిత్రముల్.—రసికజ.

ఈపుస్తకమునందు స్త్రీవర్ణనములు మొదలయినవి శెట్టిగాఁ జేయఁబడినవి. ఈశృంగార ప్రబంధమును రచియించిన కొంతకాలమునకుఁ గవి వీధినిబడి పోవుచుండఁగా నొక వేశ్య చూచి రసికజనమనోభిరామమును జెప్పినయున్న దగుటచే నందలి రసికత్వమున కానందించి వలచి వచ్చి పైఁబడి కవిని కౌఁగిలించుకొనఁగా నతఁడు పెదతెలుగను పెట్టెననియు, అందుపయి నా సరసురాలు

చ. చతురులలోన నెతయుగ జాణ వటంచును నేను గౌఁగిలిం
చితి నిటు మోసమో విడఁగఁ జెల్లునె యోరసికాగ్రగణ్య

అని చాటుకవిత్వము చేసి యడుగఁగా,

ఆ॥ ద్భుతమగునట్టి బంగరపు కొంగరపుంగవఁబోలు నీకుచ
ద్వితయము గ్రొమ్ము నాటి యులిపిఁ దూసె నటంచుఁ జూచితిన్.

అని కవి పద్యముచెప్పి యుత్తరమిచ్చెననియు, చెప్పువాడుకయొకటి కొంతకాలము నుండి కలదు గాని యిందలి రసికత్వమును కల్పనాచాతుర్యమే ముఖ్యముగ భావించెడి యపూర్వ పండితులచే నీకవులయం దారోపింపఁబడినకీర్తియు సత్యకల్పనమే యనుటకు సందేహము లేదు. ముక్తిశిరోమణి యను మాతమహాపురుషు నాటికిఁ గవి కిరువదియైదు సంవత్సరములున్నచో నిప్పటి కాతని కిరువదినెన సంవత్సరములు దాటియుండవలెను. కులవృత్తినోపమి చేసెంత సిగ్గువిడిచినదయినను పట్టపగలు నట్టనడివీధిలో నడుచుచున్న ముసలి గని తనుని పయింబడి నడుము పసుపుపడఁగ నెల్లరుఁ జూచుచుండఁ గౌఁగిలించుకొన్న దనుటకంటెఁ బరిహాసాస్పదమయిన విరుద్ధపుమాట మఱియొకటి యుండదు. పదవదియగు మూఁడాశ్వాసములుగల సర్పపురమాహాత్మ్యము తరువాత నాలుగుసంవత్సరములలో ౧౭౫౪ వ సంవత్సరమునందు ముగింపఁబడినది.

పదునొకండవదియు కట్టకడపటిదియు నగు శివలీలావిలాస మను నాలుగాశ్వాసముల గ్రంథము మఱి తెంగేండ్లకు

గీ. శాలివాహన శక వర్ష సంఖ్య వసుశ। రాంగశశిసంజ్ఞ నలరు ధాతాబ్దమునను
దగ రచించినయీకృతి ధరణియందు। నాసుధాకరతారార్కమగుచునుండు.

శాలివాహనశకము ౧౬౫౮ వ సంవత్సరమునకు సరియైన ౧౭౩౬ వ సంవత్సరమున రచియింపఁబడినది. అటుతరువాతఁ గవిచే రచియింపఁబడిన గ్రంథము లేవియుఁ గానరావు. ఆరంభదశలో రచియింపఁబడిన కుక్కుటేశ్వరశతకము మొదలయిన కొన్నిశతకములును దండకములును గలవు. శివలీలావిలాసము ముగిసిన యల్పకాలములోనే కవి పరలోకగతుఁడయ్యెను. కాఁబట్టి యితఁడు ౧౭౩౭ వ సంవత్సరమునందు మృతినొందెనని యించుమించుగా నిశ్చయముగానే చెప్పవచ్చును. అందుచేతఁ గవి డాదాపుగా డెబ్బదిసంవత్సరములు జీవించి సుమారు నలువదియైదు సంవత్సరములు గ్రంథరచనయందుఁ గడపినట్లు స్పష్టమగుచున్నది. ఈకవికి సంతతిలేదఁట. ఈకవి యొక్క కడపటికాలములో నింగ్లీషువారికిని ఫ్రెంచివారికిని యుద్ధములు జరగినందున కందరాపమీఁదుగా రాకపోకలు చేయుచువచ్చిన సేనలదాడికి వెఱచి యాగ్రామము విడిచి చంద్రమపాలెము నివాసముగా నేర్పఱుచుకొనెను. ఈకవివంశమువారిప్పటికిని చంద్రమపాలెములోనే యున్నారు. ఆంధ్రనామసంగ్రహము చేసిన పైడిపాటిలక్ష్మణకవి, కన్నప్పచరిత్రము చేసిన కంచిరాజు సూరయ్య, శివజ్ఞానదీపిక చేసిన కవిలోకబ్రహ్మ, ఇందుమతీకల్యాణము చేసిన యంగర బసవయ్య, ద్వాదశరాజచరిత్ర చేసిన కట్టవరపు చిట్టమరాజు, ద్విపద రుక్మాంగదచరిత్రము చేసిన రాముడు భాస్కరుఁడు, మొదలగు కవులీకవికిఁ బూర్వులనుండినట్లు లక్షణసారసంగ్రహములో నియ్యఁబడిన లక్ష్యములవలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది. కవియొక్క శైలిని జూపెడు పద్యములఁ గొన్నిటిని నుదాహరించుచున్నాను.—

రుక్మిణీపరిణయము.

ఉ. సారము ముద్దుఁబల్కు ఘనసారము దర్పమే తావి కా
సారము నాభిరంధ్రము విసారము లేటమిటారమూపు శ్రీ
కారము కర్ణయుగ్మము చొకారము నవ్వు మొగంబు పట్టపా
కారము కొప్పు సన్మథునికారము మోము వధూలలామకున్. — అ. ౧.

ఉ. కౌను చలింప నిద్దపు మొగంబునఁ జెమ్మటయుంపఁ గింకిణీ
ధ్వానము లింపునింపఁ గరతాళగతుల్ ప్రవరింప హారముల్
పూనినటింప నూర్పుసోలపు న్వలితెమ్మర లంకురింపఁగాఁ
జానయొకర్తు రుక్మిణికి సంపఁగినూనెఁ దలంటె నేర్పునన్. — అ. ౪

రాజశేఖరవిలాసము.

శా. ఏరాభూవర మాకుఁ గాంచనతురంగేభాంబరాందోళికా
భూరిస్యందనమందిరోపవనసద్భూషామణిశ్రేణులన్
జేరన్ నందగుపల్లెలుం బహువులన్ లెక్కింప కర్థంబులన్
ఈరా కోరిక తీఱ మీఱ కిఁక నీ వెంతేనియన్ ధీగతన్.—ఆ. ౧

ఉ. అయ్యెడఁ జెల్లఁబూంబవిభునానతి గైకొని వాఁడిచూపులా
య్యుయ్యనమీఱ లేనగవు లొప్పఁగఁ జెక్కులఁ బాఱ దీపమైఁ
బయ్యెదజాఱ ముద్దుమొగబుల్కలు చెల్వలుగార నవ్విటుం
జయ్యనఁ జేరి మ్రొక్కి నెఱజాణకు జెల్లె నెఱింగి రంగుగన్.—ఆ. ౩.

సింహశైల మాహాత్మ్యము.

మ. వలపుంగొజ్జఁగనీటిశీతలహరీవాఃబిందువుల్ చిమ్ముచున్
గలయం గప్పురపుందుమారము మెయిన్ గాటంబుగాఁ గప్పుచున్
బలవద్దర్పకబాణపంక్తు లక్రియన్ బైపైఁ బయిం గుప్పుచున్
జెలఁగెన్ నందనసమీరణంబు ద్విజశ్రేష్ఠాగ్రభాగంబునన్.—ఆ. ౨.

ఉ. అక్కట! దైత్యనాయకుఁ డహర్నిశముం దయయాత్మ నెంతయున్
మక్కువమీఱ నిన్నుఁ దమమాట వలం బక తప్పవత్తురే
బెక్కుఁదెఱంగులం గడఁగి వేరొక్కనిఁ జూచెదు చిన్నవాఁడ వీ
వెక్కడ? తత్త్వ మెక్కడ? సహింపఁడు సుమ్ము నిశాచరార్భకా.—ఆ. ౩.

నీలాసుందరీ పరిణయము.

చ. మిసమిసఁగడాని గప్పుమేడల సోరణగండ్లవెంట రే
ల్చలియొకింతకొమ్మ తెలియ నెక్కఁగఁ జూచి మెఱుంగుబోండ్లు ని
చ్చలు పికిళ్లఁబట్టి యవి జాతివిహంగమగోళు పక్కలం
చును నెవళిచ్చి చేవదరి మాడుచు నబ్బురపోదు రందులన్.—ఆ. ౧.

ఉ. కన్నులవింటివాఁడ తిగకన్నులదేవరతోడఁబోరి ముం
బన్నము నొంది మేఁనొలఁగుపట్టున నెక్కడ డాఁగిపోయె నీ
వన్నెతికంబు నేఁడు కొఱమాలినకోయిలవిల్కమూఁకలన్
బన్నగఁ గూర్చి చేకొయుల బాములఁ బెట్టెదు పోటుబంటవై.—ఆ. ౩.

అచ్చతెలుఁగు రామాయణము.

ఉ. కాయము మేటితప్పు కొను కాయను నిద్దపుఁబూఁతమాపిమో
కాయమ్ముఁ బంజరంపుఁజిలుకాయను నబ్రపుసోయగంపుఁబ్రో

కాయకుఁ బల్కవేమి యలుకాయకుఁ బంతము తీఱెనో టుకై
కాయము నేర యట్లు దుముకాయకుఁ మాయఁగఁ గోరకాయమున్ — ఆయోధ్యా.

చ. జగములఁ గల్గి యై పురమిజవ్వనిగాఁ దలిరక్టై రూపయి
మ్మగుదలమిన్నఁ దెచ్చితివి మోస మెఱుంగక నీకు నెవ్వరుం
దగ దిదితాఱుదుఁ దెల్పఁ గలవంటలు గల్గవెఁజేసి యుక్తికిన్
దగపడె నిరకక్తైన విడనాడక రాముప్రాప్తుఁ జేసుమీ — సుందర.

లక్షణసారసంగ్రహము.

చ. కరములు దోయిలించి కుతుకంబున నిచ్చలుఁ బ్రస్తుతింతు భా
స్వరగుణవంతునిన్ సకలసత్కవిజాలవశీవసంతునిన్
జిరకరుణారసాంతుని విశిష్టజనావనతాపశాంతునిన్
సురతరుమంజరీనిభయశోవిహారదంతుని నేకదంతునిన్ — ఆ. ౧.

మ. ఘనకారుణ్యకటాక్ష రాక్షసచమూగంధేభహర్యక్ష స
జ్జనసంరక్షణదీక్ష పాలితసరోజాతాక్ష శక్రాంబుజా
సనముఖ్యామరపక్ష దక్షసవనాంచల్లోక్రీధతాత్రాక్ష యా
చనకప్రాంగణకల్పవృక్ష రిపుశిక్షాదక్ష మోక్షప్రదా. — ఆ. ౨

రసికజనమనోభిరామము.

మ. తరుమూలంబులపొంతఁ బొంచి సచివోత్తంసంబు వీక్షించె భా
స్వరకార్తస్వరవిగ్రహన్ సమదచంచచ్చంచరీకాలకన్
శరదిందుప్రతిమాననచారువదనన్ జక్రస్తని న్విస్ఫుర
త్సరసీజాతదళాయతాక్షి నొకకాంతాలోకచూడామణిన్. — ఆ. ౨.

మ: పవనాదిక్రియల వృథాంధులను మెచ్చం జేసి ధన్యాత్ములై
నవిశేషజ్ఞుల కబ్బఁగాక యొకటా నా కేటికిం గల్గు ని
ర్భువనాతీతవిలాసవిభ్రమకళాభూతప్రభాచన్మరు
ద్ధవళాక్షీమధురాధరాధరసుధాధారాసరిద్ధోరణుల్. — ఆ ౫.

సర్పపుర మాహాత్మ్యము.

మ. సరసీరత్నలసీరబిందుకణముల్ సమ్యగ్గతింబూని వి
స్ఫురదారామలతాంతసారభరజరీభంజంబుఁ గైకొంచు ని
ర్భరమందానిలశాబకప్రకరముల్ పల్మాఱు సకోకనలోఁ
దిరుగుం బాంధజనవ్రజశ్రమహరక్షోద్వృత్తిం బ్రకాశించుచున్, — ఆ. ౨.

ఉ. నీరరుహాక్షిలోకనము నిల్పినచోఁ గులహీనుఁడైన హాయా
నేకపహీనుఁడౌ పామరుఁడైన శిరోమణి సువిభూమణాతికా
స్తోకవిభూతి చెంది పరిశుద్ధవులుం దన మించు లేచో
నాకనివాసుఁడున్ వెతల నందఁగదమ్మ ఒగత్తుకొటుంబినీ.— అ. ౩.

శివలీలావిలాసము.

ఉ. అంగదముద్రికావలయహారలలాటికలెమ్మె నెమ్మెయిన్
రంగులు గుల్కఁ గ్రొందగటువాఁడె పుంబావఁడ సొంపు నింప మే
ల్బంగరుఁగీల్కొటండెములు బాళిగ సంఘులఘుత్యఘుల్కణ్
గంగ యమంగులం గలసి కౌతుకలీలలఁ గ్రీడ సేయుచున్.— అ. ౧.

ఉ. కన్నులు మూయుఁ ద్రళ్ళిపడి గ్రక్కునదిక్కులు రోయు నూరకే
సన్నలు చేయుఁ బైవలువ చయ్యనవ్వలఁ ద్రోయు మింటిపై
వెన్నెలగాయుచందురుని వేఁడికిఁ దాఁ బెడఁబాయు నద్దిరా
చిన్నెల జంగమప్రభుని చిత్తవికారము లెన్నఁ జిత్రముల్.— అ. ౨.

పక్కలంక వీరభద్రకవి.

ఈకవి కూచిమంచి తిమ్మకవి జగ్గకవుల కాలములోనే పీఠాపురమునందుండి మిక్కిలి ప్రసిద్ధిగన్నవాఁడు. కూచిమంచి తిమ్మకవివలెనే యితఁడును దండులూరి లింగనారాధ్యుని శిష్యుఁడయి తన వాసవదత్తాపరిణయమునం దాతని నిట్లు స్తుతించి యున్నాఁడు—

సీ. అంభోధివలయితకుంభినీజనతదంభశాంభవకళాజృంభితములు
నందివాహపదారవిందనిశ్వాసమరందసంపాదనేందిందిరములు
స్వేచ్ఛనాదగనరాధ్యత్వలక్ష్మీప్రదానక్షమస్వామాజ్యదక్షిణములు
ఊహాపదాత్మబోధామృతస్వాంతసాదేహాలీలాపశ్యతోహారములు
ధీరతాగుణమణిహారి దండులూరి । లింగగురువరసత్కృపాపాంగవీక్ష
ణములు సతతంబు శుభవిధానంబులొందు । శిష్టజనుల దయను రక్షించుఁగాత!

ఈకవి గౌరీకళ్యాణ మను నామముతోఁ గాళిదాసకృతమయిన కుమారసంభవమును దెలిఁగించుటయేకాక సుబంధకవి విరచితమయిన వాసవదత్తను వాసవదత్తాపరిణయ మను పేరితో నాంధ్రీకరించి దానిని పీఠికాపురాధీశ్వరుఁడయిన రావు మాధవరాయని

గారి కంకితము చేసెను. పద్మనాయకకులసంభవుఁడైన శ్రీ రామచంద్ర మాధవరాయ నృపాలుఁడు తన్ను బిలిపించి వాసవదత్తను దెనిఁగింప నడిగినకథను కవి వాసవదత్తా పరిణయమునం దిట్లు చెప్పికొనియున్నాఁడు—

శా. శ్రీమచ్చంద్రకళాకిరీటపదరాజీవద్వయీభావనా
సామర్థ్యోదితవాక్ప్రపంచఘటనాచాతుర్యవిద్వజ్జన
స్తోమానందదశేముషీనిజవిలాసు న్వాక్కలంకాన్వయున్
ప్రేమాద్యాస్పదు వీరభద్రుని నను బిల్పించి యుప్పొంగుచున్.

క. తాతలతరమునసుండియు । నీతనిజనకుండు మఱియు హితుఁడు కవీంద్రుం
డీతని చేతం గృతి వి । ఖ్యాతిగఁ గైకొందు ననుచు హర్షం బొదవన్.

గీ. సభనయంబున సముచితాసనమునందు । నంతికంబునఁ గూర్చుండ నాజ్ఞ యొసఁగి
మందహాసాంచితముఖారవిందుఁ డగుచు । సదయానుస్ఫూర్తి నిట్లని యానతిచ్చె.

క. శ్రీవెలయ నుభయభాషల । నీవలెఁ గృతిఁ జేయఁగలరె నేఁటి వింద్రుల్
భూవిశ్రుతకవితావి । ర్భావయశస్సాంద్ర వీరభద్రకవీంద్రా.

సీ. మీతాత లోకవిఖ్యాతభాషాఖిలశేషాహి యాచంద్రశేఖరుండు
మీతండ్రి చాటువాగాతతచిత్రప్రబంధకల్పనశాలి భాస్కరుండు
మీతల్లితండ్రి పురాతనసత్కవినాథుల కెన విశ్వనాథసుకవి
మీ మేనమామ సుత్రామవైభవుఁడు సద్యశ్శక్తమతి వేంకటాద్రిసుకవి
చదువకరయె శ్రీసతీశప్రసాదగరిమ । బాల్యమునను గుమారసంభవము తెనుఁగు
చేసి కవు లెంచఁ బ్రఖ్యాతిఁ జెంది తీవు । కలరె నీసరు లాధునికులు కవీంద్ర.

ఉ. అత్యలఘుక్రియానిపుణుఁడై ధరణీతల మేలు విక్రమా
దిత్యసభాంతరంబునఁ బ్రతిష్ఠితుఁడై ఘనధీసమగ్రతన్
సత్యవతీతనూభవునిజాడఁ బ్రసిద్ధికి నెక్కె నవ్వసా
హిత్యమునన్ సుబంధుసుకవీంద్రుఁడు ప్రస్తుతిఁ గన్న వాఁడిలన్.

గీ. ఘనతరమనీష నమ్మహాకవివరుండు । ప్రతిపదశ్లేషగద్యప్రబంధ మత్యు
దారతను జెప్పె వాసవదత్త యనఁగ । నార్యులాకథ కడుచోద్య మనిరి సభను.

మ. స్తవనీయం బగుతత్కథాక్రమము భాషాయోషిదంఘ్రిస్ఫుర
న్నవమంజీరవనాదమేదురనితాంత ప్రౌఢవాగ్గుంభన
భవదీయోక్తుల నాంధ్రకావ్యముగ వైదర్భిగతిం గూర్పు త
త్కవివాక్యోక్తులు కొన్ని నీకవితకుం గైదండ గావింపఁగన్.

క. వరమతి నాసవరత్నా । పరిణయము రచెప్పె యీప్రబంధము విద్వ
త్పరిగణ్యంబుగ మాతుం । బిరముగ నంకితము చేయ ధీరవిచారా.

భర్తృహరియొక్క సుభాషితరత్నావళిని రచించిన యేనుగు లక్ష్మణకవి మొదలైన వారికితఁడు సమకాలికులు. సమకాలమునందున్న కవులు కూడ నిమ్మంచి తిమ్మకవిని బొగడక యీతనిని బొగడుటచే తిమ్మకవికవిత్వముకంటె నీతనికవిత్వమునం దప్పటివారి కధికాదరమున్నట్లు స్పష్టమగుచున్నది. ఏనుగు లక్ష్మణకవి తన రామవిలాసమునందుఁ బూర్వకవులను స్తుతిచేసినప్పుడు

గీ. దట్టకవి విశ్వనాథుఁ బ్రార్థించికొలుతు । సతతనందనుఁ డగు వేంకటాద్రికవికి
వాక్యఫలము గాంచి యు వక్కలంక । వీరభద్రుని భావింతు గౌరవమున.

అని యావీరభద్రకవిని జేర్కొనియున్నాఁడు. ఆకాలమునం దుండిన యాదరపల్లి భవానీశంకరకవియుఁ దాను రచించిన ధర్మఖండములో

మ. హరికుల్యం డగు రావుమాధవనృపాలాగ్రేసరుం గావ్యచా
తురి మెప్పించి యదీయసత్కృప సిరుల్ తోరంబుగాఁ బొంది బం
ధురతేజుం డగు వక్కలంకకులపాథోరాశిరాకాసుధా
కిరణుండై తగు వీరభద్రసుకవిం గీర్తింతు నానేర్పులన్.

అని వీరభద్రకవిని ప్రశంసించియున్నాఁడు. సమానకాలమువా రిట్లు మెచ్చుటచేతనే యీకవి యసమానకవిత్వప్రౌఢిమ గలవాఁడని తేటపడుచున్నది. ఈ వీరభద్రకవి యారువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు; భాస్కరకవిపౌత్రుఁడు; చంద్రశేఖరకవిపుత్రుఁడు; దిట్టకవి విశ్వనాథకవి దౌహిత్రుఁడు. ఈతని తల్లి జగ్గాంబ; మేనమామ దిట్టకవి వేంకటాద్రికవి. ఈకవి పెద్దతాతలనాఁటినుండియుఁ బిఠాపురసంస్థానమునం దుండెడివాఁడు. తండ్రితరమువారును తల్లితరమువారునుగూడ సత్కవీశ్వరులు. ఈకవి మాతామహుఁడైన విశ్వనాథకవి సిద్ధాపురసంస్థానస్థాపకుఁడయిన శ్రీవత్సవాయ ముసలి తిమ్మరాజుగారికిఁ దాను రచించిన శేషధర్మప్రబంధము నంకితము చేసెను. శేషధర్మరత్నాకరమను పేరితో నీగ్రంథమునే రామచంద్రపురనివాసుఁడగు కొండయ కొడుకగు శ్రీనివాసకవియు రచియించెను. వీరభద్రకవి ౧౬౬౦ వ సంవత్సరప్రాంతము వఱకును జీవించియుండవచ్చును. ఇతఁడు తన వార్ధకదశలో పిఠాపురమును విడిచి వృద్ధగౌతమీతీరమునందున్న యుమ్మిడివరము ప్రవేశించి సన్యాసాశ్రమమును స్వీకరించి యక్కడనే సిద్ధిపొందెనఁట. ఈకవి విరచితగ్రంథములనుండి కొన్నిపద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను —

వాసవదత్తా పరిణయము.

శా. ఝిల్లీకంబులఁ జూచితే తిమిరసంపల్లాలితాంగప్రభో
ద్యల్లీలన్ ఘననీలనీలఘనసఖ్యం బెప్పుడుం జేయఁగా
వల్లీవేల్లితవాసలూకపులక్రేవం గొంటుజొంటీఁగలం
దెల్లం గుయ్యిడఁ దేనియ ల్గొనెడు భూమీశా విచిత్రంబుగన్.—ఆ. ౬

శా. ప్రచ్ఛాయస్థలపల్లవాస్తరణనిద్రాయోగ్యముల్ పాటలీ
గుచ్ఛాకల్పమనస్మనోజ్ఞతరముల్ కూలంకషాభ్యంతర
స్వచ్ఛాంభఃపరిషేచనార్ద్రములు పశ్చాద్భాగసౌభాగ్యముల్
స్వచ్ఛందస్థితి గ్రీష్మవాసరము లెంచం జాల మించెం ధరన్.—ఆ. ౩.

కుమారసంభవము.

చ. హరుఁ డఖిలేశుఁ డవ్వనరుహాక్షితపఃప్రతిఘాతహేతువై
పరఁగినతత్సపర్యలకు భావమునం గడుమెచ్చి యొప్పెఁ దా
నరయ వికారకారణము లంటిన నిశ్చలతం దర్చునె
న్వరిహృదయారవిందములు వారలె ధీవరు లెంచిచూడఁగన్.—ఆ ౧.

చ. మలయవసుంధరాధరసమాగతబంధురగంధవాహనా
ళుల నెదిరించుచున్ వివిధసూనగుళుచ్ఛరజఃపరంపరల్
గలయఁగఁ జూపు లడ్డుకొనఁగాఁ గను గానక దర్పమేర్పడన్
జెలగి మృగంబు లప్పిపినసీమ నటించె పథూవయోన్నతిన్.—ఆ. ౨.

ఉ. అన్న తలంచు రూపము హిమాద్రి తలంచుఁ గులంబు తల్లి దా
నెన్న సువస్తువుల్ పరుల నేర్పుతతిన్ బురవైరి నెంచినన్
గన్నులు మూడు పుట్టుటయు కానఁగరాదు దిగంబరుండునుం
జిన్నముసామ్ము లేదు తెలిసెం దగఁ డాతఁడు నీకు మానినీ.—ఆ. ౩.

ఉ. క్రొత్తలు చేసి గేహములు గోవజవాజిని బచ్చికస్తున్
మెత్తిరి గోడ లందుపయి నిద్దపుఁజాయలపాలకున్నముల్
చిత్తరువుల్ లిఖించిరి విచిత్రగతి న్నయనోత్సవంబుగా
నత్తతి నుత్తముల్ ప్రతిగృహంబున శోభనశోభ సంధిలన్.—ఆ. ౪.

కూచిమంచి-జగ్గకవి.

ఇతఁడు సుప్రసిద్ధుఁడయిన తిమ్మకవి సార్వభౌముని తొండవతమ్ముఁడు. ఇతని జన్మసంవత్సర మేదో తెలియదుగాని తిమ్మకవికంటె నాలుగయిదుసంవత్సరములు చిన్నవాఁడయి యుండవలసినందున, ఇతఁడు 1700 వ సంవత్సర ప్రాంతమునందు పుట్టినట్టూహింపఁదగియున్నది. ఈజగ్గకవి యిరువదిసంవత్సరముల ప్రాయము వచ్చువఱకును చదువేమియుఁగాక యల్లరిమూఁకతోఁ దిరుగుచు కాలము గడపెననియు, అప్పుడు వివాహితుఁడయి యత్తవారియింటికి మనుగుడుపునకుఁ బోయి మామగారు తనకుఁ బరమశుంఠ యైనయల్లుఁడు దొరకినందుకు కనుతాపపడఁగా రోషముచేత దేశాంతరమునకు లేచిపోయి పండ్రెండు సంవత్సరములు విద్యాభ్యాసము చేసి పండితుఁడయి కవిత్వము చెప్ప నారంభించెననియు, ఫక్కిటిపురాణ మొకటి కలదుగాని యిది కేవల కల్పితకథ యని తోఁచుచున్నది. ఈకథనుబట్టి యీకవికి కవిత్వము చెప్ప నారంభించు కాలమునాఁటికి ముప్పదిమూఁడు సంవత్సరముల ప్రాయమయి యుండవలెను. కూచిమంచి తిమ్మకవి తాను ముప్పదిసంవత్సరముల ప్రాయమునఁ జేయ నారంభించిన సింహశైలమాహాత్మ్యమునందుఁ దనపెద్దతమ్ముఁడైనసింగన్నను వర్ణించినతరువాత తొండవతమ్ముఁడైనయీజగ్గకవిం గూర్చి యిట్లు వ్రాసియున్నాఁడు—

క. అతనియనుజన్ముఁ డతులిత । మతియుతుఁడు సమస్తరాజమాన్యుఁడు సుగుణా
న్వితుఁడు సమంచితకవితా । చతురుఁడు జగ్గప్రభాచంద్రుఁడు తనరున్.

క. ఘోటకలాటకిరాటవ । రాటమరాటాంగవంగరాజన్యసభా
ఘాటనిరాఘాటనట । చ్చాటుకవిత్వాంకుఁ డరయ జగ్గన ధరణిన్.

సీ. నిరతంబు నుడివోనిసిరి నిరవొందియుఁ దవుటినిప్పటి మెక్కుఁ దలఁపఁ డేని
పదములాచార్యప్రశస్తి గాంచియు వర్ణములు సంకరంబుగాఁ గలఁపఁ డేని
ఖలజనసంశిక్ష గావించుచుండియుఁ బతితుల నెపుడుఁ జేపట్టఁ డేని
యురుపుణ్యవర్తియయ్యును బాడబాశ్రయసీమ నిల్లుగను వసింపఁ డేని
యలజగన్నాయకుఁడు సాటియనఁగఁ బోలు। భోగమున నిర్మలాచారమున విశిష్ట
రక్షణంబునఁ బుణ్యమార్గమున నరయ। గంగనామాత్యజగ్గయఘనునితోడ.

ఈపయిపద్యములు రచియింపఁబడిన కాలమునకు జగ్గకవి యించుమించుగా నిరువదియైదు సంవత్సరముల యీడుగలవాఁడయి యుండును. ఇరువదియైదేండ్లప్రాయమునాఁటి కన్నిదేశములు తిరిగి రాజసభలలోఁ బ్రసిద్ధి గాంచఁ గలుగుటకు కవి యిరువదియేండ్ల

వయస్సునకు లోపలనే పండితుఁడయి కవనచాతురి గలవాఁడయియుండవలెను. అందుచేత జగ్గకవి యిరువదిసంవత్సరముల ప్రాయమున వచ్చువఱకును నక్షరజ్ఞానము లేనివాఁడని చెప్పెడికథ నమ్మఁదగినది కాదు. ఈకవి తనవివాహానంతరమునఁ ధనార్జనము నిమిత్తమును పాండిత్యప్రకాశననిమిత్తమును బహుదేశాటనముచేసి రాజస్థానములలో మెప్పొంది సత్కారములను బొందుట వాస్తవమే యైనను, "భోటకలాటకిరాటవరాట మగాటాంగవంగ" యని ప్రాసనిమిత్తము వేయఁబడిన దేశసంచారము కొంత యతిశయోక్తియై యుండవచ్చును. ఇతఁడు దేశాటనము చేసి వచ్చినతరువాతను దత్పూర్వమునను, జానకీపరిణయమును, ద్విపదరాధాకృష్ణచరిత్రమును, చాటుప్రబంధములును, సుభద్రాపరిణయమును, చంద్రరేఖావిలాపమును, సోమదేవరాజీయమును, రచియించెను. చంద్రరేఖావిలాపములోని యీక్రిందిపద్యమున వర్ణింపఁబడిన వరుసనుబట్టి విచారింపఁగా నితఁడు దేశసంచారము చేసి రాజస్థానములయందు రాజులమీఁద చాటుప్రబంధములు చేయుటకుముందే జానకీపరిణయమును రాధాకృష్ణచరిత్రమును రచించినట్లు తోఁచుచున్నది—

సీ. రచియించితివి మున్ను రసికులౌనని మెచ్చ సురుచిరజానకీపరిణయంబు
వచియించితివి కవివ్రాతము ల్పొగడంగ ద్విపదరాధాకృష్ణదివ్యచరిత
ముచ్చరించితివి విద్వచ్చయంబు నుతింపఁ జాటుప్రబంధముల్ శతకములును
వర్ణించితివి యిరువదిరెండువర్ణనల్ గాజింపఁగా సుభద్రావివాహ
మాంధ్రలక్షణలక్ష్యంబు లరసినావు | భూరాజ్యసత్పాత్రపూజకుఁడవు
బళిర నీభాగ్యమహిమ చెప్పంగఁదరమె | జగ్గకవిరాయచంద్ర వాచాధనేంద్ర.

ఇతఁడీచంద్రరేఖావిలాపమును విజయనగరసంస్థానపుప్రభువులు శ్రీపూసపాటి విజయరామరాజుగారి చెల్లెలిపెనిమిటి యగు చింతలపాటి నీలాద్రిరాజుమీఁది కోపముచేతఁ జేసెను. ఇది బూతుపుస్తకమగుటచే నిందలిపద్యము లుదాహరింపఁదగియుండలేదు. "అర్ణవవేష్టితాఖిల మహామహిమండలిలోన బూతులు | బూర్ణుఁడ" నని కవియే చెప్పికొనుటచే నితఁడు తిట్టుకవిత్వమునందసమానపాండిత్యముకలవాఁడయినట్లు స్పష్టమగుచున్నది. జగ్గకవి ధనసంపాదనము నిమిత్తము విజయనగరమునకుఁబోయి రాజుబావయైన నీలాద్రిరాజు నాశ్రయింపఁగా నతఁడు తానుంచుకొన్నవేశ్యను నాయికఁగాఁ జేసి తనమీఁద ప్రబంధము చేయుమని కోరెనఁట! ధనాశచేత నట్టిప్రబంధరచన యొప్పుకొని కవి చంద్రరేఖావిలాసమను శృంగారకావ్యమును జేసెనఁట! అటు తరువాతఁ దాను సంస్కృతకావ్యమును రచించి యిచ్చెదనని చెప్పి రాజునుతి మరలించిన యాఁడిమళ్ళ వేంకటశాస్త్రి ప్రోత్సాహముచేత నీలాద్రిరాజు జగ్గకవికి నిచ్చినబహు

మానముచేసి సత్కరింపక తిరస్కారమును జూపెనఁట! అందుపైని ముంగోపియైన యీసూర్తకవి తాను రచియించిన చంద్రరేఖావిలాసమును చింపివేసి చంద్రరేఖావిలాపమను పేరిట నిప్పటి బూతుగ్రంథమును జేసెనఁట! ఇందలి కవివర్ణనలోఁ సహితము సాధుకవులను విడిచి కవి యిట్లు తిట్టుకవిత్వము చెప్పినకవులనే పేర్కొనియున్నాఁడు —

క. భీమకవి రామలింగని । శ్రీమంతుండైన వెలుఁగు శ్రీనాథకవిన్
   రామకవిముఖ్యులను బ్రో । ద్దామగతిం జిత్తవీథిఁ దలఁచి కడంకన్.

ఈపుస్తకములోని మొదటిపద్య మిట్లున్నది—

శా. శ్రీకంఠుండు భుజంగభూషణుఁడు భస్మీభూతపంచాస్త్రుఁ డ
   స్తోకాటోపబల ప్రతాపపరరక్షోదక్షసంశిక్షణుం
   డాకాశోజ్జ్వలకేశపాశుఁడు త్రిశూలాంకుండు రుద్రుండు దా
   వీఁకం జింతలపాటినెల్నృపతి న్వీక్షించు నేత్రత్రయిన్.

ఈపుస్తకమును జేసి సూర్తకవి నిజామురాజ్యమునకుఁ బోయి హైదరాబాదునగరమునందుఁ గల తురకవారల నాశ్రయించి వారిమీఁదపద్యములు చెప్పి తన్మూలమున నవాబుయొక్క దయను సంపాదించి, నిజాము ప్రభుత్వమునకు లోఁబడిన సామంతరాజ్యమైనవిజయనగరమునకు ప్రభువగు శ్రీవిజయరామరాజుగారివద్దకుఁ దనగ్రంథమును నీలాద్రిరాజు సమ్ముఖమున సభలోఁ జదివించి రట్లు వారివద్దనుండి యుత్తరువు తెచ్చి యట్లు చరిత్రలు చెప్పుదురు. ఇతఁడు గ్రంథమున నీలాద్రిరాజు నెంత దూషించినను, తత్పత్నియగు నరసమాంబను దూషింపక యాపతివ్రత నిట్లు భూషించెను —

క. ఘనుఁడై నీలనృపాలుఁ డీ । యిలపై నిన్నాళ్ళు బ్రతుకునే నరసాంబా
   గళకలితకంకణముమహిం । గళసూత్రోత్తమమహిమఁగాక కుమారా.

ఈగ్రంథమును నిరూపించుచున్న కవి చిరకాలము జీవించినట్లు కనఁబడుచున్నది. అందుచేత నితఁడు ౧౭౦౦ వ సంవత్సరప్రాంతమున మొదలుకొని ౧౭౫౦ వ సంవత్సరప్రాంతమువఱకును జీవించియుండెనని చెప్పవచ్చును. ఈతఁడు రచియించిన గ్రంథములలో నాల్గాశ్వాసములు గలసుభద్రాపరిణయము మనోహరముగాఁ గనఁబడుచున్నది. ఆపుస్తకమునందు జగన్నాయకస్వామినిగూర్చి వ్రాయఁబడిన మొదటిపద్య మిట్లున్నది—

ఉ. శ్రీలలనన్ సుభద్రయును నీయఁ బార్శ్వముల న్వెలుఁగ న
   త్యాయతలీల నీలమధరాగ్రమునందు వసించి నిచ్చలుం
   బాయక భక్తకోటి కనపాయశుభంబు లొసంగు శ్రీజగ
   న్నాయకదేవదేవుఁ డభినంద్యకృపామతి మమ్ముఁ బ్రోవుతన్.—ఆ. ౧.

సుభద్రాపరిణయమునం దితఁడు

గీ. నన్నయార్యుని దిక్కన సాధిరాజు । సోము నమరేశు శ్రీనాథు భీమకవిని
రంగనాథునిఁ బోతనఁ బ్రాజ్ఞవరుని । శంభుదాసుని భాస్కరు సంస్తుతింతు

అని కవిస్తుతి చేసి తన యన్న యగు తిమ్మకవి నిట్లు పొగడి యున్నాఁడు—

సీ. కౌండిన్యగోత్రవిఖ్యాతునిఁ గూచిమంచ్యన్వయాంభోధినీహారకరుని
గంగనమంత్రిశేఖరునకు నంగనామణి యగు లచ్చమాంబకును సుతుని
బహుకావ్యనిర్మాణబంధురప్రతిభునిఁ గుక్కుటేశ్వరకృపాంకూరలబ్ధ
సత్కవితామహాసామ్రాజ్యభారధౌరేయుని బుధజనప్రియచరితుని
దండులూరి లింగనారాధ్య దేశికేంద్ర । దత్తమాహేశ్వరాచారవృత్తిరతునిఁ
గందరాడఘనాగ్రహారమందిరుని మ । దగ్రజునిఁ దిమ్మకవిరాజు నభినుతింతు.

ఇతఁడు తన గ్రంథములను జగన్నాథస్వామి కంకితము చేసెను. ఈకవిచే రచియింపఁబడిన జానకీపరిణయము మొదలయిన గ్రంథములు నాకు లభించినవి కావు. ఇతఁడు కాకతిప్రతాపరుద్రవంశజుఁ డయిన సమంతపాటి నారాయణరాజుయొక్క ప్రేరణము చేతఁ బ్రతాపరుద్రమహారాజును వర్ణించుచు సోమదేవరాజీయ మను మూఁడాశ్వాసముల గ్రంథ మొకటి రచియించెను. కవియొక్క కవితానైపుణిని జూపుటకై కొన్ని పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

సుభద్రాపరిణయము.

చ. సుమవిరలీలఁ గన్గొనయె శోభనదివ్యసరోజమాలికా
పరిమళలాభలోభమదబంభరడింభరవానుషంగ దు
ష్కరదురితౌఘభంగ నతిభాస్వరగాఢతరంగ రంగదీ
శ్వరమకుటాగ్రరంగ శుభసంగను గంగఁ దగంగఁ జెంగటన్ —ఆ. ౧

ఉ. ఆయమునీలలామము లందంచితలీలలఁ గాంచి రొక్క కా
సారము సారసారభవిశంకటసారసపుండరీకక
హ్లారమరందపానపరిలంపటమాద్యదళీంద్రసాంద్రఝం
కారము కోకహంస బకకచ్ఛపమీనధునీకుళీరముల్.—ఆ. ౩.

శా. కారం బయ్యె నితంబినీమణికిఁ గాంతారంబు లోలంబరుం
కారంబుల్ సముదగ్రకోకిలకుహూకారంబుఁ జంద్రోద్ధతా
కారంబుల్ గుసుమాస్త్రచాపగుణటంకారంబు రాచిల్కకేం
కారంబుల్ ఘనకాహళీనినదముల్ గారంబు ఘోషంబులై —ఆ. ౪

చ. తనుజుఁ బిసాళివానిఁ గనుఁడమ్ము లొకింతుక విప్పి కన్యకా
తిలకము చూచె నీలమణిదీధితిజాలమనోజ్ఞగాత్రునిన్
జలదరాతిజైత్రునిఁ గృపాపరిపూరితనేత్రుఁ గన్ సమా
కలితవిలాసచైత్రుని జగన్నుతిపాత్రునిఁ బాండుపుత్రునిన్.—ఆ. ౫.

సోమదేవరాజీయము.

శా. అన్నా యెక్కడనుంటి వొక్కఁడవు రేయీహా మహాశ్చర్యమా
వెన్నన్ బాలుఁడ నిట్టు లంటి హితంబే చేయు సత్పూరుషుల్
నిన్నుం గానక కుందుచుంటిమి గదా నిక్కంబు మాప్రాణముల్
కన్నార న్నినుఁ జూడకున్న నిలువంగా నేర్చునే రేశమున్.—ఆ. ౧.

ఉ. వింటిరె మీర లిప్పు డొకవింత కుమారకుబండివాండ్రు మొ
న్నటిసార్ధభాగమున నాచి మహేశగృహంబు చొచ్చి రా
బంటులె నిన్న రేయి మనపట్టణభూసురవర్యుఁ గొట్టి వా
రింటిపదార్థ మెల్ల హరియించిరి నాయక మయ్యె రాజ్యమున్.—ఆ. ౨.

కొఱవి గోపరాజు.

ఈకవి యారువేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; హరితసగోత్రుఁడు; గోపరాజు పౌత్రుఁడు; కసవరాజునకును కామాంబికకును పుత్రుఁడు. ఇతఁడు సింహాసనద్వాత్రింశికయను పేర విక్రమార్కునికథలు పండ్రెండాశ్వాసముల పద్యకావ్యముగా రచియించెను. ఈద్వాత్రింశత్సాలభంజికల కథలను రచించుటను గూర్చి కవి యిట్లు వ్రాయుచున్నాఁడు—

క. అప్పరమేశ్వరుకరుణన్ । గుప్పలుగొను విక్రమార్కుగుణములకొఱకై
చెప్పెద రసభావంబులు । ముప్పిరిగొనునట్లు కథలు ముప్పదిరెంటన్.

ఈకవివంశమునకు మూలపురుషుఁడై పెన్నయామాత్యుఁడు

సీ. కలుషమండలికభేకఫణీంద్రుఁ డనరాయగజగంధవారణఖ్యాతి వెలసి

* * * *

నెగడె నందవోలు నెలవుగా భూసుర । వంశసాగరామృతాంశుమూర్తి
చక్రవర్తిమాన్యసౌజన్యధుర్యుండు । విక్రమార్కనిభుఁడు పెన్నవిభుఁడు.

అనుపద్యమునుబట్టి నందవోలురాజులయొద్ద మంత్రిగానుండి బిరుదముల నందినట్లు కను

పట్టుచున్నాఁడు. ఇతఁడు పదునాలవ శతాబ్దమధ్యమునందుండియుండవచ్చును. కాఁబట్టి యీపెన్నయామాత్యున కేడవపురుషుఁడైన కవి తరువాత నూటయేఁబది సంవత్సరములకనఁగా పదునేడవశతాబ్దాంతమునం దుండి యుండును. కవిచంద్రుఁడైన కసవరాజు వేముగల్లుపురాధీశ్వరుఁ డగు నల్లరాజు మంత్రియైనట్టు

శా. రాణన్ మల్లని కీర్తిచంద్రికలు సర్వం బొంది మధ్యాశ్రిత
క్షోణీభృద్ఘనదుర్గమై గుణమణిస్తోమంబుల న్నిండి యీ
క్షోణిన్ శ్రీపురుషోత్తమాశ్రయమునై శోభిల్లి దానామృత
శ్రేణిన్ త్యాగసముద్రనామము వహించెన్ వేముగల్లిమహిన్.

ఇత్యాది పద్యములవలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది. కాని యీకల్లనృపాలుఁ డెవ్వఁడో యేకాలమునందుండినవాఁడో యింకను విచారింపవలసియున్నది. ఎట్లయినను కవి యించుమించుగా నిన్నూఱుసంవత్సరములక్రిందటివాఁ డగుటను సందేహము లేదు. ఈ విక్రమార్కచరిత్రములోని గద్యమునందు

"ఇది గాయగజగంధవారణ వైరిమండలీకభేకఫణీంద్ర వీరఘోట్ట విభాళాది బిరుద ప్రకటచారిత్ర కొలవెలపెన్నయామాత్యపౌత్ర హరితసగోత్రపవిత్ర సకలసుకవిమిత్ర కసవరాజతనూజ గోపరాజ విరచితంబైన......"

అని పెన్నయామాత్యుఁడు తనకు తాతయైనట్లు చెప్పుకొనెను గాని వంశవర్ణనమువలన నతఁడు కవి కేడవపురుషుఁడైనట్టు స్పష్టమగుచున్నది. ఈ ద్వాత్రింశత్సాలభంజికాకథల కవిత్వము విక్రమార్కచరిత్రమును రచించిన జక్కనకవిత్వమునకుఁ జాలకపోయినను మొత్తముమీఁదఁ జక్కనిదిగానే యున్నది. ఈపుస్తకములోనివిరెండుపద్యము లిందుఁ బొందుపఱుపఁబడుచున్నవి—

ఉ. అన్నలొ తమ్ములో చెలులొ యాత్మజులో నరవారు మీకు కా
మిన్నక చావ నేల యిది మేలె భుజిన్ బలిభోజకయ్య నా
యున్నెడ విశ్వసింప నొరునొద్దకుఁ జేరఁ బ్రమాద మౌనుఁ గ
న్నన్న నెఱింగి యొండెడకుఁ జాగుఁడు ప్రాణము తీసి చూచితే.—ఆ. ౪.

ఉ. దేవసమాన నిన్ను వినుతించుట వాంఛితసిద్ధిభూమిలో
సేవకులైన నీయెదుట సెన్నఁగవచ్చు నదీయజిహ్వ ల
జ్జావశమై చలింప దిఁక సద్గుణముం దగ సద్గుణాఢ్యప్ర
స్తావన చేయనేరనియతం డతిమూర్ఖుఁడుగానఁ జెప్పెదన్.—ఆ. ౧౧.

కొడిచెర్ల-శ్రీనివాసకవి.

ఇతఁడు శేషధర్మరత్నాకర మనియెడి యాఱాశ్వాసముల పద్యకావ్యమును రచియించెను. ఈగ్రంథమును శేషధర్మము లనియు వాడుదురు. ఈకవి యాత్రేయ గోత్రుఁడును కొండయభవానిపుత్రుఁడును; రాజమహేంద్రపుర నివాసుఁడు. ఇతఁ డిన్నూఱుసంవత్సరములకు ముందుండినవాఁడు. ఇతఁ డొకవేళ పదునేడవశతాబ్దమధ్యమునందుండి మధ్యకవులలోఁ జేరవలసినవాఁ డేమో! పుస్తకములోని

"ఇది నవీనసాహిత్యబంధ-బంధుర ప్రబంధ నిబంధనాచాతురీధురీణ సకలకళాప్రవీణ ఆత్రేయగోత్రపవిత్ర-కొడిచెర్ల కొండయభవానిపుత్ర ఐవరగండ బిరుదప్రచండ మంత్రిమార్తాండ సమస్త సద్గుణావాస శ్రీనివాసప్రణీతంబైన హరివంశంబునందలి శేషధర్మసారంబను మహాప్రబంధంబునందు"

అను గద్యమును బట్టిచూడఁగా నితఁడు మంత్రిశిఖామణియై బిరుదముల నందినట్లును, అత్యంతసాధుశీలుఁడు కానట్లును, కనఁబడుచున్నాఁడు. ఈతనికవిత్వము ప్రౌఢమయి రసికజనహృదయంగమముగా నున్నది. ఈతని శేషధర్మములనుండి కొన్నిపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

చ. నెలకొని సంగమంబున జనించును గామము కామవృద్ధిచేఁ
దలకొనుఁ గ్రోధ మట్టిబెడిదం బగుక్రోధమునం దనర్చు మో
హాలతిక మోహసంస్మృతి నుదయిం బగు విస్మృతి విస్మృతిం జనన్
దలఁపఁగ బుద్ధి బుద్ధి చెడినన్ మఱి తాఁ జెడు మానవుం డిలన్.—ఆ. ౧.

ఉ. మేఁడియు నీగిమున్ భుజముమీఁద ధరించుచుఁ బోతుటెద్దుతోఁ
గూడఁగఁ గాఁడిఁబూన్చి మునికోల కరంబునఁ బట్టి సగ్గపుం
ద్రాడును మోకువారెనయుఁ దాలిచి ముందట వెళ్ళుఁ జుంగు ద్రే
లాడఁగఁ గాసెకట్టుకొని యుక్కుటిలాత్మకుఁ డేఁగెఁ జేనికిన్.—ఆ. 3.

ఉ. రామ కృపాభిరామ రిపురాక్షసవీరవిరామ సామసో
ద్దామ లసద్గుణప్రకరధామ సమస్తనృపాలలోకస
త్రామ విభాకరాన్వయసుధాసనదీశ్వరసోమ సద్గుణా
రామ నిను న్నుతింప నలరాజకళాధరుఁడైన నోపునే.—ఆ ౫.

పట్టమట్ట-సోమనాథకవి.

ఇతఁడు స్కాందపురాణములోని సూతసంహితను యేడాశ్వాసముల గ్రంథముగాఁ దెనిఁగించెను. ఈకవి యాఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; హరితసగోత్రుఁడు; వేంకటామాత్యపుత్రుఁడు. ఇతఁడు తన గ్రంథమును బిక్కనవోలి కామారెడ్డికంకితము చేసెను. ఈగ్రంథము రచియింపఁబడినకాల మిప్పటి కిన్నూఱుసంవత్సరములకంటె నెక్కువయినట్టు తోఁచుచున్నది. కృతిపతియైన కామినేని కామారెడ్డి యెప్పుడుండినవాఁడో తెలిసినది కాదు. కృతికర్త గోదావరీమండలములోనివాఁడు. సూతసంహిత కవిత్వము సలక్షణమయినదిగా నున్నది. కవితాధోరణిని దెలుపుటకయి సూతసంహితలోని పద్యములు కొన్ని యిందుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

ఉ. మున్ను పురాణపూరుషుఁడు ముఖ్యుఁడు విష్ణుఁడు శంభుమాయపైఁ
గొన్న విమోహితుండయి యకుంఠితగర్వ మెలర్ప నేన యీ
యున్నజగంబులం బొదివి యాదికర్తను పేరుకొన్న నా
కన్న ఘనుండు నాసముఁడు గన్గొన నెవ్వఁడు శాశ్వతంబుగన్.—ఆ. ౧.

ఉ. పాపము లట్లు కొన్ని యెడఁబాసిన రోగము లెల్ల మాని య
ద్దీపితసత్త్వుఁడై దృఢమతిన్ శశివర్ణుఁడు తన్నరైకర
ఘాపరతంత్రవృత్తిఁ దృణకాష్ఠఫలోదకశాకమూలనా
నాపరిచర్యలన్ దినదినంబు గురున్ భజియించు నంతయున్.—ఆ. ౩.

చ. పరవిన బోధమూల మగుసంసృతివృక్షము మూలనాశనం
బరుగఁ జేయు మంత్రరచితోదక పుష్పముఖార్చనంబు లే
సరణిని జాల హత్తకతి జ్ఞానమె ముఖ్యశివార్చ యాబహి
ర్వ్యరచితపూజనంబు లవివేకులు స్థూలము లందు రజ్ఞతన్.—ఆ. ౫.

ఉ. అట్టిమహేశ్వరుం దెలిసి యవ్యయధామము నొందవచ్చు నే
పట్టునఁ గర్మకోటి నది ప్రాప్తముకాదు సమస్తయజ్ఞముల్
గొట్టన భూరిసంసరణనీరధి దాఁటఁగ మంటికోడ తా
గొట్టును మృత్యువున్ జరయు నేచును గేవలకర్మతంత్రులన్.—ఆ. ౬.

ఓవి_రమణకవి.

ఇతఁడు వాసిరెడ్డి రామలింగప్రభుని ప్రేరణముచేత శృంగారధామమను రెండాశ్వాసముల ప్రబంధమునుజేసి శ్రీమంగళగిరి నృసింహస్వామి కంకితముచేసెను. కవి తన్నుఁ గృతిచేయఁ బ్రేరేపించిన రామలింగప్రభునిఁ దనప్రబంధమునం దిట్లు వర్ణించియున్నాఁడు—

సీ. ఏధన్యవంశమునఁ దెలిమి నుమానాధువరమున నభివృద్ధివంతుఁ డయ్యె
నేమేటికూటస్థుఁ డెసఁగ వేమనృపాలుప్రీతిచే భువి వాసిరెడ్డి యయ్యె
నేమహాత్మునితండ్రి యొందెఁ గుతుబుశానృపాలుచే గజాందోళికంబు
లేమయ్యయగ్రజుఁ డెలమి శాత్రవవీరగజరాజసింహాంకఁ గలనసమర
నతశివంశజుఁ డనఘనికూటస్థజాతుఁ । డతఁ డసత్పుత్రుఁ డాతనితమ్ముఁ డగుచు
నమరె బహుగుణరత్నాకరుండు । కదనవిజయుండు రామలింగప్రభుండు.

ఈపయిపద్యమునుబట్టియే యీకవి నిర్దుష్టముగాఁ గవిత్వము చెప్పలేనివాఁడనుట స్పష్టమగుచున్నది. అభివృద్ధిమంతుఁడనుటకు నభివృద్ధివంతుఁడనియు, అందెననుటకు నొందెననియుఁ బ్రయోగించినను మొత్తముమీఁద కవిత్వము రసహీనమైనదికాదు. కృష్ణామండలములోని యమరావతీ సంస్థానప్రభువుల ప్రేరణమునుబట్టి పుస్తకమును రచించుటయు మంగళగిరి నృసింహుని కంకితము చేయుటయు విచారింపఁగా నీకవి కృష్ణామండలములోనివాఁడనుట తేలుచున్నది. కుతుబుశాహ పేర్కొనియుండుటచేతఁ గవి పదునేడవశతాబ్దమధ్యమునం దుండినట్లూహింపఁదగియున్నది. శృంగారధామమునుండి రెండుపద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

చ. అళికులవేణికిం బ్రియుఁ డనంగనృపాలుఁడు దాడిచేసి యీ
వలనికి నేఁట రేపటనె వాసిగఁ గాఁగలఁడంచు బాల్యమున్
గళవళమంది తొలఁగఁ గ్రుడెఁ దత్సుఖరాజచిహ్నముల్
కలికి వయఃప్రకాశగుణకాంతియు బాల్యవయస్సుసంధిగన్.—ఆ. ౧

మ. సరి నీవారొకరింటి కేగఁ గని యోఁ జాలించి యున్నంతలో
నరయం దక్షుల మేమి మున్నటివదీయాగంబు మాకిచ్చి యే
సరణిం బోయెదఁ బొమ్మటంచు వడిఁ జంచచ్చిత్రయై వేశ్య త
త్కరయుగ్మాంచితకంకణంబు లూగిఁ దాఁ గాంక్షించి తీసె న్వెసన్.—ఆ. ౨

కోడూరి వేంకటాచలకవి.

ఈకవి స్కాందపురాణములోని శివరహస్యఖండమును తెనిఁగించెను. ఈతనికి బాలసరస్వతి యనుబిరుదాంకము గలదు. ఈతఁ డాఱువేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; కాశ్యపసగోత్రుఁడు; ఎల్లనామాత్యపౌత్రుఁడు; శంకరామాత్యపుత్రుఁడు. ఈశివరహస్యఖండము శ్రీసురపుర ముమ్మడివాగల్పప్రభుని కంకితము చేయఁబడినది. ఈతఁడు బళ్ళారిప్రాంతములయందుండిన లింగబలిజప్రభువని తోఁచుచున్నది. ఈకృతిపతియొక్క పూర్వులలో నొకనిని వర్ణించుచు

క. ధరణీస్థలి నాపరశివ । చరణోద్భవకులమునందు సకలాస్త్రకళా
భరణుఁడు వీరవ్రతాలుఁడు । వరలింగకగోత్రుఁ డగుచు పరిఢవిల్లెగడున్.

అని కవి యతనిని శివపాదోద్భవకులజునిఁగాఁ జెప్పినందున నితఁడు శైవశూద్ర వర్ణుఁడని చెప్పవచ్చును. కృతిపతియొక్క పితామహుని మాతామహుఁడైన చిక్కరాజు నామాంతరముగల ముమ్మడివాగల్పప్రభువు నిక్కిరించినపద్యములలో మధురాపురాధీశ్వరుని జయించినట్టును శ్రీవేంకటపతిరాయలకాలములో నుండినట్టును కవి వర్ణించియున్నాఁడు—

మ. ప్రకటారాతినిశాటకాగ్రభుజప్రావీణ్యమింపార వా
రక యొంటే మధురాపతీశ్వరుని దర్పం బెల్ల వారించి భూ
రక్షాణోద్ధతిచేత వేంకటపతిశ్రీరాయసన్మాన్యుఁడై
చిక్కరాజాఖ్యఁ దనర్చె భానురజయశ్రీధుర్యుఁడై వేమఱున్

క. అనుఁడు నాచిక్కనృపతి ధ । రామండలిఁ గీర్తిఁ గాంచె రాజన్యకరో
ద్దామబలావార్యజయ । స్తోమము హైశ్వర్యధుర్యశీలాన్వితుఁడై.

సీ. ఏధన్యుని స్తవబోధాంతరంగంబు రంగంబు పార్వతీరమణిపతికి
నేవరేణ్యుని కరాన్వితచంద్రహాసంబు హాసంబుఁ జేయు వజ్రాయుధంబు
నేరసజ్ఞుని కీర్తి శారదామోదంబు మోదంబు హరిదంతములకుఁ గూర్చు
నేసుధీపతి భాషాభాషాసారంబు సారంబు బుధజనశ్రవణములకు
నతఁడు చెలువొందు చాటుకావ్యధైర్య
సహితుఁ డవిహార్యశౌర్యమాంసలభుజుండు
[illegible]గాంభీర్యసౌందర్యమాననీయు
సుప్రభావుఁడు ముమ్మడివాగల్పప్రభుఁడు.

ఈపద్యములవలనఁ గృతిపతిపూర్వులు విజయనగర సంస్థానాధీశ్వరుల సేనాపతులు యుండి ప్రభుత్వము సంపాదించిరనిమాత్రమేకాక కవికాలమును సరిగా నిర్ణయింప వచ్చును. వేంకటపతిరాయలు ౧౫౮౬ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౬౧౪ వ సంవత్సరమువఱకు రాజ్యము చేసినవాఁడగుటచేత నాతనికి నాలుగుతరముల తరువాత నున్నకృతిపతియుఁ గృతికర్తయు ౧౭౨౦ వ సంవత్సరప్రాంతములం దున్నట్లు నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును. ఇంతేకాక యాంధ్రకవిసప్తశతిలోని యీక్రిందిపద్యమునఁ బింగళి సూరన్నను బూర్వకవినిగా నభివర్ణించుటనుబట్టికూడఁ గవి యాధునికుఁడని చెప్పవచ్చును.—

సీ. చతురాస్యుఁ డనఁగను జగతి వాగనుశాసనప్రౌఢిఁ జెలువందు నన్నపార్యుఁ
గుందలీంద్రుఁ దన నఖండమేధాస్ఫూర్తి నలరారు తిక్కనయజ్వమణిని
నచ్యుతైకసమాఖ్య నరచితవరభాగ ప్రకటించు శ్రీనాథసుకవివరుని
సన్నార్యులఁ సుప్రసాదతేజంబులఁ బ్రభవిల్లెడు సోమభాస్కరులను
భూనుతసత్కృతాత్మజరాజుఁ బోతరాజు। శుభమతిఁ గొలుతుఁ బింగళి సూరవిభుని
మతినయనాంధ్రోక్తిశ్వనిర్మాణపటిమ। ఘనకవికమలాప్తులమహాకవులనెంతు.

ఈక్రిందిపద్యములలోఁ గవి కృతిపతియొక్క తాతయగు పొట్టి లింగభూపాలునిని తండ్రియగు లింగభూపాలుని బహువిధముల వర్ణించియున్నాఁడు.—

సీ. ఘనమార్గవర్తుల్ గాని నగోధుల ఘనమార్గవర్తుల్ గాఁగఁ జేసెఁ
గరిదానమహిమంబు గాంచనివిభుల కరిదానమహిమంబు గాంచఁ జేసె
మిత్రపద్ధతిఁదప్పి మెలఁగెడువైరుల మిత్రపద్ధతిఁ జెంది మెలఁగఁ జేసె
నెలమిఁ బాదమూలాశ్రయింపనిఘనుల నెలమిఁ బాదమూలాశ్రయింపఁ జేసె
ననుచు మెచ్చుచు జనులెల్ల మావనరయుఁ। యాతఁ డెవ్వానిభుజపీఠి నాశ్రయించె
నతని నుతియింపఁదరమె నహార్యధైర్య। భైరవను పొట్టిలింగభూపాలవర్య.

* * * *

సీ. ధరణి రాజులు గాని ధరణిరాజులు గారు దీటుదాక్షిణ్యమాదివ్యరుచుల
నిన కేసులు గాని యినకేసరులు గారు ప్రతి ప్రభావాటోపపటుజవముల
నల నరేంద్రులు గాని నలనరేంద్రులు గారు పురుషు భాసురవచోభోగములను
గోత్రేశ్వరులు గాని గోత్రేశ్వరులు గారు సరి ధైర్యబంధురైశ్వర్యములను
నతని కనియెన్న భూమిపతులు లెరల। తెలసి నెవ్వాఁడు ప్రఖ్యాతి విస్తరిల్ల
నత్యఁడు చెలువొందె రామవేశ్యాభుజంగ। జయమహిమదశాలి లింగభూజానిమౌళి.

చ. లింగనృపాలపుత్త్రుఁడగు లింగనృపాలుని శుద్ధకీర్తిహా
లింగని శారదాభ్రపటలింగని నాకధునీతరంగహా
లింగని నీలచేలునిహలింగని మానసవిస్ఫురత్సరా
లింగని పద్మగర్భునిచెలింగని సారె హసించు నెంతయున్

ఈవల నుదాహరింపఁబడినపద్యములచేతనే యితఁడు ప్రౌఢకవియనియు నిరర్గళకవితాధార గలవాఁడనియుఁ దెలియు నయినను శివరహస్యఖండములోని కొన్ని పద్యములఁగూడ నిం దుదాహరించుచున్నాను—

సంభవకాండము.

ఉ. తేనియవాఁక యిచ్చటను దిన్నఁగ రాఁగదవే మృగీమదం
బీశైలతాళిబోదలివి యిచ్చటజాజిసుమమ్ము కోకిలో
ద్గామము లివిదు విచ్చె కలకంఠి యటంచు సఖీజనావళుల్
మానుగ హెచ్చరింప నసమానమహామహిమాభిరామయై.—అ ౧.

మ. పతితస్వచ్ఛశిరోజముల్దరఁగా బల్జీర్ణమై మేనఁజ
ర్మములున్ బ్రేలఁగఁ గంపమంద శిరముల్ వక్రించు నిర్దంతమై
వెలయున్ భూరిజరాతిభారమున గర్వీభూతుఁడై సారె ప్ర
స్ఖలదంఘ్రిద్వయు మొప్ప గద్దెకయి మించన్ వృద్ధవిప్రాకృతిన్.—అ. ౨.

ఉ. పోయెద నుండెదన్ సమరము ప్రచియించెద నాయశచ్ఛనే
లా యిటు లాసఁ దావకబలంబుఁ జలంబును లావుఁ జేవయున్
వేయివిధంబులం బలుక వేమఱు నాకు జనించు హాస మో
హో యిసిచాలుఁ జాలు విను మోరి వచించెద దానవాధమా —అ. ౫.

ఏనుగు లక్ష్మణకవి

ఈకవి బహుగ్రంథములు చేసి ప్రసిద్ధికెక్కినవాఁడు. ఇతఁడు చేసినగ్రంథములలో రామవిలాసప్రబంధము కడపటిదిగాఁ గనఁబడుచున్నది. ఈప్రబంధము పెద్దాపురసంస్థానము నుండిన శ్రీవత్సవాయ గోపరాజున కంకితము చేయఁబడినది. ఈ గోపరాజు తన్నుఁగూర్చి పలికినట్లు కవి తన రామవిలాసములో నీపద్యములఁ జెప్పుకొన్నాఁడు—

సీ. సుమచిరాపస్తంబసూత్రు వాధూలసగోత్రు సద్వినయాదిగుణసమేతు
నేనుఁగు లక్ష్మకవీంద్రునిపౌత్రుని శ్రీమాధిరాజునృసింహమంత్రి

దౌహిత్రుఁ భావరాస్థానపూజ్యుఁడు తిమ్మమంత్రికిఁ బేరమాంబకు సుపుత్రు
ధన్యు ననంతాభిధానానుజుని వీరభద్రున కగ్రజు భాగ్యవంతు
లలితకవితాకళాధుర్యు లక్ష్మణార్యు। నన్నుఁ బిలిపించి యుచితాసనమున నుంచి
చాలఁ గరుణించి తనముఖాబ్జమున మందహాస మమరఁగ నిట్లని యానతిచ్చె.

సీ. సృజియించినాఁడవు సేతురామేశ్వరమహిమంబు పాండిత్యమహిమ మెఱయఁ
గల్పించినాఁడవు ఘనులెన్న జాహ్నవీమాహాత్మ్యకృతి సుధామధురఫణితి
నిర్మించినాఁడవు నిర్జరభాషచే శతకంబు భాస్కరస్వామి కలిమి
రచియించినాఁడవు రుచిరంబుగా సుభాషితరత్నమాలిక శివుని పేర
రమ్యవిశ్వేశ్వరోదాహరణ నృసింహ। దండకాదిస్తుతిప్రబంధములు గూర్చి
సభలలో నుత్తమఖ్యాతి నమరినావు। లలితగుణధుర్య యేమఁగు లక్ష్మణార్య.

గీ. వారిజాసననారీముఖారవింద। సారసౌరభఘన ఘనసారసాంద్ర
వీటికాబంధురసుగంధవిభవమధుర। లలితవాగ్ధుర్య యేమఁగు లక్ష్మణార్య.

గీ. ధీరులు నుతింప నిప్పుడు మీరుసేయు। భాసురం బగురామవిలాసకావ్య
మంకితము చేయు మాపేర నచలధీర। ధరణి నాచంద్రతారకస్థిరముగాఁగ.

పైపద్యములవలన నితఁడు రామేశ్వరమాహాత్మ్యము, గంగామాహాత్మ్యము, గీర్వాణ సూర్యశతకము, సుభాషితరత్నావళి, విశ్వేశ్వరోదాహరణనృసింహదండకాదిస్తుతులు, రామవిలాసము, చేసినట్టు తెలియవచ్చుచున్నది. మఱియు నితఁడు విశ్వామిత్రచరిత్ర మను మఱియొక గ్రంథమునుగూడ రచించినట్లు సుభాషితరత్నావళి యవతారికలోని యీక్రిందిపద్యమువలనఁ గానవచ్చుచున్నది—

క. రామేశ్వరమహిమము వి। శ్వామిత్రచరిత్ర సూర్యశతకంబును గం
గామాహాత్మ్యము మొదలగు। శ్రీమత్కృతిరత్నములు రచించితి మఱియున్.

ఆఱువేల నియోగియైన యీకవి యాపస్తంబసూత్రుఁడు; వాధూలసగోత్రుఁడు; తిమ్మకవిపుత్రుఁడు; లక్ష్మణకవిపౌత్రుఁడు; మాచిరాజు నృసింహుని దౌహిత్రుఁడు. ఈతని తల్లిపేరు పేరమాంబ; అన్న యనంతకవి; తమ్ముఁడు వీరభద్రుఁడు. ఈకవి వంశమునకు మూలపురుషుఁడు పైఁడిపాటి సింగన్న. ఈకవిపూర్వులయింటిపేరు పైఁడిపాటివా రయినను సింగన్నవంశజులలో నొకఁ డగు జలపాలామాత్యుఁడు పెద్దాపుర సంస్థానాధీశ్వరుఁ డగు గజపతిరాజుచే నేనుఁగును బహుమానముఁదుటచే నప్పటి నుండియు నేనుఁగువా రని మాఱినది. ఈయంశమే సుభాషితరత్నావళ్యవతారికలో నిట్లు చెప్పఁబడినది—

సీ. పరమేష్ఠికల్యాణప్రభావుండగు వాధూలుఁ డనఁ బాహీంద్రుఁడౌ దాల్పె నఘమూర్తి
యమ్మునినాథువంశమ్మున క్షీరాంబుధి సుధాకరుఁడుఁ జన్మించినట్లు
ప్రభవించి శ్రీపైడిపాటి సింగనమంత్రి వంశాగ్రగణ్యుఁడై వెలయు నతని
మహిమసంతానక్రమమునను జలపాలసచివుఁ డొప్పె బలారిసచివసముఁడు
గజపతిక్షితిభర్త చే గజముతోడ । నగ్రహారము లతఁడు పరిగ్రహించె
నెలమి నేనుఁగువారన్న యింటిపేరు । గలిగె నతనికి గజలాభగరిమవలన.

గీ. ఈద్యగజపతివత్ససోమేశ్వరాగ్ర । హారశాసనుఁడై మహోదారభాగ్య-
మహిమ గలిగినజలపాలమంత్రిమణికి । గంగిరాజు జనించె విఖ్యాతయశుఁడు.

ఈకవియొక్క పూర్వులు చిరకాలమునుండి పెద్దాపురసంస్థానమున నుద్యోగములలో నుండుచువచ్చిరి. వారిలోఁ గొందఱు కవులు సహితముండిరి. పయిపద్యమునఁ జెప్పఁబడిన గంగిరాజునకు మనుమఁడును కవికిఁ బితామహుఁడును పెద్దాపురగ్రామమునకు కరణము నయినయేనుఁగులక్ష్మణకవి పెద్దాపురసంస్థానమునం దుండి వత్సవాయివంశజు లయిన యచ్చటిరాజుల కనేకకృతుల కితను చేసెను. ముందుగాఁ గవి తనతాతనుగూర్చి సుభాషితరత్నావళిలో చెప్పినపద్యముల నుమాత్ర ముదాహరించి యాతఁడు రచించినగ్రంథనామములను కృతిపతులనామములను గ్రామవిలాస కృతిపతిని గూర్చి చెప్పినపద్యము ముందు ఉదహరించెదను—

ఉ. సాదరయుక్తిసద్రుహిణసారథికిన్ గురురాజమంత్రికిన్
జేరమయంబునం దనరుచుఁ జేర్చి జనించె విలాససంపదన్
మారుఁడు విక్రమంబున గుమారుఁడు లక్ష్మణశౌరి భూమిలో
భారవి సాహితీవిజితభారవి ధీరవిచారవిశ్రుతిన్.

ఉ. దండి మనోజ్ఞశబ్దకవితాఝరిచే నుపమానసమృద్ధిచే
గొండకకాళిదాసు రసరీతితరంగితసూక్తి గుండలిం
ద్రుండని ధీరు లెంచఁగఁ గృతుల్ రచియించినధన్యునిన్ మహా
పండితమాన్యు నెన్నఁదగు భాజితసూర్యుని లక్ష్మణాహ్వయున్.

గీ. కృతుల నొసఁగి వత్సవాయితిమ్మనృపతి చేతఁ । దురగమణిభూషణాంబరాందోళికాది
పూజఁ గైకొని పెద్దాడపురవరాను । శాసనుం డయి లక్ష్మణశౌరి తనరెఁ.

కవియొక్క యన్నయైన యనంతార్యుఁడు గౌరీపరిణయకావ్యము రచించినట్లు సుభాషితరత్నావళిలోనే యీక్రిందిపద్యముచేఁ జెప్పఁబడినది—

క. గౌరీపరిణయకావ్యము । సూరీంద్రులు మెచ్చఁ జెప్పి శుంభత్కవితా
పారీణబిరుద మందిన । భూరియశోఘనుఁ డనంతబుధవరుఁ డలరున్.

లక్ష్మణకవి రచియించిన రామవిలాసమునుబట్టి యితనికాలమును దెలిసికోవచ్చును. ఇతఁడు కూచిమంచితిమ్మకవికి బంధు వయినను కాకపోయినను, అతనితో సమకాలికుఁ డయినందునకు సందేహము లేదు.

క. హాటకగర్భవధూటీ । లాటనచలితాంఘ్రినూపురారావశ్రీ
పాటచ్చరములు తేనియ । తేటలు మాకూచిమంచి తిమ్మనమాటల్.

అను కూచిమంచి తిమ్మకవినిగూర్చినపద్య మీతఁడు చెప్పినదైన నయియుండవచ్చును. రామవిలాసము వత్సవాయ గోపరాజున కంకితము చేయఁబడినది. కవి కృతినాయకుని

సీ. తనమహౌదార్యంబు తనమహాధైర్యంబుకరణి జీమూతలాఘవ మొనర్పఁ
దనవిపులకీర్తి తనవిక్రమస్ఫూర్తిపగిదిఁ బద్మాహితోపమ వహింపఁ
దనవిద్యాభూతి తనరూపవిఖ్యాతిగతిఁ గమలోద్భవగామ మీఱఁ
దనకార్ముకప్రౌఢి తనప్రతాపనిరూఢిభాతి ధనంజయప్రథిమఁ బూన
ధరణి నుతికెక్కె నిజభుజాదండమండ । లాగ్రదర్పనచకితమత్తారిన్నృపుఁడు
వత్సవాయసింహాద్రిభూవరసుతుండు । ప్రణుతగుణశాలి గోపభూపాలమౌళి.

సీ. శారదనీరదనారదపారదహారదరస్ఫూర్తి నవఘళించి
శరదిందుకరకుంద శరబృందవరచందనహారిచందనకాంతిలహరి మీఱి
హరికాంతహరిదంతహరిదంతకరదంతవిధుకాంతపృథుకాంతవిభ హసించి
పురవైరిధరణీంగిరిదారిహారిశౌరిచరణనిర్ఘరవారిసురుచి గేరి
పాండురాఖండనిజకీర్తిమండలంబు । పుండరీకభవాండంబు నిండి మెఱయఁ
బ్రాభవము గాంచె సింహాద్రిరాజసుతుఁడు । ప్రణుతగుణశాలి గోపభూపాలమౌళి.

ఇత్యాదిపద్యములతో నెంతవర్ణించినను, ఈగోపరాజు పెద్దాపురసంస్థానాధీశ్వరుఁడు గాక తత్సంస్థానాధిపతి యగుతిమ్మజగపతిమహారాజుగారి కాప్తబంధు వయి గౌరవము నొందినవాఁడుగా నుండెను. అప్పుడు ప్రభువుగా నుండిన జగపతిమహారాజుల పుత్త్రుఁ డగుతిమ్మజగపతిమహారాజుగారు (౧౨౫౯ వ సంవత్సరము మొదలుకొని (౧౨౬౨వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యపాలనము చేసిరి. ఈయన సింహాసనమునకు వచ్చినది ప్రమాది సంవత్సర పుష్యశుద్ధదశమి. గతదినమున నీయనతండ్రి గారగురాయజగపతిరాజు గారు శ్రీపూసపాటి యానందగజపతిరాజుగారితో ఉండూరువద్ద జరిగిన యుద్ధములో హతులైరి. ఆంగీరస సంవత్సర కార్తికశుద్ధ ప్రథమదినమున జనన మొందినందున, జనకుని మరణమునాఁటి కీయనకు వయస్సెనిమిదిసంవత్సరములు. ఈయన నలువదియైదుసంవత్సరములు జీవించి పింగళ సంవత్సరాశ్వయుజబహుళపంచమినాఁడు పరలోకగతులైనారు. ఈయనకాలమునం దుండి యీయనను బహుపద్యములతో స్తుతిం

చినవారగుటచే వేఁగు లక్ష్మణకవిగారు ౧౪౭౦-౮౦ సంవత్సరముల వఱకును జీవించి యున్నట్టు కనఁబడుచున్నది. అందుచేత నీకవి కూచిమంచితిమ్మకవి మరణానంతరమున నిరువదియేండ్లు జీవించియుండవచ్చును. పెద్దాపురపురాజు లగువత్సవాయివారు తాము మొదటినుండియు విద్వాంసు లయి విద్వత్కవుల నాదరించుచుండినట్లు వారివంశచరిత్రమువలన విస్పష్ట మగుచున్నది. ఈవంశపువారి మూలపురుషుఁడు సూర్యవంశ్యుఁడయి కృష్ణామండలములోని గుడిమెట్ట రాజధానిగాఁ గల చాగిపోతరాజైనట్టు రామవిలాసములోని యీక్రిందిపద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది—

గీ. సహ్యజాతీరమునకు భూషణ మనంగ। సిరుల కిరవగు గుడిమెట్టపురము తనకు
రాజధానిగ సత్కళాభోజరాజు। చాగిపోతక్షమాభర్త జగతి యేలె

ఈసాగిపోతరాజుయొక్క శాసనములు గుడిమెట్టలోను నవాబుపేటలోను బెజవాడలోను ౧౫౩౦ వ సంవత్సరము వఱకును గానఁబడుచున్నవి. ఈతనియింటిపేరు సాగివారే యైనను, ఈతనివంశమువారిలో నొకఁడగు రామనృపాలుఁడు

"తగవత్సవాయాఖ్యనగరంబు నిజనివాసముచేసె నదికారణముగ సాగి
వంశమునకు వత్సవాయనామము లోక। సుప్రసిద్ధ మగుచు సొంపుగాంచె"

తననివాసమును వత్సవాయనగరమునకు మార్చినందున గృహనామము వత్సవాయవారయినది. వీరివంశజులలో నొకరగు (పేరరాజసుతు లయిన) ముసలితిమ్మరాజుగారు ౧౫౫౫వ సంవత్సరమునకు సరియైనయానందసంవత్సర భాద్రపద బహుళసప్తమినాఁడు పెద్దాపురసంస్థానము సంపాదించి ౧౬౦౭వ సంవత్సరమునకు సరియైనపరాభవసంవత్సర మార్గశిరబహుళ ద్వితీయ వఱకు నేఁబదిరెండుసంవత్సరముల రెండుమాసముల యిరువదియైదుదినములు రాజ్యముచేసి లోకాంతరగతుఁ డయ్యెను. దిట్టకవి విశ్వనాథకవి విరచితమైనశేషధర్మములను గృతినందిన దీయనయని రామవిలాసములోని యీపద్యము తెలుపుచున్నది—

సీ. బిరుదాంక పురిని సుస్థిరముగా నిర్మించెఁ బాలమున్నీటిని బోలు చెఱువు
తిరుపతివల్లికిఁ గిరీటమిడుచు ఫలవృక్షవనములు నిలిపెఁజాల
నృహరిగేహతటాకనిక్షేపవనములు కొమరుగాఁ బెద్దాపురమున నునిచె
విశ్వనాథకవీంద్రవిరచితశేషధర్మప్రబంధము సాదరముగ నంది
విప్రవశప్రపట్టములు వెలయఁజేసెఁ। బుత్రులను గాంచె నీతిని బుడమి యేలె
వత్సవాయాన్వయమునకు వన్నెఁదెచ్చె। హెచ్చి పేరయతిమ్మధాత్రీశ్వరుండు.

ఈతిమ్మరాజుగారు డెబ్బదియాఱుసంవత్సరములు బ్రతికి కాలధర్మము నొందఁగా, శ్రీముఖసంవత్సర కార్తికశుద్ధపంచమినాఁడు జనన మొందిన యీయనపుత్రుఁడు రాయప

రాజుగారు ౧౬౦౪వ సంవత్సరమునందు తండ్రిపోఁగానే రాజ్యపరిపాలన మారంభించి నలువదిరెండుసంవత్సరములు రాజ్యము చేసి ౫౧ ఏండ్లు బ్రతికి ౧౬౪౬వ సంవత్సరమునకు సరి యైనసర్వధారి సంవత్సర మాఘ శుద్ధసప్తమినాఁడు పరమపదప్రాప్తి నొందిరి ఈయన హరిభక్తిసుధోదయ మనుకృతినందిన ట్లీక్రిందిపద్యము చెప్పుచున్నది—

సీ. శ్రీరాముఁడుఁ గట్టుమూరను గట్టించె గుళ్ళు మంటపములు గోపురములు
గంభీరజలతటాకంబు త్రవ్వించె గృహస్థపురంబున సుస్థిరముగఁ
బోలుపుగా వాల్మీకిపురికాంద్రకోటను ఫలభూజవాటిక ల్పదిలపఱిచెఁ
బ్రఖ్యాత మగుహరిభక్తిసుధోదయం బనుమహాకృతిరత్న మందుకొనియెఁ
బేరుగలుగు సుహమ్మకుబేగు నరిమి మెచ్చఁగాఁ దగినధనములు తెచ్చుకొనియెఁ
బగిఱు రసువాఁగుఁడియు గిరులుకొనఁగఁ దిమ్మనృపరాయపత్తుమాధీశ్వరుండు.

ఈయన యనంతరమందు పింగళసంవత్సరాశ్వయుజ శుద్ధసప్తమినాఁడు జన్మించిన యీయనపుత్త్రుఁడు సార్వభౌమ తిమ్మరాజుగారు సింహాసనమునకు వచ్చి ముప్పదితొమ్మిది సంవత్సరములు ప్రజాపరిపాలనము చేసి డెబ్బదవయేఁట ౧౬౮౭వ సంవత్సరమునకు సరి యైన ప్రభవసంవత్సర ఫాల్గుణబహుళత్రయోదశినాఁడు దేహావసానము నొందిరి. మన కవితాత యైన యేనుఁగు లక్ష్మణకవిగారు కీ మనకాలమునందే యుండి యీమహారాజునకుఁ దాము రచించిన ద్రౌపదీపరిణయము నంకితము చేసిన ట్లీక్రిందిపద్యములవలనఁ దెల్లమగుచున్నది—

సీ. రాజులు మెచ్చఁ బల్నాఁటికోట సాధించి సరిహద్దు దుర్గము మడంచెఁ
సుదుర్గ మైనభావనికోట లగ్గలుపట్టి యొండుకోటంబును నవ్వఁ గెలిపె
దగ రాజు మొదలైనవారలను భంగించె విశ్వంభరుని యుద్ధవిహతుఁ జేసెఁ
దగఁబూనపాటి సీతారామభూపాలుఁ దభినందనంబుగ ప్రియంబు గాంచె
సాహసమున నువరాస్థాన మరిగపతిని గయ్యమున గెల్చె లోకవిఖ్యాతి చెంద
వత్సవాయాన్వయమునను వన్నె తెచ్చె రాయపనృపాలు శ్రీతిమ్మరాజమౌళి.

చ. హరిహరపద్మజాంశభవుఁడై తగు నేనుఁగు లక్ష్మణార్యచే
సురుచిరశబ్దభావరసశుభదలంకృతిమాధురీమనో
హర మగుద్రౌపదీపరిణయం బను సత్తమకావ్య మందె నం
స్థిర మగుకీర్తి సొంపెసఁగఁ దిమ్మనృపాలుఁడు ధర్మపద్ధతిన్.

ఈయేనుఁగు లక్ష్మణకవియే ధ్రువచరిత్రమును వేంకటరాజపుత్త్రుఁ డగుజగ్గరాజునకును, తుల్యామాహాత్మ్యమును కస్తురిగంగరాజపుత్త్రుఁ డగుజగన్నాథరాజునకును, వత్సవాయ

కులజు లయిన రాజబంధువుల కంకితము చేసినట్లీక్రింది పద్యములవలనఁ దెలియవచ్చు చున్నవి—

చ. కవికులసార్వభౌముఁ డనఁగాఁదగు నేనుఁగు లక్ష్మణార్యచే
ధ్రువచరిత్రప్రబంధము బుధుల్ వినుతింపఁగ నంది యాగభు
గ్భవనమహానుభావకారణమైన యశంబు గాంచె వా
సవవిభవుండు వత్సవయ జగ్గనృపాలుఁడు సద్గుణోన్నతిన్.

ఉ. హేమనగేంద్రధీరుఁ డగు నేనుఁగు లక్ష్మణసత్కవీంద్రుఁ డు
ద్దామసుధామయోక్తి వితతం బగునట్లు రచించినట్టి సు
ల్యామహిమప్రబంధము గుణాఢ్యులు మెచ్చఁ బరిగ్రహించెఁ బ్ర
జ్ఞామహితుండు జగ్గనృపచంద్రుఁడు శాశ్వతకీర్తి సంధిలన్.

ఈ తిమ్మరాజుగారి యనంతరమునం దాయన తమ్ము లైన బలభద్రరాజుగారికుమారులు రామపరాజుగారు ౧౬౮౯ వ సంవత్సరమునందు రాజ్యమునకువచ్చి యిరువదియారు సంవత్సరములు రాజ్యపాలనముచేసి నలువదేండ్లప్రాయమున ౧౭౧౫ వ సంవత్సరమునకు సరియైన మన్మథ సంవత్సర జ్యేష్ఠశుద్ధ చతుర్థినాఁడు పరమపదమునొందిరి. ఈయన తండ్రి యగు బలభద్రరాజుగారు తాము కవులయి రామశతకమును జెప్పుటయే కాక కిరాతార్జునీయము కృతినందినట్లీపద్యము తెలుపుచున్నది—

చ. అమితఖ్యాతికి మూలమైనకృతిఁ దా నందెన్ గిరాతార్జునీ
యము శ్రీరాముల పేరఁ బద్యశతకం బామూఢి నిర్మించె భో
జమహారాజగతిన్ బ్రతిష్ఠ గనియెన్ సాహిత్యపారజ్ఞుఁడై
రమణన్ శ్రీబలభద్రరాజు ప్రజలన్ రక్షించె ధర్మస్థితిన్.

తరువాత రామపరాజుగారికుమారుఁడు తిమ్మరాజుగారు రాజ్యమునకు వచ్చి దాదాపుగా నిరువదిసంవత్సరములు పాలనముచేసి ముప్పదిసంవత్సరముల ప్రాయముననే ౧౭౩౫ వ సంవత్సరమునకు సరియైన రాక్షససంవత్సర చైత్రశుద్ధ ద్వాదశినాఁడు పరమపదము నొందిరి. తదనంతరమం దాయన పుత్త్రుఁడు శ్రీరామజగపతిరాజుగారు రాజాగాఁజేయఁబడి యిరువదిసంవత్సరములయొంబదినెలలు రాజ్యపాలనముచేసి యుండూరువద్ద శ్రీపూసపాటి యానందగజపతిరాజుగారితో జరిగిన యుద్ధములో నిరువదియైదుసంవత్సరముల యీడుననే ౧౭౫౯ వ సంవత్సరమునకు సరియైన ప్రమాథిసంవత్సర పుష్య శుద్ధ నవమినాఁడు రణనిహతు లయిరి. ఈయన పిమ్మటనే యేనుఁగు లక్ష్మణకవిగారి కాశ్రయుఁడయియుండిన (రామజగపతిరాజుగారి పుత్త్రుఁడయిన) తిమ్మజగపతిగారు రాజ్యమునకు వచ్చి ౧౭౬౭ వ సంవత్సరమువఱకును ప్రభుత్వముచేసి స్వర్గస్థు లయిరి

పయిని వివరించిన చరిత్రమునుబట్టి పెద్దాపురసంస్థానాధిపతు లందఱు నించుమించుగాఁ దాము కవులయ్యును కవుల నాదరించి కృతులందినవారయ్యును ఉండిరని తెలియవచ్చుచున్నది. ఏమనఁగ లక్ష్మణకవి తిమ్మజగపతిరాజు తండ్రియగు రామజగపతి మహారాజుగారి కాలములో సహితము చేసినట్లు తద్విదితమైన యీచాటుపద్యము పలుకుచున్నది.

ఉ. ఆ మహితవత్సవాయకులాంబుధిపూర్ణకళాపతీ జగ
ద్దేవకుమారకృతీ। విదితకీర్తిసతీ కమనీయయౌవన
ప్రామదనాకృతీ సతతవైభవనిర్జితపూర్వదిక్పతీ
ధీయుతవాక్పతీ జగపతీ నృపతీ సుకృతీ మహోన్నతీ.

ఈజగపతిరాజుగారు కవిత్వమునందు నిపుణులయి పెక్కుపదములు శతకములు దండకములు మొదలయినవి భద్రాద్రిరామునిమీదఁ జెప్పినట్లు రామవిలాసములోని యీపద్య మద్ఘోషించుచున్నది—

చ. పదములు కీర్తనల్ రుచిరపద్యశతంబులు రాగమాలికల్
మృదుపదదండకంబులు సమిద్ధగతిన్ రచియించి కామిత
ప్రదునకు భద్రశైలరఘునాథుఁ గానుకగా నొసంగె నా
త్రిదశులు మెచ్చఁగా జగపతిప్రభుచంద్రుఁడు భక్తిఁ బెంపునన్.

ఏమనఁగ లక్ష్మణకవికృతములయిన గ్రంథములలో సుభాషితరత్నావళియు రామవిలాసము మాత్రము నాకు లభించినవి. అందు మొదటిపుస్తకము భర్తృహరియొక్క సంస్కృతగ్రంథమునుండి తెనిఁగింపఁబడినను, కొంచెమయినను విరసముగా నుండక మూలానుసారముగాను నిర్దుష్టముగాను రసవంతముగాను హృదయరంజకముగాను ఉన్నది. స్వప్నమున పెద్దాడ గ్రామమునందలి సోమశంకరస్వామి తనహృదయమున సాక్షాత్కరించి సుభాషితరత్నావళిఁ దెలిఁగింపు మన్నట్లు కవి యీపద్యమునఁ జెప్పుకొన్నాఁడు—

సీ. కలధౌతగిరియును గలశౌతగిరియును విల్లుగాఁ బొదవైనయిల్లుగాఁగఁ
గమలాహితుండును గమలాహితుండును శరముగా లలితశేఖరముగాఁగఁ
బద్మోద్భవుండును బద్మోద్భవుండును సారథిగా మెయిఁదాల్పుబూదిగాఁగఁ
బవనాశియుండును బవనప్రియుండును సొమ్ముగా ఫాలనేత్రమ్ముగాఁగఁ
గ్రాలుపెంపువేల్పు చుమ్మెనవాలుదాల్పు। జగములకుఱేఁడు ధనదునిసంగడీఁడు
మాఱఁడు పెద్దాడ సోమశంకరుఁడు హృదయ।సరసిజంబున నాకు సాక్షాత్కరించె.

రామవిలాసములోని యవతారికనుండి యున్నపద్యముల నుదాహరించినతరువాతఁ గవిత్వము నిర్దుష్టముగాను మృదుమధురవాగ్గుంభనలు కలదిగాను ఉండు నని వేఱుగఁ

చెప్పనక్కఱలేదు. పూర్వోక్తములయిన గ్రంథద్వయమునుండియుఁ గొన్ని పద్యముల నుదాహరించి కవిచరిత్రము నింతటితో ముగించుచున్నాను:—

సుభాషిత రత్నావళి.

చ. నతులగుచు న్సమున్నతిఁ దనర్చుచు నన్యగుణోక్తిచే గుణో
న్నతిఁ బ్రకటించుచున్ బరజనప్రియకార్యసమర్థతన్ సమం
చితనిజకార్యసంగ్రహము చేయుచు నిష్ఠురవాదులన్ క్షమా
ధృతి నిరసించుచున్ బరఁగుధీరులు పూజ్యులు గారె యేరికిన్.—నీతిశతకము.

చ. అతివలఁ జూచి వీ రబలలంచు వచించుమహాకవీంద్రు లు
ద్ధతివిపరీతవాదు లివి దబ్బఱ గాదు విలాసినీసమం
చితతరశాక్షిపాతములచే గెలువంబడి రింద్రముఖ్యులున్
ధృతి నటువంటివా రబల లేగతి నైరి తలంచిచూడఁగన్.—శృంగారశతకము.

చ. కడువెఱపించుచు న్ముదిమి గద్దరిబెబ్బులిమాడ్కి నున్న దె
క్కుడుపగదాయులంబలెఁ దెగుళ్ళు శరీరము నొంచుచున్న వె
ప్పుడొ చను భిన్నకుంభజలముంబలె నాయువు నిట్టు లయ్యుఁ దా
రడుగక మానవు ల్దురిత మోలి నొనర్చుచునున్నవా రహో.—వైరాగ్యశతకము.

రామవిలాసము.

ఉ. వాసవనీలనీలము లవారితవిభ్రమశీలముల్ మరం
దాసవలోలముల్ యువతిమానకసూనకదంబపుండ్రకాం
డాసనముక్తలోహగుళికాళికరాళము లంజనప్రభా
భాసురభృంగజాలములు బంధురవృత్తిఁ జెలంగెఁ గానలన్.—ఆ. ౧.

శా. రామా రాజలలామ యోగిహృదయారామా మహాభోగసు
త్రామా నా కొకముద్దుపెట్టుమువు రారా యంచుఁ గౌసల్య సు
ప్రేమం బిల్చిన నవ్వ లందెయలు గంభీరంబుగా మ్రోయఁగా
శ్రీమంతుం డట దాఁటిరేక మెఱయం జేరంగవచ్చుం గృపన్.—ఆ. ౨.

చ. కటుభట ఘోషగర్జితము ఖాడ్గికపాణినటత్కృపాణను
క్తటిదుదయంబు చిత్రఘటితధ్వజపంక్తిసురేంద్రచాప ము
ద్భటవిశిఖప్రపాతపరిబాధక ముగ్రనిశాటవాహినీ
పటుఘనబృంద మయ్యెడ నభంబునఁ బర్వె నసృక్ప్రవర్షియై.—ఆ. ౩.

ఉ. చంపకపుష్పవాసనలసార మెఱింగి షట్పదంబు లిం
పొంపఁగ కొన్ని పెన్నెరులు చూచితిరే చెలులార యంచు భా

షింపుచుఁ గింకిణీవలయశింజిత మొప్పఁ దలంచె వేడుకన్
సంపఁగిమానుచేత నొకశారదచంద్రనిభాస్య సీతకున్ — ఆ. ౪.

ఉ. ఇందుమెలంగుభృంగములు నిచ్చటికీరమయూరశారికా
బృందము లిందుఁ గల్గు సురభిప్రసవంబులు సాధ్యంబులై
యుందు లభించినన్ హరుఁడు బూనియుంపఁడె మారుఁ డంచు నె
న్నందగి రాముకేళిభవనప్రమదావనవాటి వాటిలన్. — ఆ. ౫.

నెల్లూరి వీరరాఘవకవి.

ఇతఁడు యాదవరాఘవపాండవీయ మను మూఁడాశ్వాసముల త్ర్యర్థికావ్యమును రచియించెను. ఇందు శ్రీకృష్ణునియొక్కయు శ్రీరామునియొక్కయు పాండవులయొక్కయు కథలు ప్రతిపద్యమునకును మూఁడర్థములు వచ్చునటుగాఁ జెప్పఁబడినవి. వర్ణనాంశములయందుమాత్రము కొన్నియేకార్థపద్యములు లుండును. ఈకవి యారువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు ఈతనిపూర్వులయింటిపేరు మొదట దేశరాజువారయినను నెల్లూరియందు వాసము చేయుచుండుటచే నెల్లూరివారని మాఱినది. ఈతఁడు కాశ్యపగోత్రుడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; వేంకటపతిపుత్త్రుఁడు. ఈతఁడు తనతాతతాత యైనకొండనమంత్రిని దనగ్రంథమునం దిట్లు వర్ణించియున్నాఁడు—

సీ. ఎవ్వనితండ్రిపేరెల్ల దేశరాజువారనఁ బేర్చి యింటిపేరున్నమరఁ దెచ్చె
నెవ్వనిసద్విద్య హెచ్చుగా వీణవారన నింటిపేరు మున్నమరఁగూర్చె
నెవ్వనికొమరుఁ డీయిలఁ బెద్దవేంకటపతిరాయలకు దళవాయి యయ్యె
నెవ్వఁడు గీతసాహిత్యవిద్యలనేర్చి దిగ్విజయము బుధుఁ దేరలై
నెవఁడు ఘనవిమలహారియు ధవళశంఖ। మాదిగా బిరుదులనెల్ల నంది మించెఁ
బ్రౌఢరాజులచే నిమ్మపడనఁగ। నతఁడు నుతికెక్కుఁ గొండనాహ్వయుఁడు జగతి.

తిరుమలదేవరాయనిపుత్త్రుఁ డయిన యీపెదవేంకటపతిరాయలు ౧౬౧౫ వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యము చేసెను. కవియొక్క ప్రపితామహుఁ డాతనికాలములో నున్నందున, నాలుగుతరముల తరువాతివాఁ డయినకవి ౧౭౧౫వ సంవత్సరప్రాంతమునం దుండి యుండవలెను. కవి తనశక్తిసామర్థ్యాదులనుగూర్చి యాదవరాఘవపాండవీయావతారికయం దిట్లు వ్రాసికొనియున్నాఁడు—

సీ. సకలమంత్రరహస్యశాస్త్రసర్వంకషప్రజ్ఞాధికస్ఫూర్తిఁ బరిఢవిల్లి
నిఖిలయోగరహస్యనిరుపమశ్రీఘోరశాంభవయోగాభ్యాసరక్తి మీఱి
యాగమాంతరహస్యభాగోపనిషదర్థసర్వస్వవిజ్ఞానసరణి నెఱిఁగి
నాటకాలంకారనానాప్రబంధవిశేషరసభావభేదము ల్పొసఁగఁ దెలిసి
శబ్దముఖ్యశాస్త్రసదసద్వివేకత । స్మృతిపురాణవాస్తుగతిరహస్య
గణితతురగరత్నగజపరిజ్ఞాత । నమరు వీరరాఘవాఖ్యకవిని.

కం. నానావిధావధానము । లానృపనీతియును భరతమాహాత్మ్యాదుల్
మానుగ నిచ్ఛాలిపియును । మానితముగఁ గల్గుఁ గోపనంబులు మఱియున్.

కం. ప్రాకృతముఖషడ్భాషల । వ్యాకరణంబులను దెలుఁగువ్యాకరణంబుల్
ప్రాకటసాముద్రికముల । వీఁకన్ జ్యోతిషముఁ జాపవిద్యావిధమున్.

కం. సాంగముగఁ దెలిసి మును యో । గాంగీకారమతి నిశ్చలానుభవాప్తిన్
బొంగియు నియోగవృత్తిఁ బొ । సంగి చెలఁగితిని సారసాహిత్యనిధిన్.

సీ. శతలేఖినీపద్యసంధానచాతురి ఘటికాశతగ్రంథకరణపటిమ
ఆశుప్రబంధబంధాదిక్రియారూఢి సంకరోష్ఠ్యనిరోష్ఠ్యచాటుకలన
విస్తరమాధుర్యవివిధచిత్రస్ఫూర్తి పాదమాత్రప్రతిపాదఘటన
వ్యస్తాక్షరవిమిశ్రబహుపద్యగుంభన మచలజిహ్వాదికప్రచురరచన
బహుజనమనోంతరస్థిరబహువిధార్థ । బహుసమస్యాప్రపూర్తియు బహువిభేద
సకలవిషమసమస్యాదిసంవిధాన । మమరఁ గూర్తును నెఱిరాఘవాఖ్యకవిని.

కం. పంచాశచ్చాటుకథా । చంచత్కృతులను రచించి సత్కవిపూజా
సంచితకీర్తిని దగు సా । ధ్వంచితుఁడను వీరరాఘవాఖ్యనియోగిన్.

చ. అవునన గావ్యపంక్తి పదియర్థములన్ రచియింపనేర్తు స
త్కవులదయన్ శిరీషకవితామృదుతామహితార్థవైఖరిన్
భువి నటులైన సత్కృతుల మాటిరొఁగర్తును బాలబోధకై
తివిరి బహుత్వమందు నల్రితత్వము పర్యవసాన మాటచేన్.

కవి తాను జెప్పుకొన్నట్లు స్వసామర్థ్యము నంతను జూపి పదియర్థముల గ్రంథమును రచియింపక మూఁడర్థములదానినే రచియించినను, ఇట్టి గ్రంథములయందు నిఘంటువులు వెదకి పదములనేర్చి కూర్చినశిల్పప్రౌఢిమయే కాని యర్థచమత్కారము కాని భావగౌరవము కాని రసపుష్టి కాని పుట్టదు. యాదవరాఘవపాండవీయములోని కొన్ని పద్యము లిందుక్రిందఁ జూపఁబడుచున్నవి—

శా. వాతం దెచ్చిన వంశహానియును దుర్వ్యాపారబాధాగతుల్
చేరన్ రా విటు సేయుమా విధి యిదే సేవింతు వీక్షింపు మా
త్మామోఘవ్యథఁ బాపు నాహృదయశల్యం బోయ్యనం బాపవే
స్వారాజ్యస్థితి నిల్పఁ జేతుఁ గలభవ్యస్వీకృతిం బోయెదన్. — ఆ. ౧.

మ. అసురారాతిభవాతిభీతికలకంసారంభతన్ బాలకా
ర్యసుహృద్వృత్తి మెలంగఁ దెల్పఁగను విశ్వామిత్రమౌనీశుమా
నస ముప్పొంగ నభూమమేగ యజనానందక్రియల్ పెంపునూ
నిసమాజంబులు నిండ్లలో నిలువఁ బూనెం గామచారోన్నతుల్. — ఆ. ౨.

ఉ. కౌశికమాత్ర నేర్పడఁ దగన్ జనకేశమహాబలాప్తిని
ఖ్యాతచరిత్రు సింహబలుఁ గన్గొని యీవిధ మెల్లఁ దెల్పి సం
ప్రీతిగ రాము నీకడకు వేగమె తెత్తునటంచుఁ దత్సమా
హూతి సుదృక్ఛిరోమణిఁ దదుక్తిని గౌని హోము యచ్చటన్. — ఆ. ౩.

చ. హరివిభుఁ డంతకీర్తి నుతసాంబసమాఖ్యుఁడు వైరికర్ణభీ
కరనిజనాముఁ డాబలముఁ గావఁగఁబూని తదగ్రయాయియై
మఁదమి వేగ నచ్చటి కమందధృతిన్ జని యాగలంకలోఁ
జొరఁబడి కాల్వ సైన్యములఁ జూర్ణముచేసెను శాఁ దదన్నతిన్. — ఆ. ౪.

నంజరాజు.

ఈకవి హాలాస్యమాహాత్మ్య మను డెబ్బదిరెండధ్యాయముల వచనకావ్యమును రచియించెను. ఈగ్రంథమున నధ్యాయాద్యంతముల యందుఁ బద్యములుగలవు. కవి వంశవర్ణనము పద్యములతోనే చేయఁబడినది. ఈకవి మహీశూరరాజగు దొడ్డమహీపాలునిపౌత్రుఁడు; వీరరాజభూపాలుని పుత్రుఁడు. ఈదొడ్డభూపాలుఁడు ౧౬౭౦ వ సంవత్సర ప్రాంతములయందుండినవాఁడు. కవితానును దనయన్నయు మహీశూరరాజ్య సేనాధిపతులయినట్టు చెప్పుకొనియున్నాఁడు. కవి యన్నయగుదేవభూవిభుఁ డిట్లు వర్ణింపఁబడెను.—

శా. శ్రీబ్రాహ్మణపరాయణుం డగుచు నెంతే విక్రముతుం డైనయా
సేనాధీశ్వరదేవభూవిభుఁడు కాశింఖానమాద్యన్మలా

ఖానాద్యుద్భటయావనాధిపుల సంగ్రామంబునం గూల్చి ధీ
ల్లీనాథాదుల కెల్ల నచ్చెరువు గొల్పెం ధారుణీమండలిన్.

౧౭౩౪వ సంవత్సరమునందు మైసూరు రాజగు చామరాజును సింహాసనవిహీనుని జేసి చెఱసాలయందుఁ బెట్టించినవాఁడు దళవాయియైన యీదేవభూపతియే. కవి ౧౭౩౦వ సంవత్సర ప్రాంతములయందుండినవాఁడు. ఇతఁడు క్షత్రియవంశజుఁడు; భారద్వాజ గోత్రుఁడు; ఋక్శాఖవాఁడు. ఈహాలాస్యమాహాత్మ్యము దక్షిణమధురాపురీమాహాత్మ్యము దెలిపెడి శైవగ్రంథము. ఇందలికథ స్కాందపురాణమునుండి గైకొనఁబడినది. పదునేడవ శతాబ్దారంభమున మధురలోను మైసూరులోను దొరఁగునఁ గొన్ని వచన కావ్యములు చేయఁబడినవి. ఈహాలాస్యమాహాత్మ్యముయొక్క రచన సలక్షణమయి నాతికఠినముగానున్నది. ఆకాలపు వచనరచనయొక్క రీతిని జూపుటకయి హాలాస్య మాహాత్మ్యములోని కొన్ని పంక్తుల నిందుఁ బ్రకటించుచున్నాను.—

“వ. రూపలావణ్యభాగ్యంబువలనో యనువైనగోత్రంబు గలవాఁడనియో విద్యం జూచియో సుందరేశ్వరుం డనబుద్ధిచేతనో లేక భ్రాంతిచేతనో నేనునేను బిడ్డ నిచ్చుట యనుచుం బలికి యాబ్రహ్మచారిం గులగోత్రంబు లడుగ నతండు తనగోత్రంబును సూత్రంబును నక్షత్రంబును నూర్ధ్వపుండ్రంబును గ్రమంబుగా విస్మితుండై యెఱింగించుటయు నబ్బాంధవులు కులగోత్రవ్యత్యాసంబులు లేకుండుటకు సంతసించి యూర్ధ్వపుండ్రధారణంబున కొక్కింత ఖేదంబుఁ జెంది యనేకమ్ములగు గుణమ్ములయం దొకదోషంబు గలిగియుండినంగాని యడంగు నని నిశ్చయించినవారై వివాహంబు లాచరింప నవ్విరూపాక్షుండైశ్వర్యయుక్తుం డగుటంజేసి పుత్రిక కధికంబుగా ద్రవ్యం బొసంగ నయ్యుర్వీసురనందనుండు సంతుష్టుండై యాధనం బంతయుం గైకొని పత్నీసమేతంబుగాఁ బెక్కండ్రు బంధువులతోడఁ గూడుకొనియున్న తల్లిదండ్రుల సమీపంబునకుం జనుదేర దేశాంతరంబునకుఁ జని వివాహంబు చేసికొని భార్యతోడం జనుదెంచిన కుమారుం గాంచి తండ్రియుం దదీయబాంధవులు నత్యంతసంతోషం బొందిరి&c”—

౨౯ అధ్యాయము.

కోటి వెంకనార్యుఁడు.

ఇతఁడు “ఆంధ్రభాషార్ణవము” అను పేరుగల మంచియచ్చతెలుఁగునిఘంటువును పద్యములుగాఁ జేసెను. దీనిలో సమాన మైనయచ్చతెనుఁగునిఘంటువు మఱి

యొకటి లేదు. ఈకవి ఈపుస్తకమును శ్రీవిజయరఘునాథుని పుత్రుఁడైన రఘునాథ రాజు ప్రేరణముచేతఁ జేసి యాతని కంకితము చేసెను. ఈరఘునాథరాజు రామనాథ సేతుపతి యయినవిజయరఘునాథరాజుకుమారుఁ డని తోఁచుచున్నది. అట్లయిన పక్షమున రఘునాథరాజు 1734వ సంవత్సరము మొదలు 1747వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యము చేసినందునఁ గవియు నాకాలమున నుండియుండవలెను. కవి గద్యము నందుఁ దనబిరుదావళి నీప్రకారముగా వ్రాసికొనియున్నాఁడు.—

"ఇది శ్రీమత్పరమేశ్వరకరుణాకటాక్షసంప్రాప్త సర్వజ్ఞత్వాది కతిపయగుణ స్వసామ్యతదితరసకలగుణనిరూప మ్యాసేతుహిమాచలఖ్యాత మహోద్దండ కవిబిరుదప్రశస్త సీతారామార్యవర్యతనూజాత శౌర్యధైర్యస్థైర్యాది సకల గుణచిరత్నరత్నాకర కోటిసమాఖ్యవంశసుధాపయోధిరాకాశశాంక ఘంటికా తురంగ నీలాతపత్ర హనుమద్ధ్వజ మకరకేతన దివాదీప నవవిధ ఢక్కాది నిఖిల బిరుదాంక బృహదంబికాకటాక్షసంజాతసామ్రాజ్యధురంధర విమలయశోబంధుర కర్ణాటపాండ్యచోళమహీపాలాదిసంస్తూయమాన శ్రీరాయరఘునాథమహీనాథసభాంకణ బిరుదాయమానార్యనుతచర్య వెంకనార్యప్రణీతం బైన &c."

కవితాధోరణిని జూపుట కయి సిఘంటువునుండి పద్యముల నుదాహరించుట యుచితము కాదు కావునఁ గృతిపతిని వర్ణించినపద్యము నొకదానిని నిం దుదాహరించుచున్నాను.—

ఉ. శ్రీరఘునాథరాయ నృపశేఖర నీదుకరాసి భీమకా
ళోరగతుల్య మాటను రణోర్విని దుస్తరమత్తచిత్తులౌ
వీరులప్రాణవాయువులఁ బీల్చుట యుక్తమి దెంతవింతి య
య్యారె సముద్రమయ్యె నిసుమంతియు భంగము గాంచ దెప్పడున్.

అడిదము సూరకవి.

ఈకవి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; అడిదము బాలభాస్కరునిపుత్రుఁడు. ఈయడిదము బాలభాస్కరుఁడు శుద్ధాంధ్రరామాయణమును రచించినట్లు కవిజనరంజనములో సూరకవి వేసికొనె.

"శుద్ధాంధ్రరామాయణ ఘటనశైదక్షీధురంధ రాడిదము
బాలభాస్కరతనూభవ"

అను గద్యమువలనను, కవిసంశయవిచ్ఛేదములో బాలభాస్కరుని శుద్ధాంధ్రరామాయణములోని దని యుదాహరించిన

“రిగి డిగవైపుల స్వేడల నేటయినీటగువీటికోట”

అను చంపకమాలికాపాదమువలనను దెలియవచ్చుచున్నదిగాని యీశుద్ధాంధ్రరామాయణ మిప్పు డెచ్చటను గానరాదు. ఈసూరకవి తాను జేసినగ్రంథముల నన్నిటిని రామచంద్రపుర రామలింగేశ్వరుని కంకితము చేసెను. ఇతఁడు చేసినగ్రంథములలో కొల్లఁ జంద్రమతీపరిణయ మనునామాంతరము గలకవిజనరంజనము మిక్కిలి మనోహర మైనది. ఇది మూఁడాశ్వాసములు గల చిన్నప్రబంధ మైనను, దీనియందలి గుణసంపదను బట్టి పండితులు దీనిని పిల్ల వసుచరిత్ర మని వాడుచున్నారు. ఇతఁడు చేసిన యితర గ్రంథములు రామలింగేశ్వరశతకము, కవిసంశయవిచ్ఛేదము, ఆంధ్రచంద్రాలోకము, ఆంధ్రనామశేషము, అనునవి. కవిసంశయవిచ్ఛేద మనునది మూఁడాశ్వాసముల చిన్న లక్షణ గ్రంథము. ఆంధ్రనామశేషము పైఁడిపాటి లక్ష్మణకవికృత మైనయాంధ్రనామసంగ్రహములో లేనియచ్చతెలుఁగుపదముల నేర్చి కూర్చినపద్యరూప మగుచిన్న నిఘంటువు. కవి తనగ్రంథముల నన్నిటిని దేవాంకితములు చేయుటచేత వానినిబట్టి కవికాలమును నిర్ణయించుట శక్యము కాదు. ఇతనిచే రచియింపఁబడినగ్రంథములనుబట్టి కవి గోదావరి మండలములోనివాఁ డయినట్టు కనఁబడుచున్నదిగాని యితఁడు విజయనగరసంస్థానములో శ్రీపూసపాటి విజయరామరాజుగారికాలములో నుండినట్టు తద్విషయము లయిన చాటుపద్యములు మొద లయినవానివలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది. విజయనగరసంస్థాన ప్రభువులలో విజయరామరాజు లిద్దఱున్నందున నితఁ డేవిజయరామరాజుకాలములో నుండినవాఁడో నిశ్చయింప శక్యము కాకున్నది. పెద్దాపురములో వత్సవాయి తిమ్మజగపతి మహారాజుగారు రాజ్యము చేయుచున్నకాలములో నీకవి తనప్రభువువెంట పెద్దాపురసంస్థానమునకు వచ్చి రాజు లందఱును సభ చేసి కూరుచుండియుండఁగా

ఉ. రాజు కళంకమూర్తి రతిరాజు శరీరవిహీనుఁ డంబికా
రాజు దిగంబరుండు మృగరాజు గుహాంతరసీమవర్తి వి
భ్రాజితపూసపాడ్విజయరామనృపాలుఁడె రాజుగాక యీ
రాజులు రాజులే పెనుతరాజులుగాక ధరాతలంబునన్.

అను పద్యమును సభలో నాసీను లయియున్నరాజులవంకఁ జూచుచు లేచి చదివె ననియు, అందుమీఁద నందలి కడపటివాక్యము నమ్ముద్దేశించి పలికినట్లు భావించి రాజు లందఱును కవిని కోపదృష్టితోఁ జూచుచు లేవఁబోఁగా నతఁడు జంకక పద్యార్థమును జెప్ప “యీ రాజులనఁగా” పైచరణములయందుఁ జెప్పఁబడినరాజు మొదలయిన

వారని స్పష్టపఱచి రోషముడిపి వారిని శాంతచిత్తులను జేసెననియు, చెప్పుచున్నారు. ఏమైనను లక్ష్మణకవిగారి నాదరించిన యీవత్సవాయ తిమ్మజగపతి మహారాజుగారు ౧౭౧౯ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౭౫౭వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యముచేసిరి. ఈయనకాలములోనుండినవారు రెండవవిజయ రామరాజుగారే. ఈయన విజయనగర రాజ్యమునకు వచ్చినదియు తిమ్మజగపతి మహారాజుగారు పెద్దాపురరాజ్యమునకు వచ్చిన సంవత్సరములోనే. ఈవిజయరామరాజుగారు ౧౭౧౯ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౭౫౭వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యపాలనముచేసిరి. ఈరాజులిద్దఱును సింహాసన మెక్కినప్పటికి యుక్తవయస్సురాని బాలురు. వీరిలో తిమ్మజగపతి మహారాజులుగా రప్పటి కేడుసంవత్సరముల ప్రాయమువారు; విజయరామరాజుగారు పండ్రెండు సంవత్సరముల ప్రాయమువారు. నిజాము ౧౭౨౦వ సంవత్సరమున రాజమహేంద్రవరము వచ్చినప్పుడు వీరినిద్దఱిని గొనిపోయి దర్శనముచేయింపఁగా నతఁడు వీరిద్దఱిని వారివారి సంస్థానములకు రాజులనుగా నంగీకరించెను. మొదటివిజయ రామరాజుగారు బొబ్బిలియుద్ధమున ౧౭౫౭వ సంవత్సరముననే మృతులయినందున, తిమ్మజగపతి మహారాజుగారి కాలములోనుండినయతఁ డతఁడయి యుండఁడు. సింహాసనము నెక్కునప్పటికి వీరిద్దఱును బాలురయినందున వీరు తమ యాస్థానకవులతోఁ గలిసి పెద్దాపురమున సమావేశమగుట తరువాత నిరువది సంవత్సరముల కనఁగా ౧౭౩౩వ సంవత్సర ప్రాంతమందయి యుండును. అందుచేత సూరకవి ౧౭౭౦ వ సంవత్సరమువఱకైనను జీవించియుండవచ్చును. ఇతఁడు పెద్దవిజయరామరాజుగారి కాలములోఁగూడ బాల్యావస్థలో నుండెయుండును. కవి కాశ్రయుఁడైన విజయరామ రాజుగారిని గూర్చియు వారి సంస్థానమును గూర్చియు నిందుఁ గొంత వివరించుట యనుచితము కానేరదు.

ఓరుగంటియం దుండిన కాకతీయరాజులు చెప్పుకొనునట్టుగానే యీపూసపాటి వారును తాము సూర్యవంశజులైన మాధవవర్మ సంతతివార మని చెప్పుకొందురు. కొండపల్లి సర్కారులోని పూసపాడను గ్రామనివాసము చేత వీరికి పూసపాటివారని యింటిపేరు గలిగినది. ఓరుగంటిసంస్థానము ప్రతాపరుద్రునితోఁ నశించినవెనుక వత్సవాయవారు పూసపాటివారు మొదలయినవారు మహమ్మదీయులకు లోఁబడిరి. రఘునాథరాజను మాఱుపేరుగల పూసపాటి తమ్మిరాజుగారు గోలకొండలో సరదారుగానుండి శ్రీకాకుళమునకువచ్చి, శ్రీకాకుళమునకు ఫౌజుదారుగానుండిన షేర్ మహమ్మదుఖాన్ వలన ౧౬౫౨వ సంవత్సరమున కుమిలి భోగాపురపుతాలూకాలను గుత్తకు పుచ్చుకొని పాలనముచేయ నారంభించెను. ఈయనపుత్రుఁ డయిన

సీతారామచంద్రరాజుగారు మఱికొన్ని తాలూకాలను దమ కప్పులకును పుచ్చుకొని, పర్లాకిమిడి సంస్థానాధిపతియైన గజపతిదేవునితో మైత్రిసంపాదించి, ౧౬౫౪ గుఱ్ఱపు రౌతులతోను ౪౫౦ కాల్బలములతోను పొట్నూరు జయించి కళింగరాజని పేరువడసి యాయూరు నివాస మేర్పఱచుకొని ప్రబలుఁడయియుండెను. ఈయన యనంతరమున నానందరాజుగారు పరిపాలనమునకు వచ్చిరి. ఈయన పుత్రులు విజయరామరాజుగారు బహు ప్రసిద్ధపురుషులు. ఈయన మన్నెదొరలను గెలిచి వారి దేశము నాక్రమించుకొని మన్నెసుల్తానను బిరుదంది, పొట్నూరునుండి తన పేరిట విజయనగరమను పేరఁబరఁగిన యూరికి రాజధాని మార్చుకొని, ౧౭౧౨వ సంవత్సరమునకు సరియైన విజయసంవత్సర విజయదశమీ జయవారమునాఁడు కోటకట్టుటకు శంకుస్థాపనము చేసెను. ౧౭౫౩ వ సంవత్సరమున నిజాము కొండపల్లి యేలూరు రాజమహేంద్రవరము శ్రీకాకుళము సర్కారులను ఫ్రెంచివారికిచ్చెను. అప్పుడు విజయరామరాజుగారు శ్రీకాకుళమునకు నాయిబయిన జాఫరల్లీతోఁ జేరి దేశము ఫ్రెంచివారికి స్వాధీనము కాకుండునట్లు చేయుటకయి ప్రయత్నించెనుగాని, వారు రాజమహేంద్రవరము శ్రీకాకుళము సర్కారులను తక్కువసిస్తుకు కవులున కిచ్చెదమన్నందున జాఫరల్లీని విడిచి ఫ్రెంచివారితోఁ జేరెను. తరువాత సర్కారులలోని రాజులందఱును ఫ్రెంచివారికి లోఁబడక తిరుగఁబడినప్పుడుసహితము ఈయన వారియెడల విశ్వాసముగలవాఁడయియుండి ౧౭౫౪వ సంవత్సరమున ఫ్రెంచి సేనానాయకుఁడయిన బుస్సీకి కావలసినధనము రహస్యముగాఁ బంపెను. తరువాత బుస్సీ సేనలతో దేశమును స్వాధీనము చేసికొనుటకు కళింగదేశమునకు వచ్చినప్పు డీయన బొబ్బిలివారితోడి తనపూర్వవైరమును సాధించుకొనుటకయి బుస్సీని పురికొల్పి యుద్ధముచేయునట్లుచేసి తానుగూడ సేనలతోఁ బోయి ౧౭౫౭ వ సంవత్సరము జనేవరు నెల ౨౪వ తేదిని తాండ్ర పాపయ్యచే పొడువఁబడి పరమపదము నొందెను. తరువాత విజయరామరాజుగారి పితృవ్యపుత్రుఁ డయిన యానంద గజపతిరాజుగారు సింహాసనమునకువచ్చి, బుస్సీ విజయరామరాజుగారి యెడలఁ జూపిన యాదరమును తనయెడలఁ జూపకపోవుటచేత మనసులో ద్వేషము పెట్టుకొని బుస్సీ విశాఖపట్టణము మొదలయిన స్థానముల నన్నిటిని స్వాధీనము చేసికొని పైయధికారులయుత్తరువు ననుసరించి యీదేశమును విడిచి కర్ణాటకమునకు వెడలిపోఁగానే సేనలను గూర్చుకొనిపోయి విశాఖపట్టణమును పట్టుకొని దాని నింగ్లీషువారికి వశపఱచెదనని యుత్తరములు వ్రాసి ౧౭౫౮ వ సంవత్సరమున వారితో స్నేహము చేసికొనెను. తరువాత నతఁడు ఫ్రెంచివారి నుత్తరపుసర్కారులనుండి తఱిమివేయు ప్రయత్నములో నింగ్లీషువారితోఁజేరి, దొరకినకొల్లలోఁ దనకు భాగ మిచ్చునట్లును

జయించినదేశములలో నదీ సముద్రతీరపట్టణములును వాని చుట్టుపట్లఁగల దేశములును దక్క మిగిలిన భాగమును దన పాలనములో నుంచునట్లును యుద్ధవ్యయములక్రింద తాను నెల కేఁబదివేలరూపాయలచొప్పున నిచ్చునట్లును ఏర్పఱుచుకొని, కర్నల్ ఫోర్డు గారిచే నడుపఁబడుచుండిన యింగ్లీషుసేనతోఁ దనసేనను జేర్చి దండయాత్ర వెడలెను. ఆవలికి ఫ్రెంచిసేనానాయకుఁడయిన కన్‌ఫ్లాన్సుగా రానందగజపతిరాజుగారిని శిక్షించుటకయి దండయాత్ర వెడలి యింగ్లీషుసేన యాయనతోఁ జేరినదని విని రాజమహేంద్రవరమున నిలిచిపోయెను. కర్నల్ ఫోర్డుగా రానందరాజుగారి వెంటరాఁగా రాజమహేంద్రవరమునకువచ్చి ఫ్రెంచిసేనాధిపతియైన కన్‌ఫ్లాన్సుగారి నక్కడనుండి పాఱఁద్రోలి, మచిలీబందరునకుఁబోయి దానిని స్వాధీనపఱుచుకొనెను. దండువెడలి యున్న యింగ్లీషువారిని జయించుటకై నిజాము సలాబత్ జంగు మచిలీబందరునకు ౧౫ మైళ్ళదూరమువఱకువచ్చి వారిని జయించుట సాధ్యముకాదని తెలిసికొని ౧౭౫౯వ సంవత్సరము మెయినెల ౧౪వ తేదిని సంధిచేసికొని మచిలీబందరు సర్కారును కొండవీడు నైజాముపట్టణము సర్కారులును ఇంగ్లీషువారి కిచ్చివేసి, ఆనందగజపతి రాజుగారు ఫ్రెంచివారి కియ్యఁబడిన దేశమును డి గ్రహించిన సొమ్ము విషయమయి తగవుపెట్టక విడిచిపెట్టి వారితండ్రి తాతలనుండి వారనుభవించుచుండిన దేశమును వారనుభవించుట కంగీకరించెను. ఈయొడంబడిక యయినతరువాత స్వదేశమునకు వచ్చుచు త్రోవలో రాజమహేంద్రవరమున నానందగజపతిరాజుగారు స్ఫోటకముచేత కాలధర్మమునొందిరి. అప్పుడాయనభార్య బిడ్డలును సహగమనము చేసిరఁట! తర్వాత బొబ్బిలిలో మృతులయిన విజయరామరాజుగారిభార్య చంద్రయ్యమ్మగారు స్నేహిత జ్ఞాతియైన పూసపాటి రామభద్రరాజుగారి ద్వితీయభార్యపుత్రుఁడయిన పండ్రెండు సంవత్సరములప్రాయముగల వేంకటపతిరాజను చిన్నవానిని పెంచుకొని, ఆచిన్నవాని పేరు విజయరామరాజుగా మార్చి యాయనను పట్టాభిషిక్తుని జేసెను. ఈవిజయరామ రాజు బాలుఁడయినందున రాజ్యాధికారము నంతను సవతియన్నగారగు సీతారామ రాజుగారు వహించి, తమ్మునకు యుక్తవయస్సు వచ్చినతరువాత సహిత మధికారమునంతను తానే చెల్లించుచువచ్చెను. ఈవిజయరామరాజుగారికాలములోనే మనకవియుండినది. ఆకాలమునందు విజయనగరమువారు నిజామునకు కట్టుచున్న రెండులక్షల తొంబదివేల యేఁబదితొమ్మిదిరూపాయలు. అయినను దేశ మస్వస్థస్థితిలోనున్నందున నిజాము తనకు రావలసిన కప్పమును తిన్నఁగాఁ గైకొన శక్తుఁడుగాక పెక్కేండ్లూరకుండుచువచ్చెను. ఈహేతువుచేతను, సీతారామరాజుగారు బలవంతులయి తమసేనలతో చిల్లరసంస్థా నాధిపతుల నదిమి కప్పములఁ గొనుచుండుటచేతను, విజయనగరరాజ్య మాకాలమునం

దించుమించుగా స్వతంత్రరాష్ట్రమువలె నేయుండెను. ఈసీతారామరాజుగారు బొబ్బిలి రాజయిన చిన్నరంగారావుగారిని పట్టుకొని విజయనగరములో చెఱసాలయం దుంచెను; పర్లాకిమిడిరాజగు నారాయణదేవు జగన్నాథయాత్ర పోవుట సందుచేసికొని యతనిరాజ్యముమీఁద దండెత్తి యాత్రనుండి తిరిగివచ్చినయాతని నరసన్నపేటవద్ద నోడించి యిప్పటి గంజాముమండలములో విశేషభాగమును విజయనగరరాజ్యములోఁ జేర్చెను. తరువాత వెంటనే దండయాత్ర వెడలి సీతారామరాజుగారు మొగలితుర్రు వఱకును వచ్చి స్థానికపాలకుఁడైన నబాబు బడ్డీఅబ్బమాఖానును జయించి కొంతకాలము రాజమహేంద్రవరముసర్కారును సహిత మాక్రమించినట్టు చెప్పుదురు. ఇట్లింకను పెక్కుజయములను బొంది మహోన్నతదశయం దుండిన యీకాలములోనే యింగ్లీషువారు నిజామువలనఁ బొందిన సనదుల కాధారముగా నుత్తరపుసర్కారులలో దమ యధికారమును జెల్లించుట కారంభించిరి. ఇంగ్లీషుకంపెనీవారితోఁ జేసికొన్న యొడంబడికనుబట్టి సంవత్సరమునకు మూడులక్షలరూపాయలు పేష్కష్ చెల్లించుటకును పర్లాకిమిడి రాజయిన నారాయణదేవువలనఁ గైకొన్న రాజ్యమును విడిచిపెట్టుటకును విజయనగరము వారొప్పుకొనిరి. ఇట్లు కొంతకాలము జరిగి తరువాత విజయనగర సంస్థానమునకు లోఁబడియున్న కొండ జమీందారు లందఱును విజయనగరమువారి మీఁద తిరుగఁబడి స్వతంత్రులగుటకుఁ బ్రయత్నించిరి. కాని, సీతారామరాజుగారన్నిటికిని దగినవాఁ డగుటచేత నింగ్లీషుసేనలను సహాయపఱచుకొని యాకొండ సంస్థానాధిపతుల నొక్కొక్కరినే జయించి కొందఱిదేశములను తమరాజ్యములోఁ గలుపుకొనియు కొందఱిని విజయనగరమునఁ జెఱసాలలోఁ బెట్టియు నందఱిని సాధించెను. ఈకలహములో ఆంధ్రపాలకొండ జమీందారులుమాత్రము చేరలేదు. సీతారామరాజుగారిట్లు పరరాజులను జయించుటయేకాక తురకదొరలు మసీదుల కిచ్చిన భూములను పూర్వరాజులు బ్రాహ్మణుల కిచ్చిన మాన్యములనుగూడ లాగుకొని ప్రజలను సహితము క్షోభపెట్ట నారంభించెను. ఈయనపెట్టుబాధలే సూరకవిని రామలింగేశ శతకము చెప్పునట్లు చేసినవి. ఆకాలపు ప్రభువులయందు కవి కెట్టియభిప్రాయ ముండినదో కొంతవఱ కీక్రిందిరీతిపద్యములు వెల్లడిచేయవచ్చును—

సీ. పదుగురు తోఁతివెంబడి సంచరింపరే వాహకుల్ లేరె శవంబులకును
గంగిరెద్దుకు లేదె ఘనతూర్యరావముల్ కల్మి గల్గదె వారకామినులకుఁ
బులి గోవుఁ జంపి నక్కలఁ బోషింపదే స్థూలకాయము లేదె దున్నలకును
బుప్పిపంటికి లేదె పుట్టంబుఁ జుట్టుట వేణుధరుం డెద్దువెంట రాఁడె
న్యాయపద్ధతి నడువని యవనిపతికి। నెన్ని చిన్నెలు గలిగిన నెందుకొఱకు
నంత్యమునఁ జూడవలయు నాయయ్యసుఖము। రామలింగేశ రామచంద్రపురవాస.

సీ. కడువింత యగుస్థూలకాయంబు గల్గుట చిత్రభూషాంబరస్థితిని గనుట
తూర్యరావంబులతోఁ గదలుచుట వాలవీజనసమావాప్తి గనుట
శృంగవేత్రోద్ధతిఁ జేగరాకుండుట చూపఱు పదుగురు చుట్టుకొనుట
స్వామియంతివాక్యంబు విని తలయూఁచుట మౌనముద్ర వహించి మతము గనుట
గంగిరెద్దుకు మూర్ఖభూకాంతునకును। భేద మించుకయును గనిపించ దట్టి
ప్రభువు వేఁడిన సత్కవిపటిమ చెడదె। రామలింగేశ రామచంద్రపురవాస.

సీ మాన్యంబు లియ్య సమర్థుఁ డొక్కఁడు లేఁడు మాన్యముల్ చెఱుప సామంతులంద
ఱుండినయూళ్ళగో డెత్తఁగింపఁ డెవ్వఁడుఁ బండినయూళ్ళెన్నఁ బ్రభువులంద
ఱిరఁడు పేద యటంచు నెత్తఁగింపఁ డెవ్వఁడుఁ గలవారిసిరియెన్నఁ గలరుదొరలు
తనయాలిచీఁకటితప్పెన్నఁ డెవ్వఁడు పరకాంతలంకెన్నఁ బెద్దలంద
ఱిట్టిదుష్టుల కధికార మిచ్చినట్టి। రాజు ననవలెఁ గాక దుర్జయుల ననఁగ
నేమిపనియున్న దిఁక సత్కవీంద్రులకును। రామలింగేశ రామచంద్రపురవాస.

ఇట్లుండఁగా సంస్థానమునం దుండినరాచవారందఱు నొక్కటిగాఁజేరి ౧౭౭౪వ సంవత్సరమునందు మంత్రిత్వమును మాని రాజకార్యసంబంధము వదలుకొనునట్లు సీతారామరాజుగారిని నిర్బంధపఱిచిరి. తనపుత్రుఁ డయిన నరసింహగజపతిరాజును స్వీకారము చేసికొని విజయరామరాజుగారి మరణానంతరమున సింహాసన మాతని కిచ్చునట్లు తమ్ముని నొడఁబఱిచి యాయన తాను మంత్రిత్వమును విడుచుట కంగీకరించెను.

విజయనగరమువారు చెల్లింపవలసిన కప్పముయొక్క మొత్తమును నిర్ణయించుటకయి కంపెనీవారి చెన్నపురిపరిపాలకుఁడు విజయరామరాజుగారిని చెన్నపురి రమ్మని కోరెను. కోరినప్రకారముగా విజయరామరాజుగారు చెన్నపురికిఁబోక ప్రయాణవ్యయములకు తనచేత సొమ్ములేదనియు, తన యన్నయైన సీతారామరాజుగారు తన్ను నాశనము చేయుటకయి తంత్రములు పన్నుచుండిన యీకాలములోఁ దాను రాజధానివిడిచి దూరముగాఁబోవుట యుచితము కాదనియు, విశాఖపట్టణములోని యధికారులసమక్షమునఁ దాను వారు విధించెడు న్యాయమైనకప్పమున కంగీకరించెద ననియు, చెప్పి తప్పించుకొనెను. అంతట చెన్నపురిపరిపాలకుఁడు సీతారామరాజుగారిని చెన్నపురికి రమ్మని కోరఁగానే యతఁడు తత్క్షణమేపోయి యక్కడివారిని వశపఱుచుకొని రాజకార్యములు చక్కఁబఱుచుకొని, విజయనగరసంస్థానమునకు తిన్న దివానుగా నేర్పాటు చేయించుకొని తనపుత్రుని స్వీకారమును స్థిరపఱిపించుకొని, మరల వచ్చెను. ఈయేర్పాటులవలన విజయరామరాజుగారు పేరునకు రాజుగా నుండినను నిజమయిన యధికారమంతయు సీతారామరాజుగారి చేతిలోనే చిక్కెను. ఈ

విషయములు విజయరామరాజుగారు కంపెనీవారికి మెుఱపెట్టుకోఁగా పెట్టుకోఁగా తుదకు వారాయనను దివానుపనినుండి తొలఁగించి విజయనగరము విడుచునట్లు త్తరువు చేసిరి. అందుపైని సీతారామరాజుగారు విజయనగరమువిడిచి సింహాచలమునివాసముగా జేస్కొనుచుకొని యక్కడ కొంతకాలముండి, తరువాత మరల తమ్మునిమంచిమాటలాడి ౧౭౯౦వ సంవత్సరమునం దొకసారియు ౧౭౯౨వ సంవత్సరమం దొకసారియు మరల స్వస్థానములో దివానుగాఁ బ్రవేశించి, కడపటిసారి కంపెనీవారిచే చెన్నపురికిఁ బోవున ట్లుత్తరువుచేయఁబడి నెలకయిదువేలరూపాయల యుపకారవేతనముమీఁద ౧౭౯౩వ సంవత్సరమునం దక్కడపోయి చేరెను. సీతారామరాజుగారి దుష్పరిపాలనము మొదలైన కారణములచేత విజయరామరాజుగారు ఋణములపాలగుటయేకాక కంపెనీవారికి కట్టవలసినకప్పము సరిగా కట్టలేక యాఱులక్షల యిరువదియైదువేలరూపాయలవఱకును బాకిపడిరి. అందుచేత కంపెనీవారు సంస్థానమును తమపాలనమునకుఁ దీసి కొని, విజయరామరాజుగారిని స్వరాజ్యమునువిడిచిపుచిలీబందరులో వాసము చేయున ట్లుత్తరువుచేసి, ఆయనకు ముప్పదివేలరూపాయ లొక్కసారిగా రొక్కమిచ్చెదమనియు నెలకు రు ౧౨౦౦౦ లు వ్యయముల కిచ్చెదమనియుఁ జెప్పిరి. ఆయన స్వదేశమును విడుచుటకిష్టము లేనివారయి బందరుపురమునకుఁ బోవుమార్గమున బైలుదేఱియయిదాఱు క్రోసులుదూరముపోయి యక్కడనుండి పరివారముతో వెనుకఁదిరిగి పద్మనాభము నకుఁ బోయి యక్కడనుండి తాను ప్రయాణము చేయలేకపోవుటకు సాకులు వ్రాయ నారంభించెను. విజయరామరాజుగా రక్కడనున్న కాలములో రాచవారును నాలుగు వేల సైనికులును బోయి యాయనను జేరిరి. కంపెనీవారి కీసంగతి తెలియఁగానే యిరు వదినాలుగుగంటలకాలము గడువిచ్చి యాలోపల నతఁడుబందరుమార్గమున బైలుదేఱని శత్రుమున, బలాత్కారముగాఁ బంపవలసినదని విశాఖపట్టణములోనున్న సేనానాయ కున కుత్తరువుచేసిరి. పయివారి యుత్తరువును దెలియఁబడిచి యింగ్లీషు సేనాధిపతి యైన ప్రెండర్గాస్టుగారు కొంతసేన (౭౫౦ భటుల)తో పద్మనాభమునకుఁ బోయిరి. ౧౭౯౪వ సంవత్సరము జూలయినెల ౧౦వ తేది యుదయమున నింగీషుసేనాధిపతి పద్మనాభపుకొండను జేరునప్పటికి, విజయరామరాజుగారును బంధువు లయినరాచవా రును ఖడ్గపాణులయి లోఁబడక యుద్ధముచేసి వీరమరణము నొందుటకు నిశ్చయించు కొని యందఱును పద్మనాభస్వామిప్రసాదమును స్వీకరించి యుద్ధోన్ముఖులయి నిలిచి యుండిరి. నాఁడు సూర్యోదయకాలమున నింగ్లీషుసేనలకును రాజుగారి సేనలకును ముప్పావుగంటసేపు ఘోరయుద్ధము జరిగినది. అంతట రాజుగారి సేనలన్నియు చెల్లా చెదరయి పాఱిపోయినవి. రణరంగమునకుఁ బోయి చూడఁగా రణనిహతులయివీర

శయనము నొందినవారిశరీరము లక్కడ మున్నూటతొమ్మిది కనఁబడినవి. రణభూమి నలంకరించిన మున్నూటతొమ్మిదింటిలో నిన్నూటయెనుబది రాచవారిదేహములు. రణరంగమధ్యమునఁ బడియుండిన విజయరామరాజుగారి శవముచుట్టును కోటకట్టినట్లుగా స్వస్థానములో నున్నతస్థితిలో నుండిన యుత్తమక్షత్త్రియుల శవములు నలువది గుండు దెబ్బలతోఁ బడియుండెను. ఇట్లు మరణము నొందినవారుగాక పాఱిపోయినవారిలో నెందఱికి గాయములు తగిలినవో తెలియలేదు. ఇంగ్లీషు సైనికులలో మృతులయినవారు పదముగ్గురు; గాయపడినవా రఱువది యొక్కరు. ముప్పదియేండ్లక్రిందట బొబ్బిలి కోటముందు పెద్దవిజయరామరాజుగారు హతులయినట్లే మనకవీంద్రునికాలములో నుండిన యీచిన్నవిజయరామరాజుగారు పద్మనాభపుకొండముందు నిహతు లయిరి. మనకవికాలముతో సంబంధించినచరిత్ర మింతే. గండ్రిమరణమును విని యప్పటి కనిమిదిసంవత్సరములప్రాయమువాఁ డయిన నారాయణబాబుగారు తల్లితోడఁగూడ కొండదేశమునకు పాఱిపోయిరి కాని, కంపెనీవా రాయనను పిలిపించి దొరతన మిచ్చిరి. ఆయన పండ్రెండులక్షలవఱకును ఋణములు చేసి ౧౮౦౪వ సంవత్సరమునందు తనకు సంవత్సరమున కెనుబదివేలరూపాయలిచ్చుపద్ధతిమీఁద రాజ్యపాలనము నింగ్లీషువారి కప్పగింపఁగా వారు ౧౮౨౨వ సంవత్సరమునాఁటికి కప్పులన్నియుఁ దీర్చి రాజ్యము నాయనకు మరల నిచ్చిరి. నారాయణబాబుగారు మరల నేడులక్షలరూపాయలప్పుచేసి తనకు సంవత్సరమునకు లక్షరూపాయలిచ్చుపద్ధతిమీఁద ౧౮౨౭వ సంవత్సరములో రాజ్యమును మరల నింగ్లీషువారి యధీనము చేసి కాశీయాత్రపోయి యక్కడనే వాసము చేసి ౧౮౪౫వ సంవత్సరమున దేహము చాలించిరి. మరణకాలమున కాయన యప్పు ౧౧ లక్షలకుఁ బెరిగినది. పండ్రెండుసంవత్సరములప్రాయముగల నారాయణబాబుగారి కుమారుఁ డగు విజయరామగజపతిరాజుగారికి రాజ్యమిచ్చి, ఆయన కాశీనగరమును విడిచివచ్చుట కిష్టము లేనివారుగా నుండినను ౧౮౪౮వ సంవత్సరమునం దాయనను విజయనగరమునకు రప్పించిరి. ఋణముల నన్నిటిని దీర్చి ౧౮౫౨వ సంవత్సరములో వ ౨౧౨౭౨౮ల రొక్కముతో నింగ్లీషువా రాయనకు రాజ్యమొప్పగించిరి. ఈవిజయరామగజపతిరాజుగారు ఆంగ్లేయోపాధ్యాయుల శిక్షచేఁ బ్రవీణు లయి సత్ప్రజాపాలనము చేయుచు బాలికాపాఠశాలలు మొదలయిన జనోపయుక్తములగుధర్మకార్యములకొఱకు ధనమును సద్వినియోగపఱుచుచు వచ్చిరి. విశాఖపట్టణములోని వైద్యశాలకు ముప్పదివేలరూపాయల నిచ్చినందున, దొరతనమువా రాయనకు ౧౮౬౪వ సంవత్సరములో „మహారాజా" యన్న బిరుదిచ్చిరి. ఈయన ౧౮౭౯వ సంవత్సరమున స్వర్గస్థులు కాఁగా ౧౮౫౦వ సంవత్సరమునందు జనించిన యీయనపుత్త్రు లానంద

గజపతిరాజుగారప్పటినుండి విజయనగరప్రభువులుగానున్నారు. దొరతనమువా రీ మనుమనికి ౧౮౭౭వ సంవత్సరమున 'మహారాజా' యన్న బిరుదము నిచ్చిరి.

ఈకవికిని రేవయను గ్రామమున చెఱువుగట్టుక్రింద నొకమాన్యముండెననియు, ఆ గ్రామము గుత్త చేసిన దంతులూరి యన్నమరాజు కవిమాన్యమునకు చెఱువునీరు పెట్టనీకపోఁగా, అతఁడు ప్రభువునకు మొఱ్ఱపెట్టుకొనియు కార్యము గాక తుదకు చెఱువులో నిలుచుండి యీక్రింది నాలుగుసీసపద్యములను జెప్పఁగానే చెఱువు నాలుగువైపులను గండితెగి నీరాతనిపొలములమీఁద పాఱెననియుఁ జెప్పెదరు—

సీ. బ్రహ్మాండభాండసంపత్తి కుక్షిని గల్గుపద్మనాభునిపదాబ్జమునఁ బుట్టి
సకలరత్నాకరస్థానమై యుప్పొంగునంబుధీశునిచరణంబు ద్రొక్కి—
పరమతత్త్వజ్ఞుఁడై పరఁగుశంతనుమహీరమణువామాంకభాగమునఁ జేరి
యఖిలలోకాధ్యక్షుఁడై మించివిహరించుశివుజటాగ్రసీమ నిలిచి
తనరు నీవంటిధన్యకు త్తమము గాదె। ఘనసపాటిమహాస్థానభూమియందుఁ
గాలుద్రొక్కంగ నోడుఁ జండాలుఁడై। కదలు మిటమాని దివిజగంగాభవాని.

సీ. ఆదిభిక్షుండు శీతఁడని రోసి నడిమూసికొనవచ్చి యుటకల్పఁగోరి తొక్క—
జగడాలచీలవై సవతితోఁ బోరాడి వీఁగివచ్చి యిచట డాఁగి తొక్క—
నిర్జరాంగనలెల్ల నీయందు వెలిపుచ్చ నూఁబవై యిచ్చోట దూఱి తొక్క—
బీదబాపలఁ గష్టపెట్టుటకై మిన్ను దొలఁగి యిచ్చోటను నిలిచి తొక్క—
వలమ ద్విజభూమిఁ గాల్నిల్ప వసగాదు। గవ్వనీకేల తగదుబురాశికరుచ
నాత్మయందెడకాఁడ చెప్పిన్న నాఁటిమఱఁదు। కదలుమిటమాని దివిజగంగాభవాని

సీ. భామ నీపని వెల్ల భంగంబులేకాని భంగము ల్పొంగు చెప్పటికి లేదు
తిరుచచో వంకర తిరుగుడింతియకాని తిన్నఁగాఁదిరుగుట యొన్న డెఱుఁగ
మొనసి రేఖుపగిల్లు మొరయుమంతు టకాని మొగయు కూరక యుంటయెఱుఁగ
మెపుడు
పాలకల్తి రోసి పల్చ నగుటెకాని పలుచనిగతి మాని మెలఁగుటెఱుఁగ
మనుమ నీలోన నీవైనయవగుణంబు। లరసి లజ్జించి దివినుండ కరుగుదెంచి
నిలుపునీరైన నీవందు నిలిచి తొక్క। కదలు మిటమాని దివిజగంగాభవాని.

సీ. కృశకాద్రులాయెనా కీలాగ్రఫణిఫణానేకపూత్కారవల్మీకనిచయము
విరిదోఁటలాయెనా కలుకకంటకకంటకాంకురవిస్ఫురితాగచయము
పువ్వుఁబొత్తులాయెనా నవమంజులశ్వేతలవణాలవాలమౌ చవుటినేల
బొమ్మరిండ్లాయెనా భూరిభేకాండజాధారమై తనరుకేదారచయము

నీకు విహరింప వసతులై నివ్వటిలెను। చిన్నపాలనములం బ్రాహ్మణక్షేత్రమునకు
ఘాతుకత్వంబు చేయుదుష్కారులు గలరె। కదలుమిటమాని దివిజగంగాభవాని.

ఈనూరకవి విషయమున నింకఁ దెలిసినసంగతు లితఁడు సమకాలికులగు కవులతోఁ బెట్టుకొన్న వివాదములును, కవులొండొరులను దిట్టుకొన్న పద్యములును దక్క మఱి యేమియుఁ గానరావు. కాఁబట్టి యీ కథలనువిడిచి కవికృతగ్రంథములనుండి కొన్ని పద్యములనుమాత్ర మిం దుదాహరించుచున్నాను.—

కవిజనరంజనము.

మ. అమరద్వీపవతీపయోవిహరణప్రాంచత్సురస్త్రీల వ
క్షజకుంభాంకపమంటపాగ్రముల నిచ్చల్ క్రీడఁగావించుత
చ్ఛ్రమశీకారము వేఱె సేయఁ బనుపన్ రాదంచుఁగా దివ్యరా
జముఖీపాలికిఁ దమ్మిమాలి యనిమేషత్వంబు గావించుటల్.—ఆ. ౧.

శా. శయ్యాదంభమున స్మరాంతకుఁడు భూషాకైతవవ్యాప్తిచే
నయ్యాగ్ర్యారమణుండు దాల్చి భుజగంగాధీశులన్ నీయసా
హాయ్యప్రస్ఫుటభాతి కోర్వ కనుచో నబ్జాస్యలా యోప్పవా
రయ్యా గంధసమీర ప్రోవఁగదవయ్యా యాతురంగేక్షణన్.—ఆ. ౨.

మ. అలమన్ మైఁ బులకాంకురాళి దరహాసాంకూరము ల్కన్గవం
దొలఁకన్ ముత్యపుటొంట్లు గండయుగళిం దూఁగన్ గనత్కంకణం
బులు మ్రోయన్ భుజమధ్యసీమ రతిసంపుండాళి తార్కాణగాఁ
దలఁప్రా లొప్పెసె లతాంగియాదలపమున్ ధాత్రీశుఁ డత్యాదృతిన్.—ఆ. ౩.

ఆంధ్రచంద్రాలోకము.

గీ. అక్రమాతిశయోక్తి ప్రఖ్యాతికెక్కు। హేతుకార్యంబులకు సహవృత్తి గలుగ—
జ్యాపరీరంభమైకదక్షత వహించె। నీశరంబులు నీశత్రునృపులతోడ.

క. ఏపారుఁ గృతులఁ బ్రతీప। స్తూపమ వాక్యములురెంటి కొగి సమత యగన్—
తాపమున నలరు నాఁగుఁడు। చాపంబున శూరుఁ డొనరు జగతిననుక్రియన్.

రామలింగేశశతకమునందలి పద్యము లీవలికే కొన్ని యుదాహరింపఁబడినవి. లక్షణగ్రంథము లగుటచే నాంధ్రనామశేష కవిసంశయవిచ్ఛేదములనుండి కవితాధోరణిని జూపుటకుఁ బద్యముల నదాహరించుట యుచితము కాకపోయినను, అందుండియు నొక్కొక్క చిన్నపద్యమును గైకొనుచున్నాను.—

క. వెన్నవడఁగ భీముండట! వెన్నుఁడు జరఠాంగనకును వెలయును బేరై
కన్నులవం బర్వంబులు! కన్నులకున్ లోచనములు కంతే కాలా. — ఆంధ్రకేవ.

గీ. ఎఱుకగలవారె యున్నచోట నెఱుకగలరె! యిట్టివారయునెడిచోట నిట్టిరయుఁగుఁ
జేయఁగలవారలును చోటఁజేయఁగలరె! యనుచులోకప్రసిద్ధోక్తి యగునుకర్వా
కవిసంశయవిచ్ఛేదము.

మంగళగిరి - ఆనందకవి.

ఈకవి వేదాంతరసాయన మనెడు నాలుగాశ్వాసములపద్యకావ్యమునురచియించి దానిని నిడిమామిళ్ళ దాసయామాత్యుని కంకితము చేసెను. కవి క్రైస్తవమత మవలంబించిన నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. ఈతఁడు తిమ్మయామాత్యుని పుత్త్రుఁడు; ఆత్రేయ గోత్రుఁడు; కవి కృతిపతి నన్నుఁగూర్చి పలికినవిధము నిట్లు చెప్పుకొన్నాఁడు—

సీ. ఒకవంక నిగమాగమోజ్జ్వలాతిశయార్థవిధివాదకౌశలస్వజనికాయ
మొకచాయ న్యాయశాస్త్రోదాత్తవాక్యప్రసంగకృద్విద్వత్ప్రజావితాన
మొకత్రేవ సంస్కృతప్రాకటాంధ్రభాషాకవిత్వప్రవీణకవిప్రకాండ
మొకచెంత సప్తస్వరోద్గీతగీతికావైచిత్రిపటుగాయకౌఘ
ముల్లసిల వజ్రకాక్షేయుకోపమాన! వైభవస్ఫూర్తి నొకశుభవాసరమున
మహితగుణశాలి దాసయామాత్యమౌళి! ప్రమదముప్పొంగఁ బేరోలగమునను౦డి

మ. నను సర్వేశపదాంబుజద్వయనితాంతధ్యానపారీణు భూ
రినయోపేతచరిత్రు మంగళగిరి శ్రీవంశవారాశిపూ
ర్ణనిశానాథు సుధీజనాభిహితు నానందాఖ్యు సద్గ్రంథక
ల్పను సాహిత్యకళావిశారదుని బిల్వంబంచి పల్కెం గృపన్.

చ. తరుముఖసప్తసంతతు లుదారత నెచ్చట నిల్ప నచ్చటన్
బరఁగు సమస్తదిక్కులకుఁ బ్రాఁకగుభావరసానుకూలవా
గ్గరిమఁ దనర్చు సత్కృతిముఖంబున దానికిఁ దారకేందు
భాస్కరులుగలంతకాల మవిశంబుఁ గరంబుఁ బ్రసిద్ధి చెల్వగున్.

ఇతఁడు లాక్షణికాగ్రగణ్యుఁ డయిన ప్రబంధకవి పేరునుబట్టి తోఁచున ట్లిది వేదాంత గ్రంథముగాక మతస్థాపకుఁ డయినయేసుక్రీస్తుయొక్క చరిత్రముగా నున్నది. ఈపుస్తకము నిర్దుష్టమును మృదుమధురమై ప్రబంధపాకమునఁ జేయఁబడియున్నది. ఇందలి

వర్ణన లేశమైనను బూర్వప్రబంధములలోని వర్ణనలకుఁ దీసిపోవు. బ్రౌన్ దొరగారీకావ్యము ౧౭౦౦ వ సంవత్సరప్రాంతమున రచియింపఁబడినట్లు చెప్పిరికాని, కవి కృతిపతి యయినదాసామాత్యునిసోదరుఁ డగు రాజప్పను వర్ణించుచో

మ. మతిరాక్షీమదయుండు రాజపమహామంత్రీంద్రుఁ డుద్యన్మహా
మ్మదలీఖాను కృపానులబ్ధమదవన్మాతంగమాణిక్యహా
రదుకూలాదికసత్కృతిం ద్రిదశవర్యస్ఫారసామ్రాజ్యల
క్ష్మిఁ దనర్చె న్నృపకోటి పేర్కొనఁగఁ బుల్చేర్పట్టణాధ్యాసియై.

అను పద్యములో నతఁడు కర్ణాటకపు నబాబగు మహమ్మదల్లీ చేత సత్కారమును బొందినట్లు చెప్పియుండుటచేతను, ఈమహమ్మదల్లీ ౧౭౪౯ వ సంవత్సరమునఁ గాని సింహాసనమునకు వచ్చి యుండకపోవుటచేతను, వేదాంతరసాయనము ౧౭౫౦ వ సంవత్సరమునకు తరువాతనే రచియింపఁబడినదని నిశ్చయింపవలయును. ఈకవి కూచిమంచి తిమ్మకవి మొదలయినవారికాలములోనే కృష్ణామండలమున నుండినవాఁడు కృతినాయకుఁడు బందరుపురములో నధికారము చేసిన ట్లీ క్రిందిపద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది.

మ. ప్రకటారాతిచమూభయానకఘనప్రాకారఖేయంబులన్
సుకరశ్రీఁ దగుబందరాఖ్యనగరిన్ సొంపొందదీనార్థిక
ల్పకభూజం బన దాసమంత్రి రుచిశుంభద్రత్నజాంబూనదా
దికవస్తుప్రకరాన్వితాయతనుఁడై ధీరుల్ ప్రశంసింపఁగన్.

వేదాంతరసాయనకృతికర్తయు కృతిభర్తయు నిరువురును క్రైస్తవమతప్రవిష్టులైన నియోగి బ్రాహ్మణులు. వేదాంతరసాయనముయొక్క యొక్కొక్కయాశ్వాసమునుండి యొక్కొక్కపద్యము నిందుదాహరించుచున్నాను—

చ. జగదుపకారకారకవిశాలసమస్తపదార్థకల్పకుం
డగుతఱిం బరాత్పరు మహామహు సర్వశుభస్వభావు బ్రొ
క్కఁగఁ దగుఁ గాక యాతఁడిలఁ గల్గఁగఁ జేసినవానిపూజ స
ల్పఁగ దురితంబు లంటు నని పల్కుట యొప్పు నసంశయంబుగన్— ఆ. ౧.

చ. ఘనతరపాపపుణ్యముఖకార్యసమాచరణస్వతంత్రతన్
గొనిసమనంబు మానవునకుం బొసఁగం దగు లేనిచో జగం
బున సుకృతాఘము ల్నరక మోక్షపదంబులు గల్గవం చనం
జను నుచితజ్ఞ సంతతి నసంశయవాక్యవిజృంభణంబునన్— ఆ. ౨.

చ. చని సెలయేటి మొత్తములఁ జందనశైలమరుద్విలోల కాం
చనకురువిందచందనరసాలముఖద్రుసమీపగోస్తనీ

ఘనతరకాయమానములఁ గ్రమ్మఁదిన్నియలన్ లతాసికే
తనములఁ సంచరింపుచు నతండు పరాత్పరచింతనంబునన్.—ఆ. ౩.

ఉ. వారలవార్యకౌతుకనివాసమనోంబుజులై జగజ్జనా
ధారు నయప్రచారు సముదారుని నమ్మరియాకుమారునిన్
భారపుఁదీవ్రమార్గమున విపద్దశలం బొరయించినట్టి సం
స్కారణవైరులన్ సరకుగాఁ గొనకించుక యెల్లవేళలన్.—ఆ. ౪.

కనుపర్తి అబ్బయామాత్యుఁడు.

ఈకవి యారువేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; రాయన మంత్రిపుత్రుఁడు; కౌండిన్య గోత్రుఁడు. ఈతనితల్లి నరసమాంబ; అన్న రామానందుఁడు. ఈకవి యనిరుద్ధచరిత్రము, కవిరాజమనోరంజనము, అను రెండుప్రబంధములను రచియించెను. ఇందు మొదట రచియింపఁబడిన యనిరుద్ధచరిత్రములో

ఉ. నిండుమనంబు సత్యమును నీతియు శాంతియుఁ గల్గి కీర్తిమం
తుం డయి భోగభాగ్యములతోఁ జెలువొందుచుఁ గొండవీటిభూ
మండలనాయకు ల్మిగుల మన్ననచేయఁగఁ బెంపుమీఱె స
త్పండితుఁ డబ్బమంత్రి కనుపర్తి పురాన్వయవార్ధిపూర్ణచం
ద్రుం డని లోకు లందఱు నెఱుంగుటకు న్నుతిచేయ నేటికిన్.

అని కవి తనతాతయైన యబ్బన్న కొండవీటిరాజుల మన్ననఁ నొందినట్లు వ్రాసినాఁడు గాని యాతనికాలమునాటికిఁ గొండవీటిరాజ్యము తురుష్కులయధీన మయినది. ఈహేతువుచేతఁ గాఁబోలును కవి తాను తరువాత రచియించిన కవిరాజమనోరంజనములో

చ. సుగుణకదంబ మెల్ల నొకచోటను గాపుర మున్నయట్లుగా
నగునని వేయినోళ్ళఁ గొనియాడుచు భూజను లెంచ ధన్యుఁడై
తగు కనుపర్తియబ్బనకుఁ దత్ప్రియసాధ్వికి లచ్చమాంబకున్
బొగడిక కెక్కి రిద్దఱుసుపుత్రులు రాయన నిమ్మనాహ్వయుల్.

ఉ. వే యనవచ్చుఁ గాక సుఖువే యనపాయవదాన్యుఁడై భవం
బాయనవద్యబుద్ధి తగు రాయనకే యనఁ గీర్తిచంద్రికల్
గాయనయుక్తిగీతికలఁ గాయకశీలురుపాడ నొప్పు మా
రాయనమంత్రి మేలు బళిరా యన భూమిజనాభినంద్యుఁడై.

అను పద్యములయందుఁ దనతండ్రి తాతలు కొండవీటిరాజులయొద్దనున్నట్లు చెప్పక తనతాతకు ముత్తాతయైన బసవామాత్యుఁడుమాత్రమే కొండవీటిరాజులమంత్రియైనట్లీక్రిందిపద్యమునఁ జెప్పెను—

శా. శ్రీపేర్మిన్ శశిపోలె బ్రహ్మకులవార్థిం బుట్టి కౌండిన్యగో
త్రాపస్తంబపవిత్రసూత్రకలితుండై రామసింహాసనా
ఖ్యోపేతస్ఫుట కొండవీటిపురరాజ్యోర్వీశ్వరు ల్మంత్రిగాఁ
జేపట్టన్ బసవప్రధానుఁ డిల మించెన్ భాగ్యసంపన్నుఁడై.

కవియొక్క తండ్రితాతలు కొండవీటిసీమలోని కనుపర్తిగ్రామమునకు కరణములని తోఁచుచున్నది. కవికి మంగళగిరిలోనున్న పానకాలరాయఁడిష్టదైవతము. మంగళగిరి కృష్ణామండలములో గుంటూరునకు సమీపమున నున్నది. అబ్బయామాత్యుఁడు పదునెనిమిదవ శతాబ్దమధ్యమున నుండినవాఁడు. ఇతఁడు ౧౭౭౦ వ సంవత్సర ప్రాంతము వఱకును జీవించియుండవచ్చును. ఇతఁ డాశతాబ్దమునం దుండిన ప్రబంధకవీశ్వరు లందఱిలోను మిక్కిలి ప్రౌఢుఁడు. వసుచరిత్రమునకుఁ దరువాత నీతనికవిరాజమనోరంజనముతో సతూఁగఁదగిన ప్రబంధము లొకటి రెంటికంటె నెక్కువగాలేవు. కవిరాజమనోరంజనములోని యీక్రిందిపద్యమువలనఁ గవి సాహిత్యమునందుమాత్రమే కాక సంగీతమునందును బ్రవీణుఁ డయినట్లు కనఁబడుచున్నాఁడు—

క. శ్రీమంగళగిరినరసిం। హామేయకృపావిజృంభితాద్భుతకవితా
శ్రీమంతుఁడఁ గానకళా। ధీమంతుఁడ దేవతాస్తుతివ్రతిపరుఁడన్.

కవిరాజమనోరంజనమునకుఁ బురూరవశ్చరిత్రమని నామాంతరముగలదు. బాల్యమునందు రచింపఁబడినదగుటచే ననిరుద్ధచరిత్రము పురూరవశ్చరిత్ర మంత ప్రౌఢముగా లేదు. ఈరెండు పుస్తకములనుండియుఁ గొన్నిపద్యముల నుదాహరించుటకన్నఁ గవివిషయమున వ్రాయఁదగిన విశేషాంశము లేవియుఁ గానఁబడవు.

అనిరుద్ధచరిత్రము.

చ. విచికిలగంధియుక్ప్రభుఁడు వేడుకతోఁ దెర రెండువైపులన్
రుచిరకటాక్షపంక్తులమెఱుంగులు నిండఁగ నిల్పి రయ్యెడన్
భ్రమరతరానురాగరసబంధురతం దెరచీర దూరి పా
ఱుచు హృదయాబ్జముల్ మొగ మెఱుంగనిచుట్టఱికంబు సేయఁగన్.—అ.౧

ఉ. కన్నులతెప్ప లాఁగనివికాసపుఁజూపును మానముద్రతో
నున్నమొగంబు నిశ్చలత నొప్పుశరీరముఁ గాఁ బటంబుపై

సున్నతలీల వ్రాసినప్రియుం గని సొక్కినఁ దాను నట్లయై
చిన్నెలు దక్కియుండె సఖి చేసినజంత్రపుబొమ్మకై వడిన్.—అ. ౨.

ఉ. మీసముతీరుఁజూచి జిగిమేనిపటుత్వముఁజూచి మోములో
హాసముఁజూచి చేతులయొయ్యారముఁజూచి మనోజ్ఞ రూపరే
ఖాసమలీలఁజూచి యహహా యనుచుం దలయూఁచి ముందు తా
వ్రాసినభావ మెంచి తల వంచుకొనెం జలజాక్షి సిగ్గునన్—అ. ౩.

చ. అనవుడు మందహాసముఖుఁడై హరి నీభుజశక్తి నీవె నె
మ్మనమున లజ్జలేక పలుమాఱును మెచ్చుకొనంగ నీతియే
యని మొన నిల్చినప్పుడు నిరర్థక మీవెడమాట లేల నాఁ
కొని భుజియింపఁబోవుచును గూరలమే లనుగంగ నేటికిన్.—అ. ౪.

ఉ. భూసురవేదనాదములఁ బుణ్యసతీజనమంజులోక్తులన్
భాసురవృత్తగీతరసబంధురరావములం బురీవనీ
వాసశుకానులాపముల వారణబృంహితవాజిహేషలన్
శ్రీసముదంచితం బగుచుఁ జెల్వు వహించెఁ బురంబు నవ్యమై.—అ. ౫.

కవిరాజమనోరంజనము.

చ. కొడుకులు గల్గుదాఁక నొకకొన్ని దినంబులు చింత నందనుల్
పొడమిన నాయువు న్బలము బుద్ధియు విద్యయుఁ జాలఁ గల్గఁగా
నడుగనిచింత కల్గి తను నోలిభజింపనిచింత తండ్రి కె
ప్పుడుఁ గడుచింత సేయుదురు పుత్రులు శత్రులు గాక మిత్రులే—అ. ౧

సీ. ధర నల్పులకుఁ బ్రభుత్వంబు వచ్చిన మనుష్యుల వికారపుఁజూడ్కిఁ జూచినట్లు
పల్లవుల్ తుది లేమిపడి యింటిచాయరా మొగిలంజెతల్లులు మూల్గినట్లు
పరదేశి యతిలోభపరునియింటికిఁ బోవఁ దగి కోఁతివలెను గద్దించినట్లు
వంతువానికి హీనవైశ్యులు తమలోన నేకంబుగాఁ గలహించినట్లు
తెరలి యొండొకటిని రూక్షదృష్టిఁ జూచు
గొఱగొఱను మూల్గు గద్దించుఁ దఱిమి తఱిమి
కవిసి కలహించి భాకృతి కలకలముగ
జాగిలమ్ములు రోషభీషణము లగుచు.—అ. ౨.

చ. కర మమరక్తిఁ గొమ్మ కరకంజమునం దిడి మీఁదఁ బాలుఁ జ
క్కెరలును బెట్టి పెంచి పలికింపుచు మాటలు నేర్పినందుకా

విరసపుఁగూఁతల న్నిగుల వేదన గొల్పెద రింతి కియ్యెడన్
గురువుకు బొమ్మపెట్టితిరి క్రూరవిచారమ కిరవాగమా. — ఆ. ౩.

ఉ. నిప్పులురాలు గ్రీష్మమున నిక్కఁగ గాడ్పులు వార్షికంబునన్
జప్పుడుసేయుచే మరలసోఁగెఁ బ్రతీచికిఁ బ్రాచినుండి తా
రప్పటిపొంగుచేఁ బ్రజల నాపదఁ బెట్టి నిజాధికారముల్
దప్పినఁ జిన్నబోయి మరలం జనుచుందురుగాద దుష్ప్రభుల్.

చ. మలయజగంధి తాళపరిమాణమనోహరరాగగీతికా
కలనదంబు జంత్రమున గాత్రమునన్ జెలఁగింపు నింపుచే
శిలలు ద్రవించెఁ జిత్రములు జీవకళల్ ధరియించె దారువుల్
పొలుపుగ నంకురించె మృగము ల్మదిఁ జొక్కవహించె నెంతయున్. — ఆ. ౪.

మ. తగునే రాజకుమార నుస్మథ మనస్తాపంబుచే నింత నె
వ్వగలం బొందఁగ ధైర్యశాలివిగదా వాగాంగనాస్నేహమో
హగుణంబు ల్చపలాయతాయతము లెంతైన న్సతం బేలగున్
నగరే లోకులు నీమనం బిటులు మగ్నంబైన రాగాంబుధిన్ — ఆ. ౫.

కాణాద-పెద్దన సోమయాజి

ఈకవి నిజామురాజ్యములోని గద్వాలసంస్థానాధిపతి యైన ముష్టిపల్లి సోమభూపాలుని ప్రేరణముచేత ముకుందవిలాసమును, అధ్యాత్మరామాయణమును రచియించెను. ఇతఁడు నందవరీక నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; ఆశ్వలాయనసూత్రుఁడు; ఆత్రేయగోత్రుఁడు; తిమ్మనార్యపుత్రుఁడు. సోమభూపాలుఁడు తన్నుఁగూర్చి పలికినట్లు కవి చెప్పుకొన్న ముకుందవిలాసములోని యీక్రిందిపద్యములలో „శేషశైలేశలీల'' అను నామముతో అపంచవర్గీయ చిత్రకృతి మొద లయినవానినిగూడఁ దాను రచించినట్లు చెప్పెనుగాని యవి యిప్పుడు కానరావు—

సీ. నను నందవరపురాన్వయపయోనిధిచంద్రుఁ గాణాదవంశవిఖ్యాతిసాంద్రు
నాశ్వలాయనసూత్రు నాత్రేయమునిగోత్రు సకలవిద్వత్కవిప్రవరమిత్రు
ప్రౌఢలక్ష్మీపతిపండితసోదర్యు బాహటగ్రంథానుభావధుర్యు
వేదశాస్త్రపురాణవివిధమర్మధురీణు వరచతుర్విధకవిత్వప్రవీణు
భోజచంపూప్రబంధార్థబోధనానాబంధగీర్వాణటీకానిబంధనాది
పేశలవచోరచనదక్షు పెద్దనార్యుఁ గాంచి దయమించి పలికె సగౌరవముగ,

గీ. కాదివర్ణంబు లిరువదిరెండు విడిచి । చేసితి నపంచవర్గీయతాక్షరకృతిని
కేవలైకైక ఫలాఖ్యచే సెసంగ । యాదిమితవర్ణనియతి కావ్యంబు జగతి.

ఉ. శ్రీరమణీయత ర్ణనూరపురీనగరీనగరీశదేశభూ
భారధురీణుఁ డాటవికబాహునృపాలసభాంతరంబునన్
నూరపుణాంకితంబులుగను మత్స్యపురాణ మొనర్చఁ బూనవే
సారసుధాప్రసారవిలసత్కృతి నాంధ్రవచశ్చమత్కృతిన్.

ఈకవి సంస్కృతాంధ్రములయందు బహుసమర్థుఁడు. ఈతనిగ్రంథములలో నన్నన్ని శబ్దాలంకారములును చిత్రబంధకవిత్వపద్యములును మఱి యేకవిగ్రంథములోను లేవు. ఈతనికవనము రసవంతమయి కవిజనహృదయరంజకముగా నుండును. తనకవిత్వమును గూర్చి వెన్నెలకంటి వేంకటపతి యీక్రిందిపద్యమును చెప్పినట్లు కవి తనయధ్యాత్మరామాయణమునందు వ్రాసికొనియున్నాఁడు—

ఉ. ఇద్దఱుజోడు నన్నకవి యెఱ్ఱన, తిక్కన సోమయాజి దా
నుద్దగు వారికిన్, ముగురి కొక్కఁడె దీటగు నల్లసానిమా
పెద్దన, వారితోడుతను బేరువహించిన శ్రీకణాదముం
బెద్దనసోమయాజి విను పెద్దనఁ బోల్పఁ గవిత్వసంపదన్.

ఇట్లితరులు పొగడినట్లు చెప్పుటయేకాక కవి తానును తనముకుందవిలాసము నిట్లు పొగడుకొన్నాఁడు—

గీ. ఇందు సకలహితము నిచ్చు మున్విష్ణుచి । త్తీయతుల్యమా మదీయకవిత
యొదుటఁ జేవఁ బోలు వనలిఁ బోలుఁ గిమాము । మృదువు గాద విరులమీఁద వ్రాలి ?

క. కుందవిలాసము తావి ము
కుందవిలాసము సదాముకుందవిలాసం
బిందువిలాసమును సుధా
బిందువిలాసము హసించుఁ బేశలఫణితిన్.

ఈకవి కాలముగాని కృతిపతి యనఁదగు పెదసోమనృపాలుని కాలముగాని నిశ్చయముగాఁ దెలియలేదు. అయినను

ఉ. అన్నయభట్టు, భీమన సనంతు సధర్వుఁడు దిక్కహోత్రి నె
ఱ్ఱన్నను సోము భాస్కరుని నయ్యల నైషధకావ్యకర్తఁ బో
తన్నను బిన్నవీరనఁ జిదన్నను నూరపరామభద్రుఁ బె
ద్దన్నను దిమ్మనార్యు గరుడాంకుని మూర్తిని కీర్తి సెంచెదన్.

అని బట్టుమూర్తి వరకును గలకవుల నీకవి పొగడి యుండుటచేత నీతఁడు పదునారవ శతాబ్దాంతమునందున్నాఁడు. పదునేడవ శతాబ్దాదిని దనుమాన ముండినాఁ డయినట్లు స్పష్ట

మగుచున్నది. ముష్టిపల్లి సోమన్రపాలునితాత మొద లయినవారు మహమ్మదీయులతో యుద్ధము చేసి వారిని జయించుట మొద లయినసంగతులు చెప్పఁబడి యుండుటచేత నితఁడు పదునేడవశతాబ్దాంతమునందో పదునెనిమిదవ శతాబ్దారంభమునందో యున్నట్లూహింపఁ దగియున్నది. గద్వాలసంస్థానమునందున్న మామిత్రులకొకరికి గవికాల విషయమునుగూర్చి వ్రాయఁగా ౧౭౫౦వ సంవత్సరప్రాంతములయం దుండినట్లు తెలిపి యున్నారు. ఇఁదరిక పిస్తుతిలోఁ జేర్పఁబడినయయ్యలు రెట్టమతమును జేసి నతఁడే యయినపక్షమున గవి ౧౭౩౦వ సంవత్సరమువఱకుఁ దరువాతఁగూడ నున్నట్టు చెప్పవలసి యుండును. ముకుందవిలాసమునకు భద్రాపరిణయ మని నామాంతరము గలదు. కవికృతము లయిన రెండుగ్రంథములనుండియుఁ గొన్నిపద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

ముకుందవిలాసము.

ఉ. ఆటలు పాటలుం గలుగునందపుగందపుఁగూటవాటముల్
కోటలు పేటలుం బసిఁడిగోడలు మేడలుఁ గల్గవిందురా
చోటులు నీటులుంగులుకుచుక్కను జుక్కను నిండుఁజెల్వపుం
బోటులమేటులం దగినపొన్నలచెన్నులు గల్గువీటిలోన్.—ఆ. ౧.

ఉ. చేరలఁగొల్వవచ్చు దయచిప్పిలు గొప్పకొప్పకన్నులన్
మూరలఁగొల్వవచ్చుఁ గడుముచ్చట లిచ్చువెడందవక్షమున్
బారలఁగొల్వవచ్చుఁ గవపాళి బళీ హరి కిన్నమీపలన్
మేరలఁగొల్వవచ్చు నిఁక మే లతఁ డింతిఁ బ్రీతిఁ జేసినన్.—ఆ. ౨.

ఉ. కానునకానభంబుసఁ దా నిజగావిలనిల్లుమోఁకిం
పానఁగఁ బానకంబు సమ మానన మానసపిల్తు మేఁమా
మే ననమేననం గనక మేఁన మీనసఁగన్గవందగున్
వే.లివేనలివ్వీరుల వేయుఁ జూవే యువతీమతల్లికిన్.—ఆ. ౩.

మ. తనరన్ వ్యాకరణజ్ఞుఁ డంద్రియుచుం దర్కజ్ఞునిన్ బ్రాతయుం
చును మీమాంసకునిన్ నటింపఁ డటంచు న్నీడి దూరంబునం
గని యస్పృశ్యునిఁబోలె ఛాందసుని వేదర్కుం గావ్యలీలారస
జ్ఞు నిజేచ్ఛం గవితాశధూమణి వరించున్ భావగర్భంబునన్.—ఆ. ౪.

అధ్యాత్మరామాయణము.

సీ. సంసారదావాగ్నిసంతప్తులకు సుధాస్తోమవర్షిణియుక్తి రామభక్తి
తాపత్రయామయతాపక్లేశితులకు రమ్యభేషజయుక్తి రామభక్తి

పంచమహాపాతకపటలసర్పములకు రచితగారుడభక్తి రామభక్తి
భవవిపద్వారాశిపాతభీతులకును బ్రబలతరీయుక్తి రామభక్తి
ప్రేమబోధితగురుసూక్తి రామభక్తి। కామితార్థజనాసక్తి రామభక్తి
శ్రీమదుదయసంపదనురక్తి రామభక్తి। సామరస్యోదితవిముక్తి రామభక్తి.—బాల.

చ. సారిదిఁ గళత్రపుత్రపితృసోదరబాంధవముఖ్యసంగమం
బరయ నదీప్రవాహపతితాగతకాష్ఠములట్ల కూడుచున్
బరిపటివీడు నైజము ప్రవాహగతజంతులఁబోలి మోహమున్
బొరయక యుండఁగావలయుఁబోవుచునున్న దవచ్చుచున్నదన్.—అయోధ్యా.

ఉ. అంతట దైత్యకాంతుఁడు సురాదివిరోధి సరోధిదాటి య
త్యంతవిభాకలంకను శుభాంకను లంక నశోకకాననా
భ్యంతరసీమలో నిలిపె నాసురకాంతలు కాచియుండఁగా
సంతతపూత సాధుగుణజాతను నాక్షితిజాత నెంతయున్.—అరణ్య.

ఉ. అంచలుపాఱెఁ గేకులకు నాటలు గేరె ఘనంబు లూరెఁ గ్రొ
మ్మించులు కూరె శీతలసమీరము వారె మరుందు చేరె ము
న్మంచుగ జాతిబాణలతి మాఱె నటం బధికాళిధైర్యముల్
గ్రించుకజాఱె మాఱె నలగ్రీష్మము మీఱె జలాగమం బిలన్.—కిష్కింధా

చ. కమలవిరోధి కామజయకారి కిరద్యుతికీర్తనీయుఁడున్
కుముదహితుండు కూటమృగగోత్రకృతాంకుఁడు కష్టసత్క్రశా
క్రముఁడును కేశవేక్షణము కైరవిణీశుఁడు కోకభేదనా
గమనుఁడు కౌముదీకరుఁడు కంధిభవుం డుదయించెఁ దూర్పునన్ —సుందర.

ఉ. దానవనాశనార్థముగఁ దల్సితిఁ దెచ్చితి నీవును న్మహా
మీనము నామిషం బనుతమి న్విషపిండము గ్రోలసోలు నె
ట్లానెతి నామహీసుతసమాహరణం బొనఁగూడె మీఁదటన్
గా నగునట్టికార్య మదికానగుచున్నది దానవాగ్రణీ.—యుద్ధకాండము.

మ. శ్రవణానందకరంబు సుందరముగా షడ్జాదిసప్తస్వరా
ర్ణవమున్ జాతిగతుల్ త్రికాలకలితస్థానత్రయీపూర్ణమా
ర్గవిధుల్ తోఁపఁగ వల్లకీచతురతన్ రంజిల్ల గాంధర్వసా
రవిదుల్గానమొనర్చి రాకుశలవుల్ రామాయణం బాసభన్.—ఉత్తరకాండ.

కుందుర్తి వేంకటాచలకవి.

ఈకవి మిత్రవిందాపరిణయమనెడి యాఱాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఇతఁడు ఆఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; శాండిల్య గోత్రుఁడు; రామయామాత్య పుత్రుఁడు. ఈతని తాతయైన గోవిందామాత్యుఁడు ౧౬౫౦ వ సంవత్సరప్రాంతములయందు రాజ్యముచేసిన వీరవేంకటపతిరాయలవద్ద నుండి, భారతీపరిణయమను కావ్యముఁజేసి యాతనిని మెప్పించినట్లు కవి యీక్రింది పద్యమునఁ జెప్పియున్నాఁడు—

చ. పటుతరగోస్తనీమధురపాకసమంచితమై రసార్థిప
ర్యటమగుభారతీపరిణయం బనుకావ్య మొసంగి వీరవేం
కటపతిరాయలం దనిపి కాంచె మణీకనకాభిషేక ము
త్కటగతి నమ్మహామతి సుఖస్థితిశోభి యశోభిరాముఁడై.

ఈకవికాలమునాఁటికి విజయనగరసంస్థానప్రభువులు మిక్కిలి హీనదశకువచ్చినందునఁ గవి ఈరాజ్యమునువిడిచి పాండ్యమండలమునుజేరి మధురలోనుండినట్టు తెలియ వచ్చుచున్నది. గ్రంథావతారికలోఁ దాను పాండ్యమండలాధీశ్వరుఁడయిన విజయ రంగ చొక్కనాథునిఁ గవిత్వముచెప్పి మెప్పించినట్లు కవియే యీక్రిందిపద్యములలో వ్రాసికొనియున్నాఁడు—

సీ. చదివినావే మేమి చదువవయోగ్యంబులో యనియెల్ల నిస్సంశయంబుగాఁగ
వచనకావ్యములుగా రచియించినావు భారతభాగవతములు రామకథయు
ఘటియించినావు ద్రాక్షాపాకముగ బహునాటకంబులు సమున్నతిఁజెలంగఁ
బాటించినావు దిక్కోటరంబుల బుధకోటిమెచ్చ నపారచాటుకృతులు
సర్గబంధసముజ్జృంభితాశుమధుర । చిత్రవిస్తరకవితా ప్రసిద్ధి నీకు
సహజమేకద పాండ్యభూజానిసభఁ గ । నాశుకవియనఁ గీర్తిఁ జెన్నలరినావు.

చ. కవిజనకల్పకం బఖిలకావ్యరసజ్ఞుఁ డఖండపాండ్యభూ
ధవుఁడు మహానుభావుఁ డతిధార్మికుఁ డర్యగవజ్రధారి యై
న విజయరంగచొక్కనరనాథుఁడు నీకవితాసమగ్రవై
భవములు మెచ్చి నీ కొసఁగె భర్మమణీశిబికాదిసంపదల్.

పయిపద్యములవలనఁ బట్టి యితఁడు కొన్నినాటకములనుమాత్రమేకాక భారత భాగవత రామాయణములను వచనకావ్యములుగాఁగూడ రచియించినట్టు విశదమగుచున్నది.

ఇతఁడుమాత్రమేకాక యితనికాలమునం దుండినయితరకవు లనేకులుకూడఁ దాము వచనకావ్యములను రచియించినట్లు తమ ప్రబంధములలో వ్రాసికొనియున్నారు. ఈవచనకావ్యము లన్నియు మాకు దొరకకపోయినను, ఈకాలములో రచియింపఁబడిన వచనకావ్య మొకటిమాత్రము మాకు లభించినది. ఆవచనకావ్యమునుగూర్చియుఁ దత్కర్తనుగూర్చియు నిందుముందే కొంచెము వ్రాయఁబడెను. పయి నుదాహరింపఁబడినవానిలోని కడపటిపద్యమునుబట్టి కవికాలము సహితము స్పష్టమగుచున్నది. విజయరంగ చొక్కనాథుఁడు ౧౭౦౪ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౭౩౧ వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యముచేసి విద్వాంసుఁడై యాంధ్రకావ్యరచనను బ్రోత్సాహము చేసినవాఁడగుటచేతను, అతనికాలములోనే కవి యనేక గ్రంథములనుజేసి తర్వాతమిత్రవిందాపరిణయమును జేసియుండుటచేతను, ఇతఁడు హూణశకము ౧౭౪౦ వ సంవత్సర ప్రాంతమువఱకును జీవించియున్నట్టు తెల్లమగుచున్నది. కొంతకాలమునుండి యీతని పూర్వకవు లాచరించుచువచ్చిన యాచారమును మానక యీకవియు రంగనాథుఁడు తనకు స్వప్నమున సాక్షాత్కరించిన ట్లీక్రిందిపద్యమున వ్రాసికొనియున్నాఁడు.—

సీ. నీలమేఘముడాలు చాలించఁగఁజాలుమేనివాఁడు జగంబు లేనివాఁడు
వేల్పురాతాతల్పు విప్పుటందమడల్పుటొమ్మువాఁడు కళాభరమ్మువాఁడు
వెలలేనిబంగారు వెవన్నెరంగారుచేలవాఁడు మనోజ్ఞలీలవాఁడు
కడకంట సొంపారుకరుణారసముమీఱుచూపువాఁడు భవంబుఁబాపువాఁడు
హీరకటకకిరీటకేయూరతార । హారమంజీరచారుచక్రములవాఁడు
కలలోకానోకపురుషుఁ డుత్కలికదొలుకఁ । బ్రేమ నామ్రోల వేకువజామునేళ.

గ్రంథమునం దక్కడక్కడ లక్షణవిరుద్ధము లైనప్రయోగము లనేకము లుండుటచేత నీతఁడు లాక్షణికకవి కాకపోయినను, మొత్తముమీఁద నీతనికవిత్వము రసవంతముగానే యున్నది. మిత్రవిందాపరిణయములోని రెండుమూడుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాము.—

చ. అని వనితోక్తియుక్తిగతి నవ్వని ఇవ్వనిగుంపు సొంపుఁ జే
కొని తనివార సాత్యకము గ్రోలుచు సోలుచు మిన్నగన్న క్రొ
న్నన లనవద్యహృద్య కల నగ్గని కన్గొని తావిమావి పెం
పొనరినమేరఁ గీరరుతు లూఁకొని తూఁకొనినంత రింగనన్.—ఆ. ౨.

ఉ. సారస మామొగంబు జలసారస యాగమనంబు నాభికా
సారసమాభ యాకదము సారసమాజము మేఘు మానుషా

సారసమావృతంబు నుడి సారసమానము తన్నుతంబ మా
సారసమానినీయసువిసారసమాయత మాదృగబ్జముల్.—ఆ. ౪.

చ. కనియె నుదారుఁ జారుతరకౌస్తుభహారు సుమేరుధీరు డీ
వనదశరీరు దుగ్ధమయవార్ధిగభీరు దురాపసారు లో
చనసుఖదావతారు ఖలశైలశతారు నఘౌఘమారు స
ద్వినుతయశోవిహారు వసుదేవకుమారు నతాబ్జనాభునిన్.—ఆ. ౬.

ఈమురుపల్లి—భవానిశంకరుఁడు.

ఈకవి ధర్మఖండమును రచించెను. ఇతఁడు కూచిమంచి తిమ్మకవితోను వక్కలంక వీరభద్రకవితోను సమకాలికుఁడయినందున, ఇతఁడును పదునెనిమిదవ శతాబ్దారంభమునుండి ౧౭౫౦ వ సంవత్సరప్రాంతములవఱకును జీవించియుండును. ఈకవి తనధర్మఖండమున వక్కలంక వీరభద్రకవినిగూర్చి వ్రాసిన "హరిశౌర్యుండగు" ననుపద్య మీవఱకే యుదాహరింపఁబడియున్నది. గిట్టకవి వేంకటరాయకవి తన విద్యాగురు వైనట్లు కవి ధర్మఖండమున నీక్రిందిపద్యముచేఁ జెప్పుకొనియున్నాఁడు—

ఉ. శ్రీమయవాగ్విలాసుఁడు నశేషలిపిప్రవణుండు భూరిశో
భామహనీయమూర్తియుఁ బ్రబంధనిబంధనబంధురక్రియా
ధామహితోరుసూత్రుఁడు నృపాలకపూజ్యుఁడు నంచుఁ దన్బుధుల్
వేమఱు నెంచ గిట్టకవి వేంకటరాయకవీంద్రుఁ డొప్పగున్.

ఈకవి యాఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు; శంకరామాత్య పుత్రుఁడు. కవి తాను శృంగారమంజరి యనుకావ్యమునుగూడ రచించిన ట్లీక్రింది పద్యమునఁ జెప్పుకొనెనుగాని మాకాగ్రంథము లభింపలేదు—

సీ. ధాత్రి భారద్వాజగోత్రపవిత్రుఁడై సురుచిరాపస్తంబసూత్రుఁ డగుచు
నిరతాన్నదానాభినిరతుఁడౌ నీదురుపలి నరిసామాత్యుపౌత్రవరుని
నగణపూజితశంకరుం డగుశంకరామాత్యమౌళికి నాత్మభవునిఁ
బ్రాజ్ఞుని నచ్చమాంబాగర్భశుక్తిముక్తామణి నీశ్వరధ్యాననిరతు
భవ్యశృంగారమంజరీకావ్యరత్న! మంత్రభాష నొనర్చినయాంధ్రచరితు
శంభునిభుఁడైనయివటూరి శంభుశిష్యు! నను భవానీశనాముఁగన్గొనుచుఁబలికె.

ఈకవి రచియించినగ్రంథము సమగ్రముగా దొరకలేదు గాని దొరకినంతవఱకు

గవనము రసవంతమును మధురమయి నిర్దుష్టముగానున్నది. ధర్మఖండమునుండి రెండు మూడుపద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను—

చ. అనవిని వానిఁజూచి మునులారయఁ బుత్రకళత్రరక్తుఁడై
యనయముఁ గ్రూరవృత్తిమెయి నర్థము నీవు గడించె దేని నీ
ఘనతర మైనకిల్బిషనికాయము భాగమువారు కొందురో
కొనరొ యెఱుంగఁదెల్పు మనినం దిరలీల నటంచుఁ బల్కినన్.

చ. హరి భజియింపనైతి లలనావయవామితవర్ణనాప్తి న
స్థిరమతి నర్థలోభరతిఁ జేయఁగనైతిఁ బరోపకార మి
ద్ధర శతతాదయాకలితతాగుణము ల్సహజంబు లయ్యె నె
ట్లరయుదు నీయపారకలుషాబ్ధికిఁ దారణయానపాత్రమున్.

చ ఫలితతరుల్ ద్విజాతులకు భక్తి నొసంగుటయున్ గతోదక
స్థలములఁ బ్రాణిలోకము హితంబునకై సరసీతటాకముల్
నిలుపుటయున్ మహాత్ములకు నెంజిలి దీర్చుటయున్ దలంప నీ
యలఘుసుకర్మపంక్తులు తదవ్యయమార్గసుఖైకహేతువుల్.

ధూర్జటి—వేంకటరాయకవి.

ఇతఁడు రత్నావళీపరిణయ మనెడు నాలుగాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచించి చేకూరి రామస్వామిమంత్రి కంకితము చేసెను. ఈకవి కాళహస్తిమాహాత్మ్యమును రచియించి శ్రీకృష్ణదేవరాయనికాలములో నుండినధూర్జటికవివంశమువాఁడు. ఇతఁడు తన గ్రంథమునందు ధూర్జటికవి నిట్లు స్తుతించి యున్నాఁడు—

మ. పటుగంగాలహరీతరంగసమశుంభత్ప్రౌఢతాంచత్కథా
ఘటనన్ బాదవినమ్రకృష్ణనరరాడ్గంభీరకోటీరవి
స్ఫుటరత్నద్యుతిపాటలీకృతపదాంభోజాతు సర్వజ్ఞు ధూ
ర్జటినిం గొల్చెద నస్మదీయకులకర్తన్ భక్తి రంజిల్లఁగన్.

ఈధూర్జటిపౌత్రుఁ డయినవేంకటపతి కృష్ణరాజవిజయమును జేసెను. ఈవేంకటపతి కుమారుఁడును కవితండ్రియు నైనలింగరాజు కాళహస్తిరాజుల ప్రేరణముచేత మతియొక పెద్దకాళహస్తిమాహాత్మ్యమును రచియించెను. రత్నావళీపరిణయమునఁ గవి తన తండ్రినిగూర్చి యిట్లు వ్రాసియున్నాఁడు—

మ. ఘనగౌరీశకటాక్షలబ్ధకవితాగాంభీర్యసంతుష్టభూ
జనతాదత్తసువర్ణచేలమణిభూషాగ్రామపల్యంకికా
ఘనదంతావళఘోటకాదిబహుసత్కారప్రతిష్ఠాత్ము మ
జ్జనకున్ ధూర్జటిలింగరాజకవిరాజశ్రేష్ఠుఁ గీర్తించెదన్.

ఈకవి పాకనాటి యార్వేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు. ఇతఁడు తన్నుఁగూర్చి చెప్పుకొనుచుఁ దా నింతకుమున్న నామలింగశాసన మనఁబడెడి యమరమునంతను బద్యకావ్యమునుగా రచించిన ట్లీక్రిందిపద్యములలోఁ దెలిపియున్నాఁడు—

చ. స్థిరముగఁ గాళహస్తిగిరిజేశవరాగతసంస్కృతాంధ్రనుం
దరకవనంబు వ్యాకరణనాటక కావ్యవిచక్షణత్వమున్
గరిమవహింప భూవరశిఖామణు లెన్నఁ జెలంగి తొర బం
ధురతనుకాంతిబాలరవి ధూర్జటి వేంకటరాయసత్కవీ.

మ. అమరం బంతయుఁ బద్యకావ్యముగ భవ్యంబై నయయ్యంధ్రభా
ష మహాపండితసత్కవివ్రజము మెచ్చన్ సాహితీకౌశల
క్రమ మొప్పన్ దృఢభక్తితోడుతను శ్రీరామాంకితంబై లగన్
రమణీయంబుగఁ జేసినాఁడవు ఒళీ ప్రఖ్యాతివాటిల్లఁగన్.

ఈకవి కాలనిర్ణయమునుగూర్చి కొంచెము విచారింపవలసియున్నది. ఈతనితండ్రియైన లింగకవి తాను రచించిన పంద్రెండాశ్వాసముల కాళహస్తిమాహాత్మ్యమును కాళహస్తిరాజయినదామెర్ల యక్కప్పనాయనిపుత్రుఁడగు వేంకటపతిరాయని కంకితముచేసియున్నాఁడు. అక్కప్పనాయనిపుత్రుఁడయిన వేంకటపతినాయఁడు పదునెనిమిదవ శతాబ్దారంభమున నుండినవాఁడు దీనినిబట్టి చూడఁగా కవి ౧౫౫౦ వ సంవత్సర ప్రాంతమునం దుండినట్టు నిశ్చయింపవలసి యున్నది. అయినను మన మిప్పడునిర్ధారణము చేసిన యీకాలమున కొకబాధకము కనఁబడుచున్నది. కవితండ్రియైనలింగకవి తన కాళహస్తిమాహాత్మ్యమునందు

సీ. శ్రీకాళహస్తీశసేవనాన్వితచిత్త చిత్తజాకర లక్ష్మివిహార
రమణీయశీల భారద్వాజగోత్రపవిత్ర యాపస్తంబసూత్రమహిత
ధూర్జటివంశపాథోధిచంద్ర కుమార ధూర్జటినామ విస్ఫూర్తితాంక
స్తుతమతి వేంకటపతితనూభవ లింగరాజకులేంద్ర ధైర్యాచలేంద్ర"

అను సీసపద్యములోఁ దాను కృష్ణవిజయము నొనర్చిన కుమారధూర్జటికిఁ బుత్రుఁడయినట్టు వ్రాసికొనియున్నాఁడు. ఈకుమారధూర్జటి తాను కృష్ణదేవరాయలకాలములో నుండి కాళహస్తిమాహాత్మ్యమును రచించిన ధూర్జటికవికి మనుమఁడైనట్టు తనకృష్ణ

రాజవిజయమును వ్రాసికొనియున్నాఁడు. ౧౫౨౦ వ సంవత్సరప్రాంతమునందుఁ గృష్ణదేవరాయలకాలములో నుండిన ధూర్జటికవి మనుమనికొడుకగు లింగకవి ౧౬౩౦వ సంవత్సరప్రాంతమునం దక్కరాజు వేంకటపతికాలములో నన్నఁగా నిన్నూఱుసంవత్సరములకుఁ దరువాత నుండుట పొసఁగనేరదు. కాఁబట్టి కుమారధూర్జటికి ధూర్జటి సరిగా తాతగాక తాతవరుసవాఁ డయియుండవచ్చును. అందుచేతనే కాఁబోలుఁ గుమారధూర్జటియే యొకచోట ధూర్జటిని దనపెదతాతనుగాఁ జెప్పుకొన్నాఁడు. ఈలింగకవియుఁ దనతండ్రిని ధూర్జటి మనుమనిగాఁ జెప్పక 'ధూర్జటివంశపాథోధిచంద్ర' యని తద్వంశజునిగా మాత్రము చెప్పినాఁడు. కుమారధూర్జటి చినవేంకటాద్రీశ్వరుని యాజ్ఞాప్రకారముగాఁ దాను కృష్ణరాజవిజయము చేసితినని చెప్పుకొన్న చినవేంకటాద్రి నరపతి కృష్ణరాజవిజయకృతిపతి యగు కోదండరామరాజుయొక్క రెండవకుమారుఁ డగుచినవేంకటాద్రియైనచో నీకాలనిర్ణయము మించుమించుగా సరిపోవును. రత్నావళీపరిణయకర్తయగు వేంకటపతికవియొక్కయు ప్రౌఢకవియు హృద్యముగా నున్నవి. కవిత్వరీతిని జూపుటకయి కొన్నిపద్యము లిందుక్రిందఁ బొందుపఱుపఁ బడుచున్నవి.

మ. మెఱుఁగుంబోఁడులు వీటిసౌధచయములై మిన్నేటిబంగారుతా
మరపువ్వుల్ గ్రహియింపఁబోవ మదశుంభద్భృంగశ్రేణి త
త్తరుణీవక్త్రవితానముం గనియు భీతస్వాంతలై కాంతలం
తరయప్రౌఢిఁ గవాటముల్ మూయుదు రుద్యన్మృగాక్షీభావంబునన్ — ఆ. ౧

ఉ. ధన్యుఁడ వీవు సూనుని ముదమ్మునఁ బల్కి సమస్తదేవమా
న్యుఁడ దత్సుతుం డైనమున్ రంజిలఁగా వసుభూమి యంత సా
ధ్వ్యసమేతయై వనిజజాతుఁడు దాను సమస్తభోగస
మ్మాన్యము నైజమందిరమునందగ జని చేరెఁ గూరిమిన్. — ఆ. ౨.

చ. ఘనతరలక్షణప్రతిభ గాంచినరాజసటంచుఁ బద్మిని
జనములఁ గుందఁ జేసి యనిశంబు ద్విజప్రతతిం గలంపఁగాఁ
దనరు మహాప్రతాపమహితస్థితిఁ గాంచుచు వచ్చునట్టి న
య్యిక కమండలాగ్రహారి నెంతయు వెన్నెలనే తొలంగవే. — ఆ. ౩.

మ. చెలి [illegible] నాఁ [illegible] నేమి [illegible]
లలన [illegible]
స్థలిఁబోవన్ గ్రహియించె రక్కసుఁడు దోస్సారంబు మించంగ బె
బ్బులిచేఁ జిక్కుకురంగుల ట్లతివ లింపుల్ భీతిల్లఁగన్ — ఆ. ౫.

అయ్యలరాజు – అయ్యలభాస్కరకవులు.

అయ్యలరాజవంశసంభవు లయినయయ్యలకవియు భాస్కరకవియుం జేరి కాల స్వరూపాదులను దెలిపెడి కేటుమత మనుగ్రంథమును కన్నడభాషనుండి యైదాశ్వాసములపద్యకావ్యమునుగాఁ దెనిఁగించిరి. ఈకవు లిరువురును క్రీస్తుశకము ౧౫౭౦వ సంవత్సరమునం దీపుస్తకమును దెలిఁగించినట్లుగా గ్రంథాంతమునందలి యీక్రిందిపద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది—

సీ. కలియుగప్రథమభాగము నాల్గువేల యెన్నిదినూర్లపైఁ డెబ్బదియునొకటి
శాలివాహనశక సమ లిల వేయునార్నూటతొంబదిరెండు రూఢిగాఁగ
ప్రభవాదిగతములు పరఁగ నిర్వదిమూడు నేండ్లయ్యె నెంతయు నెన్న బుధులు
అట్టికాలంబున నయ్యల భాస్కర కవివర్యు లలరాజకమలహితుని
యాజ్ఞఁ బూర్వోక్త కేటుమతాఖ్యకావ్య । మును నొనర్చిరి యాచంద్రముగను గీర్తి
వక్తృశ్రోతలకును గల్గ వసుధమీఁద । నల యహోబలనృహరికి నర్పణముగ.

కవు లీగ్రంథమును కొండ్రాజు పెదతిమ్మరాజునకుఁ బుత్రుఁడును మఱియు గుర్వరాజునకు దౌహిత్రుఁడును నయిన వేంకటరాజున కంకితము చేసిరి. ఈవేంకటరాజు కర్నూలు మండలములోని రొళ్లపాలెమునకుఁ బాలకుఁడును అహోబలక్షేత్రధర్మకర్తయు నయి నట్లును, అతఁడు కవులను బిలిపించి కేటుమతమును దెనిఁగింపఁ బ్రార్థించినట్లును, ఈపద్యములలోఁ జెప్పఁబడి యున్నది—

సీ. శ్రీమదహోబిలస్వామి మహారాజ్య రక్షకుం డగుచు నేరాజు వెలయు
నభిరామకామందకాఖ్యసత్కావ్యరత్నమునకు నేరాజు నాథుఁ డయ్యె
జానకీనాయకచరణసంసేవఁ బ్రౌఢిచే నేరాజు ప్రబలు సిరుల
నెరయూరి పురవరాధీశాది బహుబిరుదాంకుఁ డై యేరాజు యశముగాంచె
నతఁడు కొండ్రాజు తిమ్మభూపతివరేణ్య । తనయు పెదతిమ్మరాజవతంసగర్భ
వార్ధిచంద్రుండు సత్కులవర్ధనుండు । సతతవిభవుండు వేంకటక్ష్మావిభుండు.

క. ఒకనాఁడు నిఖిలకోవిద । నికరహితామాత్యబంధుసుతవీరభట
ప్రకరము కొలువఁగ నెలవుం । డి కథాప్రస్తావ మాత్త నివ్వటిలంగన్.

గీ. ఘనకవియైన యయ్యలరాజవంశ్యు । రఘుపతియక్షీణ పుత్రు నయ్యలాఖ్యు
నాగఘనునూను భాస్కరనామధేయుఁ । గరుణ దళుకొత్త రావించి గారవించి,

వ. తత్కాలోచితప్రసంగంబున నిట్లనియె.

గీ. ఘనతసుజ్ఞాననిధి కట్టఘునకును ముఖ్య । చెలఁగఁ గన్నడభాషను జెప్పినట్టి
శాస్త్రమంతయు నేను నిజముగఁ బొగడఁ । జెనఁగుభాషనొనర్పంగఁ దివురుఁడీరు.

ఈపుస్తకమునుబట్టి యీకవుల కాలమును నిర్ణయించుటకుమాత్ర మేకాక తెనాలిరామకృష్ణుని కాలమును కనుఁగొనుటకు సహాయము కొంతయాధారముగా నవచ్చుచున్నది.

రట్టమతమును దాఁగిరచిన యీకవుల యింటిపేరు అయ్యలరాజువారు. వీరిలో నొకఁడు పినతిక్కయామాత్యపుత్రుఁ డయిన యయ్యలకవి; రెండవయతఁడు నాగయామాత్యపుత్రుఁ డయిన భాస్కరకవి. ఈకవుల కిద్దరికి నెట్టిబంధుత్వ మున్నదో తెలియరాదుగాని వీ రన్నదమ్ములబిడ్డ లని తోఁచుచున్నది. వీరిపూర్వులలో నొకఁడైన తిప్పనార్యుఁ డొంటిమిట్ట రఘువీరశతక నిర్మాణకర్తయుఁ డయి రాయల యాస్థానకవిగా నుండెను; అతని ముమ్మనుమఁ డయిన రామభద్రకవి రామాభ్యుదయమును రచియించెను. ఈకవులకవిత్వము నిర్దుష్ట మయినదికాదు. ఈపుస్తకముగాక కామందకముకూడఁ గృతిపతి కృతిఁ గాంచెనఁట. కవనరీతిని దెలుపుటకయి రట్టమతమునుండి కొన్నిపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. పూవులు నక్షతంబులును బొందుగ దోయిటఁ దాల్చి వానకై
భావములోన మానవుఁడు ప్రశ్న యొనర్పఁగఁ బక్షి యర్యోధన్
వాపి చేసెఁ గాఁ బలుక వారితవృష్టియుఁ గల్గునం డ్రు గో
త్రావలయంబునందుఁ గవిరాజి నుతింపఁగ వేంకటాధిపా.— ఆ. ౧.

ఉ. పాలెడు బండి మోఁతగలి బందులు చెల్వుగ రొప్పురీతి వే
సారక గార్దభం బలుచు జాడను ఘంటలనాదు కైవడిన్
వారక తోముఖుండలరవంబుగతిన్ స్తనితంబు పర్విన
ధారుణి వాన లేదనియె ధన్యుఁడు రట్టఁడు ప్రాజ్ఞు లెన్నఁగన్.— ఆ. ౨.

చ. అమరగురుండు లగ్నమునయందు వసింపఁగ విస్తుటల్ చతు
ర్థమున మెలంగఁ బైరు తతితప్పక యుండుఁ సప్తమంబునం
దమరఁగ వేగ నాపయిరు లాయతపెట్టుట మంచి దాలయున్
విమలగుణాఢ్య తిమ్మపృథివీపతి వేంకటరాజశేఖరా.— ఆ. ౩.

చ. రవితనయుండు రోహిణికిరంబున నుండిన చైత్రకంబునన్
దవనము పెచ్చు మర్త్యులకుఁ దద్దయు నబ్బెసఁగుం దెవుళ్ళ సం
భవిలును గాలమీనదిని బంటలు రాజిలు నన్యభూములన్
ధ్రువముగ వాన లేదనియెఁ బ్రోదతనంబున రట్టఁ డిమ్మహిన్.— ఆ. ౪.

మ. బుధుఁ డష్టాధిపుఁ డైన వాఁడు హరియున్ భూమండలిన్ రక్షధా
న్యధరల్ శ్రీలు ఘటిల్లు రాజుల ప్రజ లన్నింటను కాంచున్ సమ
స్తధరాధీశ్వరులున్ శుభం బొడవుఁ గాంతాశ్రేణిపైఁ గూర్మి యు
క్త్యధికం బాయువరొక్కటి న్వినుము ధన్యా వేంకటక్ష్మాధిపా.— అ. ౫.

అజ్జరపు - పేరయలింగము.

ఒక శురంబివిలాస మనెడి స్థలపురాణగాథను దనరఁగున నాలాశ్వాసముల గ్రంథముగా రచియించిన యీకవి శైవుఁడైన యారువేల నియోగి బ్రాహ్మణుఁడు. ఇతఁడు పదునెనిమిదవశతాబ్దమధ్యమునం దఁగా నిప్పటికి నూటయేఁబది సంవత్సరముల క్రిందట నుండినట్లు కనుపట్టుచున్నాఁడు. ఒక శురంబివిలాసముయొక్క యవతారికయందున్న

ఉ. బమ్మెరవంశమందునను బ్రౌఢసరస్వతి పద్దుగాంచి తా
నెమ్మి దలిర్పఁ గేసనకవీశ్వరు లప్పమనామసాధ్వియం
దిమ్మహిఁ గూర్మిఁ గన్నసుత యెల్లమయందును బేరయాఖ్యఁగ
న్నమ్మిలిఁ గంటి వీరవరసమ్మను గంగనమంత్రి యగ్రముల్.

అను పద్యమునుజూచి భ్రమించి యొక రీకవీశ్వరుఁడు బమ్మెర పోతరాజుగారి బావ మఱఁదియని వ్రాసియున్నారు గాని యీయంశ మంతవిశ్వాసార్హమయినదిగాఁ దోఁచదు. పయిపద్యము నాయొద్దనున్న వ్రాఁతపుస్తకమునందిట్లున్నను ముద్రితప్రతిలోఁ దప్పులు కుప్పలుగా నచ్చొత్తింపఁబడియున్నది. ఇందుఁ జెప్పఁబడిన కేసనకవీంద్రుఁడు బమ్మెర పోతనామాత్యుని తండ్రియైన కేసనకాఁడు. తన తండ్రి కవీశ్వరుఁ డయినట్టు పోతన భాగవతమునఁ జెప్పుకొనియుండలేదు; తనకన్న యొకఁ డుండినట్టు చెప్పుకొనెనేకాని తోఁబుట్టినపడుచున్నట్టును జెప్పుకొనియుండలేదు. అంతేకాక, "తనకు లక్కమాంబ ధర్మగేహినిగాఁగ" అని పోతన తనతల్లి లక్కమ యైనట్టు చెప్పుకొన్నాఁడు. ఈకేసన్నభార్య లక్కమాంబగాక యప్పమయైనట్టుకవియే వ్రాసియున్నాఁడు. అయినను గవి యూమగారు పోతనామాత్యుని తండ్రియైన కేసన యని సమర్థించుటకయి యొకరు పద్యములోని "కేసన కవీశ్వరు లప్పమనామసాధ్వి" యన్నభాగమును "కేసనకవీంద్రుఁడు లక్కమసాధ్వి" నని దిద్దుటకయి సహితము ప్రయత్నము చేసినారు. ఈకవికి బమ్మెర పోతనామాత్యునివంటి కవిశ్రేష్ఠుఁడే బావయయి యుండినపక్షమున, అతఁ డాబాంధుత్వమును దెలుపకొనక యుండఁడు. కవి యీగ్రంథమును వ్రాయునప్పటికి తన మనుమఁడుకూడ పెద్దవాఁ డయియున్నందున, ఆకాలమునకుఁ

బోతన కవిత్వ మారంభింపని చిన్నవయసువాఁడగుటచే నాతనిఁ బేర్కొనలేదని చెప్పుటకు సహిత మవకాశములేదు. ఈకవి తనవంశమూలపురుషుఁడైన కొండన గజపతియైన వీరనృపాలునిచే గోదావరీమండలములోని ఉజ్జరపుగ్రామము నగ్రహారముగాఁ బడసిన ట్లీక్రిందిపద్యమునఁ జెప్పియున్నాఁడు—.

శా. శ్రీరంజిల్లఁ దెలుంగుమన్న గజరాట్సింహాసనాధ్యక్షునిన్
ధారాళంబుగ వేదశాస్త్రబహువిద్యారూఢి మెప్పించి యా
వీరాగ్రేసరుఁ డిచ్చెఁ గొండన మహావిఖ్యాతిగా గౌతమీ
తీరక్షోణిని సజ్జరంబనఁగఁ దాఁ దచ్చెన్మహాగ్రామమున్.

ఇందుఁ జెప్పఁబడిన వీరాగ్రేసరుఁడు

మ. ధర గంధూళులు కృష్ణరాయలచమూధాటీగతి న్వింధ్యగ
హ్వరముల్ దూఱఁగఁ జూచి తా రచటఁ గాపై యుండుటం జాల న
చ్చెరువై యెట్టివింతచీఁకటులు వచ్చెం జూడ రే యంచు వే
సారెం జూతురు వీరరుద్రగజరాట్ఛుద్ధాంతముగ్ధాంగనల్.

అని మనుచరిత్రమునందుఁ గృష్ణరాయనిచే నోడింపఁబడినట్టు చెప్పఁబడిన వీరరుద్ర గజపతి యేమో యని యూహపుట్టుచున్నది. ఆయూహయే నిజమైనచోఁ గవివంశమునకు మూలపురుషుఁ డయిన కొండన పదునాఱవశతాబ్దారంభమం దుండియుండవలెను. కవి కొండన కేడవపురుషుఁ డయినందున నొక్కొక్కపురుషునికి ముప్పదేసిసంవత్సరములచొప్పునఁ జూచినచో నీపేరయకవి ౧౭౫౦ వ సంవత్సరప్రాంతములయం దుండి యుండును. పలివెల మొదలయిన గ్రామములయం దిటీవలఁ జేరినవేశ్యలను వర్ణించి యుండుటచేతను. పదునేడవశతాబ్దమునందలి కవుల గ్రంథములలోని పద్యములను జూచి యటువంటిపద్యములను జేసియుండుటచేతను, మఱి కొన్ని కారణములచేతను పేరయకవి పదునెనిమిదవశతాబ్దమువాఁడని నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును.

చ. మొదలను బద్మసూతి నవమోహనలాతెలిగంటికొమ్మలన్
మునుమునుఁ దా సృజించి సుమనోహరమూర్తుల దక్షవాటికా
సుదతులఁ దా నొనర్చి యట సొంపునఁ బల్వెల వారకాంతలన్
గదలక తా సృజించెఁ గరకౌశల మొప్పుచునుండ మానినీ.

అని పలివెల వారకాంతలు వర్ణింపఁబడిరి. పదునేడవశతాబ్దారంభమున సారంగు తిమ్మన వైజయంతీవిలాసమున

ఉ. ఒక్కనిఁ బిల్వనంపి, మఱియొక్కని చేతఁ బసిండిపట్టి, వే
ఱొక్కనియింటి కేగుచు, మఱొక్కని నానడుచిక్కి నొక్కచోఁ

బొక్కఁ గలంచి చూడ భ్రమఁ బొంది విటుల్ తొలియంగ లేరుగా
కెక్కడిసత్య మేడవల పెక్కడి నేమము వారకాంతకున్ ?

అని వ్రాసినపద్యము ననుసరించి యీపేరయకవి

ఉ. ఒక్కని డాయరమ్మని మఱొక్కనిఁ గన్గొని ముచ్చటించి వే
ఱొక్కనిఁ బొంది రొక్కము మఱొక్కనిచేఁ గొని వేడ్కవానికిన్
ఎక్కుడుప్రేమ యుండ వలపించుట ధర్మముగాక యయ్యయో
యొక్కనియందె తా వలచియుండుట న్యాయమె వారకాంతకున్.

అని వ్రాసియున్నాఁడు. ఈ యొడయనంబివిలాస మనుస్థలపురాణము విప్రనారాయణ చరిత్రమును జూచి దానిని మించునట్లుగా కల్పింపఁబడినకథయే యయినను, ఇందలి కథ వైజయంతీవిలాసములోని కథకంటెను నెక్కువ నీతిబాహ్యమైనదిగా నున్నది. కవిత్వమునం దందలిసారస్యమును నిందుఁ గానరాదు. ఇందుఁ దండ్రియే యొడయనంబికి వలసినంత ధనమిచ్చి యది వేశ్యపాలుచేసి దాని నెప్పుడును విడువవలదని కొడుకునకు బుద్ధిచెప్పెను—

చ. నగవుదలిర్చుమోమున ఘనంబగువేడుక నివ్వటిల్లఁగా
నగపతిధైర్య నయ్యొడయనంబిని గాంచి బుధేంద్రుఁ డిట్లనున్
బగలును రేయి నిమ్ముగవఁ బాయకయుండు మటంచు నీకు నిం
పుగ నిరతవ్యయంబునకుఁ బొందుగ నిచ్చెద నూఱునిష్కముల్.

ఇందుఁ బాతివ్రత్యమునకంటె వేశ్యావృత్తియే మేలయినదని ఈశ్వరుఁడే బోధ చేసెను—

సీ. సర్వస్థలంబుల సరస మాడఁగరాదు వలసినప్పుడు రతిఁ గలయరాదు

* * * *

ధాత్రిపై దంపతులకెల్లఁ దలిరుఁబోఁడి

* * * *

సీ. మగనిచే బాధలు మామచేఁ బీడలు నత్తచే నాడిక లరయలేవు
మఱఁదులచేఁ గొట్లు మఱఁదండ్రచేఁ దిట్లు వదినెల సరిపోట్లు బావపోట్లు
బంధుల కగపడు బాధ లింతయులేవు

* * * *

కావున వేశ్యతనువొంద * * *
నిష్కముఁ బరమును దగఁ గల్గు నిందువదన. *

ఇందు వేశ్యవాటికలో అంకని పలికినవారి నందఱినిబట్టి యముఁడు దండించునని చెప్పఁబడినది—

ఉ. పంకజపత్రనేత్ర విను పల్లెలలోపల వేశ్యవాటిలో
నంకని యెవ్వఁ డేఁబలుకు రంగుగ వానినిబట్టి మీఁదని
శ్శంకను సౌరిదూత లురుచంద్రకతారకతీవ్రశూలబా
ణాంకవిశాలతోమరమహత్తరహేతులఁ ద్రుంతు రెంతయున్.

ఇఁక జగత్తున దుర్నీతి యింతకంటెను బయికిఁబోవుట సాధ్యమగునా? ఈపుస్తకమునందు దుర్నీతి పాకము కడముట్టినదనియే చెప్పవచ్చును. భక్తులమహిమలను జూపెడి యిటువంటిపుస్తకములే లోకమున కనంతమయిన చెఱుపును గలిగించుచున్నవి. ఈ స్థలపురాణమునం దీశ్వరుఁడు బోగముదానిచంటిలోనే ప్రత్యక్షమయినట్టు చెప్పఁబడినది.

ఈపేరయకవి భారద్వాజసగోత్రుఁడు; కొండనకును బాపసాంబకును పుత్రుఁడు. అక్కడక్కడ వ్యాకరణదుష్టములైన ప్రయోగము లనేకములు కానఁబడుచున్నను మొత్తముమీఁద నీతని కవనచాతురి శ్లాఘ్యమైనదిగానే యున్నది. ఒడయనంబివిలాసమునుండి మఱి మూఁడుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. ఎక్కు మహేశుఁ డప్పురము నెక్కువమీఱినఘోరదృష్టిచే
నొక్కటిగాఁగఁ జూచుచు మహోజ్జ్వలరూఢిఁ బసిండికొండఁ దా
నెక్కుగఁ జెట్టి దేవరలహీనగుణుం డని సన్నుతింపఁగాఁ
దక్కరిదైత్యులం దునుము లెత్సుమయుంబున శంభుకన్నులన్. —ఆ. ౯.

చ. ప్రియుతనయామణీ! పడుచు ప్రీతిని జెప్పినదానయ్యనున్
నయముగ నాటపాటల ఘనంబుగ నేర్పినగాయకోత్తమున్
బ్రియముగ సత్కవిత్వమును జక్కఁగ నేర్పినసత్కవీంద్రునిన్
నయమునఁ బారితోషికమునం దనియించితి వ్యర్థ మయ్యెఁగా. —ఆ. ౪.

ఉ. కమ్మనిగోఘృతమ్ము తెలిగంటికి నచ్చిత మైనయన్నమున్
దిమ్మనము ప్రసాదములుఁ దేనెతొనల్ బహుశాకపాకముల్
కమ్మనిపిండివంటలును గాంచనవర్ణము గల్గుచుప్పు మో
దమ్ముగవారలుం గుడిచి తద్దయు సన్నుతిచేసి రందఱున్. —ఆ. ౬.

మరింగంటి-సింగరాచార్యులు.

ఈకవి దశరథరాజనందనచరిత్ర యనెడు నిరోష్ఠ్యరామాయణమును రచియించెను. ఇతఁడు శ్రీవైష్ణవబ్రాహ్మణుఁడు; మౌద్గల్యగోత్రుఁడు; తిరువలాచార్యపౌత్రుఁడు; వేంకటాచార్యపుత్రుఁడు. ఈకవి తా నేకైకదినప్రబంధరచనాధురీణుఁడ ననియు, ఆంధ్రభాషా నిరోష్ఠ్యాదిపంశతిప్రబంధనిర్మాణుఁడ ననియు, వ్రాసికొనెను గాని యితఁడు రచియించిన యితరగ్రంథము లేవియు నిప్పుడు గానరావు. ఇతఁడు నూటయేఁబదిసంవత్సరములక్రిందటనుండిన ట్లితరులవారు చెప్పుచున్నారు. ఈకవి వాసస్థలము దేవరకొండసీమ. ఈతనికవిత్వము సలక్షణమై హృదయంగమముగానున్నది. దశరథరాజనందనచరిత్రములోని కొన్ని పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

చ. కర ఘటి తేల చిత్రగణికాచ్ఛట లేల హిరణ్యశాటికా
హారధనధాన్యరత్నఘటితాచ్ఛదలంక్రియ లేల సద్ధిశల్
స్థిరగతి నేలఁగాఁ దగినచే జని యేల యనేకచర్యలన్
సిరిగల చుట్టిసంగతిని చెంచిన యాగొడ లెస్స లెన్నటన్ —ఆ. ౧.

ఉ. అనఘనరత్నవిస్తరయుక్రియఁ జెంతిఁగాన దానికిన్
కనకకిరీటహారకటకంకణచిత్రికరత్నచేలచం
దనకటచేటికాగజతదంతిశతాంగహయాదికాంతలన్
నరిగినంతనే తనియఁ జాలఁడు నిచ్చ నదఁ గీర్తి కోర్చెఁగన్.—ఆ. ౨.

చ. అని తృణశీలగాఁ దలఁచునాఁడె తదాస్యధరించి తాను కా
తనయుఁ శాసనాగ్రణి సదాగతి నిక్కెరిణాచ్ఛశిఖ్యన
ఘన ఘుటికయుల్లఁగాఁ గదలి దండకకాననధాత్రి చేరెఁగాఁ
జని ఖరహంతఁగాంచి దశకంఠహృసహ్య రసాతిశాలియై.—ఆ. ౩.

మ. అగజాజాని యనేకకంధరులచే నర్చించి జిహ్వస్థలిన్
దిగధీశాదితినందనచ్ఛటల నర్థిం గెల్చి శంకించకే
తెగి కైలాసగిరిం దృణాకృతిగ నెత్తెం గాన నీతం డహో
జగదారాధ్యత హెచ్చునేఁడె సనాచారక్రియం జెందినన్.—ఆ. ౪.

మ. గద కేలన్ ధరియించి చండతరగర్జాతాట్టహాసక్రియన్
చదలంటం జరణాగ్రఘట్టనల నాశల్ దలచిల్లంగ దీ
క్షదశన్ దీర్ఘదృగంచలాగ్నికణసంక్రాంతిం జ్వలించంగ నా
శ్రితదశాలిం గని కీశసేన యధికార్తిన్ డాఁగె నాయాయెడన్.—ఆ. ౫.

అనంతరాజు_జన్నయకవి.

ఇతఁడు రామకథాభిరామమను పదియాశ్వాసముల మహాకావ్యమును రచియించెను. ఈకవి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; జన్నపమంత్రిపౌత్రుఁడు; అమ్మయామాత్య పుత్రుఁడు. ఇతఁ డేకాలమునం దుండినవాఁడో తెలియరాలేదుగాని నూటయేఁబదియేండ్లక్రిందటివాఁడయి యుండవచ్చును. ఈపుస్తకమునందలికథ శ్రీరామచరిత్రమాట దీని నామముచేతనే తెల్లమగుచున్నది. ఈతనికవిత్వము నాతికఠినమయి మృదుపద గుంభితమయి కర్ణరసాయనముగా నున్నది. రామకథాభిరామములోని రెండుమూడు పద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

చ. శ్రుతులకు భూషణంబు లగుచున్ బరమానుభవంబు గల్గు నీ
శ్రుతులకు నెల్లలోకములఁ జూచిన సామ్యము లేదు మాధురీ
గతుల సుధారసంబు చిలుకన్ ఘనమోహనసుస్వరైక సం
గతుల మహాద్భుతంబు గులుకన్ లసిల్లెఁ బ్రయోగపాటల్ — ఆ. ౧.

మ. వికచాంభోరుహచారులోచనకుఁ బర్వెం గాంతిమీఱన్ లలా
టికముక్తాఫలభాసురంబగుచు నూటెం దన్ముఖేందూపచా
రకలాపాచరణంబుపొంకె నను పారం జేరునక్షత్రమా
లికచందంబున నందమై కచతమోలీలాప్తతారాకృతిన్ — ఆ. ౨.

చ. దరము హరించి యాశ్రితవితానముఁ గాచున దేవ్యవక్రపం
జరము విపన్నదీనజనసంఘముఁ బ్రోచుసమీపమేరుభూ
ధరము మహాత్రిలోకపరితాపమడంచుసుధాధానసా
గరము కరంబు రామవిభుకారుణికత్వమహత్వ మెన్నఁగన్ — ఆ. ౯.

ముద్దుపళని.

ముద్దుపళని పద్యకావ్యములు చేసినస్త్రీలలో నొకతె. మొల్ల రచియించిన రామాయణమునుగూర్చి రెండవభాగమునందే తెలుపఁబడినది. మోహనాంగి యను నామె మారీచిపరిణయమును రచియించినట్లు చెప్పుటయేకాని పుస్తకము లభింపలేదు. మొదటఁ బద్యకావ్యములను రచించినవా రిరువురును కులాంగనలు; ఈముద్దుపళని వేశ్యాంగన. ఇది రాధికాసాంత్వన మను నాలుగాశ్వాసముల శృంగారప్రబంధమును

రచించెను. దీని తల్లి పేరు ముత్యాలు. అది తంజావూరుసంస్థాన ప్రభువయిన ప్రతాపసింహుని యుంపుడుకత్తె యయినట్లు "చోళసింహాసనాధ్యక్ష ప్రతాపసింహ మహారాజ బహుమతానేకచామీకరాంబరాభరణ ముత్యాలుగర్భశుక్తి ముక్తాయమాన" యని రాధికాసాంత్వనముయొక్క గద్యములో వ్రాయఁబడినదానినిబట్టి యూహింపఁదగియున్నది. ఈరాధికాసాంత్వనమునకే యిళాదేవీయమని నామాంతరము గలదు. ప్రతాపసింహుఁడనెడి ఈమహారాష్ట్రప్రభువు ౧౭౬౫ వ సంవత్సరమునందు మృతి నొందెను కాఁబట్టి యీముద్దుపళని ౧౭౬౦ వ సంవత్సర ప్రాంతమునందు తంజావూరులోనుండెను. ఇది సంగీతసాహిత్యభరతశాస్త్రములలోఁ బ్రవీణురాలయినట్లు తానే చెప్పుకొన్నది. దీనికవిత్వము నాతికఠినమయి మృదువుగా నుండినందునకు సందేహములేదు; దీనికి మంచి సంస్కృతాంధ్రసాహిత్యమును గలదు. అందందు తప్పు లున్నవికాని యట్టితప్పులు పురుషకవిత్వమునందు సహిత మనేకగ్రంథములలోఁ గానఁబడుచున్నవి. అయినను గ్రంథములోనిభాగము లనేకములు స్త్రీలు వినఁదగినవియు స్త్రీనోటినుండి రాఁదగినవియుఁగాక దూష్యములయి యున్నవి. ఇది జారత్వమే కులవృత్తిగాఁగల వేశ్యయగుటచేత స్త్రీజనస్వాభావికమయిన సిగ్గును విడిచి శృంగారరసమను పేర సంభోగాదివర్ణనములను పుస్తకమునిండ నిక్కిలిపచ్చిగాఁ జేసినది. అయినను స్త్రీకవిత్వమని తెలిపెడు

గీ. తనదుమట్టెంత తానెంత తానెయింత । చేయఁజూచిన నేనెంత చేయరాదు
వేలువాచిన రోలంతవిరివిగాయెన । రోలువాచిన నది యెంత మేలు గననొ.

గీ. కుట్టఁ దేలు కుట్టకున్నఁ గుమ్మఁగబూచి । తోసిరాజటంచుఁ దోఁచెఁ జెలియ
దానివేలుఁదీసి దానికన్నుపొడిచి । నటులుచేయకున్న నగునె చిలుక.

గీ. తగను కొండమీఁది దాఁకఁ గోఁకదాని । నెట్టెఁ దన్నఁ దెలియ కింతపలికె
నెంతమీసమువచ్చి రొంతమీనుమ్రింగెఁ । గాకఁ ద్రుళ్లినెద్దు గంతవోచు.

గీ. కాని పదగకు మిఁకమీఁద దానిమొగము । కనఁగవలదని శౌంకెఁ గట్టుపెట్టి
బింకములు కూల నడకాలఁబెట్టి నేల । రాయకున్నను నాపేరు రాధగాదు.

గీ. లేనిపట్టింపు లెల్లను బూని చావ । నేనె యొదుగైనఁగాని యింతైనఁ జూడ
దల్లునకుఁ గల్మివచ్చిన నర్ధరాత్రి । గొడుగు తెమ్మన్నకతగాను గోమలాంగి.

ఇత్యాదిలోకోక్తులును జాతీయములును గలపద్యము లందందు లేకపోలేదు. రాధికాసాంత్వనమునుండి మఱికొన్ని పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

మ. యమునాతీరవిహార హారసదృశోద్యత్కీర్తిసంభార భా
రమణీయాకృతిమార మారసికతాప్రావీణ్యసంసార సా

రమరందోక్తి విచార చారణమదప్రఖ్యాతవిస్తార తా
రమహీభృత్సుమధీర ధీరమునివారాధార రాధారతా — ఆ. ౧.

ఉ. ఈయెడఁ గాయము న్విడిచి యేగెద నంచు విచార మొందలే
దా యదుసార్వభౌమునికి నామురవైరికిఁ గాని కాయమై
పోయినఁ బోవ కున్ననిలఁ బుణ్యమొ పాపమొ గుడ్డికన్నుదా
మూయకయున్న నేమి మఱి మూసిననేమి తలంచిచూడఁగన్. — ఆ. 3.

చ. మెలఁకువమాటలం గలుగుమేలము లచ్చట గచ్చు లిచ్చటన్
దలఁపులు దానిపైని బలుతప్పులు నాపయి నేస్తమాడఁ బే
రలుక మఱీఁడఁ గూర్మి వగ లక్కడ నిక్కడ టక్కు లద్దిరా
తెలియఁగవచ్చె నీనడత తెల్లము వింటిమి ప్రాణనాయకా. — ఆ. ౪.

కంకంటి పాపరాజు

ఈకవి యాఱువేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. ఇతఁడు తనయుత్తరరామాయణమునం దాఱువేలవారి నిట్లు వర్ణించుచున్నాఁడు—

సీ. అఖిలరాజాధిరాజాస్థానజనహృద్యవిద్యావిహారు లాఱ్వేలవారు
కల్యకబలికర్ణకలశార్ణవోద్దీప్తవితరణోదారు లాఱ్వేలవారు
సజ్జనస్తవనీయసతతనిర్వ్యాజహితపరోపకారు లాఱ్వేలవారు
ఘనదుర్ఘటస్వామికార్యనిర్వహణప్రవీణతాధారు లాఱ్వేలవారు
విమతగర్వాపహారు లాఱ్వేలవారు। లట్టియాఱ్వేలవారిలో నలఘుకీర్తి
వెలయు శ్రీవత్సగోత్రారవిందహేళి। మహితగుణశాలి వల్లభామాత్యమౌళి.

కవి శ్రీవత్సగోత్రుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; అప్పయామాత్యపుత్రుఁడు. ఈతని తల్లి నరసాంబ; తమ్ముఁడు నరసింహుఁడు. ఈతనివాసస్థానము నెల్లూరుమండలము. అక్కడక్కడఁ గొన్ని వ్యాకరణదోషము లున్నను మొత్తముమీఁద నీతనికవిత్వము మిక్కిలి రసవంతమయినది. ఇతఁ డుత్తరరామాయణమును బురాణశైలినిమాని ప్రబంధపాకమునఁ జెప్పినవాఁడు. పూర్వ ముత్తరరామాయణము తిక్కనసోమయాజిచేఁ దెలిఁగింపఁబడినను దాన్ని క్రొత్తఁగా మరలఁ దెలిఁగించుటకు రామకథ యగుటయే కారణమని కవి యీక్రిందిపద్యమునఁ జెప్పెను—

మ. వసుసం దిక్కన యజ్వ నిర్వచనకావ్యంబై తగంజేసె ను
త్తరరామాయణ మందున న్మతి ప్రబంధం బూని నిర్మించుటే

సరసత్వం బని ప్రాజ్ఞులార నిరసించంబోకుఁడీ రాఘవే
శ్వరుచారిత్రము లెందఱెన్నిగతుల న్వర్ణించినం గ్రాలవే?

కవి యుత్తరరామాయణమును రచించుటకుముందు విష్ణుమాయావిలాస మను యక్షగానమును రచించినట్లు తన్నుఁగూర్చి యిష్టదైవము పలికినరీతిగా నీక్రిందిపద్యమునఁ జెప్పుకొన్నాఁడు—

గీ. శ్రీవెలయు మున్న విష్ణుమాయావిలాస। యక్షగానంబు మాకు సమర్పణముగఁ
జేసి తదియాదిగా మేము నీసుధాను। సారివాక్కులఁ జొక్కియున్నార మనఘ.

ఉత్తరరామాయణము కంకంటి పాపరాజు చెప్పినట్లున్నను నిజముగాఁ బుష్పగిరి తిమ్మన్న రచియించి యాతనిపేరు పెట్టెనని వాడుక గలదు. ఈతనికవిత్వమునకును బుష్పగిరి తిమ్మనకవిత్వమునకును భేద మున్నందున, ఈలోకప్రవాదము సరియైనదిగా నుండదు. పుష్పగిరి తిమ్మన్న గొప్పకవి యగుటచేతను, పాపరాజునకు మిత్రుఁడును సహశ్రోతయు నయియుండుటచేతను, కావ్యరచనయందుఁ గొంత తోడ్పడియుండుట చేతను, ఇట్టిప్రవాదము కలిగియుండవచ్చును. పుస్తకరచనయందుఁ బుష్పగిరి తిమ్మన్న తనకు తోడ్పడినట్లు కవియే యీక్రిందిపద్యములలోఁ జెప్పియున్నాఁడు—

మ. హరిమద్దివ్యపదారవిందమకరందానందనేందిందిరా
త్ముననేకాంధ్రకృతిప్రకల్పనసమర్థుం బుష్పగిర్యప్పనా
ర్యునిసత్పుత్త్రునిఁ దిమ్మనాఖ్యకవిచంద్రు న్మత్సహశ్రోతఁ బ్రౌ
ఢునిఁ దానే పిల్వఁగఁ బంచి కన్నకల సంతోషంబునం దెల్పినన్.

మ. అతఁ డానందముఁ జెంది నన్నుఁ గని యన్నా జాళువాపైఁడికిన్
గృతవర్ణాంచితరత్నమట్టినటు లయ్యె న్నీవు వాక్ప్రౌఢిమం
గృతి సేయంగఁ దొడంగు రామకథకుం గృష్ణుండు రాఁ గూటఁ బ్ర
స్తుతిగా వింపఁగ నాకు శక్యమె భవత్పుణ్యప్రభావోన్నతుల్.

గీ. అని కిరీటికి శౌరి తోడైనయట్టు। లమ్మహాకవిసాహాయ్య మాచరింపఁ
గృతి నొనర్పంగఁ బూనితి నేను మొదట। నెంతు మద్వంశవిధమది యెట్టు లనిన.

కంకటి పాపరాజు ప్రళయకావేరిపట్టణములో నమీనుగా లౌక్యాధికారమునం దుండినవాఁడు. ఆకాలమునందే యీతనివద్దఁ బుష్పగిరి తిమ్మన్న కొంతఋణము చేసి యాయప్పు తీర్పలేక యీపుస్తకమును దానిక్రిందఁ జేసి యిచ్చెఁగా, ౧౭౯౦వ సంవత్సరప్రాంతమున నుత్తరరామాయణమును పాపరాజు అన పేరితోఁ బ్రచురించెనని చెప్పుచున్నారు. కవి యిప్పటికి నూఱుసంవత్సరములక్రిందట నుండినవాఁడు. కవిత్వశైలి

తెలియుట కయి యుత్తరరామాయణమునుండి కొన్నిపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

మ. పలుమాఱుం దను వేఁడు రామనృపు నిం బాటింప కుత్తుంగభం
గలసత్తోయభుజంగసంఘఫణభంగప్రౌఢరంగత్తిమిం
గిలవాలప్రహతప్రవాళశకలాకీర్ణారుణార్ణఃప్రభా
కలనం దేజము చూపె వార్ధి జడధుల్ గైకొందురే ధీరులన్.—ఆ. ౧.

ఉ. ఓయినిశాచరప్రవర యొప్పుగ నిప్పుడు పల్కినీగుణ
న్యాయము లెందుఁబోయె సురనాథులఁదోలెడువేళఁ జాలఁ గా
లన్యాయముచేతఁగాదె జయ మందుట మీరు జగం బెఱుంగదే
న్యాయము మేము దప్ప మొకనాఁటికి దట్టన విస్మ తెల్పెదన్.—ఆ. ౨.

ఉ. తమ్ముఁడ వంచు నీకొకహితం బెఱిఁగింపఁగ దూఁతఁబంచినన్
వమ్మొనరించి నాపలుకు వానినిజంపి నమన్ రయించపరే
బ్రమ్మరిగుంపుతోడ నరుదెంచిన నిన్ననసేల నీవు డెం
దమ్మున మేలుగాఁదలఁచునన్న యనందగుఁగాక దుర్గతీ!—ఆ. ౩.

మ. పలుతావు ల్వెదచల్లుతెమ్మెరలు పైపైఁడాయ రేగాజువె
న్నెలగాయన్ మధుపాళిమ్రోయఁ గలకంఠీపాళికూయన్ మను
ల్లలనల్గానము చేయ నొంటి నిశివేళం దోఁటలో నైందవో
పలవేదిన్ వసియించుపాంథుని స్మరాపస్మారము ల్చేరవే?—ఆ. ౪.

చ. కిలకిలనవ్వి యచ్చెలి సఖీమణులం గని యమ్మలార ఇం
తలు కనుఁగొంటిరే యిదిగో తానఁట యిక్కడ గన్నవారితోఁ
కలహ మొనర్పవచ్చెనఁట కాదనిపట్టిన వీఁడు చేతిలో
పలికినిలేఁడు నేఁడు బహుభంగులఁ బ్రేలెడు నంచుఁ జూపినన్.—ఆ. ౫.

ఉ. మాటలఁ దాటకాంతకుఁడు మాటికిఁ దేనియ లొల్క వేఁడినన్
బాటలగంధిసిగ్గు ప్రతిభాషితచాతురి నడ్డగింపఁగా
గాటపుఁగాంక్షయన్ తెరువుకత్తె మదిం ద్వరసేయ నల్లనన్
మీటినమ్రోయువీణవలె మించునెలుంగున భర్తతో ననన్ —ఆ. ౬.

ఉ. ఈవెడబుద్ధి నీకెజనియించెనొ యేజడుఁడైనఁ దెల్పెనో
హా విధిద్రోయ నీకు వశమా లవణాసురుబారిఁబడ్డవా
రీవల కెవ్వరైన మనిరే యిఁక నూర్వురుబ్రహ్మ లాఁగినన్
జావక పోదువోటు కొనసాగునె నీకిలువిద్య లిచ్చటన్. —ఆ. ౭.

చ. వలసినభోజనాభరణవస్త్రధనాదులఁ జెంది తృప్తులై
పలుమఱుఁ జాలుఁజాలు నని పల్కెడువారలెకాని మాకుఁ గా
వలయు గొసంగుమం చనెడువారల మందున కైనఁ గాన మా
స్థలమున జానకీవిభునిజన్మమువైభవ మెన్న శక్యమే.—ఆ. రా.

పుష్పగిరి-తిమ్మన్న.

ఈకవి సమీరకుమారవిజయ మనెడి యేడాశ్వాసముల కావ్యమును రచియించి, భర్తృహరి నీతిశతకమును తెనిఁగించెను. ఇతఁ డుత్తరరామాయణమును రచియించిన కంకంటి పాపరాజుతో సమకాలికుఁడు. ఇతఁడు రచియించిన సమీరకుమారవిజయ ముత్తరరామాయణ మంత మధురముగా లేదు. భర్తృహరినీతిశతకము సహిత మేనుఁగు లక్ష్మణకవి తెనిఁగించినదానికి చాలదు. కవి సంస్కృతాంధ్రములయం దసమానపాండిత్యము కలవాఁడే యయినను, కవనమం దక్కడక్కడ లక్షణవిరుద్ధము లయినప్రయోగములు కానఁబడుచున్నవి. ఈకవి నివాసస్థలము నెల్లూరిమండలములోని మోడేగుంట యయినట్లు నెల్లూరిమండలచరిత్రసంగ్రహమునందు వ్రాయఁబడియున్నది. ఇతఁ డాశ్వలాయనసూత్రుఁడు; విశ్వామిత్రగోత్రుఁడు; అప్పనార్యునిపుత్రుఁడు. ఇతఁడు సమీరకుమారవిజయమునందు తన్నుఁగూర్చి యిట్లు చెప్పుకొన్నాఁడు—

సీ. శ్రీహనూమత్పాదసేవాగతాధ్యాత్మ తత్త్వైకవిశ్వమహత్త్వవిదుఁడ
నాశ్వలాయనసూత్రిహాఁ విశ్వామిత్రగోత్రాబ్ధిచంద్రుఁడఁ గుశలమతిని
అలపుష్పగిరియప్పనార్యున కౌబళాంబకును సుపుత్రుండ బ్రహ్మవేత్త
యైన వేంకటకృష్ణయార్యాగ్రణికిని వేంకటాఖ్యకవీంద్రున కవరజుండ
సరసగుణయుతుండ వరకవిఁ దిమ్మనా । హ్వయుఁడ నేను జననమందిన మనుట
కల్ల ఫలముగల్గఁ గృతి యొకటిరచింప । నూహ సేయుచున్న నొక్కనాఁడు.

కవి పదునెనిమిదవశతాబ్దమధ్యము మొదలుకొని ౧౭౫౦ వ సంవత్సరమువఱకును కవిత్వరచన చేసియుండవచ్చును. ఉత్తరరామాయణముయొక్క కర్తృత్వము నారోపించినట్టే దశకుమారచరిత్రముయొక్క కర్తృత్వమునుగూడఁ గొందఱీకవి కారోపింతురు గాని యాయారోపణము కేవల నిరాధారముగాఁ గనఁబడుచున్నది. ఈతని పుస్తకములనుండి కొన్నిపద్యము లుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

భర్తృహరి నీతిశతకము

చ. మతిఁగలజాడ్యము ల్దెలుచు, మాటల సత్యము గూర్చు, మాన ము
న్నతి నెనయించుఁ బాపములు నాశ మొనర్చు, మనంబునం బ్రస
న్నత గదియించు, దిక్కుల ఘనంబుగఁ గీర్తులు నించు, సాధుసం
గతి యిఁక నేవిశేషములు గల్గఁగఁజేయదు మర్త్యకోటికిన్.

ఉ. నీతు లెఱుంగువారు తను నింద ఘటించిన నెంచినన్, మహా
భూతులు పాయుచున్న నవి పోయినఁ, జావది డైనఁ గల్పసం
ఘాతవిరామకాలములఁ గల్గిఁగఁ గల్గుఁగా కొకెప్పుడున్
నీతిపథంబునం జెదర నేరరు ధైర్యరమాధురంధరుల్.

సమీరకుమారవిజయము

ఉ. ఆరజనీచరాగ్రణి లయావసరాసిలనీగదాకృతిన్
దారున రాఁ గనంగొని యథాయుధలై సుర లప్పరోద్ధురుల్
దూరెడువారు నిచ్చ పిధ మూలెడువారుఁ గపీంద్రువెన్కకున్
జేరెడువారుఁ గావుమని చీరెడువారును నైరి లంకఁగిన్. ఆ. ౧.

ఉ. ఎమ్మెయి యవ్వనంబుఁ గలయింతి పతిం బెడఁబాసి యొంటిగాఁ
గ్రిమ్మరుచోట గర్భము ధరించినదన్నను గన్నవిన్నవా
రెమ్మెయిఁ గల్ల లేమిగణియింతురొ యెంతురొ బంధుకోటిలో
నమ్మకచెల్ల నానియమ మాగడ మాయెనికేమి చేయుదున్.—ఆ. ౨.

చ. రమణుఁ డొసంగినుంగరము రాముకనుంగొనుమన్నమాత్ర మే
ను మఱచి సాక్షి మొక్కటఁ గనుంగొనుచుండితిఁ గాని తత్ప్రమో
దమునకు నాదికారణ మిటం డని నన్నవనైతి నెచ్చటన్
బ్రమద లెఱుంగ నేర్తురె కృపాళు లొనర్చిన మేలు మారుతీ.—ఆ. ౩

ఉ. ఇంతవిచార మయ్యెఁగద యేమను నీ వనభేదయుక్తి నీ
స్వాంతమునందు వర్తిలుట నన్యుఁడు నే ననుచింత యొంతప
ర్యాంతము జంతుసంతతిహృదంతమునందు వసించు నంతప
ర్యంతము జన్మమృత్యువుల కంతము లేదు సమీరనందనా.—ఆ. ౪.

ఉ. రావణునీవణున్ సమరరంగమునం గుదియించినట్లు నా
లావున కోహటింపక నిలం గలవే రఘురామ వేత్తవై
యీవెడ క్రోఁతి నెక్కుకొని యేటికి వచ్చితి వింతదూర మ
య్యో విజయంబు చెందఁగలఁడో టుశతాస్యుఁ గడంగి మద్రుఁడున్.—ఆ. ౫.

సీ. హీనాధిక్యము లెంచి పంచితివొ నన్నే మాడ్కిఁ బొమ్మంటి వా
హీనాత్ముం గపిమాత్రుఁ బిల్చుటకుఁ బోనీ యొక్క వేగంబునం
దైత్యేన్ నాకు సమానుఁ డే పలుకులేలా నీవె యిట్లాడఁగా
నేనా కాదనువాఁడ నంచడలు పక్షీంద్రు న్నిరీక్షించుచున్.—ఆ. ౬.

శా. అన్నా నే మునివాఁడ లేవ వడిలే దండంగొ నీ వేఁగఁగా
సన్నాహంబున వచ్చినాఁడవుగదా జాగేల నీకేలనీ
పన్నంబైన మదీయపుచ్ఛ మొకపాగ్భ్యంబందుఁ బొందించి పొ
మ్మన్నన్ దన్మహిమం బెఱుఁగక ఖగేంతాహంకారపంకాత్ముఁడై.—ఆ. ౭.

ధరణిదేవుల—రామమంత్రి. ✓

ఈకవీంద్రుఁడు నూఱుసంవత్సరములక్రిందట దశావతారచరిత్ర మను పదియాశ్వాసములగ్రంథము రచియించెను. ఇతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; తిమ్మయామాత్యునిపౌత్రుఁడు; ధరణిదేవుల నాగయామాత్యునకు పణియమ్మకును పుత్రుఁడు. అందందుఁ గొన్ని వ్యాకరణదోషము లున్నను, ఈతనికవిత్వము రసవంతమయి హృదయరంజకముగా నుండును. కవియే తన్ను సంస్కృతాంధ్రభాషా ప్రవీణునిగాను దినైక ప్రబంధనిరచనదక్షునిగాను

క. నను సంస్కృతాంధ్రభాషా। వినుతు ననేకప్రబంధవిరచనదక్షున్
గనుఁగొని యిట్లనిపలికెన్। వినయంబు నయంబు హెచ్చ విబుధులు మెచ్చన్.

అను పద్యములోఁ జెప్పుకొని, తన్నష్టభాషాకవిత్వతత్త్వసంవేదినిగా కృతిపతి పొగడిన ట్లీక్రిందిపద్యములోఁ జెప్పుకొన్నాఁడు—

సీ. శ్రీరామకరుణాసమారూఢ సంస్కృతప్రాకృతాద్యష్ట భాషాకవిత్వ
తత్త్వసంవేది ధరణిదేవుల తిమ్మయామాత్యపౌత్రుండ వన్నదాన
ముఖ్యనానాదానములచేత భూసురచంద్ర నాగప్రధానేంద్ర నందనుఁడవు
పణియమాంబాగర్భపాథోధిచంద్రుఁడ వాత్మవిద్రఘునాయకాద్యనుజుఁడ
వాప్తుఁడవు గాన వేఁడెద నందముగను
గృష్ణుని దశావతారముల్ గృతి యొనర్చి
యంకితము సేయు నాకుఁ బ్రఖ్యాతి నీకు
మహితగుణసాంద్ర రామయామాత్యచంద్ర.

కవి తనదశావతారచరిత్రము నాలుగేలోఁగి యగు మగదల కృష్ణమంత్రిందునకంకితము చేసి యాతఁడు విద్యానిధి యైనట్లు

ఉ. నారదమౌనీ! యేమి సురనాథ! విశేషములేమి? వింటిరో
సారసగర్భుచెంగటను శారద లేదఁట! యెందు నిల్చెనో?
యారసి మాడుఁ డామగదలాన్వయదుగ్ధపయోధిచంద్రమం
దారము కృష్ణమంత్రి రసనాస్థలినిల్చెను, యుక్తమే కదా!

ఇత్యాదిపద్యములలో నభివర్ణించియున్నాఁడు. కృతిపతియైన కృష్ణమంత్రి గత శతాబ్దాంతమునందు నెల్లూరిమండలములోని ప్రళయకావేరిపట్టణమునం దొలాందావారి ద్విభాషిగా నుండెను. కంకంటివారి యుత్తరరామాయణమువలెనే యీదశావతార చరిత్రమును పువ్వగిరి తిమ్మన్నచే రచియింపఁబడినదని కొందఱు చెప్పుచున్నారు గాని కవు లిద్దఱు నేకకాలమునం దొక్కదేశములో నుండుటదక్క వారిమాట కాధార లేశమును గానరాదు. దశావతారచరిత్రకవిత్వము పువ్వగిరి తిమ్మన్నదైన సమీర కుమారవిజయకవిత్వముకంటె మృదుతరముగాను మధురతరముగాను కనఁబడు చుండుటచే దశావతారచరిత్రరచనలోఁ బువ్వగిరి తిమ్మన్న కేమియు సంబంధము లేదని నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును. దశావతారచరిత్రములోని పద్యములఁ గొన్నిటి నిం దుదాహరించుచున్నాను—

శా. ఆవార్త న్వినిపింప దైత్యపతి రోషావేశముప్పొంగ నా
హా! వేదంబుల యాగభాగము లమర్త్యశ్రేణికే కాని మా
కేవంకం బనిలేక యుండుటుగా నేర్పాటు గావించెఁ గా
నీ వేగంబ హరించి తచ్ఛ్రుతుల భగ్నీభూతముఁ జేసెదన్.—ఆ. ౧.

ఉ. కన్నులు బ్రహ్మ రెం డొసఁగఁ గాఁగలేవని గౌతముండు తాఁ
గన్నులు వే యొసంగె నధికంబుగ నష్టమదాంధకార సం
ఛన్నము లౌటచేఁ దెలియఁజాలవు తన్మదకారణంబు నిం
కన్నినుఁ గూడ నీయకుపకారము చేసెదఁ జూడు వాసవా.—ఆ. ౨.

ఉ. వీఁడదె వచ్చె నిన్నుఁ బదివేలవిధంబులఁ బ్రస్తుతించుచున్
వారిధిభర్త తెల్పినవి వచ్చితి మెచ్చెద నేఁడు చూపు నీ
వీరతఁ గాండిశీకపదవీరతవృత్తిని మోంతోపున్
జాలిని వచ్చెఁ బో విడఁడు స్వర్ణవిలోచనుఁ డంచు నుగ్రుఁడై —ఆ. ౩.

చ. గెలిచితి సర్వదేవతలఁ గేశవుఁ డొక్కఁడె తక్క నాతనిన్
గెలిచినఁగాని యీగెలుపు గెల్పటు కాదని యొట్టు లంటి నేఁ

దోలిత శరాహమై యనజుఁ ద్రుంచు తెఱుఁగెఱ నూహ దీర్పఁగాఁ
గలుగని గల్పదేల బలగౌరవ మేటికి శౌర్య మేటికిన్ —ఆ. ౪.

ఉ. మక్కువ గవ్వ కట్టి నిను ముందుగ నీడిచి తెమ్మటంచు మా
రక్కపి కోఁడు పంచె విమరా దివిజర్షభ యింక నట్టటన్
దిక్కులు మాచిన స్వాదువ దేవర వైనను నీకువెక్క నే
ద్రొక్కుదఁగాని రమ్మనుచు ముందలఁ బట్టఁగడంగ నద్ధతిన్ —ఆ. ౫.

శా. ఔరా విప్రుఁడవంచు నిన్ జలకమేయ న్వచ్చితే మంచిదే
గారమ్మా ధను పూని నీదయినశాస్త్రం బేను శిక్షించెదన్
శూరత్వంబులు మీకు యుంచు నజుఁ డెచ్చో ముద్ర గావించెనే
తేరా బ్రాహ్మణకూన లింకిటను గల్పింతు న్ననుం జూడుమా. —ఆ. ౬.

శా. ఔనా నీ వెలయాలనా యిటులు నీ వాదన్ బళా చాలుఁ బో
పో నవ్వే రవ రైన విన్న నిట నేర్పు ల్మాపఁగా వచ్చితో
నానాథుం డిదివిన్న యంతఁ దకు న్నాకు న్మహాహాని రా
దా నావ టిగులాంగి నామణికి న్యాయం బౌనె యీమార్గముల్. —ఆ. ౭.

మ. ఎలనాగా! తలయెత్తి చూడఁగదె నీ రెన్నారు నీ రేమికా
వలెనే యుంచవి యమ్మలక్క లట త్రోవన్ వేడ సీపైఁడిచా
యలచే మించునతంపు నావ అఁగయా నం చంటతన్ సిగ్గుచేఁ
దలవంచు న్మహికన్య వాఁగ లదె యాతం డెవ్వరంచు న్నగన్. —ఆ. ౮.

ఉ. ఓయిగుగాకుబోఁడి! కనవో వినవో యిదియేమి చెల్ల నీ
ప్రాయపుఁదోయజాక్షులెడఁబాయ రొకప్పుడు ప్రాణనాథులం
బ్రాయుట రిత్తఁబుత్తుగతె పల్కవె నీమది నన్న యట్టియూ
నాయకుఁ దెల్పవే త్రిదశనాయకుఁ గోరనఁ దెచ్చి కూర్చెదన్. —ఆ. ౯.

శా. సంభాభోగముఁగోరి యాగముల కర్థం బెల్ల వెచ్చించుటా
యంభోదమ్ములఁజూచి చెర్వు జల మాద్యంతంబు చల్లించుటల్
సంభోగేచ్ఛ జనించెనేని మఱి వేశ్యారత్నము ల్లేరొకో
సంభోగింపఁగరాదె కానరు జనుల్ జ్ఞానంబు సామాన్యమే. —ఆ. ౧౦.

దిట్టకవి—నారాయణకవి.

ఇతఁడాఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; కాశ్యపగోత్రుఁడు; పాపరాజకవి పుత్రుఁడు. ఇతఁడు రంగరాయచరిత్రము ప్రబంధముగఁజేసి దానిని కృష్ణామంద

లములోని నర్సారావుపేట జమీదారగు మల్రాజు రామారాయనింగారి కంకితము చేసెను. ఈగ్రంథము ౧౭౯౦ వ సంవత్సర ప్రాంతములయందు రచియింపఁబడినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ఈపుస్తకము ౧౭౫౭ వ సంవత్సరమున బొబ్బిలికోటవద్ద శ్రీరావు రంగారాయఁడుగారికి ఫ్రెంచిసేనానాయకుఁడగు బుస్సీగారితో నచ్చటి కేగిన పూసపాటి విజయరామరాజుగారికిని జరిగినయుద్ధము భారతయుద్ధమువలె వర్ణింపఁబడినది. బొబ్బిలికోటవద్ద జరిగిన యుద్ధక్రమమును బొబ్బిలిసంస్థాన చరిత్రము కథా సందర్భమున నిందు కొంత వివరించుచున్నాను.

బొబ్బిలిసంస్థానస్థాపకుఁ డయిన పెద్దారాయనింగారును విజయనగరరాజ్య సంస్థాపకుఁడయిన పూసపాటి తమ్మిరాజుగారివలెనే ౧౬౫౨ వ సంవత్సరమునందు శ్రీకాకుళపు సర్కారు ఫౌజుదారగు షెర్ మహమ్మదుఖాన్ యొక్క ప్రాపుచేత నక్కడకువచ్చెను. పెద్దారాయనింగారు మహాశూరుఁడయి గంగవారు యనుచోట జరిగినయుద్ధములో శత్రువుల సంహరించి షెర్ మహమ్మదుఖాన్ యొక్క పుత్రుని ప్రాణములు రక్షించినందున, షెర్ మహమ్మదాయనకు రాజాముహలుండా కవులునకిచ్చి రంగరావను బిరుదునిచ్చెను. రంగరావను బిరుదనామమునొందిన యీ పెద్దారాయనింగారు పద్మనాయకవంశజులయిన వెలమదొరలలోనివాఁడు. ఈయనయు వేంకటగిరి సంస్థానప్రభువులును పిఠాపురసంస్థానప్రభువులును ఏకవంశములోనివారే. రాజాముకు కౌలునకుఁ బుచ్చుకొన్నతరువాత పెద్దారాయనింగారు క్రొత్తగా నొకపేటను కోటను గట్టి దానికి తన యుపకర్తపేరిట బెబ్బులియని నామకరణము చేసెను. షేర్ మహమ్మదులోని „షెర్' అను పదమునకు బెబ్బులియని యర్థము. బెబ్బులి యనునదే కొంతకాలమునకు బొబ్బిలిగా మారినదఁట! అప్పటినుండియు క్షత్రియులయినవిజయనగరమువారికిని వెలమవారయిన బొబ్బిలివారికిని వైర మారంభమయ్యెనని చెప్పుదురు.

మన ప్రస్తుతచరిత్రారంభకాలమున ౧౭౫౩ వ సంవత్సరమునం దుత్తరసర్కారులు ఫ్రెంచివారి కియ్యఁబడఁగానే ఫ్రెంచిసేనాధ్యక్షుఁడగు బుస్సీదొరగారు రాజమహేంద్ర శ్రీకాకుళ సర్కారులను విజయనగర సంస్థానాధిపతులగు విజయరామరాజుగారికి కౌలునకిచ్చుట కంగీకరించెను; అట్లు జరగెనుపక్షమునఁ దనస్థితికి భంగము కలుగునని దూరాలోచనచేతఁ దెలిసికొన్నవాఁడయి యప్పటి బొబ్బిలి ప్రభువుగారగు రంగారావుగారు రాజ్యము ఫ్రెంచివారియధీనము కాకుండఁ జేయుటకయి యితరసంస్థానాధిపతులతోఁ జేరి కృషిచేసెను. ఈకృషికి శ్రీకాకుళపు నవాబగు జాఫరల్లీఖాన్ యొక్క ప్రోత్సాహముసహితము విశేషముగానుండెను తిరుగఁబడిన జమీదారుల నదిమి కప్పములు గొనుటకయి బుస్సీగారు ౧౭౫౭ వ సంవత్సరము

నవంబరు నెల ౧౮ వ తేదిని ౫౦౦ యూరపియనులతోను ౪౦౦౦ సిపాయీలతోను హైదరాబాదునుండి బైలుదేఱి డిసంబరు నెల ౧౯వ తేదీకి రాజమహేంద్రవరమువచ్చి చేరెను. విజయరామరాజుగారు పదివేల స్వసేనతోను, ఇతరరాజులతోను, వచ్చి యచట బుస్సీని చేరెను. తమదేశములోనుండి విజయనగర రాజ్యములోనికిఁ బాఱెడు కొండ కాలువలను మళ్ళించి బొబ్బిలి రంగరావుగారికాపులు తమభూములకుఁ బెట్టుకొన్నందునను, దేశస్వభావమునుబట్టి బొబ్బిలివారిని సాధించుట సుసాధ్యము కాకపోయినందునను, విజయరామరాజుగారు మనస్సులో బొబ్బిలిరంగారావుగారిపై ద్వేషమువహించి యాయనను శిక్షించుటకయి బుస్సీని తనయావచ్ఛక్తిని వినియోగించి బహువిధముల ప్రోత్సాహపఱిచి పురికొలిపెను. అందుమీఁద బుస్సీగారు బొబ్బిలిరాజ్యమును విడువవలసినదనియు, దానికి బదులుగా నధికమైశాల్యమును మూల్యమునుగల దేశ మియ్యఁబడుననియు, రంగారావుగారికి వ్రాసిరి. రంగారావుగారు పితృపితామహాగత మయిన బొబ్బిలిరాజ్యమును విడుచుట కంగీకరింపక పోవుటయేకాక తక్కిన సంస్థానాధిపతులతోడిపాటుగా రాజమహేంద్రవరమునకువచ్చి యాతనిని సందర్శింపకపోయెను. రాజమహేంద్రవరమున బుస్సీని దర్శించుటకయి విజయరామరాజుగారు మొదలగు సమస్త రాజులును వచ్చినప్పుడు రంగరావుగారు రాకుండుట లోనుగాఁగలకథను గవి యిట్లు చెప్పినాఁడు—

ఉ. రాజమహేంద్రపట్టణనిరాజదదూరతలంబున న్నను
తేజిత మైనగాతమ దీరటసీమను గోటిలింగవి
భ్రాజిత మైనయొక్కనవపాదపమంజులవిష్కుటస్థలిన్
రాజితలీలఁజేరె శిబిరంబు వసె న్వడియించె వేడుకన్.

* * * *

ఉ. కాపుణికత్వ మేర్పడ సికాకుళపుర్నగకారులోని నమీ
దారుల రామరాడ్వసుధావలయేశ్వరముఖ్యుల న్మహం
బారఁగఁ బిల్వఁబంపమని హైదరుజంగున కానతీయఁ ద
ద్వారుపచరిక్రమంబునను సత్వరుఁడై పిలిపించె వారలన్.

ఉ. పాయనివేడ్క విద్విషదపాయకరాయతబాహుశౌర్యులా
పాయకరాయఁడుం గిమిడిపట్టణపుంబృథివీశ్వరుండు నా
రాయణదేవుఁడున్ నరసరాజు మఱిం గొలుగొండ మన్నెపున్
రాయఁడు నాదిగాఁగలధరావరు లందఱు వచ్చి రత్తఱిన్.

గీ. ఉద్ధతులమయొక్క సందర్శనోత్సుకత్వ । మాత్రఁ జిట్టాడ నాడాడ నలరుమన్నె
దొరలు వచ్చిరమానుషద్రోహ ప్రసంగ । కలితుఁడగు రంగరాయఁడొక్కరుఁడు దక్క

సీ. నిజభుజాదండ నిర్నిద్రకోదండంబు గాండీవకార్ముకక్రమముఁ జూపఁ
జరమభాగస్ఫుటచ్ఛటులతూణీరముల్ కవదొనసొంపు సంఘటిలఁజేయ
నాసీరముఖరనానాశంఖికధ్వనుల్ దేవదత్తరవోద్వృత్తిఁ దెలుప
నూరెలఁ బరతెంచుజూలుమతీ తేజీలు ధవళాశ్వములమస్తు ప్రశస్తింపఁ
గలియుగార్జునుఁడౌ ననఘుఁడటంచుఁ । దను జగజ్జన మెన్న నద్ధతులమల్లి
వీక్షణాపేక్ష నేతెంచె విజయరామ । రాజరాజన్యలోకమార్తాండమూర్తి.

* * * *

చ. నలువదివేలకాల్బలము నాలుగువేలతురంగమంబులున్
నలువదియేఁబదేనుఁగు లనంతములై నశతఘ్నికాచయం
బులు నొకవేయిలొట్టియ లపూర్వవిభావిభవంబు దెల్పుచున్
గొలువ ఫరాసులెంటఁ గనుఁగోఁ జనుదెంచెను రాజతిత్వరన్.

ఇట్లీ కావ్యమునందు విజయరామరాజుగారు నలువదివేలకాల్బలముతో వచ్చినట్లు చెప్పఁబడినను, ఆయనవెంట నిజముగావచ్చినసేన పదివేలని చరిత్రకారుఁడైన యార్మ్ దొరగారు వ్రాసియున్నారు. ఇట్లుండఁగా రంగారావుగారియనుమతిమీఁదనే బుస్సీదొరగారు కొందఱు సిపాయిలను బొబ్బిలిరాజ్యముమీఁదుగా మఱియొకచోటికిఁ బోవుటకుఁ బంపిరి. విజయరామరాజుగారి తంత్రమువలననో రంగారావుగారి బుద్ధిపూర్వకమయిన యేర్పాటువలననో పంపబడిన సిపాయీలు త్రోవలో బొబ్బిలిభటులచే నెదిరింపఁబడి ముప్పదిప్రాణములను గోలుపోయి మరలి రావలసినవారైరి. ఈయవమానము విజయరామరాజుగారి ప్రోత్సాహమునకు తోడుపడఁగా, బుస్సీగారు రంగారావుగారిని శిక్షించి వారిని కుటుంబసహితముగా బొబ్బిలినుండి వెడలఁదోలుటకు నిశ్చయించుకొనెను. ఇన్నూట యేఁబది గుఱ్ఱపు రౌతులును నాలుగు ఫిరంగులును గల ౭౫౦ యూరపియనులతోను, విజయరామరాజుగారి భటులును సిపాయీలును గలిసిన ౧౧౦౦౦ స్వదేశీయపదాతి బలముతోను బుస్సీగారు బొబ్బిలికోటమీఁదికి దండు వెడలిరి. బొబ్బిలికోట యిన్నూరుగజముల వైశాల్యముగలిగి నలుచదరముగానుండెను. నాలుగుమూలలను నాలుగు గుండ్రనిబురుజు లుండెను. వెలుపలిగోడలయొత్తు ఇరువదియైదడుగులయినను, లోపలిబురుజులయొత్తు పండ్రెండడుగులే యుండెను. పయినిగోడలవెడల్పును పండ్రెండడుగులుండెను. ఇట్టి మట్టికోటయొద్దకుఁబోయి బుస్సీగారు తన సేనలను నాలుగుభాగములుచేసి యొక్కొక్కభాగమున కొక్కొక్క ఫిరంగినిచ్చి

నాలుగుభాగములను నాలుగు బురుజులను సాధింప నియమించెను. ౧౭౫౮ వ సంవత్సరము జనేవరు నెల ౨౪ వ తేదిని ప్రాతఃకాలముననే యుద్ధ మారంభమయినది. శత్రువులు కోట బురుజులమీఁద ఫిరంగులు కాల్ప నారంభింపఁగానే, కోట లోపలివా రగ్నిభయముచేత బురుజులమీఁది కప్పుతీసివేసిరి. ఉదయమున జాము ప్రొద్దెక్కువఱకు బురుజులగోడలలో విశేషభాగము కంతలుపడినవి. అప్పుడు శత్రువులయొక్క నాలుగుభాగములు నొక్కసారిగా నిచ్చెనలు గైకొని లగ్గలు పట్టుటకయి కోటగోడను సమీపించి గంటవఱకును బ్రయత్నించిరి కాని కోటను రక్షించుచున్న భటులయొక్క శౌర్యమువలన నొక్కరయినను కోటగోడమీఁది కెక్కలేకపోయిరి. కోటలోపలివారు స్త్రీలతోఁగూడ వేయింటికి లోపుగానే యుండిరఁట. కోటగోడల కెగఁబ్రాకఁ బ్రయత్నించినవారినేకులు గాయములతోఁ గ్రిందఁబడిరి. ఈయంశమును కవి యిట్లు వర్ణించుచున్నాఁడు—

ఉ. అగ్గపరాసుమండల మువగ్రతమై బిరుదు ల్వహించుచున్
లగ్గల కెక్కరా బురుజులం దగుచున్నకుమార సైన్యముల్
దగ్గలమైన కోపమున దొక్కుచు న్నరుమాడువీఁకఁ జే
నగ్గలికం దుపాకులఁ గిలార్చుచు నేయుచు గోయుచు న్వడిన్.

సీ. పాంసులురాఁ గాఁగి పారలునూరియు ముంచి గరగలవంచి యుక్కఱగఁజల్లి
జిగురుటంబలి వేఁడి జిగుపాఱజాఱఁగా గుండలకొలఁదిగాఁ గ్రుమ్మరించి
వసియార్చు దారుయంత్రసముత్కరంబులు మేను లుచ్చిచనంగ మీఁటివైచి
యొండొంటిఁదోడుగా గుంపియ గాదల గ్లాతిచేసి త్రుంపఁగా గుండ్లువొలపి
బిరుసులఁ దరల్చి క్రొంబాగల్లులయినపగొట్టములదాల్చి మొద్దిటెగములఁగ్రుచ్చి
చిచ్చుబుడ్లఁ గల్చి నిస్త్రింశతతులఁ బొడిచి పడఁద్రోచిరా సేనఁ గడిమితోడఁగ.

లగ్గలెక్కి కోటపట్టుటకు శక్యముకాకపోఁగా నంతట నాప్రయత్నమును మాని శత్రువులు వెనుకకు మరలి మరల కోటమీఁద ఫిరంగులను గాల్వ నారంభించిరి. అట్లు ప్రయోగింపఁబడిన ఫిరంగిగుండ్ల నొకచోటఁ గవి యీవిధముగా వర్ణించెను—

సీ. తట్టికోట యగల్చి దారుణోష్మలుగ్రమ్మ వంతదాయకుఁడాని ప్రాలునవియు
నిసుపతల్పుల ఘణిల్లునఁ దాఁకి పిఱిఁదికి రవళిమైవచ్చి పిట్టవియునవియు
ద్వారబంధపుఁగమ్మిదూఁటి యవ్వలికంట దునిసిపాఱఁగ నొడిడొల్లునవియు
గుతితప్పి పఱతెంచి కోటముంగలిహస్తినఖపుదుమ్ములరేఁచి నక్కనవియు
నగుచునొండెడ నెడయీకయుంటితూఁగి బంతులాడినపగిది గుభాల్గుభాలు
నినద భయదార్భటుల శతఘ్నిప్రయుక్త తాళఫలసన్నిభాయస గోళతతులు.

ఈఫిరంగిప్రేట్లచేత కోటగోడ మఱింత పడిపోయి శత్రువుల కెక్కువయానుకూల్యమును కలిగించినది. అయినను కోటగోడలు పగులుటచేత కోట కావలివారి ధైర్యకంచుకము పగులక వారిని మఱింత తెంపరులనుగాఁ జేసినది. కోటకావలిభటులు తమప్రాణముల కాశపడక తమగృహములనుకాపాడుకొను బెబ్బులులవలెఁ బోరాడిరి. ఫిరఁగి గుండ్లు చిత్తజల్లుగాఁ గురియుచున్నను వెనుకతీయక వీరభటులు శత్రువులు కోటగోడల నెగఁబ్రాఁకఁగానే యీఁటెలతోఁ గ్రుమ్మి క్రిందఁబడఁద్రోయవలెనన్న నిశ్చయముతో నిశ్చలులై కాలుగదల్పక బురుజులమీఁద నిలువఁబడిరి. ఆగ్నేయాస్త్రముల నపహసించెడు శతఘ్నికా ప్రయోగములముందఱ కేవల భుజవీర్య మేమి పనికివచ్చును? క్రిందనున్న సైనికులు గుఱిచూచి తుపాకులు కాల్చి బురుజులమీఁద నున్నవారి ననేకులను రూపుమాపిరి. స్వదేశసైనికులయందు దీవఱ కెన్నఁడు నేయుద్ధములోను గనియుండని యిటువంటి యసమాన ధైర్యసాహసముల కద్భుతపడి శత్రువులు సహితము పలుమాఱు వారి కభయప్రదానము చేసిరిగాని యావీరభటులు శత్రువుల వాక్యములను తిరస్కారపూర్వకముగా నిరాకరించి తమదేహములలోఁ బ్రాణము లుండఁగాఁ దమతావు విడువమని యక్కడనే సుస్థిరులై పర్వతములవలె నిలువఁబడిరి. అప్పటికి మధ్యాహ్నము రెండుగంట లయినను శత్రువులలో నొక్కఁడును కోటగోడ నెక్కలేకపోయిరి. అందుచేత శత్రువులు కొంతసేపు యుద్ధము నిలుపవలసినవారైరి. అప్పుడు రంగారావుగారు శత్రువులతోఁ బోరాడి గెలువఁ గలనన్న యాశ వదలుకొని తనవారిని బిలిచి యాలోచించి యంతఃపురస్త్రీలు శత్రులచేతులలోఁ బడి మానము గోలుపోకుండ కాపాడవలెనని నిశ్చయించి శిశుసహితముగా వారినందఱిని సంహరించుటకయి కొందఱిని నియమించెను. వారప్పుడే చేతులలో బాకులతోను బల్లెములతోను గదలిపోయి యంతఃపురము వాకిట గడ్డిరించి గృహముల కగ్నితగిలించి యాసంఘాత మరణమునుండి తప్పించుకొని ప్రాణములఁ దక్కించుకొనఁ బాఱుతెంచిన శిశువులను సహితము పుత్రులనక దయాపాత్రులనక క్రూరులై పొడిచి చంపిరి. ఈ దారుణకృత్యమును గవి యిట్లు చెప్పియున్నాఁడు—

క. చెలికాని వంశసంభవు। లలఘుతరస్థైర్య ననిచె నవరోధవధూ
కులకంఠనాళకృంతన। కలనాదారుణవిధానకరిరత నెఱపన్.

తే. అతఁడు నభిమానరక్షణార్థప్రచార। దారుణాకార సాహసౌద్ధత్యమమర
నంతిపురి కేగ మొగసె దిగంతరములు। ధరణి వడవడవడఁకె భూతలముబెగడె.

తే. రాయమణిరాణి తనకుమారాగ్రయాయి । నప్పుడ కొండొకదాదికి నప్పగించి
గోటవెడలించి బ్రతికించుకొమ్మటంచు । నట్లు గావించె నాదాయి యదలువోదమ.

* * * * *

క. ఘనశిశిరఖడ్గధారల । మొనకొని చెలికానివంశమూర్ధన్యుఁడు పెం
పున వడివడి నంతఃపుర । వనితాజనతాతిచిత్రవధ నడిపెన్.

తే. తక్కఁగల యట్టి యభిమానధనులు వెలమ । లొక్కనూతిఁ ద్రవాగ్నలోగ్రశస్త్ర
నిహతులై రంగనాథుసహితు లగుచుఁ । దత్త్వదారుణ మెంతని తలఁప వచ్చు.

దురభిమానజనితమైన వధూశిశుసంహారక్రూరకార్యము ముగియఁగానే ప్రాణములకు తెగించి వారందఱును మరల యుద్ధోత్సాహముతో వచ్చి తమస్థానముల నిలిచిరి. నాలుగుభాగములలో నొకభాగమునకు నాయకుఁడైన లాదొరగారు దూరమునుండి యగ్నిదాహమును జూచి లోపలి కావలిసేనలు పలుచఁగుట కనిపెట్టి యాలోపల లగ్గలు పట్టుటకయి మరలవచ్చెను. నిచ్చెనలతో పయికెక్కఁ బ్రయత్నించినవా రనేకులు నిహతులయి క్రిందఁ గూలుచు వచ్చినను కొందఱు క్రూరు లొక్కబురుజుపై నెక్కి నిలువఁగలిగిరి వారి వెంబడినె మఱి కొందఱును కోటగోడల కెగఁబ్రాకి బురుజు చేరిరి. రంగారావుగారు శత్రువులను బాఱఁద్రోలి యాబురుజు రక్షింపవలెనన్న యాశతో హతశేషులైన భటులతో వచ్చుచు నొకగుండుదెబ్బతో నేలఁగూలి వీరశయనము నొందెను. ఆయనపాటువలనఁ గలిగిన సక్రోధశోకోద్రేకముతో లోపలనున్న వీరభటబృందవర్గమంతయు పగదీర్చుకోవలెనన్న దృఢనిశ్చయముతో తక్కిన బురుజులను విడిచి యక్కడకు వచ్చిచేరెను. అంతట తక్కిన శత్రుసేనాభాగములు మూడును వరుసగ నాయాబురుజులను జేరి యరక్షితము లయియున్న యామూడుబురుజుల ననాయాసముగా సాధించి లోపలఁ బ్రవేశించెను. ఇట్లు లెక్కకు మిక్కిలిగా శత్రుసేనలు నానాముఖముల వచ్చి చుట్టుముట్టుచు లోపలనుండి కోటను సంరక్షించుచున్న వీరభటులలో నొక్కఁడైనను బాఱిపోవుటకుఁగాని శత్రువులకు లోఁబడి శరణుచొచ్చుటకుఁగాని ప్రయత్నింపలేదు ప్రతిభటుఁడును వీరరసము మూర్తీభవించినట్లు యుద్ధపాణియై శత్రువున కభిముఖముగా నడిచి శత్రువును పొడిచి తాను పడిపోవుచు వచ్చెను; గాయపడి భూమిమీఁద నొరిగినతరువాతసహితము ప్రాణములు బొందిలోనుండి వెడలువఱకును దనచేతిలోని ఖడ్గముతో దాపునకు వచ్చిన శత్రువును నఱకవలెనన్న ప్రయత్నమును మానలేదు. ఇది కావ్యమునందుఁ గవిచేసినవర్ణనముగాక యింగ్లీషుచరిత్రకారుఁడు వ్రాసిన సత్యాంశ మగుటచేత బొబ్బిలికోటలోని రణశూరులుచూపిన విచిత్రపౌరుష మత్యంతశ్లాఘాపాత్ర మయిన దనుటకు సందేహములేదు. ఇట్టి వీరవధ

కొంతసేపటి కెల్లను సంపూర్ణమయిపోయెను. కోటలో జరిగినప్రాణనాశనమునకుఁ గరిగినహృదయు లయినశత్రువులుసహితము జాలిపడుచు విచారించుచున్న యాసమయమునందు గుంపులోనుండి వృద్ధుఁ డొకఁ డొకబాలునిఁ జంకఁ బెట్టుకొని తిన్నఁగా లాదొర యున్నచోటికి వచ్చి "ఈశిశువు రంగారావు కుమారుఁడు. తండ్రి యభీష్టమునకు విరోధముగ నే నీబాలునిప్రాణములను గాపాడితిని" అని పలుకుచు, ఆసేనానాయకునకు బాలు నొప్పగించెను. లాదొర యప్పుడే యాబాలకుని బుస్సీదొర యొద్దకుఁ బంపఁగా, అతఁ డాశిశువును వృద్ధుని తనసేనానివేశమునం దుంచి యాదరించి యాశిశువుయొక్క సంరక్షణభారమును తాను వహించి శత్రుభయమువలన శిశువును గాపాడుట కయి తగినకావలివారిని నియమించి యప్పుడే యాశిశువును బొబ్బిలిరాజ్యమున కభిషిక్తునిఁ జేయుచు లేఖ్యములు వ్రాయించెను.

నాఁటిరాత్రియు మఱునాఁటిదినములు రెండును గాయములు తగిలినభటులయొక్క చికిత్సలు మొదలయినపనులతోఁ గడచెను. మూఁడవనాఁ డర్ధరాత్రమునందు విజయరామరాజుగా రుండినపటకుటీరములో గొప్పసంక్షోభ మొకటి పుట్టెను. రంగారావుగారు నిహతు లయినదినమునం దాయన నమ్మిన వీరభటులు నలుగురు కోటలో నేమూలనో దాఁగియుండి చీకటిపడినతరువాత కోట దాటిపోయి విజయరామరాజుగారిశిబిరముల వెనుక నున్నయడవిఁ జొచ్చి చేరువపొదలలో దాఁగియుండి సమయము నిరీక్షించుచు వా రక్కడ రెండుదినము లుండి మూఁడవనాఁటిరాత్రి స్కంధావారము సద్దడఁగినతరువాత నిశీథసమయమునందు వారిలో నిద్దఱు పొదలలో నుండి వెడలివచ్చి కావలివాండ్రను మోసపుచ్చి గూఢముగా విజయరామరాజుగారు నిద్రించుచుండిన పటకుటీరములో వెనుకవైపునుండి ప్రవేశించి యిద్దఱు నొక్కసారిగా తమబాకులతోఁ బొడిచి విజయరామరాజుగారి వక్షస్థలమును గంతలు చేసిరి. మొదటిపోటుతో మేలుకొని విజయరామరాజుగారు మూల్గఁగానే వెలుపలినుండి కావలిభటుఁడు వచ్చి తుపాకితో కాల్చెనుగాని గుఱితప్పిపోయెను. ఇంతలో నితరభటులును వచ్చి వెంటనే యాహంతకుల జంపి ముక్కముక్కలుగా నఱికివేసిరిగాని యీలోపలనే వారు విజయరామరాజుగారిని ముప్పదిరెండుచోట్లఁ బొడిచిరి. ఇట్లు విజయరామరాజుగారిని జంపి నతఁడు తాండ్రపాపయ్య యని కవి యిట్లు చెప్పియున్నాఁడు—

గీ. కదిసి పైఁబడి యొకకేల నదిమిపట్టి । వాఁడివాలున వక్షఃకవాటపాట
నంబుఁ గావించె నతనియానాభిహార । విదళితాంత్రవ్రజంబులు వెలికి నుఱుక.

* * * * *

మ. అహు డాంధ్రకులాభిమాననిధి యాహా రాజదేవేంద్ర నీ
విపులప్రాభవశక్తి నీనిఖిలపృథ్వీభారధారేయతా
నిపుణత్వంబును భాగ్యముల్ వృథ చనెన్ నీచేయదుశ్చేష్ట ని
ట్లుపభోగింపఁగనయ్యె నిట్టివెతయుం దుర్వృత్తి వర్తిల్లఁగన్

గీ. తాంధ్రపాపయ్యసలుపు ధార్త్యంబువలన। క్షత్రవర్యుండు పులివాతికందయయ్యె
ననెడు రోదపుట్టె నంత నయ్యవనినాథు। బలగు లార్తరవంబునఁగలయ బర్వె.

సీ. తనచావు సర్వసిద్ధంబుగా మదిఁ గోరి సాహసకృత్యకిచ్చై చన్నవానిఁ
దనయేలిక విరోధిదర్పంబుమాపుట పరమార్థమని యెంచుచుండువానిఁ
దనపెంచినట్టిబన్నగుల కికార్యంబు ఫలరూపమని యార్తిఁ దలఁచువానిఁ
దనకులస్వాములందఱు మెచ్చుకొన నోర్చి పగదీర్చుకొన్న సంభ్రమమువానిఁ
దాంధ్రకులజుని బొదివిరి దారుణముగ। ఘోరయుద్ధంబుసలిపి యావీరవర్యుఁ
జెమిమై చిరి కతివని స్త్రీ శరేతుల। నతనిసహచరయుగళసంగతముగాఁగ.

ఇట్లు మొదటవచ్చిన యుద్ధములో దమ ప్రాణములనిచ్చి సాధింపలేకపోయిన పక్షమున, పొదలలో దాఁగియుండిన తక్కిన యుద్ధవీరులు వచ్చి విజయరామరాజుగారి ప్రాణములుగొని తమస్వామిఋణము తీర్చుకొనుట' శపథము చేసికొనిరఁట! విజయరామరాజుగారు భృత్యులకైదండగొనక నడువలేనంత స్థూలకాయులని చరిత్రకారుఁడు వ్రాయుచున్నాఁడు. యుద్ధములోఁ బాఱము పడ్డించుకొన్న రంగారావుగారితమ్ముఁడు వెంగళ్రావుగారు భద్రాచలమునకు పాఱిపోయి, ఆనందరాజుగారు బందరు వెళ్ళియున్నప్పుడు ౧౭౫౬వ సంవత్సరమున మరలవచ్చి తనకుటుంబమునెడలవిశ్వాసముగల తొంటిసేనను గూర్చుకొని రాజాము కోటను స్వాధీనము చేసికొనెను. వెంగళ్రావుగారు మూఁడుసంవత్సరములు ప్రభుత్వముచేసి మృతినొందఁగా, ఇంతకుముం దొక వృద్ధునిచే ప్రాణరక్షణము చేయఁబడినట్లు చెప్పఁబడిన గోపాలవేంకటరావుగారను చిన్న రంగారావుగారు రాజ్యమునకువచ్చి నాలుగుసంవత్సరములు పాలనము చేసిన తరువాత ౧౭౬౬వ సంవత్సరమున సీతారామరాజుగా రాయనను చెఱసాలలోఁ బెట్టించిరి. ఆయన ౧౭౯౦వ సంవత్సరమునందందుండి తప్పించుకొని నిజాము రాజ్యమునకు పాఱిపోఁగా, ౧౭౯౪వ సంవత్సరమునం దింగ్లీషువా రాయనను బిలిపించి పూర్వులబొబ్బిలిరాజ్యమంతయు మరల నిచ్చిరి.

ఈనారాయణకవియొక్క కవిత్వమునందు లక్షణదోషములు కొన్ని యందందుఁ గానఁబడుచున్నను కవనము రసవంతమయినది. ఈప్రబంధమునందు వీరరస మించుమించుగా భారతమునఁ దిక్కన సోమయాజిచే వర్ణింపఁబడినట్లు వర్ణింపఁబడెనది,

అత్తలూరి - పాపకవి.

ఈకవి చెన్నబసవపురాణ మనునయిదాశ్వాసముల పద్యకావ్యమును రచియించి మాపూర్వులలో నొకరయిన కందుకూరి యమృతలింగము గారి కంకితము చేసెను. మా పూర్వులు మహమ్మదీయ ప్రభుత్వములో "దేశపాండ్యా" లయి ఘనతనుబొంది పెక్కు కావ్యములను కృతులనంది కవుల నాదరించియున్నారు. పూర్వము కృతిపతు లయిన వారిని గూర్చిన కొన్ని పద్యముల నీపుస్తకమునుండి యిం దుదాహరించుచున్నాను.

ఉ. ఆతతకీర్తికై కువలయాశ్వచరిత్రకృతిన్ గ్రహించి ప్ర
స్ఫీతము లైన కొత్తపలి యేలెటిపా డనునగ్రహారముల్
ఖ్యాతిగఁ జేసి బంధులకు గ్రాససమృద్ధు లొసంగి శాంభవ
వ్రాతము కోర్కు లిచ్చి విధవంబున మల్లనమంత్రి వర్ధిలెన్.

కందుకూరి మల్లికార్జునమంత్రి కువలయాశ్వచరిత్రము కృతినందినతరువాత

సీ. మహితపంచాక్షరీమాహాత్మ్యమును గృతియంది త్రైలోక్యవిఖ్యాతిఁ గాంచె
నతిభక్తి శ్రీశైలమందు మానులు మెచ్చ సంవత్సరము నివాసంబు చేసె
నిష్ఠాగరిష్ఠుడై నేఁడునాఁ డనక యసంఖ్యమాహేశ్వరార్చన మొనర్చె
హితుల రక్షించి యహితుల శిక్షించి భూపతుల వశ్యులఁ జేసి చతురుఁ డయ్యె
నితని కెనయైనమంత్రులీక్షితితలమునఁ గలరె యని సర్వజనములుఁ బలుక నెగడె
గందుకూర్ మల్లికార్జుననందనుండు సంగరగుహుండు వీరేశలింగవిభుఁడు.

వీరేశలింగమంత్రి పంచాక్షరీమహాత్మ్యము కృతినందెను. అటుతరువాత

సీ. నారదప్రభమించి నారదప్రభ నెంచి యమరీనకీర్తిదానములవాఁడు
చిత్రభానునిమీఱి చిత్రభానునిగేరి పరఁగుశుచిప్రతాపములవాఁడు
భీముపేర్మిఁ గెల్చి భీముపేర్మినగల్చి వలలితభూతిసత్వములవాఁడు
ధర్మగర్వముఁ ద్రోచి ధర్మగర్వముఁ బాచి తగుశివభక్తిసత్యములవాఁడు
జగతిఁ జెలువొందె నుదయాస్తశైలసేతు శీతనగమధ్యరాట్సభాసీనవిబుధ
వినుతసుగుణుఁడు మల్లికార్జునసుతుండు మహితధృతిశాలిబసవరాణ్మంత్రిమౌళి.

క. ఘనముగ నైతమపూడియు మిసుమించిలిపాడు సిరులు మించఁగ నొసం
గెను గురుచరివరులకు బస వనితో నెనయైనమంత్రి వసుభంగలఁడే.

క. తనమేనయల్లుఁ డావృతి వినయుం డగుబుద్ధిరాజు వీరనచేతన్
గొనె సత్యవతీపరిణయ మనుకృతి శ్రీబసవమంత్రి యతిసంప్రీతిన్.

కందుకూరి బసవరాజుగారు సత్యవతీపరిణయమును గృతినందిరి. అటుపిమ్మటఁ గందు

కూరి యమృతలింగముగారి చెన్నబసవపురాణమును గృతినందిరి. కృతిపతియొక్క పెదతండ్రియైన సాళువపతి

గీ. సుగుణు లగుమల్లికార్జునసుతులలోన । నాలుగవనందనుం డగుసాళువపతి
సంతతాప్తీయహృదయపద్మాంతరాళ । సంచరత్సాళువపతి ప్రశస్తిగాంచె.

శా. ఢిల్లీనాయకుచేత దంతిహయశాటీముఖ్యవస్తువ్రజం
బెల్లం గైకొని కాశికాప్రముఖగౌరీశావనుల్ గాంచి ని
త్యోల్లాసంబున శంకరార్చనలు దివ్యస్థైర్యం గావించి సం
ఫుల్లాంభోరుహలోచనామదనుఁడై పుష్పప్రథ న్వర్ధిలెన్.

అని ఢిల్లీనాయకునిచేత బహుమానము లందినట్లు చెప్పఁబడియుండుటచేతను, ఢిల్లీ రాజ్యము నశించి నూఱుసంవత్సరములకంటె నధికకాల మగుటచేతను, కృతిపతియు కృతికర్తయు నుండినకాలము మూఱుసంవత్సరములకుఁ బూర్వమని చెప్పవచ్చును. ఈ గ్రంథమునకుఁ గథానాయకుఁడయిన చెన్నబసవన్న వీరశైవమతమును స్థాపించి కళ్యాణ నగరమునందు బిజ్జలరాజునకు మంత్రియైయుండి యాతంవర్ధించిన బసవేశ్వరునకు మేనల్లుఁడు. బసవేశ్వరుఁడు తన యధికారబలముచేత శైవమతమును వ్యాపింపఁ జేసినను చెన్నబసవన్నయే యధికమతాభినివేశముకలవాఁడయి మతవ్యాపనమునకు ముఖ్యకారకుఁడయి యుండినవాఁడు. బసవేశ్వరుఁడు శ్రీశైలమునకు సమీపముననున్న యొక గ్రామములో బ్రాహ్మణదంపతులకుఁ బుట్టి యుపనయన సంస్కారము చేసికొనక శివభక్తుఁడయి లింగమును కట్టుకొనెడి యాచారమును మొదట నేర్పఱిచెను. ఈచెన్న బసవపురాణములో నక్కడక్కడ లక్షణవిరుద్ధము లయిన ప్రయోగములు కానఁబడుచున్నను, కవి మిక్కిలి ప్రౌఢుఁడయి హృద్యముగా పద్యరచనను జేసి యున్నాఁడు. కవితాత యక్కరాజు; తండ్రి శ్రీగిరిమంత్రి ఈతనిది కౌశికగోత్రము. చెన్నబసవపురాణములోని కొన్ని పద్యము లిందుదాహరింపఁబడుచున్నవి:—

చ. కనుఁగవఁ గెంపునింప నలుకన్ బసవేశునిఁ జూచి బిజ్జలుం
డనియెఁ బ్రధానశేఖరుఁడవై నుతిగాంచుట వన్నె కెక్కె యి
ట్లనుచితవృత్తికిం దగిలి యగ్రజ చీఁకటితప్పు సైపఁగూ
డునె కులశీలమానములు డొంకిచనన్ ధరణీతలంబునన్.—ఆ. ౧

ఉ. ఎక్కడినుండివచ్చెనొకొ యీముదిజంగము వానిమాయలోఁ
జిక్కి గరాలనుండి యొకచీమకుఁ బోవఁగనీక దాఁచు నా
చక్కనిపిండి నగ్గిమి సర్వముఁ బెట్టఁగఁబంచె నింక నే
నెక్కరణి న్వసింతు మరలెత్తి వ్యయం బొనరించువీనితోన్.—ఆ. ౨

మ. ఇతఁడా శ్రీగిరిమల్లికార్జునుఁడు సామీ లెస్సబాగాయె నీ
మతిలో నేమితలంచి శైవ మని సంభావించి కాన్పింపఁ జూ
చితి నే వెట్టిరిగాను వేలు పని దక్షింపంగ నాతోడనా
చతురత్వంబులు చాలు దేవ నిఁక దాఁచంబోక కాన్పింపవే. — ఆ. 3.

చ. అతులనదీప్రవాహమున నాడది యీడది రెండుకాష్ఠముల్
జతపడి కొంతద వ్వరిగి అంక తటాలున నడ్డమైన నా
జత విడి యొక్క టేగ నటుసాగక యొక్కటి నిల్వఁ గావునన్
వెత కుడువంగ నేల నను వీడె నతండని నెమ్మనంబునన్. — ఆ. 4.

ఉ. నిద్దురలేచి యాఘనుఁడు నీలగిరుల్ స్మరియించు వేళ నా
పెద్దయు సంచరించుసడివీనుల సోఁకిన నావుదూడయో
యొద్దా యటంచుఁ దాసియని యేడ్తెఱ మున్మునుఁబల్క నాఁడె నీ
ప్రొద్దుటి కబ్బె నాకు గురుబోధితమంత్ర మటంచు నాత్మలోన్. — ఆ. 5.

కస్తూరి - రంగకవి.

ఈకవి లక్షణచూడామణి యను నామాంతరముగల రంగరాట్ఛందస్సును రచి యించుటయేకాక సాంబనిఘంటువు కృష్ణార్జునసంవాద మనెడియైదాశ్వాసముల కావ్య మునుగూడ రచియించెను. ఇతఁ డార్వేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; ఈతనితండ్రి వేంకట కృష్ణయామాత్యుఁడు; తల్లి కామాక్షమ్మ. ఇతఁడు 1750వ సంవత్సరప్రాంతములయందు తంజావూరిసంస్థానమం దుండినవాఁడు. శంకరవిజయమును రచియించిన యాంధ్ర కాళిదాసు తా నీకవికి శిష్యుఁడయినట్టు తన గ్రంథమునందు వ్రాసికొనియున్నాఁడు. కస్తూరిరంగకవి రచితమైన రంగరాట్ఛందములో ననేకాలభ్యగ్రంథములనుండి పెక్కు పద్యములు లక్ష్యములుగాఁ జూపఁబడియున్నవి. ఆయాకవులకు కర్తృత్వమారోపింపఁ బడిన యాగ్రంథములు కొన్ని యెంతవఱకు సత్యమైనవో యింకను విచారింపవలసి యున్నది. ఇతఁడు మంచికవి. ఈతని కవిత్వనైపుణిని దెలుపుటకయి కృష్ణార్జునసం వాదములో నొక్కొక్క యాశ్వాసమునుండి యొక్కొక్క పద్యము నిందుదాహరించు చున్నాను—

ఉ. తమ్ములవ్రాలి పుష్పరసధారలుగ్రోలి సుగంధగంధవా
హమ్ములఁ గ్రాలి తేనియలయుంచపుబాఁకలఁదేలి పువ్వుజొం

పద్మములసోలి కింశుకసుమమ్ముల వ్రేలి ప్రియాళిసేలి జుం
ఝుమ్మని క్రమ్మి తుమ్మెదలు చొప్పడుచున్నవి కాననంబునన్.—ఆ. ౧.

ఉ. హా విధి యెంత చేసె నహహా యిపు డెంతటిమాట వింటి నా
హా విపరీతదుర్దశల నందితి హా యిఁక మీఁద నన్ను సం
భావనచేసి ప్రోవఁగలవా రెవరం చని యాగయందు నెం
తే వెతఁ జెంది కన్నుఁగవ నీ రొలుకం బలవించి వెండియున్.—ఆ. ౨.

మ. అతివ ల్గాండవులు వద్దఁ జేర యిదియే స్వప్నా మహారాజు గా
సుకుఁ దం దుండఁగ సారెసారెకు నిటుల్ శోకించుట ల్తీకు సం
గతి కాదమ్మ సహించవమ్మ గయనం గాంతేయు లెల్లన్నయో
న్నతిఁ దక్షించిరి నమ్మవమ్మ యని నానారీతులం దెల్పుచున్.—ఆ ౩.

శా. యుష్మత్సాంద్రచమూసమూహభుజగర్వోగ్రాంధకారంబునన్
గ్రీష్మోద్యత్సమయప్రచండకరసంకీర్ణార్కసంకాశమ
దీభ్యాస్త్రంబుల జేసి మాన్చి తుది నీబీరంబు వాకించెదన్
భీష్మాచార్య యొకింత నిల్వుమని గంభీరాట్టహాసోగ్రుఁడై.—ఆ ౪.

చ. తరణి సుధాకరుల్ గతులు తప్పఁ గులాచలము ల్వడంక ది
క్కరులు చలింప సర్వసురకాండము లంబరవీధి భీతిచే
నొరగఁ బయోధు లింకఁగ మహోద్ధతి మంటలు గ్రక్కుకొంచుఁ దీ
వనముగఁ గ్రీడిపై ఘనవైష్ణవసాయక మేగుదెంచినన్.—ఆ ౫.

ఆలూరి - కుప్పనకవి.

ఈకవి యానందగిరికృతియైన శంకరవిజయము నాలాశ్వాసముల పద్యకావ్యముగా రచియించెను. ఇతఁడు వైదికబ్రాహ్మణుఁడు; వేంకటగిరిపౌత్రుఁడు; వేంకటేశ్వరార్యునకును నరసమాంబకును పుత్రుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; కాశ్యపగోత్రుఁడు.

క. ఘనుఁ డగుతుళజేంద్రుఁడు దయ। తనరఁగ నీ కాంధ్రకాళిదాసాభిధ ము
న్ననగా నొసంగెనఁట నీ। యనుపమసాహిత్యమున కహా యెన గలదే ?

అని కవి తనకు తంజావూరుమహారాజగు తుళజేంద్రుఁ డాంధ్రకాళిదాసను బిరుదిచ్చినట్లుచెప్పుకొనియున్నాఁడు. ఈతుళజేంద్రమహారాజు ప్రతాపసింహమహారాజు పుత్రుఁడు. క్రీస్తుశకము ౧౭౮౦వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౭౬౫ వ సంవత్సరము

వలకును తండ్రి రాజ్యమునుచేసి మృతినొందఁగా, తుళజేంద్రు డీకడపటి సంవత్సరమున సింహాసనమెక్కి ౧౭౮౭వ సంవత్సరమునందు మృతినొందెను. ఈమహారాష్ట్ర ప్రభువుచేత నాంధ్రకాళిదాసబిరుదాభిదాన మందిన మనకవి నూఱు నూటయిరవది సంవత్సరములక్రిందట నుండినవాఁడు. ఇతఁడు చెన్నపట్టణములో నుండిన నియోగుల ప్రార్థనమీఁదఁ బానీశంకరవిజయమును దెనిఁగించినట్లుకవి యిట్లు వ్రాయుచున్నాఁడు-

సీ. శ్రీపార్వతీశలక్ష్మీశసేవాసముపార్జితమహనీయభాగ్యయుతులు
ఘటనాఘటనసముత్కటమనీషాలిచమత్క్రియాధోరణీమంజుమతులు
నతులితసామదానాద్యుపాయైకవిచక్షణాక్షీణశాశ్వతచతురులు
హితపురోహితనిజాశ్రితబాంధవావనామానసస్తుత్యాన్నదానరతులు
కలితయజనాదిమహితషట్కర్మనిరతు । లగణితజగన్నుతాద్భుతసుగుణతతులు
సాంగలౌకికవైదికాచారభృతులు । చతుర చెన్నపురీ చరత్సచివతతులు

* * * *

క. నను శ్రీనృసింహపాదా । బ్జనజనితలసత్కవిత్వచాతుర్యగుణా
ఢ్యుని సాంధ్రకాళిదాసా । ఖ్యునిఁ బిల్వఁగఁ బంచి పల్కి రున్నతకరుణన్.

సీ. లీలఁ బంచనదీస్థలీపురాణము తెలిఁగించితి వారూఢకీర్తిమెఱయఁ
బరఁగు రామాయణభాగవతంబులు యక్షగానముచేసి తద్భక్తసుగిఁ
గరమొప్ప పరమభాగవతచరిత్రయన్ కృతి యొనరించి తున్నతి దలిర్పఁ
దలిపొందు నిందుమతీపరిణయనామకృతి రచియించితి వతులగరిమ
గురుతరోజ్జ్వలసరణితో సురకథాను । ధారసాభిధకావ్య ముదారఫణితి
గా రచించితి వెనతెనిగద్యపద్య । తతుల లెక్కింపఁదరమె త్వత్కృతులు జగతి.

* * * *

వ. కావున జగద్గురుండై విశేషించి మనకు గురుండైన యాచార్యునివిజయంబు ......నొనరించి మాకందఱికి నత్యానందం బొనఁగూర్పుమని యాశీర్వచన రూపంబుగా నిర్దేశించి పలికి యనేకరీతుల సత్కరించిన..................

సీ. కార్యఖడ్గకవిత్వకరణికచాతురి యిలఁ బకీప మీయిండ్లబిరుదు
సలలితయజనాదిషట్కర్మనిరతులు ఖ్యాతిరంజిల్లు మీజాతిబిరుదు
ధైర్యదాతృత్వౌచితజ్ఞతాదిగుణైకసరణి మీసాంగత్యసహజబిరుద
మనుగతంబగు పాలనానూనచాతుర్య మమరుమీభవ్యగోత్రములబిరుద
మట్టిమీరలు నాపట్ల నతులకృపను । గురువిజయమిట్లు తెలిఁగింపఁగోరుకొనుటఁ
గలిగె నిలమీఁద యోగంబునిలువరముగ । సారెకునియోగి మెంతని సన్నుతింతు?

యముపద్యములలోఁ జెప్పఁబడినదానినిబట్టి కవి యీశంకరవిజయమునుగాక యాంధ్రకృతులను మఱియుఁ బెక్కింటిని రచించినట్టు కనుపట్టుచున్నది. రంగరాట్ఛందస్సును రచించిన కస్తూరి రంగకవి తనకు విద్యాగురు వయినట్టు చెప్పి కవి గ్రంథాదియం దాతని నిట్లు స్తుతించియున్నాఁడు—

సీ. భారతి కేవిప్రవర్యునిజిహ్వ నిత్యముగ వసించునాస్థానవాటి
వాణీవధూటి కేవ్వానివచఃప్రౌఢిమలు ధరియించినట్టిముత్యములచాలు
శారద కేసుధీస్వామి చేతోవీథి యమరినరత్నసింహాసనంబు
పలుకులవెలఁది కేభాగ్యశాలిగృహంబు నెట్టుగా వసియించుపుట్టినిల్లు
నలువచెలువకు నెవ్వఁ డెన్నఁదగుపుత్త్రుఁ డట్టికస్తూరిరంగార్యు నచలధైర్యు
నార్యనుతచర్యు మద్గురువర్యు నెంచి ప్రణుతిగావింతుఁ బలుమాఱుఁ బ్రస్తుతింతు.

మొత్తముమీఁద నీయాంధ్రకాళిదాసునికవనము సరసమైనదని చెప్పవచ్చును. శంకరవిజయములోని కొన్నిపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

శా. ప్రామర్ష్యం బగుతావకీనకథితప్రఖ్యాతసంశుద్ధవే
దాచారంబులు మాని తప్తతనులై యాయాకుచిహ్నంబులన్
వైచిత్ర్యంబగఁ గాల్చి విప్రముఖులౌ వారెల్ల నత్యంతమి
థ్యాచారంబున సంచరించెదరు నిర్వాహ్యూథులై యీశ్వరా.—ఆ. ౧.

చ. అనయము నైజధర్మములయందుఁ జలింపక మిత్త్రశత్త్రుభా
వముల స్వపక్షమునుఁ బరపక్షమటంచుఁ దలంప కెంతయున్
ఘనసమబుద్ధి మీఱఁ గలఁగంగనీక కెవ్వరి నొవ్వనేయకే
పనుపడి స్వస్థచిత్తుఁ డగువాఁ డుసుమీ హరిభక్తుఁ డెంతయున్.—ఆ. ౩.

మ. నను నీభక్తుఁ డటంచు నెంచి కల విజ్ఞానంబుగా నిట్లొన
ర్చిన యజ్ఞానుల నేమిపల్కనిఁక నీచిత్తంబు నాభాగ్య మో
యనుకంపానిధి నిన్ను నమ్మితిని నెయ్యం బొప్ప నీవేళ నీ
యనలార్త్తిం దొలఁగించి ప్రోవుము నృసింహా దీనకల్పద్రుమా.—ఆ. ౬.

సంగళి-ఎల్లనార్యుఁడు.

ఈకవి సర్వేశ్వరమాహాత్మ్య మను నామాంతరముగల తోభ్యచరిత్రమును రచియించెను. తోభ్యచరిత్రము నాలుగాశ్వాసములు గలచిన్నప్రబంధము. “ఇది శ్రీమ

దివ్యటూరి శంభునారాధ్య సద్గురుప్రసాదలబ్ధాష్టవిధకవిత్వప్రవీణ" అని గద్యము నందు వ్రాసికొనుటచేతను,

సీ. భక్తిమై రేణుకప్రమథోత్తము నుతించి మాయదేవాహ్వయుమహిమ పొగడి
చెలఁగి యథావాక్యముల నన్నయగారి భజియించి మ్రొక్కెడి పాలకుర్కి
సోమన్నగారిఁ బ్రస్తుతిచేసి ప్రియమంది శివదేవముఖనవకవుల నెంచి
గణపతిదేవుని ఘనతసన్నుతిచేసి వేమనఁ గీర్తించి విమలమతిని
వ్యాసవాల్మీకికాళిదాసాదిఘనుల। నన్నపార్యునిఁ దిక్కనయజ్వ నెఱ్ఱ
ప్రెగడ ధూర్జటిఁ బోతన భీమకవిని। జెలఁగి శ్రీనాథముఖకవిశ్రేణిఁ దలఁచి.

అని శివభక్తులను ముఖ్యముగా నుతించి యుండుటచేతను, ఈకవి శైవుఁడయిన నియోగి బ్రాహ్మణుఁడని యూహింపఁదగియున్నాఁడు. ఇతఁడు క్రైస్తవుఁడుగాక శైవబ్రాహ్మణుఁడే యైనపక్షమున, క్రైస్తవమతగ్రంథ మేల చేసెనో తెలియరాకున్నది. ఇతఁడు క్రైస్తవమతావలంబనముచేతఁగాని, ధనాపేక్షచేతఁగాని యీగ్రంథమును రచించి యుండును. కవి భారద్వాజగోత్రుఁడు; పింగళి నాగయామాత్యపుత్రుఁడు. ఇతఁడు కృష్ణామండలములోని కొండవీటిసీమయం దుండిన నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. ఈకవి తమ్మ రాయపరెడ్డి ప్రేరణముచేత నీగ్రంథమును రచియించెను. ఈసందర్భమునఁ గవి కృత్యాదిని వ్రాసినపద్యములఁ గొన్నిటి నిం దుదాహరించుచున్నాను—

చ. తనర విదర్భసీమ కవతంస మనందగుకొండవీటి కిం
ద్రునిదస రాజ్యలక్ష్మికి నిరూఢనివాస మసంగ భక్తవా
దనుపుర మొప్పు నుర్వరను హాగమణిస్థితిఁ బొల్చి సజ్జగల్
ధనకనకాంబరామలపదావిభవోన్నతిఁ జెంది వర్ధిలన్.

వ. ఆపట్టణంబున కధీశ్వరుండు.

సీ. తనకీర్తికామినుల్ దశదిశాభాగరంగస్థలంబుల నాట్యగతులు నెఱపఁ
దనశౌర్యవహ్ని దుర్దమభయంకరశత్రునగరీశ్వరాటవుల్ దరికొనంగఁ
దనదానధారానితంబినీరత్నము లబ్ధినాయకులతో నసఁగి పెనఁగఁ
దనకరుణాగసఘనతరాపద మఖిలార్థిదారిద్ర్యమయంబు లడఁప
ఘనతఁ జెన్నొందుజగనొబ్బగండబిరుద। భూమణుఁడుతుమ్మవంశాబ్ధిపూర్ణచంద్రుఁ
డలఘుచరితుఁ డనంతాధిపాత్మజుండు। రమ్యరుచిహేళి రాయపరెడ్డిమౌళి.

వ. ఒక్కనాఁ డమాత్యపురోహితవిద్వత్కవీంద్రతార్కికమీమాంసికవందిమాగధ సుహృద్బంధుసేనాధీశ్వరసహితంబుగా నాస్థానమంటపంబున గీతవాద్యనృత్య వినోదలీలాకౌతూహలమ్మానసుండై యుచితాసనంబున సుఖాసీనుండై

గీ. అనుఁగుఁదమ్ముఁడు పాపన్న వినయగరిమ । నాత్మధర్మప్రవర్తన ననుకరింపఁ
బరఁగ ధరమంత్రిపౌత్త్రిపాకనార్యుఁ । డెలమివిద్యాప్రసంగముల్సలుపుచుండ.

మ. నను శ్రీమద్గురుచిక్కశిక్షణమహాసంధానుసంధానపా
వనకారుణ్యకటాక్షలబ్ధవరగీర్వాణాంధ్రభాషాకవి
త్వనిరోష్ఠ్యక్రమచిత్రలక్షణచమత్కారప్రబంధాళుక
ల్పనన్ బెంగలి యెల్లనార్యమణిఁ బిల్వంబంచి పల్కెం గృపన్.

చ. ప్రణుతయశోవిశాలుఁడవు భాసురశబ్దనిగుంభనాదిల
క్షణములఁ జిత్రవైఖరుల సర్వనృపాలసభాంతరంబులన్
గణుతికి నెక్కినీకవితఁ గర్ణరసాయన మౌచు నిప్పుడీ
గణకవితానమందు నలిగారఁగ మించితి వెంచిచూడఁగన్.

* * * *

శా. కొండారెడ్డిఘనుండు నొ ప్పపటిమన్ గొట్టె న్నరాతీల ను
ద్దండుం దన్న యుపేంద్రు నూపసుకవీంద్రశ్రేణిఁ బ్రోచున్ సిరుల్
గింకన్ దామెర వేంకటాద్రివిభుఁడు మన్నించెంగఁ బామూరులో
నుండు న్నిన్న బహూకృతిప్రసంగలఁ జేయుద్యత్కృతిశ్రేష్ఠతన్

వ. ......యున్న మజ్జనకాగ్రజుండును గొండారెడ్డికి జనకుండును నగునోబళరెడ్డి
భూకాంతునకుం దదీయాచార్యుం డగుసంజీవనాథస్వామి పరాపరవిజ్ఞానమా
ర్గోపదేశప్రసంగవశంబున నిత్యం బైనసత్యాధ్యయనవిధానప్రవర్తకుం డైన
తోభ్యుండను లోకైకమహాపురుషునిదివ్యచరిత్రంబు గలసర్వేశ్వరమాహాత్మ్యం
బు చిత్రంబుగా ముఖవచనంబులం దేటపఱిచి సంక్షేపరూపంబైనవాక్యగ్రంథం
బొనరిగా దీనిం బరికించి సర్వేశ్వరున కంకితంబుగాఁ దెనుంగున మృదువచన
రచనాగౌరవం బేర్పడఁ బ్రబంధంబుగా నిర్మింపవలయు...............

పము దానిబట్టి యీకవి యంతకుమున్న వచనకావ్యముగా రచియింపఁబడినదానిని బట్టి యీపద్యకావ్యము రచించినట్లు తెలియవచ్చుటయేకాక యితఁడు దామెర వేంకటాద్రిప్రభుకాలములో నుండినట్టుకూడ స్పష్ట మగుచున్నది. బహులాశ్వచరిత్రమును రచియించిన దామెర వేంకటాద్రిప్రభుఁడు పదునేడవశతాబ్దారంభమున నుండినవాఁడు. ఇతఁ డతఁడుగాక యాతనిమనుమఁ డయ్యెను, కవి పదునేడవశతాబ్దమధ్యమునం దున్న ట్లేర్పడుచున్నది. దీనిబట్టి మాకుఁగా నీతోభ్యచరిత్రము వేదాంతరసాయనమునకంటెఁ బూర్వమున రచియింపఁబడినట్లు కానఁబడుచున్నది. ఈకవి కవిత్వము మృదుమధురపాకము గలదయి హృద్యముగా నున్నది. కవనపటిమ తెల్లి

యుట కవి తోభ్యచరిత్రమునుండి కొన్ని పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను.—

మ. ఇల కంపించినఁ దారకల్ చెదరఁగా హేమాచలం బెంతయున్
దలక్రిందై నను భానుఁ డస్తగిరిమీఁదం బొడిచినన్ దిగ్గజా
వలి యల్లాడిన వార్ధు లింకిన మనోవాక్కాయకర్మంబులన్
బలుకం బోనఁ దసత్య మెన్నటికి మానం డాత్మధర్మస్థితిన్.—ఆ. ౧.

మ. అకటా చేరెడుకూలిబియ్యమునకై యత్యంతనిత్యాన్నదా
నకళావైభవలక్ష్మికిన్ నిలయమౌ నాచల్లిహస్తాబ్జ మిం
తకృశీభావము నొంది క్రిందుపడఁగా నాగుండె యెంతే వికా
వికలై వ్రీలక నిల్చియుండెఁ గఠినోర్వీభృద్గ్రావపాషాణమై—ఆ. ౨

ఉ. బాలుఁడు వీని నింతకును బాముల నొందఁగనీక పెంచితిన్
దాళఁగఁజాలఁ డాఁకలికి దప్పికి వేళ యతిక్రమించినన్
మే లొనరింపఁ గైకొనిన మిమ్ముఁ గనేమి వేఁడుకొందు నా
జాలి తొలంగు టెట్లు మునిసత్తమ సత్కృప నానతీయవే.—ఆ. 3.

ఉ. సంతసమంది యప్పుడు వెసన్ మగుడం జని ప్రాణనాథ యో
వంతయుఁ జింత లేదు భవదాత్మజ మున్నగ లేచి పాదుకల్
కాంతునిమ్రోల నిడ్డ వెసకంబుగఁ దల్పము డిగ్గ నాసతీ
కాంతుని బోలు నాఘునిఁ గన్నులపండువుగాఁగఁ జూచితిన్.—ఆ ౪

చింతకుంట కోదండరామకవి.

ఈకవి సురంగాపరిణయమను నామాంతరముగల ప్రదీపచరిత్రము నైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఇతఁడు నందవరీక నియోగి బ్రాహ్మణుఁడు, అక్కనమంత్రిపుత్రుఁడు. కవి తన వంశజులలో సుప్రసిద్ధుఁడయి యుండిన రాయన భాస్కరు నిట్లు వర్ణించియున్నాఁడు—

సీ. ఘనతరాచార్యదీక్షాకల్పితానల్పకరనిబద్ధసువర్ణకంకణుండు
ఆసేతుశీతనగాంతరరాట్సభామధ్యవిశ్రుతకీర్తిమండలుండు
కొండపల్లీ వినకొండ దుర్గద్వయీదేశప్రజావనధీయుతుండు
సకలావనీపకసంతానయాచితవస్తుప్రదానప్రవర్తనుండు
అన్నవేమమహీశదత్తాగ్రహార । మదకలాందోళికాశ్వసన్మణివిశేష
భూషణాద్యష్టభూతివిభూషితుండు । భానుతేజుండు రాయనభాస్కరుండు.

ఈకవి ౧౭౫౦ వ సంవత్సర ప్రాంతమునం దుండినవాఁడు. ఈతని కవిత్వము మొత్తముమీఁద రసవంతమయి హృద్యముగానే యున్నది. సునందాపరిణయములోని కొన్ని పద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

శా. సేవార్థాగతకామినీనికరకాంచీకింకిణీకంకణా
రావంబుల్ వివిధోరువాద్యపటలీరమ్యధ్వనుల్ భవ్యభూ
దేవాగ్రేసరగానసంయుతములై దిక్కుల్ తగ న్నిండఁగా
దేవాగారము లొప్పు నప్పురమునన్ దేదీప్యమానంబులై —ఆ. ౧.

ఉ. ఇమ్మెయిఁబెట్టుచాయ లవియెన్నఁగ నేటికి నైజకాంతిచే
నిమ్మనిరాక్షిమోముసరి యిచ్చుట నెచ్చుట లేదు చూడ నీ
నెమ్మది సంశయం బయిన నిక్కము చేసెద నిప్పు డాన నా
తమ్ములమీఁదఁ బెట్టుకొనెదన్ ద్విజరాజుకుఁ జేయిసాఁచెదన్.—ఆ. ౨.

ఉ. కుంజరయాన కాంచె నవకోరకసూనసగీతమంజరీ
మంజులపుంజరంజితసమంచితభవ్యనికుంజసంభ్రమ
ద్గుంజదమందషట్పదగణకోటిగవాంచితసద్గంతమున్
గంజముఖీవిలాససఖికాంతినిశాంతము సవ్వనాంతమున్.—ఆ. ౩.

ఉ. అన్నవులార నావలపు నంగిఁ బెట్టకు రమ్మ చాలు మీ
మన్నన లింక నన్నుఁ బలుమారును వేఁడకు రమ్మ ప్రాణముల్
క్రొన్ననవింటిదేవతకుఁ గోంకక యిచ్చెద నమ్మఁగాని నే
మున్న రవంత పోవిడుట మోసమువచ్చెఁగదమ్మ బుద్ధికిన్.—ఆ. ౪.

ఉ. సంతమసంబుపోక నవసాహసలక్ష్మికివీఁక యామినీ
కాంతుఁడుగాఁక కోకకులకంబులజోక యులూకపంక్తికిన్
జింతలమూఁక పద్మలకుఁ జెన్నుసుధాకప్రభాకాలపున్
వింతకు రాక కోణముది విన్నెగఁ బ్రాఁకి చెలంగ దిక్కులన్.—ఆ. ౫

కైప-మాయనకవి.

ఇతఁ డుషాకళ్యాణ మనఁబడెడి యైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఈతఁడు వైదికబ్రాహ్మణుఁడు; మహాదేవశాస్త్రికిని కామాక్షికిని బుత్రుఁడు. ఈకవి యుషాకళ్యాణమునందుఁ దనజనకుని నిట్లు స్తుతించెను—

క. కామాహంకృతిహారణుఁడు । కామాక్షీధవుఁడు విబుధగణవినుతగుణ
స్తోముఁడు సర్వజ్ఞుఁడు ని । స్సీమయశోధనుఁడు వృషవిశేషప్రియుఁడున్,

గీ. చిద్విలాసకళానిధిశేఖరుండు। శ్రీమహాదేవుఁ డాశ్రితశ్రీకరుండు
కౌపకులవార్ధిచంద్రలింగనకవీంద్ర। పుత్రుఁడై యొప్పె నాకవిపుణ్య మేమొ.

గీ. ఆమహాదేవు నప్రమేయప్రభావు। ధర్మవర్ధను ననఁగన్నతండ్రి నాత్మఁ
దలఁచి తద్దివ్యపదపద్మములకు గేలు। నతులనతులను బ్రధులవినుతితతులను.

ఈకవి నూఱుసంవత్సరములకుఁ బూర్వపువాఁ డగుటకు సందేహముండదు. ఇతఁడు తనపుస్తకమునందను శబ్దాలంకారములను విశేషముగా సమకూర్చెనగాని పుస్తకము నందు వ్యాకరణదుష్టములైన ప్రయోగము లనేకములు కానఁబడుచున్నవి. ఈశృంగార ప్రబంధము కొంతవఱకు రసపుష్టికలదిగానే యున్నది. ఈపాఖ్యానమునుండి కొన్ని పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

మ. త్రిజగన్మోహనదీపమో బహుజయశ్రీపూర్ణనిక్షేపమో
యజనైపుణ్యకలాపమో తపనచంద్రాగ్నిత్రయీరూపమో
ద్విజముఖ్యస్తుతలగ్నమం దొకమహాతేజంబు తద్భీష్మకా
త్మజగర్భంబున నుద్భవించెను సమస్తానందసంధాయియై —ఆ. ౧.

ఉ. భంబులు గోళ్ళు పల్లవనిభంబులు కాళ్ళు మనోజకాహళ
భంబులు జంఘ లూరు కరభంబులు సక్థులు శాతకుంభకుం
భంబు లురోజముల్ దరనిభంబులు కంఠవలగ్నముల్ ద్విరే
ఫంబులు కుంతలంబులు శుభంబు లుమాసతిలక్షణంబులున్.—ఆ. ౨

చ. అతఁడును మారుదారుణశరావళికావళి కోర్వలేమి నో
సుతనుమణీ మనీష నిటు సోలుచు వ్రాలుచుఁ దూలనేల నీ
వితగవుఁ జింతఁ దక్కు నతి కెక్కిన హేలల నోలలాడు మా
దృతముగఁ జేతుఁ గామితముఁ దెల్పుము సల్పుము బల్కుమిచ్చటల్.—ఆ. ౩.

ఉ. ఇయ్యెడఁ దియ్యమావిచిగు రెంతయు వింతగఁ దేనె లొల్కుచున్
సయ్యనఁజాలు మేలుఁజిగిచాలునఁ గ్రాలు ననూనవై ఖరిన్
దొయ్యలి తావకాధరముతో సరిరా దవునంచు సందియం
బయ్యెడిఁ దారతమ్య మరయంజను నీ నునుమోవి నియ్యదే.—ఆ. ౪.

ఉ. నాకులఁ బూర్వనాకుల వినంబడ నట్టివిధంబు లొప్పఁ దన్
దాఁకుచు మిన్ను ముట్టుచును దద్దయు యుద్ధము సల్పుతత్తనో
ద్రేకులఁ దమ్మికేకులవరేణ్ హలకోటి కలంకరించి పె
ల్లాఁకలిగొన్నరోకటికి నాహుతిఁ జేసెను సీరి పోరిలోన్ —ఆ. ౫.

వెలిదండ్ల - వేంకటపతి.

ఇతఁడు రాధామాధవసంవాద మను మూఁడాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించి ప్రళయకావేరి నివాసుఁడగు మగదలరామదాసున కంకిత మొనర్చెను. ఈకవి తిరువేంగళాచార్యపుత్రుఁడు. కృతిపతియగు మగదల రామదాసామాత్యుఁడు గతశతాబ్దమధ్యమునకుఁ దరువాత నుండినవాఁడయి యున్నందునఁ గవి యిప్పటికి నూఱుసంవత్సరముల క్రిందట నుండినవాఁడు. ఈత కవిత్వము మనోహరముగానే యుండును. రాధామాధవసంవాదములోని మూఁడుపద్యముల నిందుఁ బొందుపఱుచుచున్నాను—

చ. పడుచులతోడ నాడఁ బసిబాలుఁడవా వలదన్న మాన నా
గడములు కొన్ని నేర్చితివి కల్లరి వైతివి కొల్లకాఁడవై
దుడుకులు చేయఁజాగితివి దొంగిలఁజొచ్చితి వేమిచెప్పినన్
వడిగఁ బరాకుచేసికొని వాకిటి కేగదు పిల్వఁ బిల్వఁగన్.— ఆ. ౧.

ఉ. ఏవగవారు చేసిన సహించి తనంతటివారిఁ జేయుచున్
దైవము దాత తల్లియును దండ్రియుఁ దానయి ప్రోవఁగా జగ
త్పావనమూర్తియౌ తనకుఁ బావనమే తనఁగన్న దేవకీ
దేవిని దన్నుఁగన్నవసుదేవుని నాపదఁ బాచి ప్రోచుటల్.— ఆ. ౨.

ఉ. ఒక్కతె భ్రాంతచేఁ బోరల నొక్కఁడు మానుపఁబూఁటకాఁపె నే
నెక్కడిదాన నీవు మును పెక్కడివాఁడవు నాకు నీకు నే
మక్కఱ వెక్కసైన నొక రాడెడుపల్కులు నేనె పల్కెదన్
గ్రుక్కఁగ నాయెఁ బోయె నవి కొన్నిదినాలు ఋణానబంధముల్.— ఆ ౩.

పట్టమెట్ట - సరస్వతి సోమయాజి.

ఇతఁడు పృథుచరిత్ర మను ప్రబంధమును రచియించి దాక్షారామ భీమేశ్వరున కంకితముచేసెను. ఈకవి యాఱువేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; హరితసగోత్రుఁడు; పోతనామాత్యపౌత్రుఁడు; పెద్దనార్యపుత్రుఁడు; శివలంక గౌరనార్యునిశిష్యుఁడు. ఈశ్వరుఁడు స్వప్నమున సాక్షాత్కరించి తన్నుఁగూర్చి యిట్లు పలికెనని కవి గ్రంథాదిని జెప్పుకొనియున్నాఁడు—

సీ. నవఘంటసురతాణి నామధేయమువాఁడు తాత వెల్లాలపల్లి పోతరాజు
కవిశేఖరుం డనఁ గవిధూర్జటి యనంగఁ బేరుపొందు జనకుండు పెద్దిరాజు

సవనదీక్షామహేశ్వరుఁడు శ్రీరఘునాథ సోమయాజి నిజాగ్రజుండు గురుఁడు
తల్లి పాతివ్రత్యధర్మబుద్ధి కదంబ కారుణ్యజగదంబ పేరమాంబ
నీకు మద్వరలబ్ధవాణీప్రసాద । మంగకవచంబు సకలవిద్యాస్థలములఁ
బట్టమెట్టాంక వెల్వలపలివృషాంక । సోమయాజి సరస్వతిసోమయాజి.

ఉ. శైవులలోపలం బరమశైవుఁడు వేదపురాణవాణిచే
దైవగురుండు నీగురుఁడు ధన్యుఁడు శ్రీశివలంకవాఁలో
దేవవిభుండు భక్తి శివదేవుఁడు గౌరయగారు తత్కృపా
పావనకీర్తిఁ గాంచితివి బాలసరస్వతి దీక్షితాగ్రణీ.

ఈకవి కవిత్వము శబ్దార్థాలంకార భూయిష్ఠమయి మృదుమధురపద ఘటితంబయి సలక్షణమయి హృదయకర్ణ రంజకముగా నున్నది. ఈతని పృథుచరిత్రమునందలి శబ్దాలంకార రీతిని జూపుటకయి యొకపద్యము నిందుఁ బొందుపఱుచుచున్నాను—

సీ. హస్తకంకణములు హస్తకంకణములు పదసంపదధికసంపద లొసంగ
మఖజాతవేదంబు మఖజాతవేదంబు స్వర్గాపవర్గరాజ్యము లొసంగఁ
గళ్యాణతత్వంబు కళ్యాణతత్వంబు సగుణనిర్గుణవృత్తిచయము మొసఁగ
సత్యానుకూల్యంబు సత్యానుకూల్యంబు సాధ్వీశ్వరత్వంబు సంఘటింపఁ
బరఁగుదైవతకులశిఖిప్రకటకుసుమ । మంజుమకరంద ధారాసమంజసాంఘ్రి
పద్మసన్నిధిసన్నిధిప్రభవవిభవ । శాశ్వతశ్రీకరుండు సర్వేశ్వరుండు

ఈకవి గోదావరీ మండలములోనివాఁడగుట వేఱుగఁ జెప్పనక్కఱలేకయే కృతి దాక్షారామభీమేశ్వరుని కంకితము చేయఁబడుటచేతనే తెలిసికొనవచ్చును. ఇతఁడు నూఱుసంవత్సరములకుఁ బూర్వమునందుండినవాఁడు ఇతని పృథుచరిత్రములోనికొన్ని పద్యములనిందుదాహరించుచున్నాను.—

చ. మలయఁబురంబునన్ నిరుపమానవిమానసమానధామకో
మలలలనామనోరమసమాగమభోగమదాంతతాంతతా
జలకలికానికారముఖసారసగంధసుగంధసారముల్
మలయమరుత్కిశోరములు మారవిహారకరప్రచారముల్.—ఆ. ౧.

శా. చూపుల్జూపును వియ్యమయ్యె సతికిన్ క్షోణీతలస్వామికిన్
దూపుందూపును వియ్యమయ్యె రతికిన్ దోర్దర్పరతిస్వామికిన్
జాపాభ్యాసము చూడుఁడీ సభ మహాచాతుర్య మన్నట్లు త
ద్భూభృత్పార్థివచేష్ట లొప్పెఁ దమిచూపుల్ క్రీడ మళ్ళింపఁగన్.—ఆ. ౨.

చ. కదలిరి పాంథకోత్తములు గాయకులుం గవులు న్మహాకవుల్
మెదలిరి సత్ప్రియాణమతి మిశ్రితమిశ్రితతుల్ నిజాశ్రితుల్
పొదలిరి వాంఛితాగ్రపరిపూర్ణసువర్ణసువర్ణసంతతుల్
తదనుమతిం బురంబులకుఁ దత్పరదత్పరతత్పరాగతిన్.—ఆ. ౩.

వ అలసితి రమ్మలార కుసుమాపచయం బొనరించి దండ మీ
యలయిక లేనిదంతు నని యంబురుహాకరలక్ష్మి పంపునె
చ్చెలులకుఁ జెల్వలం దరలిచెన్ జలజోత్పలపత్రవాసనా
లలితమదాళికలకలంబుల శీతలవాతపోతముల్.—ఆ. ౪.

అవుసూరి_కిచ్చయ్య.

ఈకవి కాళిదాసప్రణీతమయినరఘువంశమహాకావ్యమును పదియాశ్వాసముల గ్రంథముగా రచియించెను. కిచ్చయ్య నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; గురవయామాత్యుని పుత్రుఁడు; హరితసగోత్రుఁడు; చెన్నకృష్ణశాస్త్రిశిష్యుఁడు. ఇతఁడు సుమారునూట యేఁబదిసంవత్సరములక్రిందట నుండినట్టు తెలియవచ్చుచున్నది. ఆంధ్రరఘువంశకావ్యము సంస్కృతకావ్యమంత మనోహరము గాలేకపోయినను మొత్తముమీఁద రసవంతముగానే యున్నది. కవిత్వశైలి తెలియుటకయి రఘువంశమునుండి రెండుమూడుపద్యముల నిందు పొందుపరచుచున్నాము—

ఉ. ఉన్నతమర్త్యలభ్యఫల మొందెదనన్మతి నూర్ధ్వబాహుఁడై
యున్నసగర్వఖర్వమనుజోత్తముకైవడి మందబుద్ధినై
కొన్నకవీంద్రుఁడు సాధుకవికుంజరకీర్తి వహించ నెంచినన్
సన్నుతిచే నుఁబోవుదురొకో సత్కవులైనసమస్తభూజనుల్.—ఆ. ౧.

చ. పొలఁతిరో! విన్ము ముత్తెములపెంబొగలఁబోలెను బావవారిబిం
దులఁ బరపంధిధాత్రిపవమానస్తనపాళిని బ్రస్తరించునీ
కలితమహాజ్ఞఁ డైనమహికాంతునిచేత సమర్పితంబులై
యలరెఁ గృహీతసూత్రకములై తగుమౌక్తికతారహారముల్.—ఆ. ౮.

మ. తనపై విశ్వసనంబు పంక్తిముఖధూర్తత్వంబున న్మాన్పఁ జెం
దరియానూజను లిగ్యోదన్ నిజచరిత్రంబందు విశ్వాస మొం
దినమీయాజ్ఞఁ బరిగ్రహింతుఁ దనయాస్తిం గాంచి శోభిల్లు న
జ్జనకక్ష్మావిభుకూర్మిపుత్రుఁ డని కౌసల్యాతనూజుం దగన్.—ఆ. ౧౦.

ఈకవి రఘువంశముగాక మాధవాభ్యుదయ మను మఱియొక ప్రబంధమునుగూడ రచి
యించెను. ఈక్రింది రెండుపద్యములును మాధవాభ్యుదయములోనివి—

ఉ. అంతట నొక్కనాఁడు చతురాస్యుఁడు వేదచయంబుఁగానమిన్
వంతదురంతచింత బలవంతము పంతముసంతసిల్ల శ్రీ
కాంతునితాంతకాంతపదకంజయుగంబు మదిన్ ఘటించి య
త్యంతభయైకభక్తిఁ గరసారసముల్ముకుళించి యిట్లనున్.

శా. క్రుంతున్ సోమకు నుద్ధరింతు నిగమస్తోమంబు లంచున్ రమా
కాంతుం డొందె సువర్ణసంఘటితజాగ్రచ్ఛ్వవ్వవర్ష్మకృతా
తాంతోత్తాలకరాళవాలహతి ధూతప్రోదనీకాప్లవ
త్సంతానాహతివృతత్సురతరూద్వ్యత్సామీనాకృతిన్ —ఆ. ౧.

తక్కెళ్లపాటి లింగన్న.

ఆధునికుఁడైన యీకవియొక్క కాల మెప్పుడో నిశ్చయముగాఁ దెలియలేదు గాని యితఁ డించుమించుగా నూఱు నూటయేఁబదిసంవత్సరములక్రిందట నుండినట్లూహింపఁదగియున్నది. నూఱుసంవత్సరములక్రిందట రచియింపఁబడిన లక్షణగ్రంథములలోసహిత మీతనిగ్రంథములనుండి లక్ష్యములుగాఁ గైకొనఁబడిన పద్యములు కానరావు. అట్లు కైకొనఁబడకపోవుట కితనికవనము లక్షణవిరుద్ధముగా నుండుటయే కారణమయి యుండవచ్చును. కవి తాను రచియించిన గ్రంథములపేళ్ల నుత్తరహరిశ్చంద్రకథలోని యీక్రిందిపద్యమునఁ జెప్పికొనియున్నాఁడు—

సీ. తగ రచించితిని మదనమోహినీవిలాసంబు మెప్పుగ యౌవనంబునందు
భక్తి సూర్యతనయాపరిణయం బనెడుప్రబంధంబుఁ జెప్పితిఁ బ్రౌఢిమమున
నా వెన్క విద్యుత్ప్రభావిలాసము వేడ్క ఘటియించితిని యక్షగానరీతి
నటువదియేండ్లప్రాయమున నుత్తరహరిశ్చంద్రాఖ్యకథ యిది సారమతిని
వేంకటేశ్వర శ్రీరామవిభుల కెలమి। సంకితంబుగ మునుచెప్పినట్టికృతుల
రీతి నిది కృష్ణునకు సమర్పించి యిప్పు। డిలను ధన్యుండనైతి నార్యులు నుతింప

వీనిలో మదనమోహినీవిలాసమును, సూర్యతనయాపరిణయమును, ఉత్తర హరిశ్చంద్రకథయు, పద్యకావ్యములనియు, విద్యుత్ప్రభావిలాసము యక్షగానమనియు, పైపద్యము వలననే తెలియవచ్చుచున్నవి. ఈకవి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; హరితసగోత్రుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; చిట్టయ్య పౌత్రుఁడు; వేంకటపతిపుత్రుఁడు. ఈతని తల్లిపేరు సూరమ్మ. ఇతనిది రసవంతమైన ప్రౌఢకవిత్వముకాదు; యౌవనకాలమున రచియిం

చిన గ్రంథములలో నేకాక యిరువదియేండ్లు వచ్చినతరువాత రచియించిన యుత్తర హరిశ్చంద్రకథలో సహితము లక్షణవిరుద్ధము లయినప్రయోగము లనేకములు కానఁబడుచున్నవి. ఈతని గ్రంథములలోని రెండేసిపద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి.

మదనమోహినీవిలాసము.

ఉ. అక్కట మానవస్త్రీఁ దమరాధిపులోఁ బలుకంగ నూరకే
గ్రుక్కవ నుండలేక ప్రతికూలుఁడనై పరుషంబువల్కి నే
నిక్కడి కేలవచ్చితి సహింపఁగరాని వియోగవహ్ని చేఁ
బొక్కఁగనేల దేవపటుపుంగవు లింతకు నవ్వకుందురే.

ఉ. కమ్మనివింటిబోయ యొడికంబుగ సంజమెఱుంగుటగ్గి చే
బమ్ముక కోకదంపతులపై వడిఁ బుష్పడిమందు కాల్వఁగాఁ
వమ్మికుపాకినాళమున దారున వెల్వడుచుక్కగుండ్లునా
దొమ్మిగఁ జమ్మరేఁగ నలుగుమ్మెద లెల్లపరోపరంబులన్.

సూర్యైతైనయాపరణము

ఉ. ఒప్పెరు లేనిరూపమహిమోన్నతి రూపసికే తగుంగదా
యచ్చన నొత్తినల్లు నెఱ నుజ్ఝీక్షిఱుంపఁగ నీకి చెల్లుఁగా
కిప్పెలువన్ వరింపఁగలఁడే యొకఁ డెందును నన్నుఁగన్న యా
పచ్చనిశాటివాఁడె నగుఁ బంకజలోచనఁ బెండ్లియాడఁగన్ — ఆ. ౧.

సీ. హరి యిలధర్మసూతిపుత్రనప్పటి నుండెను వింటిరే రమా
వరుఁ డిటువచ్చునో యనుచు వాకిక చూచితి మిన్నినాళ్ళు నేఁ
డరుదుగ నొక్క మాట విననయ్యె ముకుందుఁడు వేఁటవచ్చెనని
గీవరసూనుతోడ నని సత్యము లేక నిదియున్ వృషోక్తియో. — ఆ ౫.

ఉత్తరహరిశ్చంద్రకథ.

చ. జలరుహబాంధవాన్వయవిశాధవ! యోవరనాథ! నేఁడుగా
ఫలితము లయ్యె మాక్రతుజపవ్రతహోమతపఃప్రభావముల్
కలఁగి మహాపద ల్గడచి కాంతియు మీరును బుత్రరత్నమున్
వలనుగ సర్వరాజ్యవిభవంబు వహింపఁగఁ జూడఁగాంచుటన్.

మ. సకియా! యేను త్రిశంకుసూనుఁడ హరిశ్చంద్రుండు నా పేరు పా
యక సైన్యావళితోడ ఘోరమృగయావ్యాసక్తచిత్తుండనై
ప్రకటారణ్యగిరీంద్రసానువులు చేరన్వచ్చి వర్తించుచో
నొక్కక్రోధం బలయించి చిక్కకరుదే నొక్కండఁ దీవ్రంబుగన్.

గుడిపాటి-కోదండపతి.

ఈకవి శృంగారరసమంజరి యను పేర భానుమిశ్ర విరచిత మైన రసమంజరిని మూడుగుచ్ఛములుగాఁ దెనిఁగించెను. ఈగ్రంథము శృంగారనాయికానాయకలక్షణములను దెలుపును. కవి నందవరీకనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. పూర్వకాలమునందు నందుఁడనుచంద్రవంశపురాజొకఁడు కర్ణాటకదేశమును పాలించుచుండెనఁట. అతఁడు స్వీయమహిమచేత "యోగవాగ" ముల నెక్కి రహస్యముగాఁ బోయి ప్రతిదినమును కాశికాపురములో గంగాస్నానము చేసి వచ్చుచుండెనఁట! ఈరహస్యము నతని భార్య కనిపెట్టి యొకనాఁడు తన్నుఁగూడ వెంటఁ గొనిపొమ్మని భర్తను నిర్బంధపెట్టెనఁట. అతఁ డామెనిర్బంధమును మానుపలేక భార్యను వెంటఁ గొనిపోఁగా, కాశీపురమును జేరినతరువాత నామె బహిష్ఠ యయ్యెనఁట. అందుచేత యోగవాగములు మైలసోఁకి నడవకపోయినందున నతఁడు స్వపురమును జేరుట కుపాయము తోఁపక పరితపించి గంగాతీరమునం దున్నబ్రాహ్మణులను బ్రార్థింపఁగా వారు తమకుఁ గర్ణాటకరాజ్యమునందు వృత్తుల నొసఁగునటు చాముండేశ్వరీసన్నిధానమునం దాతనిచేతఁ బ్రమాణము చేయించుకొని స్నానము చేయించి యాతనిభార్య నప్పుడే తమమంత్రప్రభావముచేత శుద్ధురాలిని జేసి యోగవాగములను నడిపించి యారాజదంపతులను స్వరాజధానికిఁ బంపివేసిరఁట. అటుతరువాతఁ గొన్నిసంవత్సరములకు కాశీదేశమున క్షామము సంభవింపఁగా నాశ్వలాయనసూత్రు లయినయాబ్రాహ్మణు లేనూఱుకుటుంబములవారు బైలుదేఱి పదుమూడుగోత్రములవారు నందునిరాజధానికి వచ్చిరఁట! అప్పుడు రాజు తాను జీవనములు కల్పించెద నన్నబ్రాహ్మణులు వీ రేయని చూపుటకై సాక్షులను దేవలయు నని కోరఁగా వారు కాశికాపురమునుండి చాముండేశ్వరీమహాదేవినే గొనివచ్చి యామెచే సాక్ష్య మిప్పించిరఁట! అంతట రాజు వారిమహిమ కద్భుతపడి తన పేరిట నందవర మను గ్రామమును గట్టించి వారి కగ్రహారముగా నిచ్చెనఁట. నందవరమునం దుండినబ్రాహ్మణులగుటచే వీరు నందవరీకు లనఁబడుదురు. వీరినే కరణకమ్మలనియుఁ జెప్పుదురు. ఈ యోగవాగములకథ యెట్టి దయినను, వీరు కాటకము సంభవించినప్పు డార్యావర్తమునుండి దక్షిణహిందూస్థానమునకు వచ్చి తెలుఁగుదేశములో వృత్తులను సంపాదించుకొన్న విషయములో సందేహ ముండదు. ఈతెగబ్రాహ్మణు లిప్పుడు కృష్ణా కర్నూలు బళ్ళారి మండలములలో నధికముగా వ్యాపించియున్నారు. వీరిలో నల్లసాని పెద్దన, రాయని భాస్కరుఁడు మొద లయినవారు మహాప్రసిద్ధులు. కవి మూడవగుచ్ఛము యొక్క కడపటఁ దన్నుగూర్చి యిట్లు వ్రాసికొని యున్నాఁడు—

సీ. శ్రీకరనందవరీకాగ్రగణ్యుండు ఋషి మీఱు గుడిపాటివంశభవుఁడు
బిరుదుగా నవఖండసురతాని పేరంచి మహితుఁడౌ వేంగళమంత్రిపౌత్రుఁ
డతులితుఁడౌ రంగయామాత్యతనయుండు వీరమాంబానందవృద్ధికరుఁడు
సింగన్న వెంగళ శ్రీనిధు లనుజులై భాసిల్లు కోదండపతిఘనుండు
సరసకవితాచమత్కారసార్వభౌముఁ । డవని శ్రీరంగధామదయాశ్రయుండు
నెలమి రసమంజరి రచియించె నందు । సరవిగాఁగఁ దృతీయగుచ్ఛంబు తనరు.

ఈపద్యమునుబట్టి కవి వేంగళమంత్రిపౌత్రుఁ డనియు, రంగయామాత్యునకును వీరమాంబకును బుత్రుఁ డనియుఁ దెలియవచ్చుచున్నది. ఇతఁ డాశ్వలాయనసూత్రుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు. ఈతఁ డే కాలమునం దుండినవాఁడో నిశ్చయముగాఁ దెలియదు. ఇన్నూఱుసంవత్సరములక్రిందట నుండి యుండునేమో! ఈతనికవిత్వమునందుఁ గొన్ని దోషము లున్నను గవిత్వము రసవంతమయినదే. రసమంజరిలోని యొక్కొక్కగుచ్ఛమునుండి యొక్కొక్కపద్యము నిందుదాహరించుచున్నాను—

చ. జలదము నాథులం గుఱియఁజాలెనె నీళ్ళనె చిక్కఁ, బచ్చికల్
కిలకిలఁగ నించెఁగా గిరులు కాంతుల నీనెనె, యెల్లవృక్షముల్
ఫలములొసంగఁగాని పతిపంక్తుల నిచ్చెనె, సిద్ధయాత్మ హా
కులటకుఁగాఁగ నేమి యొసఁగూర్పఁగ నేర్చితి వంబుజాసనా.—గు. ౧.

చ. పదరుచు నీ పటీరగిరి పైనము పోయెద నన్నమాటలో
నదటున మేను చిక్కి వలయంబులు జాఱెను నీదయుంగరం
బరిగ యొసంగినం గరమునందు ధరించెఁ గంకణంబుగాఁ
గదలక యిమ్మొటించు వెలచేడియ చూఁచు నెటున్నిటుం బటుల్.—గు. ౨.

చ. ప్రతిఫలితామృతాంశువును భామముఖంబని యెంచి నాయకుం
డతులితలీలమీఱఁ బరిహాసముచేసిన నంతయేనియున్
ప్రతివచనంబు లేమిఁ గని పైదలి మానముఁ జెందెనంచుఁ దా
నతిపులకాంకితం బయినహస్తము చేఁ దడవుం బ్రియుంబునన్.—గు. ౩.

మల్లసరపు వాగీశ్వరుఁడు.

ఇతఁడు భల్లాణచరిత్రమను నైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచించెను. సింధుకటకరాజయినభల్లాణుఁడు జంగము లడిగినదెల్ల నిచ్చుచు భక్తి చూపుచుండెనఁట! అతని భక్తిని పరీక్షింపవలెనని శివుఁ డొకనాఁడు జంగమవేషముతో వచ్చి తనకుఁ బతివ్రత

యగుయువతి కావలెనని యడుగఁగా, రాజు తనపట్టణమునం దట్టిస్త్రీ దొరకనందున తనభార్య యగుచెల్లమ్మనే యాజంగమున కర్పించెనఁట! శయనగృహమున కేగినప్పు డాజంగ మామెనంట సందేహపడుచుండఁగా, చెల్లమ్మయే ముందుకుఁ బోయి యాయతిథిని కౌఁగిలించుకొనునప్పటి కతఁడు మూఁడునేత్రముల శివుఁ డయ్యెనఁట! అంతట నా దంపతు లతఁడు శివుఁడని తెలిసికొని యారాధింపఁగా, ఈశ్వరుఁడు నిజస్వరూపముతో సాక్షాత్కరించి వారికి ముక్తి నిచ్చెనఁట!

వాలేశ్వరుఁడు పాకనాఁటి నియోగి యగు శైవబ్రాహ్మణుఁడు; గౌతమసగోత్రుఁడు; పోలయామాత్యపుత్రుఁడు. ఇతఁడు తనగ్రంథమును మల్లవరపు నాగేశ్వరస్వామి కంకితము చేసెను. కవి తన్నుఁగూర్చి భిల్హణచరిత్రమునం దిటు చెప్పుకొని యున్నాఁడు—

సీ. అనఁ బాడఁ జదువఁ జెప్పను నేర్పు సర్వజ్ఞభోజుండు మాతాత పోతరాజు
బహుపురాణజ్ఞుండు బాంధవాశ్రితకల్పభూజంబు మాతండ్రి పోలమంత్రి
పరమశాంతుఁడు కృపాపాథోధి మాపినతండ్రి విరూపాక్షదండనాథుఁ
డఖిలవిద్యానిధి యర్థార్థితతిఁ బ్రోచుదాత మత్సోదరుఁడు సదాశివుండు
నే వితర్కింప వరకవితావిశేష। వదనుఁడను బాకనాఁ డింటివాఁడ శుద్ధ
శైవుఁడను గౌతమసగోత్రసంభవుండ। నెంచఁదగు మల్లవరపు వాలేశ్వరుండ.

* * * * *

మత్తకోకిల. సన్నుతం బగునట్టివేల్పు ప్రసన్నుఁడై మముఁ బ్రోవఁగా
విన్నకోటవిలాతిలోఁ గడువేడ్క మల్లవరంబునన్
బన్నగేశ్వరసుప్రతిష్ఠను భక్తరక్షణ చేయుచున్
జెన్నుమీఱఁగ నాగలింగ మనన్ వసించు మహోదయున్.

ఈకవి నివాసస్థలము కృష్ణామండలమునందలి విన్నకోటసీమలోని మల్లవర మయినట్టు యీపద్యమువలననే విస్పష్ట మగుచున్నది. కవి యెప్పటివాఁడో నిశ్చయముగా తెలియరాదుగాని యిన్నూఱుసంవత్సరములక్రిందటివాఁడయినట్టు కనుపట్టుచున్నాఁడు. భిల్హణచరిత్రములోనివి రెండుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

మ. భువి రుద్రాక్షను సెవ్వ రేని మది శంభుం డంచు భావించుచున్
జెవులన్ వక్షమునన్ శిరస్స్థలమునన్ జేదోయిఁ గంఠంబునన్
ఒనరింపంగ ధరింతు రాజనులకున్ వీక్షింపఁగా సాటిరే
దు విరించ్యంబుజనాభకిన్నరమరుద్యక్షేంద్రలోకంబులన్.—అ. ౧.

ఉ. కప్పురవీడెముం నొసటఁ గస్తురిబొట్టును జెంద్రకావియా
దుప్పటివల్లెవాటు కలదో మఱి లేదో యనంగఁ జాల మైఁ
జిప్పిలు భూతిలేపనముఁ జేతను సన్నపుఁగాంబెత్తమా
యొప్పులకుప్ప కూఁపును మహోన్నతియు న్వెలసిల్లఁ జెల్వగున్. — ఆ. ౪.

చింతలపల్లి-వీరరాఘవుఁడు.

ఈకవి మధురవాణీవిలాస మనెడి యైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించి శ్రీ వేంకటేశ్వరస్వామి కంకితము చేసెను. కవి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; ఆశ్వలాయన సూత్రుఁడు; వీరరాఘవ పౌత్రుఁడు; వేంకటార్య పుత్రుఁడు. కవి తన్నుఁగూర్చి మిత్రు లన్నట్లుగాఁ దన గ్రంథమునం దీక్రిందిపద్యములను జెప్పికొనెను—

శా. సాహిత్యంబుఁ గవిత్వమున్ విశదశాస్త్రప్రజ్ఞ సత్కీర్తితా
సాహిత్యంబును దత్త్వబోధమును ద్రిస్కంధాత్మక జ్యోతిషం
బూహాచాతురి దేవభక్తియును నీకొప్పున్ స్వభావంబులై
యాహా చింతలపల్లి రాఘవకవీ యాఢ్యుండ వీ వన్నిటన్.

మ. అవధానంబు లనేకము ల్సలిపి రాజాస్థానముల్ చేరి వా
దవిధిన్ ధీరుఁడవై చతుర్విధకవిత్వప్రౌఢిమ ల్చూపి భూ
ధవదత్తాశ్వపఘోటకాదిబహుసత్కారంబు గైకొన్న మి
న్నవు నీ కబ్బమె వేంకటేశ్వరుఁడు స్వప్నంబుం బ్రసాదించుటల్.

* * * *

సీ. జాములో శతకంబు సంధించి కంకణాదులఁ గాంచి వలరాయదుర్గమునను
బహుళావధానముల్ సలిపి నాలుగుఁగల్ తేజి నందితి మల్లధీరువల్ల
వాగ్ఘాటిసంప్రీతి దిగ్ధరాధిపదత్తవస్తువాహనములవార్తఁ గంటి
భూపవాటీతటాకోపవనుల్పేసి స్థిరకీర్తి చెందితి పురుతరముగ
సకలభూపాలసంస్థానశంసనీయ! నిజచతుర్విధకవితాభినేయపాండి
తీసమాధాక సాపూర్ణదిక్ప్రదేశ! వీరరాఘవ నీసరి విబుధు లేరి?

పయిపద్యములయందుఁ జెప్పఁబడినవన్నియు నిజములయినపక్షమున, కవి యసమానపాండిత్యమును గవిత్వకౌశలమును గలవాఁ డయినందుకు సందియముండదు. కడపటిపద్యమునందుఁ జెప్పఁబడిన మల్లధీరుఁ డెవఁడో యింకను విచారింపవలసి యున్నది. కవి తుంగభద్రాప్రాంతప్రదేశములయం దుండినవాఁడు. ఈతనికాల

మేదో స్పష్టముగాఁ దెలియరాదుగాని యీతఁడు పదునెనిమిదవశతాబ్దమధ్యమునం దుండినట్లూహింపఁదగియున్నది. కవిపూర్వులలోసహితము కొందఱు విద్వత్కవు లుండినట్లు మధురవాణీవిలాసములోని యీక్రిందిపద్యములు తెలుపుచున్నవి—

సీ. ఏధన్యుమాంత్రతత్వబోధాప్తి కలపప్పగిరిదుర్గ తోడైనవరము సాక్షి
యేవాగ్మిసుకుమారతావృత్తికిని బినాకినిచెంత సేవింపుచునికి సాక్షి
యేమాన్యునైశ్వర్యసామాన్యతకు రాజ్యకృతిశిరోభూషణకృతియె సాక్షి
యేగ్రంథకారవంశాగ్రియతకు ఘనప్రభుమానితంబైనబ్రతుకు సాక్షి
యట్టిఘనుఁ డేకులంబునఁ బుట్టి వాఁడు। కలిమికవితయొకా వర మడిగికొనియె
నట్టిపంతలపల్లివంశాగ్రయాయి। పల్లకిపదస్థుఁడై మించు నెల్లనుకవి.

మ. చతురుండై యవధానముల్సలిపి దేశాయీలు మెచ్చన్ మహో
న్నతుఁడై యప్పకవీశ్వరుండు గిరియానారీవతంసంబునం
దతివిద్యానిధి సాహితీనిపుణు రాజాస్థానసంపూజ్యు నం
చితవాగ్ధాటిఁ బ్రబంధకర్తఁ గవిసంజీవాఖ్యుఁ బుత్రుం గనెన్.

ఈకవి సంజీవాఖ్యుఁడు చంద్రాంగదోపాఖ్యానమను ప్రబంధమును రచియించెను. వీరరాఘవకవియొక్క కవిత్వము ప్రౌఢమైనది. ఈతని మధురవాణీవిలాసమునుండి రెండుపద్యము లిందుక్రింద నుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

శా. కాసారస్థితిఁ బూని నీచులకు యోగ్యంబై విపత్ప్రాయమై
గాసిన్నేకానేకకంటకంబుల నిజాంగం బెల్ల సచ్ఛిద్రమై
యేసూత్రంబున బల్లిదేని బిస మాహేలావతీబాహుశా
ఖాసామ్యం బెటువొందు నా నిజ మథఃపాతిన్ సిరుల్చెందునే.— అ. ౨.

చ. వలఁగుపుష్పమంజరులు బంగరుతీఁగెలు ముత్యపున్సరుల్
వెలయు పునంగుతావు లిడ వెన్నెలకుప్పలువోలె రాజభో
గులు నగునవ్వలానిసలు కొట్నమునం దటు వట్టిధాన్యముల్
సొలసి సువాలు పాడుచును సుంకులు నించిరి మించి రమ్యగన్.— అ. ౫.

రేచర్ల-మాధవరాయకవి.

ఈకవి చంద్రికాపరిణయ మనెడి యాఱాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఇతఁడు పద్మనాయకకులజుఁడు; సురభి మల్లక్ష్మాపాలపుత్రుఁడు. ఈచంద్రికా పరిణయములోనికథ బాలసరస్వతికృతమైన చంద్రికాపరిణయములోనిదానికంటె

వేయివది. ఇందు కథానాయకురాలగు చంద్రిక పాంచాలరాజకూఁతురు. ఈకవి నూటయేఁబదిసంవత్సరముల క్రిందట నుండియుండవచ్చును. ఈకవి కవిత్వము తెలియుటకయి చంద్రికాపరిణయములోని రెండుపద్యముల నిందుఁ జూపుచున్నాను—

శా. వింటే మన్మథ మత్ప్రభుత్వమున కుర్విం బట్టువిఘ్నావళిన్
గెంటం దార్చుచు మామకాత్మహితభంగి న్మించు నీ వుండుటల్
కంటంగానక బ్రహ్మభావము నీదుం గాంక్షించి యొక్కఁడు పెన్
గొంటుందాపసుఁ డెచ్చినాఁ డిలఁ దపఃకుల్యాధ్వసంచారియై.—ఆ. ౨.

చం. పలుచనివాఁకిం బొడమి భాసురపుణ్యజనాహితాత్మునిం
గలసి చెలంగ నొప్పదని కల్మివెలంది తలంచి ధాత్రి ని
య్యలఘుఁగన్ జనించె నముదంచిత పుణ్యజనాప్తు నొక్కరా
జు లలి వహింపఁగోరియని సొంపుగ నెంచిరి కొంద ఱార్తలన్.—ఆ.౫.

అరియాది-గణపతిదేవుఁడు

ఇతఁడు శివయోగసార మనుగ్రంథమును రచియించెను. ఈవేదాంతగ్రంథము పూర్వోత్తరభాగములు గలదయి, భాగమొకటికి నాలుగేసియాశ్వాసములు గలదిగా నున్నది. ఈకవి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; మూలనామాత్యుని పుత్రుఁడు. ఈతనికవిత్వము ప్రౌఢమయి హృద్యముగానున్నది. ఈతఁడేకాలపువాఁడో సరిగా తెలియదుగాని యిన్నూఱుసంవత్సరములకుముందే యుండినవాఁడయినట్లూహింపఁదగియున్నాఁడు. శివయోగసారమునుండి కొన్నిపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

పూర్వభాగము.

చం. ప్రమదములో నొకింతయినఁ బాత్రున కీగి మహాఫలం బగున్
బ్రమసి యపారవిత్తము లపాత్రున కిచ్చినఁ గీడు పొందు ఘా
సము నొసఁగంగ దగ్ధములఁ జాలఁగ ధేనువు లిచ్చు నట్టిదు
గ్ధము లొసఁగన్ విసంబొలుకుఁగాద భుజంగమయూథ మిమ్మహిన్.—ఆ ౧.

ఉ. ఈక్రియ గర్భ మేర్పడిన నెంతయు భీతి జనింపుచుండఁ జిం
తాకులచిత్తయై కటకటా యిదియేమినిమిత్తమో కదా
నాకని కన్నుఁదమ్ముల ఘనమ్ముగ బాష్పము లేగుదేరఁగా
శోకభరాబ్ధిలో మునిఁగి సుందరి కోకిలవాణి యేడ్వఁగన్.—ఆ. ౨.

మ. ఎనయన్ జీవనచింతఁ బొట్టుపొరలై యేప్రొద్దువర్తించు నీ
చులియుందుం గలశీలసూనృతగుణస్తోమంబు లిట్లున్నయున్
గవరం బక్వముకానికుంభమున యుగ్నుంబార నీఁడంగఁ బో
నివవార్వారముభంగి నాశ మగుఁ జర్చింపంగ దేహంబులోన్.— ఆ. ౩.

ఉత్తరభాగము.

శా. శాంతాకారుని నాత్మసంస్థితు శివున్ సత్కాంతిసంపన్ను న
శ్రాంతంబుం దమయాత్మలో సుజను లారాధింతు రాయీశు న
త్యంతత్యాగవిహీను లల్పమతు లుద్యద్బాహ్యకర్మైకవి
భ్రాంతు ల్బాహ్యమునందుఁ గొల్తు రధికప్రాయాసముం బొందుచున్— ఆ. ౧.

శా. దేహం బస్థిరమాటఁ గన్గొని మనోద్రేకంబునం బొంద కా
దేహంబు న్ధనమున్ ధనంబు నతిభక్తిన్ సద్గురుస్వామికిన్
నీహారాద్రిసుతామనోహరునకున్ నిత్యంబు సద్భక్తియు
క్తాహీనాత్ములకున్ వివేకులకు వా రర్పింతు రెల్లప్పుడున్.— ఆ. ౨.

మ. గుహలోన న్వసియించునొండెఁ దిరుగున్ క్షోణీతలంబందు ని
స్పృహవృత్తిన్ వివిధక్రియాకుశలుఁడై పెంపొందుఁ గాదేని ప్ర
త్యహము న్నిష్క్రియుఁడైననా నిజసమాధ్యాసక్తచిత్తుండు స
ర్వహితైకస్థితిఁ జెక్కుచేష్టలమరన్ వర్తించు స్వేచ్ఛాగతిన్.— ఆ. ౪.

ఉ. బోరన భేదవాదములు పుణ్యము పాపము సంశయంబు శా
రీరమునన్ బ్రవృత్తులఁ బవిత్రతఁ దృష్ణను బాసి యవ్వఁడే
ధారుణి నిర్గుణం బయినతత్వముత్రోవఁ జరించుచుండు నా
ధీరున కేలగల్గును మఱిం దలఁప న్విధియు న్నిషేధమున్ — ఆ. ౪.

వేంకటాచార్యుఁడు.

ఈకవి ముక్తిచింతామణి యనుపేర జగన్నాధమాహాత్మ్యమును నాలుగాశ్వాసములగ్రంథమునుగా రచియించెను. ఈకవి వైష్ణవ బ్రాహ్మణుఁడు; యతిరాజకుల పెరుమాళ్లాచార్యుల కుమారుఁడు.

"ఇట్లు గురుపరంపరానుసంధానపూర్వకంబుగా శ్రీజగన్నాయకుని కంకితం బుగా ముక్తిచింతామణిప్రబంధం తెనుంగు చేయుమని రాజమహేంద్రవరా

ధ్యక్ష పద్మనాయకాగ్రేసర కోన తిమ్మరాయకకృత కనకాంబరాభరణాను
లేపనపూర్వకసమర్చన ప్రేరితుండనై”

అని కవి వ్రాసికొనియుండుటనుబట్టి రాజమహేంద్రపుర ప్రభువైన కోన తిమ్మరాజు ప్రేరణముచేత నీగ్రంథము చేయఁబడినట్టు తెలియవచ్చుచున్నది. ఈగ్రంథ మిన్నూఱు సంవత్సరములకు ముందే చేయఁబడినదేమో! జగన్నాథమాహాత్మ్యకథనము రసవంతముగా నేయున్నది. ఇందుండి కొన్ని పద్యములఁ జూపుచున్నాను—

శా. ధర్మాధర్మవిచారము ల్విహితసంధ్యాపూర్వయజ్ఞాదిస
త్కర్మంబుల్ నిరతాన్నదాననియతుల్ కాలానుగుణ్యక్రియల్
మర్మం బీపురుషోత్తమస్థలములో మర్త్యాళి కెల్లన్ భవ
న్నిర్మాల్యగ్రహణంబ కాంటి రిఁక నీనిత్యక్రియల్ వ్యర్థమే.—ఆ. ౧.

ఉ. నిద్దుర రాఁ బరుండుటయె నిక్కపుమ్రొక్కగు నిద్రయోగమా
దద్దయు వ్యర్థహింస క్రిసుధర్మ మగున్ నిరతాన్నదుష్టమా
చద్ది మహాప్రసాద మగు సన్నుతియాను నిరర్థకోక్తియే
ప్రొద్దును నిత్యవాసు ల[illegible]లరుం బురుషోత్తమంబునన్.—ఆ. ౨.

ఉ. హీనుఁడు ముట్టినాఁ డటంచు నెంచి మదీయమహాప్రసాదమున్
దా నుపభుక్తియోగ్య మని తత్పరబుద్ధిఁ బరిగ్రహింపకే
మానసవ్యాజుండు హృతమంగళుఁడై భవరోగభాగుఁడై
న్యూనతఁ జెంది పంచమనియోగమునందు వసించు నెప్పుడున్.—ఆ. 3.

మ. జలజాక్షుండు రథంబుపైఁ గదలఁ దచ్ఛాయాసమాక్రాంతుఁడై
ఖలుఁడైనన్ ఘనపాపము ల్వలఁగు సాకాంక్షన్ దదుద్యజ్జవా
కలనోద్భూతరజోభరాంకితుఁడు వాక్కాయాంతరాఘంబులన్
గెలుచుం దత్సురసింధుమజ్జనఫలోన్నిద్రప్రభావుం డగున్.—ఆ. ౪.

లింగకవి, గంగకవి.

ఈయిరువురుకవులును జేరి సీతావిజయ మనునామాంతరము గల శతముఖరామాయణమును రచించిరి. ఈయిరువురుకవులు వేదాద్రిపురనివాసులు. వీరిలో నీలకంఠోపాసకుఁ డయిన లింగకవి తాను రచియించిన మొదటి మూఁడాశ్వాసములును చిన్నారెడ్డిపుత్రుఁ డగు పోచనృపాలున కంకితము చేసెను; నృసింహోపాసకుఁ డగుగంగ

కవి తాను రచియించిన నాలవయాశ్వాసమును భోగనృపాలుని కంకితము చేసెను. ఈ యిరువురకవిత్వమును మొత్తముమీఁద రసవంతమయి సద్దృష్టమునయి హృదయంగమముగా నున్నది. ఈకవు లిన్నూఱు సంవత్సరములక్రిందట నుండినట్టు తెలియవచ్చుచున్నది. వీరి కవనధోరణి తెలియుటకయి శతముఖరామాయణములోని పద్యము లొక్కొక్కయాశ్వాసమునుండి యొక్కొకటి యిం దుదాహరింపఁబడుచున్నది—

చ. శతముఖనామధేయుఁ డొకచండనిశాచరలోకనాథుఁ డు
ద్ధత నలపంక్తికంఠఘటకర్ణపురందరజిత్ప్రహస్తు లీ
క్షితిఁ బడు టాతఁడున్ హితులచే విని రామునిమీఁద నాదటన్
ఘృతయుతపావకుండుబలెఁ గీలలు గ్రక్కుచు మండెఁ గ్రక్కునన్.— ఆ. ౧.

ఉ. రాముని భక్తికంధరవిరాముని నీలపయోదకోమల
శ్యాముని మౌనిహృత్కుముదసంచయసోముని సత్యభాషణ
స్తోముని సార్వభౌముని విశుద్ధసుకీర్తిగుణాభిరామునిన్
ధీమణి యైనభానుజుఁడు దిగ్గనఁ గాంచి ముదంబు చేకొనెన్.— ఆ. ౨.

శా. ఏరా యోరి నిశాచరాధమ భయం బింతైనన్ లేక ప్రా
కారంబు ల్వెసదాఁటి తెట్లు వటి వీఁకం దాఁటి దుర్భీషణా
కారం బొప్పఁగవచ్చి తెట్లు తగ నెక్క స్వచ్చి నాముందటన్
ధీరత్వంబున నిల్చి తెట్టు లిది చింతింప న్మహాశ్చర్యమా.— ఆ. ౩.

ఉ. రాయనుఁ బోకుమంటిఁ గదరా యను నిన్నిఁకఁ బాసి యోర్వలే
రాయను హా శతద్వయకరా యను మ మ్మిఁక బాధపెట్టకే
రాయను సీతనూజఁ గనరా యను నెక్కడఁ గందురా కుమా
రా యను నల్గ నేల వినరా యను హా శతకంధరా యనున్.— ఆ. ౪.

అంగర నృసింహకవి.

ఇతఁడు రాజరాజాభిషేక మను నైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించి, కొప్పుల వల్లభామాత్యున కంకితము చేసెను. ఈకవి రామకృష్ణభట్టారకుని కుమారుఁడు. ఈకవి యేకాలపువాఁడో నిశ్చయముగాఁ దెలియరాలేదు. ఇతఁ డల్లసాని పెద్దనాదులను జేర్చక శ్రీనాథునివఱకును గలకవులనుమాత్రమే కవిస్తుతిలోఁ జెప్పియుండుట చేతను మధ్యకవులమాత్రమే చేర్కొన్న చిమ్మపూడి యమరేశ్వరుని సంస్తుతించి యుండుటచేతను నృసింహకవి మధ్యకవులలోనివాఁ డేమోయని సందేహము కలుగుచున్నది.

ఇతఁడు చేసినకవి స్తుతిపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

క. భారతఘట్టోల్లంఘన । పారీణుల ధౌరీణబంధురకథా
ధీరప్రబంధగంధ । ర్వారూఢుని భట్టనన్నపార్యునిఁ దలఁతున్.

ఉ. అంజలిచేతుఁ బద్మజనిశాంతకరాంతనిరంతరోల్బణ
న్మంజులవల్లకీమధురమంద్రనినాదసముల్లసధ్వని
వ్యంజకవాణ్ణిగుంభనసముంచితనూతనసృష్టిచాతురీ
రంజితసత్కవీంద్రబుధరాజికిఁ దిక్కనసోమయాజికిన్.

ఉ. ఇద్ధగుణుం బ్రబంధపరమేశ్వరు నెఱ్ఱప్రెగ్గడన్ మనః
పద్ధతి నిల్పి సూక్తిరుచిభాస్కరుఁడైనహుళక్కి భాస్కరున్
బుద్ధి ఘటించి సంతతము పూనిభజింతు వచఃప్రసాదసం
సిద్ధునిఁ జిమ్మపూడి కులశేఖరు నయ్యమరేశసత్కవిన్.

క. పాథోధిపయోభర ని । ర్బాధచలద్ఘనఘుమాయమానలహరికా
పాథేయదాయిసూక్తిప । నాథున్ శ్రీనాథు నెమ్మనంబునఁ గొలుతున్.

ఈగ్రంథ మొకవేళ మధ్యకవులకాలములోనిదే యైనను దీనియందు లక్షణవిరుద్ధములైన ప్రయోగములు కొన్ని కానఁబడుచుండుటచేత నప్పకవీయాదులు తమలక్షణగ్రంథములలో నిందలిపద్యముల నుదాహరింపక పోయియుండవచ్చును. కృతిపతినిబట్టి సహితము కవియొక్క కాలనిర్ణయమును జేయుట కిప్పు డాధారములు దొరకలేదు. కృతినాయకునకు కొఱ్ఱాపురము రాజధానియైన ట్లీక్రిందిపద్యమునఁ జెప్పఁబడినది—

సీ. కుదురయ్యె నేవీటికోటలోపల వైశ్యసుప్రతిష్ఠితుఁడైన శూలపాణి
పాయలేఁ డేవీటిపర్యంతవనవాటి మిండరాయుండు లక్ష్మీధవుండు
నిండారు నేవీట నెండకాలమునందు జలజాకరం బైనసాగరంబు
చను రొందు నేవీట సార్వకాలికఫలస్ఫురితంబు వేదంగి పోఁకతోఁట
నూరుపురంబులకైన నబ్బురము లగుచు । నలవీఁగుచునుండు నేవీటిసిరులు
వసుమతీపాదపద్మసంవలితరత్న । నూపురంబగు నట్టికొఱ్ఱాపురంబు.

ఈకొఱ్ఱాపురము విశాఖపట్టణమండలములోని కొట్టాము గ్రామమేమో! ఈపురాధిపతియయిన కృతిపతి శూద్రకులసంజాతుఁడు.

సీ. మూర్ధాభిషిక్తకులముకుటంబు లేరాజుపాదపీఠికకు సోపానపంక్తి
చతురబ్ధివలయితక్షితితలం బేరాజుబాహుదండమునకు బావదండ
భువనంబు లేలుకప్పురగంధి యేరాజులీలాకటాక్షపాళికకు నీడ
రజనికాంతజయంతరతికాంతు లేరాజురూపరేఖకుఁ బ్రతిరూపకంబు

లతఁడు పట్టుతలాటకేళావిరాయ। రాజదేవేంద్రరాజాధిరాజచంద్ర
గాయిగోవాళజగనొబ్బగండబిరుద। శాలి కొప్పుల వల్లభూపాలమౌళి.

మ. భరియించెం జతురర్ణవీవృతమహాభారంబు దోఃశీరికన్
విరియించెన్ విమతాంధకారము సముద్వేలప్రతాపోన్నతిన్
గురియించెన్ ధనధాన్యరాశి కవిరాట్కోటీనివాసంబులన్
వరియించెన్ వరకీర్తికాంతఁ దనరన్ వల్లక్షితీశుం డిలన్.

ఇత్యాదిపద్యములలో బిరుదాంకములతో వర్ణింపఁబడి యుండుటచేతఁ గృతిపతి కవి చెప్పిన ట్లఖండభూమండలాధిపతి కాకపోయినను చిన్నసంస్థానాధిపతియైననైనట్టు కనుపట్టుచున్నాఁడు. స్పష్టముగాఁ దెలియువటకును గవికాలము నిప్పుడు పదునాలువందలయేఁబదికిఁ దగువాతికాల మనుకొందము. ఈకవిత్వమునందు లక్షణదోషము లనేకములు గలవు. ఇతఁడు ప్రబంధములోని యీమొదటిపద్యములోనే వ్రాయుట యని యుండవలసినదానికి వ్రాసుట యని ప్రయోగించినాఁడు—

ఉ. శ్రీసతి చన్నుఁగ్రేవలను జెక్కులనొక్కుటఁ బత్రభంగముల్
వ్రాసుటకున్ విరించి నిటలంబుల నొక్కట భాగ్యవర్ణముల్
వ్రాసుటకున్ జతుర్భుజవిలాసము పూనినవేల్పు సత్కృపా
ల్లాప మెలర్పఁ బ్రోచు శుభలక్షణుఁ గొప్పుల వల్లభూవరున్.

ఇట్లు కొన్నిదోషములు కానఁబడుచున్నను మొత్తముమీఁదఁ గవిత్వము రసవంతము గానేయున్నది. రాజరాజాభిషేకములోని కొన్నిపద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

చ. పనివడి చెప్ప నేల శిశుపాలునివిక్రమచేష్టితంబు లా
తనిపనిపూని దానవపదాతులు వచ్చిరి వీరె వారె యం
చనిశము దెప్పవెట్టక సురావళి దిక్కులు చూచుచుండఁగా
ననిమిషవామ మొక్కటియు నగ్ధము దప్పకయుండె నిప్పుడున్.—ఆ. ౧.

ఉ. ఆగయు విన్నమాత్రముననైనను జూచినమాత్రనైన నె
వ్వారిమనంబులం బ్రణయవాసితమై యనురాగకందళం
బీరిక లెత్తుఁ గారణ మొకించుక లేకయుఁ బూర్వజన్మసం
స్కారవిశేషమం ద్రదది వికస్వరమై కొనసాగు నుర్వరన్.—ఆ. ౨.

చ. అమృతసరోవరంబుగ హిమాంశునిమూర్తి కరంగి లోనిచి
హ్నము వికచోత్పలప్రకరమై చెలువొందిన నందులోన సం

భ్రమమున నీఁదులాడి జడిమంబున నంగము లూఁచు నేని యా
హిమమున నించుకేని శమియించునొకో మదనాస్త్రవేదనల్ — ఆ. 3

శా. శుద్ధాంతశ్శరణైకయోగ్య మగుచుఁ జోభిల్లున స్సర్వచో
రాద్ధాంతం బిది యిచ్చగింపక వృథా ప్రజ్ఞాపరిజ్ఞానస
న్నద్ధు ల్మాంధులు కేవలంబుగ వితండావాదులై తారసం
బద్ధోక్తు ల్వచియించి శ్రీ మదమార్గ న్యాయ ఖండించెదర్. — ఆ. 4.

మ. మహిలో నీకిటు కున్న నేను విమతస్మార్తత్వము ల్వాపనల్
సహియింపం దగునంచు నిప్పుడును విజ్ఞాపింప మా కేటికిన్
గుహనానాటకసూత్రధార భువి నీ క్రొవ్వాడిమాయావిధుల్
బహురూపంబులు పన్నఁగాఁ దిరుగరే బ్రహ్మేంద్రచంద్రార్కులున్. — ఆ. 5.

సిరిపెగ్గడ ధర్మనామాత్యుఁడు

ఈకవి నలచరిత్రము నాలాశ్వాసముల పద్యకావ్యమునుగా రచియించి, శ్రీవేంకటేశ్వరుల కంకితము చేసెను. ఇతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; హరితసగోత్రుఁడు; తిప్పయామాత్యపుత్రుఁడు. ఇతఁడు నలచరిత్రములోఁ దనతండ్రి నిట్లు వర్ణించి యున్నాఁడు:—

ఉ. సూనుతుండు తిప్పనయశోంబుజాక్షికిఁ గ్రీడ సల్పఁగా
మేరుధనుర్ధరాచలము మేడ సుధాజలరాశి కేళికా
సారము పువ్వుఁదోఁట దివిషద్ధరణీరుహసంచయంబు నీ
హారమహీధరంబు కృతకాద్రియు నై విలసిల్లు నెప్పుడున్.

తనతండ్రి యిందుర్తిసీమలోనివాఁడనియు, ఈ క్రిందిపద్యములలోఁ దనమేనమామ పేరూరి నివాసుఁడనియు, కవి చెప్పుకొనుటచేత నితఁడు గోదావరీ కృష్ణామండలముల లోనివాఁడని తోఁచుచున్నది.—

సీ. తన కేఘనుఁడు ప్రపితామహుం డగు లోహితసగోత్రుఁ డల పుల్లవంద నాథుఁ
డెసఁగు నేఘనుతాత యసదృశోన్నతి పుట్టమాంబాధవుఁడు తిమ్మనాహ్వయుండు
పొంచె నేఘనుతండ్రి తనకీర్తిలత లాశ లంటఁ బెంపగు తిమ్మయప్రభుండు
వెలయు నేఘనుతల్లి విమలపతివ్రత వివిధసద్గుణశీల వెంగళాంబ
యతఁడు తుమురుగోటివరవంశాబ్ధి ధుఁడు । సతత పేరూరి కేశవస్వామ్యధీన
మానసస్థితిం బరఁగు నామేనమామ । మతినిగురునన్నిషుఁడు ధర్మమంత్రిశేఖరుఁడు,

చ. విను మనఘూర్తి ధర్మసుకవీ భవదీయవచోవిలాసమున్
ఘనకవిహృద్వికాసములుగావె చమత్కృతిమీఱ నీవు నే
ర్చనగతి నిప్పుడానలచరిత్రము వేంకటశైలరాణ్ణివా
సునకు సమర్పణంబుగను శోభనలీల రచింపు పెంపుగన్.

ఈకవికాల మేదో నిర్ణయించుటకుఁ బుస్తకమునం దాధారము లేవియుఁ గానరాలేదు. ఇతఁడు శ్రీనాథుని వర్ణించియుండుటచేతఁ బూర్వకవి కాఁడనుట నిశ్చయము. ఇతఁ డాధునికుఁడయి యిన్నూఱుసంవత్సరములక్రిందట నుండియుండును. ఈతని కవిత్వము మొత్తముమీఁద నిర్దుష్టమయి యింపుగా నున్నది. నలచరిత్రములోని పద్యములఁ గొన్నిటి నిందుక్రిందఁ బొందుపఱచుచున్నాను—

ఉ. ధారుణి వీరసేనవసుధావరువా లటువాల వీరు లా
సారసమిత్రుఁ దూఱి తనసన్నిధిఁ జేరినవారి కెల్ల జం
భారి యిడన్ సురద్రుకుసుమావళియే యుడివోయె నన్నచో
నారగణింపఁగాఁ దగమె యాహవుఁ డోర్చినశత్రుసంఘమున్.—ఆ. ౧.

శా. లీల న్నీలపటాలమేదకడ లాలిం గేలిమై నుంచి జో
జోలక్ష్మీశకటాక్షవీక్షణయుతా జోజోశుభాకార జో
జోలావణ్యరమాకుమార యనుచుం జోకొట్టుచుం బాడి ర
న్నాళీకేక్షణ లాక్రుపాలసుతు వీణాలోకిలాలాపలై.—ఆ. ౨.

ఉ. వెన్నెల చందమామనును వెన్నెలనుం దగఁ జందమామయున్
సన్నుతలీల నంద మగునందమునన్ నరశీతలేశ యా
కన్నియ నీకు వేఱె నలకన్నియ కీవును నోడుగూడ నేఁ
గన్నులఁ జూచు టేమొ మఱి కాంక్ష మొనర్చెద నెమ్మనంబునన్.—ఆ. 3.

ఉ. అర్థఫలప్రదాయక గుణాకర నైషధసార్వభౌమ కా
ర్యార్థుల మైన మమ్ములఁ గృతార్థులఁ జేయఁగదయ్య సర్వశా
స్త్రార్థము లెందు నీ వెఱుఁగనట్టివి లేవకదా పరోపకారా
ర్థమిదంశరీర మను టార్యుఁ దలంచఁగదయ్య ధీనిధీ.—ఆ. ౪.

శా. నీతిం జూచు నరేంద్ర మీఁతకుల మీనంబులే మ్రింగుటల్
ఘోరక్రీడఁ గుఠారకాష్ఠ మిల వృక్షవ్రాతముం ద్రుంచుటల్
జ్ఞాతిత్వంబునఁ గాదె జ్ఞాతు లెచటన్ సామాన్యులే చెల్లఁబో
జ్ఞాతిశ్చేదనలేనకి మ్మనెడుశాస్త్రంబుం బరీక్షింపవే—ఆ. ౫.

మ. లలనా ప్రాణసమాన వైననిను నేలాపాయుదే నన్న నీ
పలుకే నమ్మి భవత్పదాంబుజసమీపక్ష్మోణి నిద్రింపఁగాఁ
గలితవ్యాళమృగాదిజంతుభయదోగ్రం బైనయీకాననో
పల నన్నీడఁగ వాడి పో నధిప నీపాదంబు లెట్లాడెనో. — ఆ. ౬.

గణపవరపు వేంకటకవి.

ఇతఁడు శ్రీప్రబంధరాజవేంకటేశ్వరవిజయవిలాసమనెడి యేకాశ్వాసప్రబంధము రచియించెను. ఇది యేకాశ్వాసగ్రంథమే యయినను, ఇందలిపద్యములసంఖ్యామాత్రము నాలుగాశ్వాసముల గ్రంథములో సామాన్యముగా నుండుదానికంటెఁ దక్కువగా లేదు. ఈకవి నందవరీక నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; ఆశ్వలాయనసూత్రుఁడు; వసిష్ఠగోత్రుఁడు; అప్పయామాత్యపుత్రుఁడు. ఇతఁడు కృష్ణామండలములోని కామెపల్లెసీమ యందలి గణపవరగ్రామవాసుఁడు. ఇతఁడు పల్నాటిసీమవాఁ డగుటచేత నే స్వానుభవముచేతను గాఁబోలును 'పలనాటి గొల్లలపాటజాతి'! యని యచ్చటి గొల్లలపాటను నిరసించియున్నాఁడు. ఇతఁడు మిక్కిలి యాధునికుఁడే యయినను, ఇతని కాల మిదియనిమాత్రము సరిగాఁ దెలియదు. ఇతఁడును దనకు వేంకటేశ్వరుఁడు స్వప్నమున సాక్షాత్కరించి తన్నుఁగూర్చి పలికినట్లు చెప్పుకొన్నపద్యములలోని యీక్రిందిపద్యమువలన నితఁడు పదునాఱవశతాబ్దాంతమునకు లోపలివాఁడు కాఁడని స్పష్టమగుచున్నది—

సీ. అల విన్నకోట పెద్దన లక్షణజ్ఞత శబ్దశాసనకవి శబ్దశుద్ధి
ప్రాబంధికపరమేశ్వరు సర్గమహిమం బుభయకవిమిత్రుని పదలలితత
శ్రీనాథువార్త ప్రసిద్ధి నాచనసోము భూరికాఠిన్యంబు పోతరాజు
యమకవిధము మల్లనమనీషి చిత్రంబు పింగళి సూరకవివరు శ్లేష
నాంధ్రకవితాపితామహు నల్లికబిగి! ముక్కుతిమ్మనతేటయు భూషణుని య
లంకృతియు నీకె కలదౌ తలంపలక్ష! ణకవి యప్పయ వేంకటసుకవిచంద్ర.

ఈపద్యమునుబట్టిమాత్రమే కాక యితఁ డవతారికయందుఁ దన్నుఁగూర్చి చెప్పుకొన్న యితరభాగములనుబట్టికూడ విచారింపఁగా స్వాతిశయమును జెప్పుకొన్న యాంధ్రకవులలో నెల్ల నితఁ డగ్రగణ్యుఁ డగునట్లు కనఁబడుచున్నాఁడు. పయిపద్యమునందుఁ బదునాఱవ శతాబ్దాంతమందున్న పింగళి సూరనార్యునిని (రామరాజ) భూషణుని జేర్కొనుటచేత నితఁడు పదునేడవశతాబ్దమునకు లోపలివాఁడు కాఁడనుటకు

సందేహములేదు. మఱియొకచోట నితఁడు తన గ్రంథమునందు "లక్షణసారసంగ్రహ సరస్వతీవిలాస సాహిత్య చింతామణి సత్కవిజనసంజీవని" యని లక్షణసారసంగ్రహమును కవిసంజీవని నని చేర్కొనియున్నాఁడు. ఇందలి లక్షణసారసంగ్రహము చిత్రకవి పెద్దన్న రచియించినదైనపక్షమునఁ గవి పదునేడవ శతాబ్దారంభమునకుఁ దరువాతివాఁడును, కూచిమంచి తిమ్మకవి రచించినదయినపక్షమునఁ బదునెనిమిదవశతాబ్దమధ్యమునకుఁ దరువాతివాఁడును, అగును. ఈగణపవరపు వేంకటకవి తనకుఁ బూర్వులయిన కవుల కావ్యములలోనుండి గ్రంథచౌర్యమును విశేషముగాఁ జేసినవాఁడయినందున, ఆలక్షణసారసంగ్రహము కూచిమంచి తిమ్మకవిదే యైనపక్షమునఁ దిమ్మకవి గ్రంథములనుండియు చౌర్యము చేసినాఁ డని చూపుటకుఁ దగినదృష్టాంతములు లేకపోలేదు. ఇరువురకవుల గ్రంథములలోని యీపద్యములను జూడుఁడు—

సీ. బింబోష్ఠి యని నీవు పేరుగ రాకు శుకంబ సాంకవగంధి యీపంకజాక్షి
పంకజాక్షి యటంచుఁ బదరకు తేఁటి చంపకజాలనాస యీపల్లవాంఘ్రి
పల్లవాంఘ్రి యటంచు బాధింపకు పికంబ రామాంగి యీబిసప్రసవబాహ
బిసబాహ యని రాకు వెసహంస జలదశిరోరుహ యీ యహిరోమరాజి
యహిపరోమాళి యంచు డాయకుము నెమ్మి
కార్ముకభ్రూలతిక యీచొకాఁగపుఁ జెలి
యనుచు శుకభృంగ పరభృత హంస నీల
కంఠ నికురుంబములఁ దద్ద కనలి పలికె.

అని తిమ్మకవి తన రసికజనమనోభిరామములోని చతుర్థాశ్వాసమునఁ జెప్పియుండఁగా గణపవరపు వేంకటకవి

సీ. చక్రస్తని యటంచు జగడింపకు శశాంక గురుతమోవేణి యీసుందరదన
మధురాధర యటంచు మట్టుమీఱకు తేఁటి చంపకనాస యీజలజవదన
బిసబాహ యని మాఱు మసలకు రాయంచ జలధరచికుర యీకలువకంటి
పల్లవకర యని త్రుళ్ళకు కోయిల శ్రీరామమూర్తి యీకీరవాణి
వదరకు తల యాఁక సుస్వర సఖిత్వ
మొనసియుండుటకతన మీ కితవొనర్చు
ననుచు నళి చంద్ర పరభృత హంసకులకు
భయము నయమునఁ దెలియఁగఁ బలికె మఱియు.

అని చెప్పియున్నాఁడు. ఈయుభయులలో నెవ్వఁడు పూర్వుఁడో యాతని పద్యమును జూచి రెండవవాఁడు తనపద్యమునైనను వ్రాసికొని యుండవలెను, లేదా

యిరువునుగూడఁ బూర్వమున్న యిటువంటి పద్యమును మఱియొకదానిఁ జూచి రైనను వ్రాసికొనియుండవలెను. వేంకటకవి గ్రంథచౌర్యము చేయువాఁడగుట తెలియుటకయి సరసభూపాలీయము నుండియు వేంకటేశ్వరవిలాసము నుండియు నొక్కొక్క చిన్న పద్యము నిం దుదాహరించుచున్నాను—

క. ఔరా యోబనృపాలక। మారా మను మదనసమరమాధుర్యుఁడవై
ధీరా నృసింహ కూడితి। మారామను మదనసమరమాధుర్యుఁడవై.

అని యీపద్యము కావ్యాలంకారసంగ్రహములో పాదయమకమునకు లక్ష్యముగా నీయఁబడియుండఁగా, వేంకటకవి

క. ఔరా మాధవయజ్వక। మారా మను మదనసమరమాధుర్యుఁడవై
ధీరా విటాగ్ర్య యేలితి। మారామను మదనసమరమాధుర్యుఁడవై.

అని పైపద్యమునే పేరుమాత్రము మార్చి పంచదశవర్ణయుక్తపాదయమకమని తన పుస్తకములో వేసికొనియున్నాఁడు. ఈకవి వేంకటేశ్వరుఁడు తన్నుద్దేశించి పలికి నట్లు కొన్నిటిని, తానే చెప్పినట్లు కొన్నిటిని, ఇతరులు తన్ను మెచ్చి పొగడినట్లు కొన్నిటిని, స్వరచితములైన గ్రంథముల నామములను జెప్పుకొనియున్నాఁడు. ఇట్లు చెప్పుకొనఁబడిన తారావళులు, [illegible]మశతకము, శృంగారరసమంజరి, కృష్ణమల్లకథ, బాలరామాయణ ద్విపదము, చాటుపద్యములు, లింగనిర్ణయము, ఆంధ్రప్రతాపరుద్రీయము, ఆంధ్రరసమంజరి, ఆంధ్రనిఘంటువు, ఆంధ్రకౌముది, గణయతిప్రాసలక్షణ సీసమాలిక, ఆంధ్రప్రయోగరత్నాకరము, రేఫ అకారనిర్ణయము, షట్ప్రత్యయ ప్రస్తారసరణి, ఇరువదాఱు ఛందముల వచనము, అలంకారసారము, పరమభాగవత చరిత్ర, ఆంధ్రద్విరూపకోశము, కల్పితకల్పలత, ఆంధ్రవసంత తిలకభాణము, కఠిన ప్రాసశతకము, ఆంధ్రప్రక్రియాకౌముది, జాంబవతీవిలాసము, చండవిద్యావతీ దండకము, చక్రవాళతారావళి, పురాణసారము, ప్రబంధరాజ వేంకటేశ్వరవిజయ విలాసము, అను గ్రంథములలో రెండుమూఁడు లెక్క శేషించినవన్నియు నామమాత్రావశిష్టములయినవి. అట్లగుటకుఁ గారణము లేకపోలేదు. ఈకవి తాను జేసిన స్తకములు లోకమున కుపయోగపడవలె నన్న యుద్దేశముతోఁ గాక తనసర్వతోముఖ పాండిత్య ప్రకర్షమును లోకమునకుఁ బ్రకటింపవలె నన్న యుద్దేశముతో విశేషభాగము చేసి నందున నీతనిపుస్తకముల కిట్టిగతి పట్టియుండును.

సంస్కృతములో నున్న జ్ఞానధనమును జనులకు వెదచల్లవలె నన్న పరమార్థచింతతో మొట్టమొదట నన్నయభట్టారకాదులగు మహాకవులు పదునొకండవశతాబ్దారంభము నుండి సులభశయ్యను సంస్కృతగ్రంథములఁ దెనిఁగింపఁదొడఁగిరి. ఈభాషాంతరీకరణ

కార్యము పదునేఁడవ శతాబ్దాంతమువఱకును నవిచ్ఛిన్నముగా జరగుచువచ్చెనుగాని యిట్లు భాషాంతరీకరణమునకుఁ బూనుకొన్నవారిలోఁ గడపటివా రగు శ్రీనాథాదులు తమపూర్వులకన్నఁ దాము ఘనులనిపించుకోవలెనన్న చింతచేతనో మఱి యేహేతువుచేతనో సంస్కృతపదభూయిష్ఠము లైనదీర్ఘసమాసములతో నింపి రసమును జెఱుపక పోయినను తమగ్రంథములు బహుజనులకు దుర్గ్రాహ్య మైనకఠినశైలిని జేసిరి. ఇట్లా కాలములో భారత భాగవత రామాయణాదిముఖ్యగ్రంథము లన్నియుఁ దెలిఁగింపఁబడఁగా, అటుతరువాతఁ బదునాఱవశతాబ్దారంభమునం దల్లసాని పెద్దనాదు లొక క్రొత్త త్రోవం ద్రొక్కి కేవలభాషాంతరములు కాకుండఁ బురాణములలోని కథలను గైకొని స్వకపోలకల్పితములైన వర్ణనలను జేర్చి పెంచి శ్రీనాథాదులశయ్య నవలంబించి పసవంతముగా ప్రబంధములను జేయ నారంభించిరి. ఈపని నూఱు నూటయేఁబదిసంవత్సరములవఱకును జరగుచు రాఁగా, ౧౬౫౦వ సంవత్సరములోపల బహుమార్గముల నూతనప్రబంధము లనేకములు తెలుఁగునఁ జేయఁబడినవి. అంతటితో నూతనసృష్టి బహుతరముగా నంతరింపఁగా, ఈవలివారు వసుచరిత్రమును మాతృకనుగాఁ గొని దానికి పాఠాంతరములో యనునట్లు పూర్వవర్ణనలనే తలలుమార్చి ప్రయోగించుచు వెనుకటి ప్రబంధముల ననుకరించి తమప్రబంధముల నల్లఁజొచ్చిరి. చేసినదానినే పేరులుమార్చి మరలఁ జేయుచుండుటచేత నూతనార్థకల్పనలను జేయుట దుష్కరమయినందున నీవలివారిలోఁ గొందఱు మహాపురుషులా యర్థలోపమును పదాటోపముతోఁ బూరింపఁ బ్రయత్నించిరి. పూర్వపువా రక్కడక్కడ సముచితముగా శబ్దాలంకారములను జేర్చుచు వచ్చినను భాషావధూటికిఁ బ్రాణ మైనయర్థసారస్యమును జెడఁగొట్టకుండిరి. ఇటీవలివా రర్థసారస్యము నంతగాఁ బాటింపక నిఘంటువుల వెదకి పదములేరి కూర్చి బంధించి తమ సరస్వతిని హృదయాకర్షకముగాఁ గాకపోయినను కర్ణరంజకముగా నైనను జేయఁ బాటుపడిరి. ఇట్టివారిలో నెన్నికగన్న కొందఱు బంధాదుల నతిమాత్రముగాఁ జేర్చి యర్థసారస్యమును బూర్ణముగాఁ జెఱిచి యవయవములు విఱిచి తమభాషావధూటిని వికారిఁ జేసి శవప్రాయను జేసిరి. మన యీ వేంకటేశ్వరవిలాసకృతికర్తయు బలరామచరిత్ర కృతికర్తయైన గుడారు వేంకటదాసకవియుఁ గొంతవఱకీ కడపటితెగలోఁ జేరినవారు. ఒకఁడు తనపుస్తకమునకుఁ బ్రబంధరాజవేంకటేశ్వరవిజయవిలాస మని పేరు పెట్టుకొనఁగా నింకొకఁడు తనపుస్తకమునకుఁ బ్రబంధరాజశిరోభూషణ ప్రకృష్ట బలరామచరిత్రమని పేరుపెట్టుకొనెను. వేంకటదాసకవి

"నిరోష్ఠ్యమత్తేభవిక్రీడిత శార్దూలోత్పలమాలా తోటక మత్తకోకిల లయగ్రాహి
మణిగణనికర పంచచామరస్రగ్విణీప్రమితాక్షర మణిభూషణ ద్రుతవిలంబిత కవికంఠ

భూషణ విజయస్వఘూతా దృష్టహర్షణి రథోద్ధతాంబురుహ కవిరాజవిరాజిత గణస
మకదండకార్యాగీత సీస ద్వివిధకంద శ్లోకచూర్ణికా వచనకైవార గద్య కళికో
త్కళికామంజరీ ద్విపద ధవళసువ్వాలశోభనారాత్రిక నానారగడభేదసప్తతాళైలా
మహార్ణవమిలాలిశాదద్వాత్రింశద్రాగ నానావిధవిచిత్ర నాగబంధ పుష్పమాలికా
బంధసంయుక్తకల్పిత కల్పవల్లీ చంపకమాలికావృత్తము'

అని పేరుపెట్టియొకపద్యములో ననేకబంధగర్భవృత్తముల నిమిడింపఁగా, మన యీ వేంకటకవి దీని మించునట్లుగా ,

"బహువిధచిత్రకంకణ బంధద్విగుణితసీసచరణచతుష్టయగర్భిత ద్విపదకందద్వయ
సమవృత్తచాపదయుగళాటవెలఁది తేటగీతి మదనవిలసిత తురంగవృత్త బహువిధ
తాళవృత్తాష్టక ధవళశోభనగానారాత్రిక గాన జంపెత్రిపుటార్ధచంద్రిక సువ్వాల
లాలిపద్యైలామంజరి సమతాడిండిమతాళవృత్త మణిగణనికర తురగవల్గన రగడోదా
హరణసంబుద్ధి కళికోత్కళికాగ్రాహిణీ రాగదళ ముఖారిరాగాటతాళదళ కాం
భోజిరాగ రూపకతాళదళ కాంభోజిరాగ సమపద కన్నడరాగ సాంగత్య కొరవంజి
దళ రేవగుప్తరాగ సమపద సావేరిరాగైకతాళదళ బిలహరిరాగాటతాళ సమపద
పుష్పమాలికాబంధ గోమూత్రికాబంధ తార్క్ష్యబంధ షోడశదళపద్మబంధ పాదుకా
బంధ నవరంగబంధ ఖడ్గబంధ గుచ్ఛబంధ ఛత్రబంధ చామరబంధ గదాబంధ
చక్రబంధ శకటబంధ నాగబంధ రథబంధ వీణాబంధ శంఖబంధ మృదంగబంధ
పాదభ్రమకబంధ పాదార్ధ భ్రమకవింశతిబంధ భేదకందానుష్టుప్ శ్లోకాంతర్గత
చతుశ్ఛత్ర నవరంగ సర్వతోభద్రాందోళికాబంధ యమకానులోమవిలోమ కంద
భాషాశ్లేషకందకందాటవెలఁది గర్భితాంత్య తేటగీతియుక్తచాపష్టిభేదచిత్రసీసము"

అని పేరుపెట్టి యొకపద్యములోనే బహుబంధగర్భవృత్తముల నిమిడ్చెను. కవిమిక్కిలి కష్టపడి పయిని జెప్పఁబడినరీతి గర్భబంధకవిత్వమును, ఏకాక్షర నిఘంటులను వెదకి

క. కైకోకీకాకకుకై । కోకాకాకింకకూకి కూకకకోకీ
కాకుకకు కేకికేకక । కూకో కోకూక కింక కోకైకాకా.

అనురీతి నేకాక్షరములతోడ చిత్రకవిత్వమును, ఒక్కదానిలో నేయితరపుస్తకము లోను లేనంత యమితముగాఁ జెప్పి తనశిల్పవ్యాపారకౌశలము నెంత చూపినను, కాళ్ళతో నడచి గమ్యస్థానమును చేరు సామాన్యమార్గమునువిడిచి యడ్డముగా భూమి మీఁదఁబడి కడుపుతో దొర్లి ప్రయాసపడి గమ్యస్థానమును జేరి యసాధారణప్రౌఢి మను జూపిన బుద్ధిమంతునిశక్తిని మెచ్చుకొనునట్లు యిట్టి కపటాచమత్కృతులు మెచ్చుకొనఁ దగియుండును గాని యంతకంటె నెక్కువ శ్లాఘాపాత్రములు గావు.

నవరసరసికు లెప్పుడును హృదయాహ్లాదకరముగా నర్థకల్పనము చేసియు కర్ణరసాయన ముగా మృదుమధురవాగ్గుంభనలతో భావములఁ గూర్చియు మాసోద్దీపకముగా నీతి పోషణమొనర్చియు వర్ణనలు చేయఁగలిగిన కవినిమాత్రమే మెచ్చుకొందురుగాని కావ్య దోషములకు లక్ష్యము లగునట్లుగా నర్థగౌరవముఁ జెఱిచి పదములవిఱిచి పద్యములలోఁ బద్యములను దూర్చినవానిని మెచ్చుకోరు. ఈ వేంకటకవివర్యుని కవనమునందు వ్యాక రణదుష్టము లయినప్రయోగము లనేకములు గానఁబడుచున్నవి. ఈకవికాల మేదో సరిగాఁ దెలియ రాకపోయినను, ఈతనిగ్రంథములోని సలాము సాహెబు పిరంగి తుపాకి మొదలగుపదప్రయోగము లీతఁ డాధునికుఁడని ఘోషించుచున్నవి. బంధ గర్భచిత్రకవిత్వములకొఱకై శ్రమపడి కూర్చినభాగములను విడిచినపక్షమున, ఈతని కవిత్వము మొత్తముమీఁద రసవంతమయి పదలాలిత్యము కలదయి మనోహరముగానే యున్నది. ప్రబంధరాజ వేంకటేశ్వరవిజయవిలాసములోని కొన్నిపద్యముల నిందుఁ బ్రదర్శించుచున్నాము—

చ. తనుసె నృపాలకన్యలకు దవ్వులనవ్వుల పువ్వులాటలే
వగలఁ జరింప నిందుఁ దగవా మగవా మగవార లుండఁగా
మగుడి పురంబుఁజేరఁ జనుమా వినుమా యనుమాన మేల నీ
సొగసు విలాస మందమును సొంపును నింపును బెంపుమీఱఁగన్.

ఉ. వ్రేలిమి వ్రేల్వఁ డెప్పుడును వ్రేల్చుమొగంబు వధూలలామకై
చాలఁగ సంధ్యవార్పఁడు త్రిసంధ్యలవార్చును వంటవార్పులా
బాలికయింటఁ దండ్రి సలుపం గననొల్లఁడు దేవపూజ యే
వేళల లంజెతల్లి యిలువేలుపుమాత కిడుం బ్రణామముల్.

చ. అడిగినఁ దెమ్చువాఁడొ కడునందమునం గనునైనవాఁడొ మే
ల్నడవడికాఁడొ వీటఁ దగునాయకమై చరియించువాఁడొ చే
విడిముడికల్గువాఁడొ తలవంద్రుక లందఱు రాకుమానకల్
ముదుపులు వారగాఁ గురియ ముట్టవు కారణ మేమికూఁతురా.

శా. ఏమీ పల్కవు నేను బిల్వ దయ లేదే నీకు నాయయ్య ని
న్నేమంటిన్ సుకుమార నాయెదను దప్పేదీ కుమారాగ్రణీ
నామీఁదన్ జల మేలగా తనయ నన్మన్నించరా పెన్నిధీ
నీముద్దు ల్గననోచినానుగద తండ్రీ నీతిపారంగతా.

వేముగంటి-దత్తోజీపండితుఁడు.

ఈకవి ప్రస్థానత్రయములో నొకటియైన భగవద్గీతా యోగశాస్త్రమును బద్యకావ్యముగా రచించెను. ఇతఁడు హరితసగోత్రుఁడు; నాగమాంబకును నాగోజీపండితునకును బుత్రుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; మాధ్వమతస్థుఁ డని తోఁచుచున్నది. ఈయనకాలము మొదలయినవానిఁ గూర్చి యేమియు నిశ్చయముగాఁ దెలియదు. ఇతఁడు నూఱుసంవత్సరముల లోపలివాఁడు కాఁడు. కృష్ణార్జునసంవాద మను నామాంతరము గల యీయోగశాస్త్రములోని కొన్ని పద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. లోకులు జీర్ణమై చనఁగ గొబ్బున వానిఁ బరిత్యజించి తా
నైకనూత్నవస్త్రములఁ జెల్వుగఁ దాల్చినభంగి దేహిసు
శ్లోకుఁడు జీర్ణదేహములశోభకు రోసిన జీవమూర్తి యీ
లోకపుగోమలాంగముల లోలతఁ దాల్చును భద్రమూర్తియై.—అధ్యా. ౨

ఉ. కల్లరిసంపుఁగర్మములు సాంద్రముశోధి సద్విరక్తిచే
నొల్లక సన్యసించి పటుయోగసుఖంబుఁ జెందుచుండుఁ దా
నెల్లెడ జీవుఁ బోలి కడుహేయపుఁదొమ్మిదితూంట్లమేనిలోఁ
ద్రష్టృమఁ జేయ నొల్లఁడు ప్రతోషముతో నియమింపఁ డన్యులన్.—అ. ౫.

ఉ. వేదములన్ మఖంబులను శ్రుతదానతపంబులన్ సము
త్పాదిత మైనపుణ్యము నధఃకృతిం బొనరించుయోగి య
య్యాదిమపూరుషోత్తమునియర్థము నెమ్మది సంగ్రహించి ని
ర్వేదన లేక యోగ్య మగు విష్ణుపదంబును జెందు నర్జునా.—అ. ౮,

ఉ. ఇంద్రియసౌఖ్యసంపదల నేమియుఁ గోరక వీతరాగుఁడై
సాంద్రయశుం డహంక్రియలచక్కటిఁ బోవక దూరవర్తియై
యింద్రజ మేనికిన్ జరయు మృత్యువు జన్మము వ్యాధులున్ ఘని
స్తంద్రత దుఃఖదోషములుఁ జాలఁగఁ గల్గు నెఱుంగఁగాఁ దగన్.—అ. ౧౩.

ఉ. కామము రాగముం బలముఁ గల్గి యహంకృతి దంభయుక్తుఁడై
యేమనుజుండు శాస్త్రవిధి నెంతయుఁ దుచ్ఛముగాఁ దలంపుచున్
భూమికి భీకరం బయినభూరితపం బొనరింపుచుండు నా
పామరు నాసురక్రియులఁ బర్వినవానిఁగ నిశ్చయింపుమా.—అ. ౧౭.

గుడారు-వేంకటదాసకవి.

ఈకవి బలరామచరిత్రమని సామాన్యముగా వాడఁబడు ప్రబంధరాజశిరోభూషణ ప్రకృష్ట బలరామచరిత్ర యను నాల్గాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఇతఁడు బలిజవంశజుఁడు; పైడిపాలగోత్రుఁడు. ఈతని తండ్రి గురవేంద్రుఁడు; తల్లి రంగమాంబ. ఇతఁ డాధునిక కవియే యయినను, కాలనిర్ణయము చేయుట కాధారము లేవియుఁ గానరాలేదు. ఇతఁడు నూటయేఁబది సంవత్సరముల క్రిందట నుండెనేమో! ఈతని కవిత్వము ప్రౌఢమైనది. బలరామచరిత్రమునుండి రెండుపద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి:—

శా. నీరేజాక్షికి హారమౌక్తికతతుల్ నీలంబులై తైలముల్
జాలంగాఁ బగడంబులై పిదప వజ్రాకారము ల్బూని వి
స్తారస్వేదకణంబులం దడిసి సున్నం బయ్యె నాదుర్దమ
స్మారస్ఫారశరాగ్ని హైమపట మచ్ఛచ్ఛాయమై తోఁచినన్.— ఆ 3.

ఉ. వారిధిధీరమానసుఁ డవారితతేజుఁడు నైజరాజకం
ఠీరవభావభీతహరిణీభవదున్మదవైరివీరుఁ డు
ద్దారుణమార్గణప్రకరదైన్యవిదారణదానదక్షుఁ డీ
భూరమణాగ్రణిం గనుము పుష్కరనేత్ర విదూరకాహ్వయన్.— ఆ. ౪

కామనూరి-కృష్ణయ్య.

ఇతఁ డిందుమతీపరిణయ మనెడి యైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచించెను. రఘువంశములోని యజమహారాజుచరిత్ర నీప్రబంధరూపమునఁ జేసినట్టు కవియే యీపద్యమునఁ జెప్పియున్నాఁడు:—

గీ. కాళిదాసకవిశ్రేష్ఠకల్పితంబు। భవ్యచరితంబు రఘువంశకావ్య మందు
నజునికథ యాంధ్రభాషచేనలఘుమతిని। గృతిరచింపఁబూనితినలంకృతులు చెలఁగ.

ఈకవి నందవరీకబ్రాహ్మణుఁడు; గోవిందయామాత్య నందనుఁడు. ఇతఁడు నూటయేఁబదిసంవత్సరముల నాఁటివాఁడయి యుండునేమో. ఈతనికవిత్వము మనోహరమైనదే. ఇందుమతీపరిణయములోని రెండుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను:—

ఉ. అంత దిలీపభూపతనయాగ్రణి దేశము మేలుబంతి మ
ధ్యందినపంకజాప్తనిభుఁ డాధరణీశుఁడె మేటి తత్సుతుం

డిందు వసంత చిత్తజ సురేశ్వరసూనులకన్న మిన్న వా
నందముఁ జెప్పఁ జూప వశమా యసమానపరాక్రమక్రమా.—అ ౧.

ఉ. అన్నకు మ్రొక్కి తత్కరుణ నాయితపెట్టివదంతపుంబనిన్
కొన్నలగారుపల్లకి వసించి చొకాటపుఁదేటకెంపురా
కన్నె మెఱుంగుఁగేలఁ బొసఁగంగ ధరించె మధూకదామ మ
త్యున్నతమంగళప్రకటతూర్యరవంబులు మిన్నుముట్టఁగన్.—అ. ౪.

వేంకటాచార్యుఁడు.

ఈకవి భద్రరాజపుత్రచరిత్రము నైదాశ్వాసముల ప్రబంధము రచియించెను. కళాపూర్ణోదయమునందువలెనే యిందలికథలును కవిచే నూతనముగాఁ గల్పింపఁబడినవి; కాని కవిత్వ మంత ప్రౌఢమయినది కాదు. ఇందలికథలను బోలిన కథ లనేకములు కొన్ని వైష్ణవగ్రంథములలోఁ గానఁబడుచున్నవి. ఈకవి వైష్ణవ బ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; ఆత్రేయగోత్రుఁడు; శ్రీనివాసాచార్య పుత్రుఁడు. ఇతఁడు నూటయేఁబది సంవత్సరముల క్రిందట నుండినవాఁడయినట్లు చెప్పుచున్నారు. భద్రరాజపుత్రచరిత్రమునుండి రెండుపద్యముల నిందుఁజూపుచున్నాను—

శా. ఏమం జెప్పనభంగిఁ జేసితివె కాశీశుండు ప్రత్యక్షమై
తా నిన్మెచ్చితిఁ గోర్కె వేఁడు మనెనే ధన్యుండ నైతిఁ గృపన్
నానాసౌఖ్యశుభాకరంబుఁ బరము న్నాకిమ్ము యంటే శివుం
డానందించి యొసంగెనే వరము నీవబ్భంగిఁ జేకొంటివే.—అ. ౧.

చ. ఎవ్వరు నావిధంబు జలజేక్షణకుం దెలిపించి మేలు లో
నివ్వటిలం గరంగ నని నేర్పుదలిర్పఁగఁ దెచ్చికూర్చి యీ
నెవ్వగఁ బాపువారు తమి నిల్వఁగఁగూడదు మేనఁ బ్రాణముల్
రవ్వగఁ బోవుచున్న యవి రాదు భరింపఁగ నేమిచేయుదున్.—అ. ౫.

మల్లంపల్లి-నాగభూషణకవి.

ఇతఁడు బసవవిజయమను మూఁడాశ్వాసముల గ్రంథమును రచియించెను. ఇతఁడు వీరశైవమతస్థాపకుఁడైన బసవేశ్వరునిచరిత్రమును మాత్రమేకాక బసవచరిత్రాదులను రచించినపాలకురికిసోమనాథాదులనుగూర్చియు నిత్యాదిపద్యములలో వ్రాసియున్నాఁడు—

క. వీరవ్రతాపరుద్రుఁడు । ధారుణిలోఁ గలుగుప్రజల ధర్మాత్ముండై
యారూఢి శైలము నేలుచు । గారవమున నున్నయట్టికాలమునందున్.

సీ. ఫాలాక్షభక్తుండు భవపాశత్యాగి సముచితభూతిరుద్రాక్షధారి
పంచాక్షరీమంత్రపఠనపారీణుఁడు విమలఘోరవ్రతవీర్యయుతుఁడు
కావ్యకళాశాస్త్రకామితప్రవణుండు శాఖాగ్నిఫలపత్రజలములైన
భవిచేఁ జేకొనం డవి విననోపఁడు భాతిమీఱంగను బాలకుకి
సోమనాథుఁ డనఁగ సురలు ప్రస్తుతి చేయ । సకలశాస్త్రములను జదివిచూచి
ప్రకటితముగ శివునిభక్తి యధికమని । బసవదేవుమహిమ ప్రబలఁ జేసె.

ఈకవి శైవబ్రాహ్మణుఁడు, హారీతసగోత్రుఁడు; త్రిపురాంతకారాధ్యపుత్రుఁడు; ఇతఁడు నూటయేఁబది సంవత్సరముల క్రిందట నుండినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ఈతని కవిత్వ మంత మంచిది కాక, వ్యాకరణవిరుద్ధములైన ప్రయోగములతోఁ గూడియున్నది. ఈతని బసవవిజయములోని రెండుపద్యము లిందుఁ బ్రదర్శింపఁబడుచున్న:—

చ. బసవపురాణకావ్యమును బ్రౌఢత మెప్పుగఁ బద్యగద్యలన్
బొసఁగఁగ నాంధ్రకావ్యములు బుద్ధిని దా రచియించి చెప్పఁగాఁ
బసిగొని భూసురుల్ పనియుఁ బాయక గుంపులు గూడి రాజుతో
మసలక పోయి పాల్కురికిమాన్యుఁడు సోమన చేయుశాస్త్రముల్ —ఆ. ౧.

చ. అధములు మీరు బ్రాహ్మణులె యందఱుఁ జూడఁగ నొక్కచాకి యీ
పథమున వేదవాక్యములు పాడి పదంబుల విప్పు నందఱన్
బధిరులఁ జేసెఁ గాన సరిపాల్పడి మీ రొకరైన వానితో
నెదుటను నిల్చి సంహితల నేర్పడఁ జెప్పఁగఁ జాల రెందఱున్. —ఆ. ౧

చిత్రకవి_సింగరార్యుఁడు.

ఈకవి ఓల్పాణీయమను మూఁడాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించి శ్రీరామాంకితము చేసెను. ఈకవి యాఱువేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. ఈతని యనంతరమున నీతని పుత్రుఁడగు నారసింహకవి తనతండ్రి రచియించినగ్రంథమును దెచ్చి పండిపెద్ది కృష్ణస్వామి కిచ్చి యాతనివలన ధనస్వీకారము చేసినట్లును, వారిద్దఱును గలిసి కృత్యాదియందలి కొన్నిపద్యములను గద్యములను మార్చి గ్రంథమును కృష్ణస్వామి రచియించినట్లు దిద్దినట్లును చెప్పుచున్నారు. ఆకొన్నిపద్యములను మార్చుటలోఁ గూడఁ గృష్ణ

స్వామికి నారసింహకవిసాహాయ్య మున్నదని తెలుపుటకుఁ గాఁబోలును బిల్హణీయమున నీక్రిందిపద్యము వేయఁబడియున్నది—

క. మును నింద్రతనూభవునకు వెన్నుఁడు సహాయమై రథమున సేనా
సన్నుతసద్గుణగణునకు పన్నం దగుకవివరాధిపసహాయమునన్.

గ్రంథమునందుఁ బండి పెద్దికృష్ణస్వామియే గ్రంథరచన చేసినట్లుచెప్పఁబడియున్నను నిజముగాఁ గృతికర్త సింగరయ్యయే యనుటకు నిదర్శనము ప్రథమాశ్వాసాంతమునం దుండిన యీక్రింది చక్రబంధమునందుఁ గానఁబడుచున్నది—

శా. ధన్యా సింహభచంద్రకీర్తి వరవిద్యాపండితాగ్ర్యక్రమా
గణ్యా గర్విధనంజయా శివదమస్వాకృత్యవిగ్రహప్రభూ
జన్యారాజితభూరిశాత్రవసుభృజ్జావిద్రమావిక్రమా
మాన్యారాధన త్యాగభోగజయధామా నవ్యభాగోత్తమా.

ఈకావ్యము నూటయేఁబది సంవత్సరములకుఁ బూర్వము రచియింపఁబడినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ఇందలికథ మనోహరముగాను కవనము రసవంతముగాను గొంతవఱకున్నను దాగాశశాంకమువలె నీతిబాహ్యమైనందునఁ జదువఁదగినదికాదు. మదనాభిరాముఁడనురాజు రూపలావణ్యవతియగు యామినీపూర్ణతిలకకు సంగీతసాహిత్యములు చెప్పింపఁదలఁచి, సమస్తవిద్యలయందును సమర్థుఁడయిన బిల్హణుఁడను సంస్కృతకవీంద్రుని రావించి, అతఁడును రూపయౌవనసంపన్నుఁ డయినందునఁ దన కూఁతు నాతనికడ నొంటిగానుంచి చదివించుట కిష్టము లేనివాఁ డయి మంత్రితో నాలోచింపఁగా నతఁడు

వ. ఒకచిత్రవతి మున్న దన్వారకు రాజోత్తమ సిద్ధంబుగా
నకలంకాకృతి యౌవనీతనయ జాత్యంధు న్విలోకింప దా
సుకవీంద్రుండును గుష్ఠగాత్రి నెపుడుం జూడ న్మనం గోరఁ డిం
దుకు నేమో వచియించు టే నెఱిఁగియుండు న్మన్న తత్కార్యమున్.

మ కవిరాజాగ్రణి పుట్టుగ్రుడ్డని యీకంజాక్షికిం జెప్పి యా
కవికిన్ మీసుత కుష్ఠగాత్రియని వేడ్కం దెల్పి యవ్వాకిటన్
ఘని నన్యోన్యవిలోకనక్రియలు నేర్పున్మీఱఁ గాకుండున
ట్లు విచారించెద నొక్కయుక్తి వినుఁ డట్లున్ రాజదేవప్రభా.

అని రాజపుత్రి తాను జాత్యంధునిముఖముఁ జూడనని నియమముపట్టియున్నందున నామెతో నావిద్వాంసుఁడు పుట్టుగుడ్డివాఁడని చెప్పియు బిల్హణుఁడు కుష్ఠగాత్రిని జూడనని నియమముచేసికొనియున్నందున నాతనితో రాజపుత్రి కుష్ఠగాత్రియని చెప్పి

యీ యిరువురకు నన్యోన్యముఖావలోకనము లేకుండ నడుమ తెర వేసి చదివింప వలె నని యుపాయము చెప్పెను. రాజా యుపాయమునకు సంతోషించి తనకొమారితతోను విద్వాంసునితోను నట్లే పలికి వారి నొద్దఁ బిలిచి యిరువురమధ్యను తెర వేయించి కూఁతు నాతనివద్దఁ జదివింప నారంభించెను. కుశాగ్రమతియైన యామినీపూర్ణతిలక యాతని వలన సంగీతసాహిత్యాదివిద్యల నభ్యసించి యల్పకాలములోనే కవిత్వముచెప్ప నేర్చు కొనెను. ఇట్లు కొంతకాలము జరగఁగా నొకనాఁటిరాత్రి క్రొత్తగా నుదయించిన పూర్ణచంద్రునిఁజూచి కవి

చ. జలనిధిపంక మంచు మఱి ఛాయయొఁ జిహ్నము లేడిపిల్ల కం
దళితసురేంద్రనీలమణిధామ మటంచు తలంతు రంద ఱీ
కలువలఱేనియందుఁ గలకందును నే నటకొందు రాత్రియం
దలవడ మ్రింగినట్టితమ మంతరసంస్థ మటంచు నెంతయున్.

ఇత్యాదివాక్యములతోఁ జంద్రవర్ణనము చేయఁజొచ్చెను. ఆవర్ణన నాలకించి యామినీ పూర్ణతిలక

శా. అంధుం డెక్కడ చంద్రుఁ డెక్కడ తదీయంబైన యావర్ణనా
బంధం బెక్కడ యిట్టివింత గలదే భావింప నెచ్చోటనై
నం ధాత్రీంద్రుఁడు మాకు నిర్వురకు నందంబొప్ప నన్యోన్యదృ
క్సంధానం బగు నంచుఁ జేసె నిటులం జర్చింప వేయున్నదే.

పుట్టుగ్రుడ్డివాఁడెక్కడని చంద్రవర్ణనము చేయుటెక్కడని రాజు మాకిరువురకు నన్యోన్య సంధానము కలుగకుండ నీమిష కల్పించెఁగాఁబోలునని తలఁచి, వ్రతభంగమయినను గానిమ్మని సాహసముచేసి తెర దీసి చూచెను.

ఉ. ఆకడ బిల్హణాఖ్యకవి యుత్తటిఁ దామరసారిఁ గూర్చి యెం
తో కళ యుప్పతిల్ల వినుతుల్ప్రచరింపుచునుండి యంతలోఁ
బ్రాకటబద్ధకాండపటిపై రమణీమణిమోముఁ జూచి య
స్తోకమహోదయాద్రిపయిఁ దోఁచి నచంద్రునిఁ బోల్చి యిట్లనన్.

ఆయౌవనపురుషుఁడు పండువెన్నెలఁ గాయుచుండఁగా సంపూర్ణపూర్ణిమాచంద్ర బింబమును మీఱిన నిండుజవ్వనియొక్క ముఖచంద్రబింబము నొంటిగాఁ జూచిన తరువాత జరిగినపని చెప్పనక్కఱయే లేదు. ఇట్లు కొంతకాలము రాజపుత్రియుఁ గవీశ్వరుఁడును యథేష్టవిహారముల నానందించుచుండఁగాఁ దెలిసి కావలివారు రాజు నకు విన్నవింపఁగా నతఁడు కూఁతుం జేరఁబిలిచి

ఉ. కోరినరాకుమారకునకుం బ్రియ మారఁగ నిన్ను నిచ్చి యెం
తో రహిమీఱి సౌఖ్యమున నుండెదనంచుఁ దలంచియున్న నా
కోరిక లెల్లఁ బోఁగలఁచి కొంకుఁగలంకము లేనిముత్కలం
బారఁగ దుర్యశంబు మహి నందఁగఁజేసితివమ్మ బాలికా.

అని కోపముతో బిల్హణుని శిరశ్ఛేదము చేయ నియమించెను. రాజభటుల లాతనిని వధ్యస్థలమున కీడ్చుకొనిపోవుచున్నారని విని రాజపుత్రి యిట్లు విలపింపఁజొచ్చెను—

మ. అరవిందంబులరీతిఁ జెన్నలరునీహస్తంబు లెట్లోర్చు ము
ప్పురిగాఁ బెట్టినకాలపాశమునకున్ ముగ్ధాంగనాగానభ
వ్యరసోత్కర్షము లైననీశ్రుతియుగం బత్యుద్ధతోర్వీపతిం
కరనాదార్భటి కెట్లుతాళె మదనాకారా మనోనాయకా!

కవియును దన ప్రాణాపాయమును బాటింపక శోకపాడుగునను దన ప్రియురాలిఁ దలఁచుకొని యామెపయి నీరీతిఁ బద్యములు చెప్ప నారంభించెను—

ఉ. హా కమలాయతాక్షి చెలి హా సరసీరుహకుట్మలస్తనీ
హా కమనీయగాత్రి సతి హా నవమోహిని హా వధూమణీ
హా కనకాంగి నేను విడనాడితి నంచుఁ దలంచె దీవు నీ
లోకమునందు జీవునకు లోలత గాక స్వతంత్ర మున్నదే?

కవి తలవరులు తనశిరమును ఖండింపఁబోవునప్పుడొక పద్యమును వ్రాసి రాజున కంపఁగా నతఁ డది చదువుకొని కవిని క్షమించి, బిల్హణునికిని దనపుత్రికకును గల యన్యోన్యానురాగమును విచారించి, తనకూఁతు నాతని కిచ్చి వివాహము చేసెను.

మ. పొలుపొందన్ ద్విజరాజశేఖరునకున్ భూభృద్వతంసంబు ని
శ్చలభావోన్నతిఁ గన్య నిచ్చుపగిదిన్ క్ష్మానాకముఖ్యంబుగాఁ
బొలుపొందన్ ద్విజరాజశేఖరునకున్ భూభృద్వతంసంబు ని
శ్చలభావోన్నతిఁ గన్య నిచ్చె సుమనస్సంతానము ల్మెచ్చఁగన్.

వేపుణారి—వేంకటార్యుఁడు.

ఇతఁడు శకుంతలాపరిణయమను మూఁడాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఇతఁడు నందవరీక వైదికబ్రాహ్మణుఁడు; శ్రీవత్సగోత్రుఁడు; తిరుమల కొండయార్యపుత్రుఁడు. ఈతఁడు తన శకుంతలాపరిణయము నొకానొక రాజున కంకితము చేయ నుద్దేశించియుండఁగా నొకకరణము విఘ్నమాచరించినట్టును, అందు చేతఁ

దనకృతిని వేంకటేశ్వరుని కంకిత మొనర్చినట్టును, కవి యీ క్రిందివాక్యములలో వ్రాసి కొని యున్నాఁడు—

వ. "అపూర్వపూర్వకవిసుపర్వానుగ్రహంబునం బనన్యగుణకథాశ్రవణకుతూహలిక బుధసహానుబంధం బగునొక్క ప్రబంధంబు సరసజనమనోనుబంధంబుగా నిర్మింపఁ బూనియున్న సమయంబున నతిప్రభావసంపన్నుం డగు కశ్చిత్ప్రభుండు.

శా. శ్రీవత్సాన్వయు రేవణూరికులజున్ శ్రీపాదరేణుప్రభా
సౌవర్ణ్యస్ఫుటకావ్యకల్పకకళన్ సంకీర్తనాచార్యపు
త్రీవంశోత్తము నందవైదికబుధాదిప్రోక్తవృత్తిస్వయం
భావున్ దిర్మల కొండయార్యసుతు శుంభద్వేంకటాభిఖ్యునిన్.

క. పిలువంబంచి యెదుర్కొని । మిలమిల నలఘుప్రభాసమిద్ధాస్థాన
స్థలిఁ జాఁగిలి మ్రొక్కి పటీ । కలితసుఖాసీనుఁ జేసి కలకల నగుచున్.

చ. కనఁగొని చండికాభిసుముఖప్రదనందవరాగ్రహారపా
వన ఘన పెద్దిభట్టకులవార్ధినిశాకర నీవు శ్రీనివా
సుని యలమేలుమంగకృపఁ జొక్కిన దిక్కరి వాంధ్రభూమిరా
డ్వినుతసభాస్థలీవనసీనపికంబవు కాకలీకృతిన్.

శా. సల్లాలిత్యభవత్కవిత్వపటిమాసందర్భవైదర్భికా
సల్లాపంబులు మామకీనసుకులస్వామీంద్ర కీలాద్రి రా
ణ్మల్లేశుండును మెచ్చ నొక్కకృతి నిర్మాణంబు గావింపుమా
మల్లీఫుల్లసుమోల్లసన్మధురుచీమాధుర్యకౌదార్యతన్.

మ. అని హేమాంబరరత్నభూషణసుగంధాలంకృతుం జేసి స
ద్ఘనసారస్ఫుటవీటికాదు లొసఁగన్ గైకొంచు వాక్ఛీవధూ
వనజాతాంఘ్రిఘుఘుల్ఘలన్నటజిహ్వాస్థానవాగ్గోస్తనీ
జనితానందమరందకందళసదీజంఘాలవేలాస్యుఁడై.

వ. అమ్మహోక్తవిభవుండును దదీయవంశావతారనిర్ణయవర్ణనానుపూర్వంబుగాఁ దత్ప్రబంధబంధురానల్పకల్పనం బొనరించి తత్సముచితకృతికన్యాకరణంబునకు నవకరణంబుగా నుపకరణంబగు నొక్కకరణంబు కృతఘ్నుండై విఘ్నంబు చేసిన.........శ్రీ వేంకటరమణునకు.........దండప్రణామ పుష్పాంజలి ప్రపూర్ణభర సమర్పణంబుగా సమర్పించెద.

ఇంత చెప్పినవాఁడు కశ్చిత్ప్రభుం డనక యాప్రభుఁ డెవ్వఁడో పేర్కొనియుండిన

పక్షమునఁ గవికాలనిర్ణయమున కనుకూలపడియుండునేమో! అయినను కవి తన శకుంతలాపరిణయమునందుఁ జేసిన యీకవివర్ణనమునుబట్టి యితఁ డాధునికుఁడగుట స్పష్టముగుచున్నది—

మ. పరఁగన్ భారతకల్పనారతులు శబ్దస్ఫూర్తి సంధింప ని
ర్భరవృత్తిన్ బరమేశగోత్రఘను లాలంకారము ల్గూర్పఁ జూ
పరు లైరట్టిపితామహాద్యులు నుతుల్ వాటింప నర్తించు నీ
సరసాంధ్రోక్తివధూటి కేను సుకుమారస్ఫూర్తి గావించెదన్.

ఈకవి నూఱు నూటయేఁబదిసంవత్సరముల క్రిందట నుండియుండవచ్చును. ఇతఁడు శబ్దాలంకారములనిమిత్త మమితముగాఁ బాటుపడి గ్రంథమునందు వ్యాకరణదుష్టము లైన ప్రయోగముల ననేకములను జేసియున్నాఁడు. వసుచరిత్రములోని కల్పనలను బోలిన కల్పనల ననేకములఁజేసినను మొత్తముమీఁద నీతనికవిత్వము శబ్దాలంకారభూయిష్ఠమయి హృద్యముగానున్నది. ఇతఁడు తాను రామచంద్రోపాఖ్యానమను మఱియొకగ్రంథమును జేసినట్టు చెప్పుకొనెనుగాని యాగ్రంథము దొరకలేదు. ఈతని కవితారీతిని జూపుటకయి శకుంతలాపరిణయములోని కొన్నిపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. సింగము లెన్న వీరలకు సిద్ధముగా మొలబంటి మత్తమా
తంగశిరస్తటంబులు పదంపడి బ్రొమ్ములబంటి యంచు సా
రంగచయంబు లెల్లఁ శరాసరిగా నెదిరింపలేక మా
వ గడపున్వనూషణులవాలికమూపులకున్ భయంపడున్.—ఆ. ౧.

ఉ. శ్రేణులుగట్టి మౌనిజనశీర్షజటాచ్ఛట లుద్గమింప న
క్షీణవిరాగయోగములు చెందును పల్లవరాజకోటికిన్
స్థాణులకున్ పరాగగుణసారతరాంకురలబ్ధి గల్గు పూ
బోణులమేని వాసనలు పొల్లినమాత్రఁ దదాశ్రమంబునన్.—ఆ. ౨.

ఉ. వారని ప్రేమ నేగి రిటు వా రనిన్ విని మానుషద్దపున్
వారువ మైనయక్కలికి వారు వనంబునకున్ ఫలంబు ల
న్వారిగఁ దేరఁగాఁ జనిరి వారిఁ గనుంగొను గౌరవంబునన్
మీ రరుదేరఁగాఁ దెలిసి మీఱరు కాఁటవత్తు రింతకున్.—ఆ. 3.

పోచిరాజు-వీరన్న.

ఈకవి తాను కృష్ణార్జునసంవాదము, పంచకావ్యములు, విభూతి మాహాత్మ్యము, మార్కండేయచరితము, మనువంశపురాణము, ముక్తదేవుకథ, ఆనందలహరి, సౌందర్యలహరి, సుభాషితము, అను గ్రంథములను రచియించినట్లు భల్లాణచరిత్రమున నీక్రిందిపద్యములలోఁ జెప్పుకొన్నాఁడు—

సీ. పదునాలు గగునేట మొదటఁ గృష్ణార్జునసంవాదము ప్రబంధసరణియయ్యెఁ
బదునెన్మిదగునేటఁ బంచకావ్యము లాంధ్రపద్యకావ్యములుగాఁ బొదలె
నిరువదిరెండగునేట విభూతిమాహాత్మ్యంబు ద్విపదకావ్యముగ నొప్పె
నిరువదియాఱగునేట మార్కండేయచరితంబు రచితమై సంఘటిల్లె
ముప్పదగునేట మనువంశముఖ్యనృపపు। రాణము ప్రకల్పితంబయి ప్రకటమయ్యె
ముప్పదాఱగునేట శ్రీముక్తదేవు। కథ కథితమయ్యె నాచేతఁ గౌశలమున.

గీ. సంస్కృతంబై శంకరాచార్యవిరచి। తంబు లానందలహరి సౌందర్యలహరి
భర్తృహరికృతమైన సుభాషితమును। శతకములుగాఁగ మత్పరికల్పితములయ్యె.

ఇందుఁ జెప్పఁబడినవానిలో నీపుస్తకముగాక మాకు మనువంశపురాణ మొక్కటి మాత్రము లభించినది. భల్లాణచరిత్రమును గవి బందరుపురములో నుండిన చిత్రకార (ముచ్చి) కులస్థుఁడయిన దాము మొగ్గన్న కంకితముచేసెను. బందరుపురమును చిత్రకారకులమును వర్ణించినపద్యముల రెంటి నిందుఁ బొందుపఱిచెదను.

సీ. శ్రీకంఠవైకుంఠసేవావికుంఠ వందారుమందిరము బందారుపురము
నిరతోత్సవైశ్వర్యనికరాభిభూత బృందారకపురము బందారుపురము
సంతతాయాత యాచకజనవ్రాత మందారభాసురము బందారుపురము
సకలవర్ణాశ్రమాచార సంపత్యమంచారతిభరము బందారుపురము
శిల్పవర్తక వర్తక చిత్రకార। సూత్రకారాదివివిధవిచిత్రకృత్య
దానధర్మపరప్రజోత్కరచకోర। కారవిందారికరము బృందారపురము.

ఉ. ఆపురి నుండ్రు దాముకులజాద్యులు మార్తికసంప్రదాయులు
దీపితకీర్తిలోలు రతిదీప్తియశీలురు శూలిపాదపు
జాపరతంత్రమంత్రగుణశాలు లఘాటకీలు లర్థధ
ర్మోపకృతిస్వభావమతియుక్తులు చిత్రవిధానశక్తులున్.

మనువంశపురాణము బెజవాడ మల్లేశ్వరస్వామి కంకితము చేయఁబడినది. దీనికి ఖండకపాలాఖ్యానమని నామాంతరము. కవి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; తండ్రి వీర

భద్రుఁడు; తల్లి మూర్తిమాంబ; నివాసస్థలము కృష్ణామండలములోని కొలకలూరు. ఇతఁడు కౌండిన్యగోత్రుఁడు. ఇతఁడు నూఱుసంవత్సరములక్రిందటివాఁడయి యుండవచ్చును. ఈతనికవనధోరణి యీక్రిందిపద్యములవలనఁ దెలిసికొనవచ్చును—

భల్లాణచరిత్రము.

చ. కలువలసొంపు దాఁటె భుజగంబులు పుట్టల దూఱెఁ దారకా
వళి రుచి జాఱెఁ జక్రవలవంతలు దీఱెఁ జకోరకవ్రజం
బులసుఖ మాఱె దమ్ములకు మోదము లూఱె నిశాకరద్యుతుల్
వెలవెలఁబాఱెఁ దూర్పుదెస వెల్లడిగాఁ దెలవాఱె నయ్యెడన్.— ఆ. ౧.

ఉ. ఇంటికిఁ దోడితెచ్చి యవనీశ్వరుఁ డవ్విటరూపుఁ డైనయు
క్కంటిని బీఠసంగతునిగా నొనరించి సపర్యసల్పి నే
ఱంటకు మాఱుఁగాఁ దలఁచి జాజులు నించినసెజ్జఁ జేర్చి వా
ల్గంటినిజూచి పల్కెఁ గుతుకంబు మనంబునఁ దొంగలింపఁగన్.— ఆ. ౩

మనువంశపురాణము

మ. ఖల! దుష్టాత్మ! మనుప్రభూత! బుధధిక్కారంబుఁ గావించి తీ
ఱల నీయుర్వియు మింతనుండి వసుధాధీశత్వ దుష్కర్మ
తిలఘోరాతివ్యవహారలక్షణముతో దీర్ఘ్యముం బూని ని
ష్కళమై యుండెనుఁ గాత సర్వజనము ల్గర్హింప హైన్యంబునన్.— ఆ. ౨.

శా. భూనాథోత్తమ! మేదినీసురధనంబు ల్గోరఁగాఁగూడ దీ
ధేనూత్తంసము యజ్ఞకార్యమున కాదిద్రవ్యమౌఁ గావునన్
దీనిం బట్టఁగ రాదు మీ రఖిలధాత్రీపాలకుల్ ధర్మని
ష్ఠానైపుణ్యులు మీ రెఱుంగనికథాసంఘం బిలం గల్గునే— ఆ. ౪.

అయ్యలరాజు-నారాయణకవి.

ఈకవి హంసవింశతికథల నయిదాశ్వాసముల పద్యకావ్యమునుగా రచియించెను. హంసవింశతియందు కట్టమతమును రచియించినకవు లీపద్యమునఁ బేర్కొనఁబడియున్నారు—

ఉ. అయ్యలరాజుఁ దిప్పసచివాగ్రణిఁ బర్వతరాజు రామభ
ద్రయ్యను భాస్కరాగ్రణిఁ బ్రధానవరుం దగుకొండధీరునిన్

జయ్యనం దిప్పయప్రభుని సత్కవితారచనాఢ్యు లైనయా
య్యయ్యలరాజువంశజుల నాకవీంద్రుల సన్నుతించెదన్.

౧౬౩౯ వ సంవత్సరమునందుండిన కవులను బేర్కొనియుండుటచేత నితఁ డాకాలమునకుఁ దరువాత నుండినవాఁ డనుటస్పష్టము. ఇతఁ డిప్పటికి నూఱుసంవత్సరముల క్రిందట ౧౭౦౦ వ సంవత్సరప్రాంతములం దుండియుండును. పైపద్యమునఁ బేర్కొనఁబడిన యయ్యలరాజవంశజు లయినకవులలోఁ బిప్పతరాజును గొండయ్యయుఁ దిప్పయ్యయుఁ జేసినగ్రంథము లేవియో తెలియరావు. ఈకవితండ్రి సూరనార్యుఁడు; తల్లి కొండమాంబ; గోత్రము కౌండిన్యసగోత్రము. ఈతనికవిత్వములో లక్షణవిరుద్ధము లయిన ప్రయోగము లనేకములు గలవుగాని మొత్తముమీఁదఁ గవిత్వము ప్రౌఢమయి రసవంతమయినదిగా నున్నది. ఈపుస్తకమునం దన్యదేశ్యము లనేకములు వాడఁబడియున్నవి. ఈతఁ డాయాజాతులవారిని వర్ణించవలసివచ్చినప్పుడు మిక్కిలి కష్టపడి వారివారికుచితము లయిన యుపకరణాదులనామముల నన్నిటిని సంగ్రహించి వివరించియున్నాఁడు. ఈకథయొక్క ముఖ్యోద్దేశము

ఉ. మున్నలరావణాదులు సముద్ధతి సాధ్వులఁ గోరి యేమిసౌ
ఖ్యోన్నతిఁ జెందిరట్లగుట యవ్వజనావళు లన్యకాంతలన్
బన్నుగఁ గోరరాదు కడుఁబాతక మంచుఁ దలంచి యింతిపై
నున్నమనంబు ద్రిక్కరి యథోచితపద్ధతి నుండెఁ భూవరా.

అన్నట్లొకపురుషునిమనస్సు నన్యకాంతనుండి విముఖముచేయుటయే యయినను, పుస్తకమునిండ నంకుపోయి బోంకాశి తప్పించుకొన్న యుపాయములే వర్ణింపఁబడి యుండుటచేత నిది దుర్నీతిబోధకమయి నీతిపరులకుఁ బఠనయోగ్యము కానిదయి యున్నది. ఈపుస్తకమునుండి కొన్నిపద్యము లిందుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

శా. పన్నీట న్నయనంబు లొత్తెఁ దనువుం బాటీరపంకంబుతోఁ
జెన్నారం బద నిచ్చి గీతి సిగ వేసెం దాయెతు ల్నట్టె జీన్
సౌన్నా పట్టెరుమాలు గట్టె జలతార్పట్టంచు డాల్మించు మేల్
మిన్నా సన్నపుదుప్పటంబు దగ హాళిం గప్పె సొంపారఁగన్.—ఆ. ౧.

చ. కమటము కట్లసంచి యొరగల్లును గత్తెర సుత్తె చీరముల్
ధమనియు శ్రావణంబు మొలత్రాసును బట్టెడ నీరుకారు శా
ణము పటకారు మూసబలునాణెపరీక్షలమచ్చునాదిగా
నమరఁగ భద్రకారకసమాహ్వయుఁ డొక్కరుఁ డుండునప్పురిన్.—ఆ. ౨.

శా. పున్నాగంబున గెల్వఁజాలు రుచిరాంభోజాస్య వేణీరుచుల్
పున్నాగంబున నవ్వనోపు నెఱయన్ లోలాక్షియానంబులుం
బున్నాగంబున గేరిమీఱి మెఱయుం బూఁబోఁడినూగారు డాల్
పున్నాగంబును మించు నాభిచెలువంబున్ సారెవర్ణింపఁగన్.—ఆ. ౩.

మ. చతురోపాయసమర్థుఁ డప్రతిమశౌచాతుర్యధుర్యుండు వి
శ్రుతకార్యజ్ఞుఁడు రాజనీతిపదదక్షుం డింగితజ్ఞుఁ డ
ద్భుతశక్తిత్రయపారగుండు గుణసంపూర్ణప్రభావుండు సం
తతభూపాదరణీయుఁ డక్రూరుఁ డమాత్యశ్రేష్ఠుఁ డుండుం బురిన్.—ఆ. ౪.

వెణుతుర్ల-వడ్డికవి.

ఇతఁడు శృంగారరసాలవాల మను పేరుగల మూఁడాశ్వాసముల యలంకారశాస్త్రమును రచియించెను. ఇతఁడు ప్రథమశాఖ బ్రాహ్మణుఁ డయినట్టును రామభక్తుఁ డయినట్టును శృంగారరసాలవాలములోని యీక్రిందిపద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది—

ఉ. శ్రీరఘువీరభక్తి రససింధువిహారుఁడ శుక్లయాజుషా
చారుఁడ దేశికాంఘ్రిపంచారుఁడ నే వెణుతుర్లవంశవి
స్తారుఁడ వడ్డినామ కవిసత్తముఁడన్ రఘువర్యు పేర శృం
గారరసాలవాల మను కావ్య మొనర్తు జగద్ధితంబుగన్.

ఈకవి కౌండిన్యసగోత్రుఁడు; వేంగనార్యపౌత్రుఁడు; మంగళగిరిపుత్రుఁడు. ఇతని కాలమేమో తెలియరాలేదు గాని కవిత్వము రసవంతమయినదిగాఁ గనుపట్టుచున్నది. శృంగారరసాలవాలములోని పద్యములకొన్నిటి నిందుఁ జూపుచున్నాను—

ఉ. కుందనమున్ హసింపఁగలకోమలి కోమలదేహవల్లిపైఁ
గందళితంబు లయ్యె సితకాంతులు సంతత మమ్ముకుందు నిం
పొంద మనంబులోన నిడియున్న మనోభవుఁ డందు నాతనిన్
గ్రందుగఁ జేయుపుష్పశరగాఢరుచుల్ పయిఁ దోఁచెనో యనన్.—ఆ. ౧

చ. ఆసలు బాసలిచ్చి కపటాత్మసఖుల్ పొదరిల్లు చేరఁగాఁ
దీసిన నందు నిందుముఖి తెల్లమిగా హరి లేమిఁ జూచి వి
శ్వాసములోఁడుత న్మరలివచ్చునెడన్ మరలింప దచ్చటన్
భాసిలు చంచరీకములబారు గనుంగొను దృష్టి పెంపునన్.—ఆ. ౩.

కొత్తలంక-మృత్యుంజయుఁడు.

ఈకవి బృహన్నారదీయము, ధరాత్మజాపరిణయము, నిరోష్ఠ్యనలచరిత్ర, అను పద్యకావ్యములను రచియించెను. ఇతఁడు శివబ్రాహ్మణుఁడు. శివాలయములలో నర్చకులుగానుండెడి యీతెగబ్రాహ్మణుల నీప్రాంతములయందు శివలవాండ్రని వాడుదురు. ఈతని నివాసస్థలము గోదావరీమండలములోఁ గౌశికీతీరమందున్న కొమరగిరి గ్రామము. ఈకవి బోధాయనసూత్రుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు; విశ్వనాథపుత్రుఁడు. ఈతఁ డించుమించుగా నూఱుసంవత్సరముల క్రిందట నుండినవాఁడు. ఈతని మునిమనుమ లిప్పటికిని గోడి యను గ్రామములో జీవించియున్నట్టు వినుచున్నాము. ఈతని కవిత్వము హృద్యమయి సలక్షణముగా నుండును. ఇతఁడు రచియించిన పుస్తకములలో బృహన్నారదీయపురాణ మాఱాశ్వాసముల గ్రంథము; ధరాత్మజాపరిణయము నాలుగాశ్వాసముల ద్వ్యర్థికావ్యము; నిరోష్ఠ్య నలచరిత్ర మైదాశ్వాసముల చిత్రకావ్యము. ఈకావ్యములలో ధరాత్మజాపరిణయమును కవి తన కాశ్రయుఁడైన యల్లూరి యప్పలరా జనుక్షత్రియుఁడు రచియించిన ట్లవతారికలోఁ

ఉ. ఎల్లజగంబులం గరుణ నేలెడు వేలుపు నిందిరామనో
వల్లభు నాశ్రయించి యనవద్యతదీయకృపావిభూతి భూ
వల్లభసత్సభావిబుధవర్ణ్యకవిత్వనిరూఢిఁ గన్న శ్రీ
యల్లురి వంశసంభవుఁడ నప్పనృపాలక నామధేయుఁడన్.

ఇత్యాదిపద్యములచేఁ జెప్పించెను, ఆశ్వాసాంత గద్యమునఁ దనపేరే వేసికొనియున్నాఁడు. ఈప్రాంతములయందలి క్షత్రియులు సామాన్యముగాఁ దాము మాధవవర్మసంతతివార మని చెప్పుకొనునట్లే యీయల్లూరివారును మాధవవర్మసంతతివారే యయినట్లు ధరాత్మజాపరిణయమునందు వంశకర్తగా మాధవవర్మ యిట్లు వర్ణింపఁబడెను—

ఉ. మాధవవర్మ నాఁగ నొకమానవభర్త జనించి విస్ఫుర
ద్బోధసమగ్రుఁడై కనకదుర్గకు శ్రీజయవాటికాపురీ
సౌధవిహారిణిం గొలిచి చక్కఁగఁ దత్కరుణారసంబుచే
నీధర హేమవృష్టిఁ గురియించె నతిస్థిరకీర్తి మీఱఁగన్.

కవినిగూర్చి వ్రాయఁదగిన విశేషము లంతగాఁ దెలియనందున్, పూర్వోక్తగ్రంథముల నుండి కొన్నిపద్యముల నుదాహరించి విరమించుచున్నాము—

బృహన్నారదీయము.

చ. హృదయమున న్వివేక మొకయించుక లేనిదురాత్మునింటిసం
పదలు శరన్నదీజలముభంగి నశించు ననూయ యాత్మలోఁ
బొదలినవానిసంపదలు పోఁడిమి దక్కును మారుతంబుతోఁ
గదియుతుషారలంబుక్రియఁ గంజభవాత్మజ యాలకింపవే.—ఆ. ౧.

ఉ. ధ్యానవిహీనుఁ డయ్యు ననయంబు జితేంద్రియవర్గుఁ డయ్యెనా
యానరుఁ డెన్నఁడుం జెడనియట్టిపదంబున నుండు నిశ్చల
ధ్యానసమేతుఁ డింద్రియజయం బొకయించుక లేకయున్నఁ ద
ద్ధ్యానము నిష్ఫలం బగు నతండును మూఢుఁ డనం బ్రవర్తిలున్.—ఆ. ౪.

ధరాత్మజాపరిణయము.

ఉ. అనఘ వసిష్ఠమౌనిముఖు లవ్విబుధాఘముఁ గూడి యమ్మహా
వనిపుఁ బూర్ణభూతిభవు వర్ణితతేజునిఁ జూచు వేడుకం
జని విలసిల్లుతద్విపులసంజనితప్రమదాన్వితాధికా
ననుషుడుఁ గనుంగొని మనంబున నుబ్బుచుఁ బల్కి రీగతిన్.—ఆ. ౧.

ఉ. ఆగ్రహబుద్ధిచేత విషయంబు లశేషము గాఁ జయించి లో
కాగ్రియబాహుశౌర్యగతి యాగరిహింసకుఁడై తనర్చు న
య్యుగ్రునిమీఁద శాతశర మొక్కటి వేయఁగ సమ్మతింపు మా
నిగ్రహభూతవైరిగణ నీ దగు పట్టిని కార్యసిద్ధికిన్.—ఆ. 3

ఉ. అచ్చట నచ్చట న్వెలయు నచ్చపుఁ బచ్చలతోరణంబులన్
రచ్చల హెచ్చులైన నెలరాలయురంగులరంగుల న్సదా
లచ్చికి నాటపట్టయినలచ్చనము ల్పరికించి చూచుచో
నొచ్చెము లేని యచ్చెరువు నొందఁగఁ జేసెఁ బురంబు వారికిన్.—ఆ. ౪.

నిరోష్ఠ్య నలచరిత్ర.

ఉ. అల్లలితాంగి చంచలకటాక్షనిశాతశరాళి నేయఁ గాఁ
గల్లరియైనచిత్తజునిగాసిఁ దలంకితిఁ గ్రాసగీతి సం
ధిల్లఁగఁ గీరసంతతికి దీనత గాంచితి రాకరాకచే
జల్లని తల్లడిల్లితిని జల్లనిగాలికి సంచలించితిన్.—ఆ. ౧.

ఉ. చంచలరీతి గా నధికచంచలతం గనినట్టియిందిరా
చంచలనేత్ర నెల్లెడ నచంచలఁ గా నెడఁదం దలంచి యా

చించినయర్థిరాజి నిరసించిననిర్గతకీర్తి కాంత చి
తించిన సక్కటా తగిననిష్కృతి కల్గఁగనేరదే కదా. — ఆ. ౩.

చ. అలిగినయత్తచిం గలఁక నందక సారదయానిరీక్షచే
నలరఁగఁ జేసిన తతి నహంకృతిఁ జెందక ధాత్రికీతి ని
శ్చలత నిజేశసన్నిధిని సంతతహర్షనిశాంతచిత్తయై
చెలఁగెడికన్య ధన్యగతిచే నలరాడెడి సారసాననా. — ఆ. ౪.

అంతర్వేది నృసింహస్వామి కంకితము చేయఁబడిన యీనిరోష్ఠ్యనలచరిత్రము కొన్ని వ్రాఁతప్రతులలో

"ఇది శ్రీమద్భవానీశ్వర శాశ్వత కృపాపాత్ర క్రొత్తలంక విశ్వనాథపండిత పుత్ర సకలసుకవి జనానుగ్రహసహాయ మృత్యుంజయనామధేయప్రణీతంబైన నలరాజచరిత్రము"

అను గద్యమునకు మాఱుగా

"ఇది శ్రీమదంతర్వేది లక్ష్మీనృసింహస్వామి చరణారవిందైక రుద్రరాజాన్వయాభరణ ధనంజయగోత్రపవిత్ర కూనన్నపాలపుత్ర నిరర్గళ కవితావిలాస సంతోషితాశేష విద్వత్కవిరాజ తిరుమలరాజ ప్రణీతంబైన నలరాజచరిత్రము"

అను గద్యము కానఁబడుచున్నది. మృత్యుంజయకవి యీగ్రంథముయొక్క కర్తృత్వమును ధనస్వీకారకారణముచేత రుద్రరాజు తిరుమలరాజునం దారోపించి యుండును.

తిరుమల బుక్కపట్టణపు-వేంకటాచార్యుఁడు.

ధరాత్మజాపరిణయ మనుపేర మృత్యుంజయకవి రచించిన ప్రబంధమువంటి దానినే యీకవి "అచలాత్మజాపరిణయము" అను నామము గల మూఁడాశ్వాసముల ద్వ్యర్థిప్రబంధము నొకదానిని రచియించియున్నాఁడు. ధరాత్మజాపరిణయమునకంటె నచలాత్మజాపరిణయము ప్రౌఢతరముగా నున్నది. ఈగ్రంథకర్త మిక్కిలి సమర్థుఁడు. ఇతఁ డాశ్వాసాంత గద్యమునందుఁ దన్నుఁగూర్చి యిట్లు వ్రాసికొనియున్నాఁడు—

"ఇది సర్వతంత్ర స్వతంత్రసకల భాషావిశేష కవితాధురంధర ప్రతినవప్రబంధ పరమేశ్వర శ్లేషయమక చక్రవర్తిబిరుదాంక తిరుమల బుక్కపట్టణ శ్రీనివాస తాతాచార్యతనయ శ్రీమదణ్ణయాచార్య దీక్షితసుత పితృవ్య శ్రీనివాసాచార్య కృపాకటాక్షలబ్ధ సకలపాండిత్య తర్కాలంకార వాగీశ్వర బిరుదాంక వేంకటాచార్య ప్రణీతంబైన యచలాత్మజాపరిణయము."

ఈవైష్ణవకవిగ్రామణి యేకాలపువాఁడో తెలియరాలేదుగాని మిక్కిలి యాధునికుఁడు కాఁడని తోఁచుచున్నది. అచలాత్మజా పరిణయములోని రెండుపద్యము లిందుక్రిందఁ బొందుపఱుపఁబడుచున్నవి—

ఉ. చల్లనివాఁడు పాదములచాయలఁ జేరి నెల్లవారికిన్
గొల్లలుగాఁగ మూర్తిఁ గొబ్బునఁ గాంచనకంకణంబులున్
జల్లెడువాఁడు వాహినులసంఘటనం బ్రతికూలవర్తిన
క్షుల్లకభూమిభృత్కులముఁ గ్రుంగఁగఁ జేయునతండు మేదినిన్.—ఆ. ౧.

ఉ. రాజకుమారశేఖరుఁడు రమ్యతసంపయి స్వానోదరున్
రాజిల నార్యసంగతి ననంతసుభాశ్రయ మంచు నెంచుచున్
దాఁ జనుదెంచెఁ దాపసహితస్థితి నవ్వల నివ్వల న్వనీ
రాజుల చల్లపెల్లుమృగరాజులు తన్నని విస్మయంపడన్.—ఆ. ౩.

కటికనేని-రామయకవి.

కువలయానందమని సాధారణముగా వాడఁబడెడి యలంకారశాస్త్రమును కువలయానందప్రకాశ మనుపేరితోఁ దెనిఁగించిన యీకవి చెఱుకునూళ్ళగోత్రుఁడు ; సూరనకును బుచ్చమకును బుత్రుఁడు. కవి తనది పద్మనాయకకుల మగుట యీక్రిందిపద్యముచే నిట్లు చెప్పియున్నాఁడు—

సీ. సకలజగజ్జనస్వర్గసోపానోర్మిగంగ యెచ్చట సిధుగతి జనించె
పతితాపజాఖ్యతాపతితసతీశుద్ధభావకృద్రజ మెందుఁ బరిఢవిల్లె
సనకాదినిఖిల సన్మునిమనఃప్రకరము ల్మధుకరంబులమాడ్కి మలయు నెచట
బలిబంధనోత్క్షేపకలితాబ్జజాండగోచలు కేసరాభ నెచ్చోటఁ గనియె
నట్టినారాయణాంఘ్రిపద్మాంతరమునఁ, బుట్టి, ట్టికులంబులఁబూర్ణమహిమ
నాయకత్వముఁ గనుటచే నవ్యగరిమఁ। బ్రకట మయ్యెను పద్మనాయకకులంబు.

ఈకవి కాలమేదో యెక్కడనుండినవాఁడో తెలియరాలేదు. అతఁడు నూఱు నూటయేఁబదియేండ్లక్రిందట నుండియుండవచ్చును.

గీ. సరసుఁడకళంకవంశాబ్ధిచంద్రుఁడనఘుఁ। డైనరంగార్యవర్యసాహాయ్యమునను,
గువలయానందమిలను దెన్గునరచింపఁ। గడఁగితిని దుష్కరంబైనకార్యమునను.

అను పద్యమునందుఁ గవి తానీగ్రంథమును రంగార్యునితోడ్పాటుచేత రచించినట్లు

చెప్పుకొనియున్నాఁడు. కవిత్వనైపుణి తెలియుటకయి కువలయానందప్రకాశము యొక్క మూఁడుఘట్టముల నుండియు మూఁడుపద్యము లిందుక్రింద నుదాహరింపఁబడు చున్నవి—

చ. అబలల యందుఁ గాంచనమునందు భ్రమ న్విధి కల్గఁజేసె నా
యబలలయందుఁ గాంచనమునందును భ్రాంతి దొలంగి నిష్ఠచేఁ
బ్రబలినవాఁడు చూడఁగ నరాకృతిఁ దాల్చి చెలంగుచున్నయ
న్నిబిడపరాక్రమక్రమవినిద్రుఁడు కేవలరుద్రుఁడే ధరన్.—ఘ. ౧.

చ. ధనికులమోము గన్గొనవు దబ్బఱ లాడవు వారిగర్వదు
ర్వినయవచస్తతు ల్వినవు వేమఱు వారల డాయఁబోవు క్ర
న్ననఁ దిసెడిచ్చు నూతనతృణంబుల నిద్దురరాఁగ నిద్దురం
గొనియెద వెందు నేమి వ్రతగోష్ఠిని జల్పితొ తెల్పు మేణమా—ఘ. ౨.

చ. ధృతిని మధువ్రతంబులు నిజేష్టమధుప్రపరైన పద్మసం
తతి ముకుళింపఁజేసె వెసఁదా నితఁ డంచుఁ దలంచి పంకజా
హితతతబింబమున్ బలిమి నేర్చి వశింగ దునాక్రమించి యం
చితముగ మేన నంకమునుచేసె నిజం బిది యెన్నిభంగులన్—ఘ. ౩.

కొండమడుగు-పురుషోత్తమకవి.

ఈకవి సానందగణేశ్వర మను మూఁడాశ్వాసముల గ్రంథమును రచించెను. పుస్తకము దీబగుంట వీరేశ్వరస్వామి కంకితము చేయఁబడినను, కవి తనగ్రంథమును కుంజేటి బుచ్చయ్య యను కోమటియొక్క ప్రార్థనమీఁద రచియించి యందుఁ గోమట్ల నీవిధముగా వర్ణించెను—

శా. సాలంకాయనమౌని పూర్వమున భాస్వద్దివ్యతేజోధనం
డాలీలాధివంశసంభవులలో నత్యుజ్జ్వలోదారవా
గ్జాలు రసత్యధనుల్ కుబేరసదృశుల్ సౌభాగ్యభాగ్యోదయుల్
మే లింపొందినవైశ్యవర్ధనులు గాంభీర్యామితౌదార్యులున్.

కవి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు; గిరియప్పనందనుఁడు. కవి తన కయ్యలూరు మొదలయిన యగ్రహారము లుండినట్లు వ్రాసికొనియున్నాఁడు ఈతని కాలము సరిగా తెలియదు నూఱుసంవత్సరముల క్రిందటివాఁడయి యుండును. సానందగణేశ్వరములోని రెండుపద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

ఉ. ఇంటికి నేగుదెంచి తనయుంటిని గాంచి ప్రపంచవృత్తి నై
కొంటకుఁ బొంచి రత్నరుచికుండలమండితగండ యైనవా
ల్గంటికి శంభుఁ డిచ్చినవరంబు కరం బనురక్తిఁ దెల్పి క
న్గొంటి భయంబుఁ దక్కి మిఁకఁ గోమలి కాముకలీల నేలెదన్.—అ. ౧.

ఉ. మీనము లెల్లలం గడిమి మ్రింగుచు గాలములందు డిందు నెం
దేని పరాంగనారతికి దీకొని యే మిటు లైతి మింతె కా
దా నలినాయతేక్షణల యబ్రపుగుబ్బల గోరు లుంచఁగా
సోఁగ నల్లవా రినుపసూదుల గ్రుచ్చిరి మచ్చరంబునన్.—అ. ౩.

నాగులూరి-శేషనారాధ్యుఁడు.

ఈకవి శ్రీపర్వతపురాణమనెడి యాఱాశ్వాసముల గ్రంథమును రచియించెను. ఈపుస్తకమునకు శ్రీశైలమాహాత్మ్యమని నామాంతరము గలదు. ఇతఁడు గ్రంథాదిని తెలుఁగు నిట్లు పొగడియున్నాఁడు—

చ. జనని సమస్తభాషలకు సంస్కృతభాష ధరాతలంబునన్
ఘనలలితార్థగౌరవవికాసి తెలుంగభిరమ్య మంతకున్
గనఁగొనఁ జూతబీజముకంటెను గోమల పత్రపుష్పశో
భనమృదుపల్లవాభినవబాలరసాలము సొంపు నింపదే.

ఆధునికుఁడే యయినను గవి యేకాలమునం దుండినవాఁడో సరిగా తెలియదు. ఇతఁడు నూటయేఁబదిసంవత్సరముల క్రిందట నుండియుండవచ్చును. ఈతనికవిత్వము సరస మయినది. శైలిని జూపుటకయి శ్రీపర్వతపురాణమునుండి రెండుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. శ్రీనగకంధరంబున వసించి చరించుపులిందబృందముల్
భూనుతభోగమోక్షములఁ బొందఁగఁ జూచి నిలింపసంఘముల్
శ్రీనిలయాభిరామ మగు శ్రీగిరిమీఁదఁ జరింతు రిట్లు య
మ్మానితనాకసౌఖ్యమహిమంబుల నెల్లఁ దృణీకరింపుచున్.—అ. ౩.

శా. పాటింపందగు ముజ్జగంబులఁ బురప్రత్యర్థిజూటాటవీ
కోటీకోటరపావనామరధునీఘూర్ణోత్తరంగావళీ
వ్యాటీకాయతవేణికానికరసమ్యక్పుణ్యతోయచ్ఛటా
చాటుత్వంబు వహించు శ్రీనగము పైఁ జంచజ్జలశ్రేణికల్.—అ. ౬.

వీణెము_లక్ష్మీపతి.

ఇతఁడభిమన్యు పరిణయమనెడి యైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఇతఁడు స్వష్టికరణవంశజాతుఁడు. వీణెము కృష్ణరాజునకును రంగమాంబకును జనియించినవాఁడు. ఇతఁ డభిమన్యుపరిణయములోఁ దన్నుఁగూర్చి యిట్లు చెప్పికొనుచున్నాఁడు—

ఉ. మాగధవంశసంభవుఁడ మానితవీణెకులావతంసుఁడన్
భోగవిడౌజుఁ డార్యజనపూజిత వేంకటకృష్ణరాజుకున్
బాగుగ రంగమాంబకును నౌరసపుత్రుఁడ లక్ష్మణాఖ్యుఁడన్
శ్రీగలుగన్ రచించెదను నే నభిమన్యుచరిత్ర వేడుకన్.

ఇతఁ డెప్పు డెక్కడనున్నవాఁడో తెలియరాలేదు. దాదాపుగా నితఁడు నూఱు సంవత్సరముల క్రిందటివాఁడయి యుండును. ఈతనికవిత్వ మంత మంచిది కాదు. అందు ఛందోవ్యాకరణదోషము లనేకములు కానఁబడుచున్నవి. అభిమన్యుపరిణయము లోని రెండుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. పన్నినవీరయోధులను బాహుబలంబున నగ్గుసేయు సం
పన్నుఁడ వార్యసన్నుఁడవు పాండవపౌత్రుఁడ వైననిన్ను నీ
జిన్నెల ప్రవ్వలు న్నరులఁ జెన్నగఁ గూర్పను నేరనట్టియీ
కన్నియ యెట్లు నీమనసుకాంక్ష కరంగఁగఁ జేయువారలో —ఆ. ౧.

ఉ. నారదమౌనిమాట మది నమ్మితి నేఁడని కానిచందమై
దూఁగము నాట కానఁబడెఁ దూర్యవాదులఁ జుట్టపక్కముల్
వాయుసు వీ రెదుర్కొనుచు వచ్చుటకే వ్యగవేళ పోవుచు
న్నారిఁక విఘ్నము ల్గలవె నన్నిట దైవము మోసపుచ్చునే.—ఆ. ౪.

వేమనారాధ్యుల_సంగమేశ్వరారాధ్యుఁడు.

శైవుఁడయిన యీకవి యహల్యాసంక్రందనవిలాసమనెడి యైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఒక యెత్తుగీతములో

గీ. అట్టిసాహసవిక్రమారూఢుఁడైన। వాసిరెడ్డ్యన్వయాంభోధివరసుధాంశు
చంద్రమౌళిక్షమాపాలజనకుభుండు। కొలువుదీరె మహోత్సవాతురగతిమ.

ఈకవి వాసిరెడ్డి చంద్రమౌళిప్రభువు తన్నుఁ బిలిపించి వేడఁగా తా నహల్యాసంక్రం

దనవిలాసము నారాయణమౌళి కంకితము చేసినట్లు చెప్పెను. ఈవాసిరెడ్డిచంద్రమౌళి కృష్ణామండలములోని యమరావతీపురమును బరిపాలించిన కమ్మవంశజుఁడు. ఇతఁడు సుప్రసిద్ధుఁడయిన వాసిరెడ్డి వేంకటాద్రినాయని సోదరపుత్త్రుఁడు. ఈకవి కవిత్వము ప్రౌఢమయినది కాని యిందు వ్యాకరణదుష్టములైన ప్రయోగము లనేకములు కానఁబడుచున్నవి. ఈగ్రంథము నూఱుసంవత్సరములక్రిందట రచియింపఁ బడినది. అహల్యాసంక్రందనవిలాసమునుండి రెండుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. పరకాంతారతిదోష మంచు మది సంభావింపఁడో యన్య లె
వ్వరు గన్నం దన విందసేతు రనుభావం బెంతయుం బూనఁడో
నరుఁ డొక్కింత యెఱింగెనేని సిలుగు ల్వాటిల్లునం చెన్నఁడో
పరమామోదమె కాని యింద్రునకుఁ బాపభ్రాంతి లే దేమియున్. —ఆ. 3

చ. సరసా! నిన్నువంటి నెఱజాణలు పుట్టరె వార లెల్ల నీ
కరణిఁ దలంతురే చింతితకార్యము లిచ్చుటఁ జెల్లునే యయో
పరమపతివ్రతై సురనిభ ప్రియుతో నికసక్కె మేమి నీ
గరిమను గావచ్చునె కడఁదో వినరో బుధాగ్రణుల్. —ఆ. ౪.

ములపాక బుచ్చన్నశాస్త్రి

ఈకవి వేంకటేశ్వరమాహాత్మ్యమను పద్యకావ్యమును రచియించెను. ఇతఁడు కోనసీమ ద్రావిడబ్రాహ్మణుఁడు. ఈబ్రాహ్మణులనే యారామద్రావిడు లనియు, పేరూరి ద్రావిడు లనియు, నందురు. వీరు మొట్టమొదట నఱవవారే యయినను చిరకాలము క్రిందటనే యీయాంధ్రదేశమునకు వచ్చి తోఁట దొడ్లను సంపాదించి యిచ్చటనే నిలిచిపోయినవా రగుటచే నఱవభాషను మఱచిపోయి యింటియందును దెనుఁగు భాషనే స్వభాషనుగాఁ జేసికొనియున్నారు. వీరు తెనుఁగున గ్రంథరచన చేయుటయే యీవిషయమును దెలుపుచున్నది. ఈకవి కోదండరాముని పుత్త్రుఁడు; భార్గవగోత్రుఁడు; గుంటూరియం దుండినవాఁడు. ఇతఁడు తనపూర్వులను గూర్చియు, తన్నుఁ గూర్చియు, వేంకటేశ్వరమాహాత్మ్యమునం దిట్లు చెప్పియున్నాఁడు—

సీ. అనుపమకోనసీమాభిధాన ద్రావిడాన్వయంబునను విఖ్యాతిమీఱు
ములపాకవా రనుముఖ్యాన్వవాయులు కాశ్యప భార్గవ కౌశికాత్రి
గోత్రజుల్గల రందు గుణకరభార్గవగోత్ర సంజాతుఁడై కొమరుమీఱు
వేంకటపతి వాని కుంకువమీఱ వెంగాంబికయందు సుబ్బాభిధాన

విబుధవరుఁ డుద్భవించె నవ్వియులమలికి। బుచ్చమాంబికయందు సంపూర్ణచంద్ర
మండలమురీతి సత్కళామండనుండు। రహి జనించెను గోదండరామవిభుఁడు.

* * * * * *

సీ. మట్లవంశోద్భవక్ష్మాపాలపాలిత గుండ్లూరిపురి నుండు గురుయశుండ
నాంధ్రగీర్వాణభాషాష్టభాషాకవిత్వాభి నిర్మాణమహత్వవిదుఁడఁ
గాశికాపిశ్వేశకరుణాకటాక్షాభిభాషితబహుళప్రబంధచయుఁడ
హితనాటకాంతసాహిత్యనిత్యాభ్యస్తసకలపురాణార్థసారవిదుఁడ
సాంద్రములపాక విద్వత్కవీంద్రవంశ। వార్ధిచంద్రుండ సర్వసర్వంసహాభి
విశ్రుత శుకవికులగోత్రవిపులపక్షు। శాగపషర్యైన బుచ్చనశాస్త్రికవిని.

ఇతనికాలము తెలియదు. ఇతఁడు నూఱుసంవత్సరముల పయివాఁ డయియుండును. వేంకటేశ్వరమాహాత్మ్యమునుండి మఱి రెండుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నను—

ఉ. సంగతిమీఱ మీచరణసారస మందు జనించినట్టి యా
గంగకు దక్షిణంబున నగాధతరం బగదక్షిణాబ్ధికిన్
రంగగు నుత్తరంపుదెస రాజిలుపూర్వసముద్రపశ్చిమా
శం గన నొక్క రా వమరు సారతరోన్నతదండకాటవిన్.—ఆ. ౧.

చ. గిరిజయు నీవు నెల్లప్పుడుఁ గిన్నర పన్నగ సిద్ధ సాధ్య భూ
సుర నరసంఘము ల్గొలువ సొంపు దలిర్పఁగఁ జేరి యీసరో
వరతటసీమనుండుఁ డభివర్ణన కెక్కు భవత్సమాఖ్య ని
గ్గిరియు సరోవరంబు ననఁ గేవలమోదముతో హరుం డనన్.—ఆ. ౧.

పాలవేకరి_కదిరీపతి

ఈకవి శుకసప్తతియను కావ్యమును రచియించెను. ఈతని కవిత్వము హృద్యముగానే యున్నది కాని పుస్తకమంతయు దొరకలేదు. దొరకిన రెండాశ్వాసములను బట్టి చూడఁగా నితఁడు ప్రౌఢకవి యగుటకు సందేహ మగపడదు. "ఇది శ్రీమత్కదిరీ నృసింహ కరుణాకటాక్ష వీక్షణ సమాగత కవితాధార పాలవేకరికుల కలశాంభోధి సుధాకర తాడిగోళ్ళ కరియమాణిక్య నృపహార్యక్షపాత్ర పవిత్రచరిత్ర కదిరి ధరా మండలాఖండల పుత్ర విద్వత్కవిరక్షాయసంధాయక కదిరీపతినాయక ప్రణీతంబైన" ఇత్యాది గద్యమునుబట్టి చూడఁగా కవి నాయకకులజుఁడయినట్లును, కరియ

మాణిక్యనృపపౌత్రుఁ డయినట్టును కదిరిరాజపుత్రుఁ డయినట్టును దెలియవచ్చుచున్నది. కప నెల్లూరిమండలములోనివాఁడు. ఇతఁడు తనగ్రంథమును శ్రీరామాంకితము చేసెను. ఈతనికాల మేదో తెలియరాలేదు గాని యితఁ డాధునికుఁ డగుటకు సందేహములేదు. శుకసప్తతినుండి రెండుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

చ. అలజయకేతనుండు రుచిరాంగతిరస్కృతమీనకేతనుం
డెలమి మదిం దలిర్ప దయ నేలికయుం దలిదండ్రు లయ్యెదర్
దలఁచినకార్యభాగ ముచితజ్ఞులచే విని నీతికార్యవ
ర్తులగు నియోగిపుంగవులతోడ రహస్య మొనర్చి యిట్లనున్.—ఆ. ౧.

మ. అక్కట దోసతోఁట యిది యైనఁ దదీయఫలంబు లమ్మి యీ
డొక్కయు సాకఁ గోరితిఁ గడు న్నదురేయని వచ్చి యెవ్వరో
మఱ్ఱవలేక నాకడుపు మంటయుఁ బుచ్చుకొనంగఁ బూని యీ
చక్కగవంటిపండ్లు తినసాగిరటంచుఁ గృశించు నెంతయున్.

మాధవమంత్రి.

ఇతఁడు భగవద్గీతలను నాలుగాశ్వాసముల పద్యకావ్యమునుగా రచియించెను. ఇతఁడు గోదావరీమండలములోని నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. గిరిమనమంత్రి పుత్రుఁడు; కిడాంబి వేంకటాచార్యుల శిష్యుఁడు. ఈతని గ్రంథమునందు లక్షణవిరుద్ధములైన ప్రయోగము లనేకములు గానఁబడుచున్నవి అయిన నితఁడు తనగ్రంథమునందు దత్తోజీ పండితవిరచితమయిన భగవద్గీతలలోకంటె వృత్తముల నధికముగా వేసియున్నాఁడు. ఇతఁడు తనకృతి భద్రాద్రిరాముని కంకితము చేసెను. ఈతని పుస్తకమునుండి రెండు మూఁడు పద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

మ. ధరఁ బాలించ్యుక లోభకాంక్షయుతుఁడై ధాత్రీశుల న్మిత్రులన్
గురురాజీక్రితఁ జంపఁగాఁ దలఁచి తాఁ గ్రూరాత్ముఁడై యున్నచోఁ
బొరిఁగొన్నన్ దురితంబు చెందు వినుమీ మాపాత్రోల్ల నాకేల య
స్థిర మీరాజ్యము దీనికై కులజులం ద్రెళ్ళింపఁగాఁ బాడియే?—ఆ. ౧.

శా. విద్వన్ముఖ్యుఁడు కర్మపుంజములు తా నిర్ముక్తమార్గంబుచే
మద్వాక్యంబులరీతి సల్పుచును సామ్యం గాంచి యువ్వేళలన్
హృద్వ్యాసంబున మోహ ముప్పతిల వర్తించు న్మహత్త్వాది రా
గద్వేషంబులు లేక యోగి సమతన్ గంభీరుఁడై ఫల్గునా.—ఆ. ౨.

చ. పరులు నుతింపఁ బాలుఁ డని పల్కుచుఁ జిత్తములం దలంచి సు
స్థిరమగుబుద్ధి లేక ఫలసిద్ధిని గాంచక యోర్చు దంభులై
యిరవుగనట్టిజ్ఞానమున కెంతొ విరోధము చేయునట్టి యా
నరు లొనరించు యజ్ఞము ఘనంబుగ రాజసయజ్ఞ మర్జునా.—అ. ౪.

గోపాలుని-సింగయ్య.

ఈకవి భారవికృతమైన కిరాతార్జునీయ మను సంస్కృతకావ్యమును నయి దాశ్వాసముల గ్రంథముగాఁ దెనిఁగించెను. ఇతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; మౌద్గల్య గోత్రుఁడు; భాస్కరామాత్యపౌత్రుఁడు; వీరనమంత్రి పుత్రుఁడు. ఈకవి కర్నూలు మండలములోనివాఁడు. ఇతఁడు తనగ్రంథమును శ్రీమదహోబల లక్ష్మీనృసింహస్వామి కంకితము చేసెను. ఈకవిపుత్రుఁ డెనుబదిసంవత్సరములక్రిందట జీవించియుండెను. కాఁబట్టి కవి నూఱుసంవత్సరములక్రిందటివాఁడు. ఈతని కవిత్వము రసవంతమయి సలక్షణ మయినదిగా నున్నది. కిరాతార్జునీయకావ్యములోని కొన్నిపద్యముల నిందుఁ బొందుపఱుచుచున్నాను—

చ. కొలిచినభృత్యకోటి ననుకూలత నొప్పెను మిత్రులట్ల మి
త్రుల మతి బంధువర్గములతో సరిగాఁ గను బంధుజాలమున్
వెలయఁ గృతాధిపత్యమున విశ్రుతమాతనుఁబోలె నాదరం
బలరఁగఁ దన్మయుం డగుచు నాగరు లెన్నగ సంతతంబునన్ —అ. ౧.

ఉ. భానుకరప్రసారపరభాగితలస్ఫురదింద్రనీలసం
తానవిరాజమానరజతస్ఫటికాంచితకుడ్యదీధితుల్
మానుగ నెంచిచూడ దినమధ్యమునందును గౌముదీభ్రమన్
ఘూకతతి మాటిమాటికిని బుట్టఁగఁ జేసెడుఁ జూడు విగ్గిన్ —అ. ౨.

ఉ. కొప్పులు వీడఁగా నడిచి కొజ్జఁగిదండలు జాఱఁగొట్టియున్
గప్పురగంధము ల్చెదరఁగా వెసఁ దాఁకియుఁ జెక్కు నేరముల్
తప్పక యగ్గతి న్వలిపి తిత్సతు లందఱిఁ భీతిఁ జేబలెన్
దప్పర హైంకృతంబునఁ దేలుచునుండెను వీమ లక్ష్మికిన్.—అ. ౩.

మ. అటులైన న్సతిరోమియున్న వినుమీ యారాజు స్త్రీప్రాణసం
కట మావేళను వచ్చినూకరముఁ దా ఖండించి రక్షించె ని

న్నటుగా నంబరమాప్తుఁ డంచు మదిలో హర్షించి వైరింప నొ
క్కటియైయుండు కృతజ్ఞతానిలయు లోఁగాదగ న్సజ్జనుల్ — ఆ.౪.

మ. జయవాంఛ న్విడనాడుచుం బలుచనా సైన్యంబులం జూచిన్
దయపుట్టె న్మాలోన సజ్జనులకుం దర్కింప నట్లౌకదా
భయులై చిక్కిననీచశత్రులదయం బాటించి రక్షించిన్
నయమున్ గీర్తి మహాత్ములౌనరుల కెన్నంగావె యుద్ధంబులన్. ఆ ౫

గూళికల్లు - వెంకటరమణకవి.

ఇతఁడు కనకరంజితశిఖామణిపరిణయ మను విక్రమార్కునిగూర్చిన యాఖ్యానములపద్యకావ్యమును రచియించెను. ఇతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; వేంకటమాత్యనకును రంగమాంబకును కుమారుఁడు. ఇతఁడు హరివంశమునుగూడఁ దెనిఁగించినట్లు కవినిగూర్చి వేంకటేశ్వరుఁ డన్నట్లున్న కనకరంజితశిఖామణిపరిణయములోని యీ క్రిందిపద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది—

సీ. నీయిష్టదైవంబ నన్నుఁ బ్రోచుచుండెడు శ్రీవేంకటేశుండ నీ వెఱుంగు
మోవత్స యిపుడు నీభావంబు తెలిసి వచ్చితి గూళికల్లుఁశేఖరుఁడవు
వేంకటామాత్యుఁడై వెలయుమంత్రికి జక్కలేటివంశజయావధూటి రంగ
మాంబకు జనియించి మాపేరుగొన్న వేంకటరమణుఁడవు సత్కవివి మాకు
మునుపు హరివంశ మంతయుఁ దెనుఁగు చేసి
యంకిత మొసర్చితివి విక్రమార్కచరిత
మిఁకఁ బ్రబంధ మొనర్చి మాకిమ్ము సిరులు
శుభము లొసఁగెదనని పల్కె సుముఖుఁ డగుచు.

ఈ వేంకటరమణకవి నూఱుసంవత్సరములక్రిందట నుండినవాఁడు. ఈతనికవిత్వము రసవంత మయినదే. కనకరంజితశిఖామణీపరిణయములోని రెండుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. అంత నితాంతమామకతపోగ్ని దహింపఁ బురంబులో మహా
కాంతుఁడు మిత్రబాంధవనికాయముతోఁ బరిదగ్ధుఁడైని
క్లెంతయు ఘోరకాననము వృద్ధి వహించె మదీయజీవముల్
చింతిలి మస్తకాంతరముఁ జెందుట నేదరి గాన కుండెనన్.—ఆ. ౧.

చ. తెలిపినవారు రంజిలుచు దేవర దేవరికు స్వరంబు ని
ర్మలమతి నిచ్చెఁ గావునఁ గుమారుని మారునివంటివాని న
ర్మిలి గలవాని సర్వజనమిత్రుని మిత్రునిమాడ్కి సత్ప్రతా
పలనితుఁ గాంచి యొప్పెను శుభంబుల భంబుల దేలిచాద్భునన్ — ఆ. ౫.

కృష్ణకవి.

ఇతఁడు శకుంతలాపరిణయ మనెడి మూఁడాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచించెను. ఈకవి మైత్రేయసగోత్రుఁడు; నారసింహార్యునిపుత్రుఁడు. కవి తనయింటిపే రేదో తా నేశాఖ బ్రాహ్మణుఁడో చెప్పలేదు గాని శకుంతలాపరిణయ ప్రథమాశ్వాసములోని యీక్రిందిపద్యములనుబట్టి చూడఁగా నితఁడు వైష్ణవుఁ డైనట్టూహింపఁ దగియున్నది—

మ. నను రామానుజపాదపద్మయుగళీనవ్యావ్యయధ్యానపా
వనహృద్భాగవతావతంసపదసేవాసక్తచిత్తున్ మరు
త్తనయారాధనచారులబ్ధకవితాధారున్ సదారూఢభా
వన నాస్థానకవీన్ నిజాశ్రితునిఁ బిల్వంబంచి పల్కెం గృపన్.

క. పాత్రుఁడవై మైత్రేయస। గోత్రుఁడవై నారసింహగురువర్యునకున్
బుత్రుఁడవై వెలయుదు వీ। ధాత్రిన్ మాపనుపు సేయఁదగుఁ గృష్ణకవీ.

ఈగ్రంథము చిలుమూమిళ్ళ పాపయ్యయను కమ్మనాయని ప్రేరణమువలన రచియింపఁబడినది. కవి నూఱుసంవత్సరములక్రిందటివాఁడు. ఈగ్రంథము పిల్లవసుచరిత్ర మని దాక్షిణాత్యులు కొందఱనుచున్నారుగాని యీప్రాంతములయందు దీని కట్టిప్రసిద్ధి లేదు. అబ్బనామాత్య విరచితమైన కవిరాజమనోరంజనమును, సూరకవి ప్రణీతమైన కవిజనరంజనమును, పిల్లవసుచరిత్ర మని యిచ్చటివారు చెప్పెదరు. ఈగ్రంథకవిత్వము శ్లాఘ్యమైనదే యైనను, పిల్లవసుచరిత్రమని చెప్పఁదగినంత శ్రేష్ఠముగా లేదు. ఈకవి యనేకపద్యములను వసుచరిత్రాదిగ్రంథములను జూచి వానిలోని పద్యములవలె రచియించియున్నాఁడు. ఇందుకు నిదర్శనముగా వసుచరిత్రములోనిపద్యము నొకదానిని శకుంతలాపరిణయములోనిపద్యము నొకదానిని జూపుచున్నాను—

ఉ. కొండఁట విల్లు వేదలకుండలిరాజఁట నారి యమ్మనం
తుండఁట బైటిపల్లియలఁ దున్నినవాఁడఁట యొండురెండు భ
ర్గుం డిదె నిండుపౌరుషమొకో యని గెల్వవె ముజ్జగంబు లు
ద్దండత నొక్కతుంటవిలు దాల్చి యొంటినఁ గందతూపులన్. — వసు.

ఉ. తుంటఁట కార్ముకంబు కరదొట్టిన తెంట్లఁట వింటినారి చే
నంటినవాఁడు తూపులఁట యుప్పులపాలఁట కేతనంబు వా
గంటిపులుంగు గుజ్జుమఁట కాయము లేదఁట నీకు లోకముల్
గొంటెతనంబున న్గెలిచితో కడు యచ్చెరియంబు మన్మథా.—శకుంత

ఇందప్రశస్తంబులగు ప్రయోగంబులును గొన్ని కానఁబడుచున్నవి.

క. ఆఖేటమునకు ధాత్రీ । శేఖరుఁ డనుమతింప లేఁ డనుచున్
శ్లాఘించుచుఁ బశువాళుల । లాఘవమునఁ బిలిచి రగ్గలంబుగ వారల్.

ఇందు శ్లాఘించు 'లాఘవము' అనుపదము లప్రయోగము లైనను గావలెను, ఖఘల కొండొంటికిఁ గూర్చిన యప్రశస్తప్రాసము లైనను గావలెను. ఈపుస్తకములోని మంచి భాగము లనేకములు కాళిదాసుని యభిజ్ఞాన శాకుంతలనాటకమునుండి తెనిఁగింపఁబడినవి. అభిజ్ఞాన శాకుంతలములోని మనోహరములైన నాలుగుశ్లోకములలో రెంటిని గవి యీక్రిందిరీతిని దెనిఁగించియున్నాఁడు—

చం. కనుఁగవ బాష్పపూరములు గ్రమ్మెను గద్గదభిన్నమై యెలుం
గనువుగ రాదు నా హృదయ మాకుల మయ్యెడు మేను మ్రాన్పడుం
బెనిచినవారి కింతవగఁ బిమ్మటిఁ గ్రమ్మెనుఁ గన్నవారలుం
దనయను బంపలేక సంతాపభరంబున నెట్లు సైతురో.

మ. గురుశుశ్రూషలు సేయుమీ సవతులన్ గూర్మి న్విలోకింపుమీ
పరివారమ్ములఁ బ్రోవుమీ సిరుల గర్వస్ఫూర్తిఁ గైకోకుమీ
పురుషుం దూఱకుమీ సఖుల్ నడచు నేర్పుల్ నీకు సూచించితిన్
దరుణీ లోకమతల్లి చేకొనవె మా తల్లీ మదీయోక్తులన్.

ఇట్లున్నను మొత్తముమీఁదఁ గవిత్వము ప్రౌఢమనియే చెప్పవచ్చును. కవిత్వప్రౌఢిమ తెలియుటకయి శకుంతలాపరిణయములోని రెండుపద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

ఉ. మోవ మొగ్చెఁ బుష్పముల మ్రుగ్గులపై నొఱపైన మొగ్గలన్
గేదఁగి పూలచెక్కడములఁ గెందలిరాకుల తోరణంబులన్
ప్రోది వహించు పక్వఫలపుంజములన్ శుకకోకిలాళిస
న్నాదములన్ నికుంజభవనంబుల నీలనృపాలసూతికిన్.—ఆ. ౧.

శా. పారమ్యంబులు పల్కనేల నృపతీ పన్నీరకర్పూరక
ర్పూరస్ఫారపటీరసౌరభపరీపూరంబె చంద్రాతపం

బారామాలిలసేవనంబు మును మీ రక్రాంతముం గాంతురా
హేరాళంబుగఁ బుత్రగాత్రమిళనం బెల్లండునో చూడుఁడీ.— ఆ 3.

వల్లూరి-నరసింహకవి.

ఇతఁడు నాగ్నచిత్తీపరిణయ మనుమూఁడాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఈకవి యాపస్తంబసూత్రుఁడు; కౌండిన్యగోత్రుఁడు; హనుమత్కవిపుత్రుఁడు; ఆరువేలనియోగికులపవిత్రుఁడు. ఇతఁడు నూఱుసంవత్సరముల క్రిందటివాఁడని తోఁచుచున్నది. ఈతనికవిత్వము రసికజన హృదయాహ్లాదకరముగా నున్నది. కవితాపటిమ తెలియుటకై నాగ్నచిత్తీపరిణయములోని మూఁడుపద్యముల నెత్తి చూపుచున్నాను—

చ. తనయుని ముద్దుపల్కు చెవిఁ దార్కొన సంతసమందుచున్నత
జ్జనకుని కీలి మామకవచఃప్రకరంబు వినంగఁగోరి మీ
రనసినవేళ్క నిట్లు సెలవిచ్చుట నాయెడఁ గూర్మిఁ గాదె మీ
పనుపున విన్నవించెదను బద్ధదళాత్తశుభప్రసంగముల్.— ఆ. ౧.

ఉ. వందుర నేల యిట్లు మగువా తెగనా నగువాఁ జూడ కీ
యందఱిలోఁ జెప్పుగదా పగదాయఁగదా యటంచు నా
గంను రటించు నిట్ట యనుగన్ నుసుగం బొదఁగందలంచి నీ
కందువ లింక మాను కొఱగాదఱగా తెఱఁగాను నెచ్చెలీ.— ఆ. ౨.

ఉ. రోసలుఁ దాత్త నేనృపులకున్ వృషభంబులఁ బట్టరామికిన్
గాపిలి వీఁక బట్టుకొని కట్టినవానికిఁ గన్య నిత్తు నే
బాస యొనర్చినాఁడ నని పల్కితి నింకిటఁ దప్పితేని పెన్
దోసము తమ్మునీకోమరతో జతగూర్పఁగ నెవ్వఁ డబ్బునో.— ఆ 3.

గొంతేటి-సూరన్న

ఇతఁడు కృష్ణాభ్యుదయ మనెడి యైదాశ్వాసములపద్యకావ్యమును రచించెను. ఈకవి తన్నుగూర్చి కృతిపతి యైనబొల్లాప్రెగడ కామమంత్రి పలికినట్లుగా గ్రంథాదియం దీపద్యమును వ్రాసికొనియున్నాఁడు—

మ. ఎనుఁ గొంతేటిలసత్కులున్ జెలిమియొప్పన్ దాను వీక్షించి నూ
తన నీ వక్కజమైనసత్కవివి యోగ్యశ్రేణు లగ్గింపఁ భ

ర్తిని కృష్ణాభ్యుదయప్రబంధము జగద్గేయప్రమేయంబుగా
నొనరం జెప్పుము మెప్పు లుప్పతిల సద్యోగానురాగంబునన్.

ఈకవి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు; కామయామాత్యపౌత్రుఁడు; కాశిరాజపుత్రుఁడు. ఈతనికవిత్వ మంతశ్రేష్ఠ మయినదని చెప్పఁదగినదికాదు. ఇతఁడు నూఱుసంవత్సరములక్రిందట నుండినవాఁడు. కృష్ణాభ్యుదయములోని రెండుపద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి:—

ఉ. దేవకిగర్భగోళమున దేవశరణ్యుఁ డగణ్యపుణ్యసం
భావితభద్రమూర్తి యగుపంకజనాభుఁడు భవ్యలాభుఁడై
శ్రీవెలయం బ్రశస్తగతి వసించె జగజ్జనరక్షణక్షమన్
భావభవాబ్జభూప్రభవభావుకుఁ డయ్యును దీనికాసతన్.—ఆ. ౧.

చ. పదముల వ్రాలి బాలకుని పై దయసేయుము తప్పు చేసితిన్
సదమలచిత్స్వరూ ...రుద సత్తను యుత్తమ మైన నీకథా
భ్యుదయము గోరి నీపు పరిశ్రమముల్గనవచ్చినాఁడ నా
కొదవలు దీర్ప దేవతలకున్ ... పూర్పఁ దనర్ప నీవె కా.—ఆ. ౪.

బేతపూఁడి-కృష్ణయ్య.

ఈకవి జానకీరాఘవ మను నయిదాశ్వాసములప్రబంధమును రచియించి దానిని కమ్మప్రభు వయిన యడపా నాగప్ప కంకితము చేసెను. ఈపుస్తకమునుగాక కవి యలమేలుమంగావివాహము, పండితమనోభిరామము, అను గ్రంథములను రచించిన ట్లవతారికలో నీ క్రిందిపద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది—

సీ. మఱి శ్రీయలమేలుమంగావివాహంబు శ్రీజగన్నాయకార్పితము చేసె
రహిఁ బండితమనోభిరామశృంగారకావ్యము ధవళాద్రిరాయనికి నొసఁగెఁ
బహుకల్పనానల్పబంధుర కృతులతోడ రచియించె జానకీరాఘవంబుఁ
బ్రాకటప్రసాదపంచాక్షరీమంత్రజపపరాధీనరసజ్ఞుఁ డితఁడు
హరికథలె కావ్యములు చేసినాంధ్రభాష యందుమదభ్యస్తుఁడితని చెన్నొందుకావ్య
రత్న మైనట్టిజానకీరాఘవంబు శ్రీకరం బగు నారధాత్రీశశేంద్ర

ఈకవి శ్రీవత్సగోత్రుఁ డైన యాఱువేలనియోగి. ఈతనికవిత్వము సరసముగానే యున్నది. ఇతఁడు నూఱుసంవత్సరములక్రిందటివాఁ డయియుండును. జానకీరాఘవమునుండి రెండుపద్యము లిం దుదాహృతము లగుచున్నవి:—

చ. పృథులకుచప్రకాండములు బింబఫలాధరసద్రుచుల్ సుధా
మధురపికానులాపములు మత్తమయూరవిహారముల్ శుభ
గ్రథనవినీలవద్భ్రమరకంబులు కప్రపుఁజెక్కులున్ వసీ
మధుకరవేణికల్ దనరు మాధవుఁ డం దనురాగ మూనఁగన్.— ఆ. ౪

శా. ఆకోదండము రామభద్రుఁడు సముద్యల్లీల నీక్షించి శాఁ
ర్ఙైకోఁ జూచి ప్రదక్షిణంబుగ భుజాగర్వంబుతో వచ్చి పూ
ర్ణాకల్పంబుగ దానిఁ బుచ్చుకొని నిష్ఫారంబు గా నంతఁ దా
నాకర్ణాంతముగాఁగఁ దీసి విఱిచెన్ హరుప్రభావంబునన్.— ఆ. ౫.

బసవరాజు నాగేంద్రకవి.

ఇతఁ డానందసుందరీచాతుర్యవిలాస మను మూఁడాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఈకవి యారువేలనియోగి; పాపనామాత్యుని కుమారుఁడు. ఇతఁడు సుమారు నూఱుసంవత్సరములకిందట నుండియుండును. ఆనందసుందరీచాతుర్యవిలాసమునుండి రెండుమూఁడుపద్యములను గవి కవిత్వకౌశలమును జూపుటకయి యిందుఁ బొందుపఱుచుచున్నాను.—

ఉ. క్షోణిప యాతఁ డక్కుధరకూటశిఖాంతరమందుఁ గాంచె న
క్షీణజలోచ్చలన్మదజశీకరబంధురసింధురార్భక
శ్రేణిని హంసకోకబకచిత్రితరమ్యవిశాలసైకత
శ్రోణిని దీర్ఘవేణిని బకప్రముఖాణినిఁ గృష్ణవేణినిన్.— ఆ. ౨.

ఉ. భూమిపతీయాతఁ డక్కమలపూరములోపలఁ గాంచె నుల్లస
ద్భానుసహస్రరమ్యమణిభాసితభోగవిభూషు నానతో
న్నానితకైటభారిగుణమంజులసౌఖ్యద తల్పదోషు నం
భోనిధికాననాకలితభూధరబాహులవిశేషు శేషునిన్.— ఆ. ౨.

ఉ. దైన్యముదక్కి చాపశరదారుణఖడ్గము లూనఁబట్టి యు
న్నోన్యవధాశఁ జేఁ బెనఁగునప్పుడు చూడను మురారిశక్తివ
ర్యున్నతిఁ దద్బలంబు నధికోజ్జ్వలయోధులు విచ్చలింపఁగా
జన్యమునందుఁ గూల్చెఁ దను జక్రిని శత్రుఁడు తల్లడిల్లఁగన్.— ఆ. ౩.

మాచవరపు పాపనామాత్యుఁడు.

ఇతఁడు నందవరీకచరిత్రము రెండాశ్వాసముల గ్రంథమును రచియించెను. ఈనందవరీకులచరిత్ర మీవఱకే యిందు వ్రాయఁబడినది. కవి నందవరీక నియోగి బ్రాహ్మణుఁడు; శ్రీవత్సగోత్రుఁడు; వేంకటాచలమంత్రిపుత్రుఁడు. ఇతఁడు తన వాసస్థలాదులనుగూర్చి యిట్లు చెప్పుకొనియున్నాఁడు—

సీ. శ్రీమించు వినుకొండసీమలో నల్లయనంతవరం బనునగర మొకటి
కొమరొప్పు బెల్లముకొండదేశంబున మానితంబై యొప్పు మాచవరము
గ్రామద్వయంబునఁ గాణాచి యేకభోగముమీఱ వెలసినఘనయశుండు
పెద్దనామాత్యుండు ప్రియురాలు జ్ఞానాంబ వారికి జనియించె వరసుతుండు
పాపనామాత్యుఁ డనఁ బ్రఖ్యాతుఁడై యొప్పు నాతనిభార్య శ్రీయచ్చమాంబ
వారికి ముగురుపుత్రులు వరుస సుతులు। ముదముతోడుత వసుధఁ ద్రిమూర్తు లనఁగ
నగ్రజుఁడు వేంకటాచలం బనెడుపేరఁ। బ్రబలుఁ గెక్కెను విభవసౌభాగ్యగరిమ.

క. అతనిదేవి పతివ్రత। సీత నరుంధతని బోలి సృష్టిని వెలసెన్
జేతోమోదంబున సం। ప్రీతిని శ్రీకొండమాంబ ప్రియము జనింపన్.

ఉ. శ్రీపరమేశుసత్కరుణ శ్రీవిలసిల్లఁగ వారికిన్ సము
ద్దీపితచారుమూర్తు లతిధీయుతు లిద్దఱుపుత్రు లందులోఁ
బాపన నగ్రజుండ నయి భాసిలి సత్యము దేవభక్తియున్
బ్రాపుగ నమ్మి సద్గురునిపాదములే గతియంచు నున్నెడన్.

నందవరము లిప్పు డనేకములు కానఁబడుచున్నవి. పూర్వకాలమునందు నందుఁ జేరినట్టియు నందవరీకుల కియ్యఁబడినట్టియు నందవరము కర్నూలుమండలములోనిదయినట్టు కవి యీక్రిందిపద్యమున వర్ణించియున్నాఁడు—

సీ. అందమై విలసిల్లుఁ గందనోలీసీమలో నందవరం బనునగర మొకటి
తత్పట్టణంబుసౌందర్యంబుఁ గొనియాడఁ జిత్ర మెవ్వరికి విచిత్ర మరయ
సుందరం బగుచు సంక్రందనపురిఁబోలి యిందిరాదేవికి మందిరముగఁ
గడురమ్యమై చాలఁ గర మొప్పుచుందును గూపతటాకము లొప్పు మిగులఁ
బంకజాకరవిలసితపద్మనికర। మధురమకరందరసపానమత్తమధుప
సరసఝంకృతసంగీతసంకులంబు। నగుచు రంజిల్లు నిక్కాలి యవనియందు

పయిపద్యములోని యనావశ్యకములయిన పదములప్రయోగమునబట్టియే యీకవిత్వ

మంత మంచిది కాదని చదువను తెలియఁగవచ్చును. ఇతఁడు నూఱు నూటయేఁబది సంవత్సరముల క్రిందటివాఁడేమో! నందవరీకచరిత్రము రెండాశ్వాసములనుండియు రెండేసిపద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి:—

మ. దివమం దెల్లను రాజ్యభారముఁ దగం దీర్పన్ మరిన్ రాత్రులం
దవలీలం జని జాహ్నవీసలిలమం దారూఢిగా స్నానముల్
సవిశేషంబుగఁ జేయుచున్ విరత మీచందంబునన్ రాజపుం
గవుఁ డంహోరహితప్రభావతనుఁడై గాంభీర్య మింపొందఁగన్ —ఆ. ౧.

ఉ. ఒక్కమహానుభావుఁ డిటవచ్చి దయారస ముప్పతిల్ల నల్
దిక్కుల దివ్యతేజములు దీటుకొనం గడుసత్ప్రభావుఁడై
మక్కువ యోగవాగమనమంత్రము నా కుపదేశ మిచ్చి తాఁ
జక్కఁగ నిచ్చి పాదుకల సంభ్రమ మొప్పఁగ నేగె నంతటన్ —ఆ. ౧.

ఉ. నందవరంబు మాకును ఘనంబుగ నచ్చట ధారపోయఁ ద
త్సుందరిఁ దాను గూడుకొని శుభ్రతరం బగుజాహ్నవీజలం
బందులఁ గాన వచ్చితిమి యాతనితోడుతఁ దెల్పి వేగ మా
కుం దగఁ జెప్పు మన్న ననుకూలత నచ్చెరువంబు తోఁపఁగన్.—ఆ. ౨.

ఉ. భూసురకోటి వచ్చుటకు భూపతి యాత్మఁ గలంగి దానముం
జేసితి మున్ను వీరల కజేయులు గావునఁ దప్పినన్ విప
ర్యాసముఁ బ్రత్యవాయమును రాఁగల దిచ్చిన విత్తహీనమా
మోసము వచ్చె నెట్లనుచు మో మొకయించుక వంచె వంతతోన్.—ఆ. ౨.

కృష్ణదాసకవి

ఇతఁడు రాధాకృష్ణవిలాస మనుపేర జయదేవవిరచితమైన గీతగోవిందమును మూఁడాశ్వాసముల కావ్యమునుగా రచియించెను. ఇతనితండ్రి వేంకటదాసుఁడు. ఇతఁడు శూద్రకులజుఁడని తోఁచుచున్నది. అయినను కవిత్వము హృద్యముగానే యున్నది. రాధాకృష్ణవిలాసములోని మూఁడుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

చ. అలఘుభుజాబలంబులు నొయారము లక్ష్యసమానసాహసం
బులు నెర వైనసాధనలు పోటరిపంతము లేకవీరతల్
చలమరితెంపులున్ జవవిలంఘనముల్ విలసన్నియుద్ధతుల్
గలిగినకాల్బలంబు కటకంబున దంబున నొప్పు నెప్పుడున్ —ఆ. ౧.

ఉ. కూరిమి చేయుదిక్పతులకోరిక లీరిక లెత్తి రావణో
దారశిరంబులం దునిమి దద్దిశలన్ బలిపెట్టి సర్వభూ
భార మడంచి మానిజనభావనల న్విహరించినట్టిదు
ర్వారబలాభిరామ ధృతరాఘవరూప నినున్ భజించెదన్.— ఆ. ౧.

ఉ. ధ్యానము చేతఁ జూచెద సుధానిధితోఁ బ్రతివచ్చునట్టి రా
ధానన మిప్డు కోపజనితారుణమై కడువంకలై బొమల్
పైఁ మరఁగ శోణకమలంబునఁ బ్రిమ్మరునంచరీకసం
తానవశావిలాసములు తానొక్కటియుండక మాననేర్చునే.— ఆ. ౩.

చెన్నూరి శోభనాద్రి.

ఇతఁడు బిల్హణీయకథను శృంగారసుధాసముద్రపూర్ణచంద్రోదయ మనుపేరను నాలుగాశ్వాసముల ప్రబంధముగా రచించి గుమ్మనపు పాపన్నపతి కంకితము చేసెను. కృతిపతిగాని కృతికర్తగాని యెప్పు డుండినవారో తెలిసినదికాదు. కృతిపతి పద్మనాయకకులసంభవుఁడయి గుళ్ళపాటి పురాధీశ్వరుఁ డయిన జగ్గనప్రభుని కుమారుఁడు; కృతికర్తయాఱువేలనియోగియైన చెన్నూరి రామచంద్రుని కుమారుఁడు. కవిత్వము ప్రౌఢముగా నున్నది. శృంగారసుధాసముద్రపూర్ణచంద్రోదయ మనెడి యీ యామినీపూర్ణతిలకకథనుండి రెండుమూఁడుపద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను—

చ. చక్కనివాఁడు మాటలకు జాణ కళాగమసాహితీచణుం
డక్కట బిల్హణుం డిగనియుండను చూచిన మందయాన ల
మ్మక్కయటంచు భర్తలను మాని పయింబడివచ్చి నిచ్చలుం
జొక్కక యుందురే రతులఁ జొప్పడునే మన కీతఁ డుండినన్.— ఆ ౧.

ఉ. అధముఁడు బిల్హణుండు తనయా తెరచాటున నుండి నీవు స
ద్గ్రంథము లన్నియుం జదువఁగావలె నీతఁడు బుద్ధిమాత్రవా
రంధము సార్వభౌముఁ డని తండ్రి విధించిన నమ్మియుంటి జా
త్యంధుఁడయేని యీతఁడు సుధాంశునిఁ గాంచను శక్తుఁ డెట్టులో?— ఆ. ౩.

మ. తనయా రాజకుమారుల న్విడిచి విద్వాంసున్ గ్రహింపంగ నీ
మన సెట్లొప్పెను రాజకన్యవుగదా మర్యాదయా నా ధరన్
వినవే పెద్దలు చెప్పుచుందురుగదా విద్వత్సుదారిద్ర్యతా
ఘని తద్వాక్యము వ్యర్థమయ్యెనుగదా హా యేమిచేయందిగన్.

కోటీశ్వరుఁడు.

ఈకవి భోజకన్యాపరిణయమనెడి యైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఈతనిది రసవంతమైన కవిత్వమే కాని యందందు వ్యాకరణవిరుద్ధము లయిన ప్రయోగములు కానఁబడుచున్నవి. భోజకన్యాపరిణయమునందు రుక్మిణికిఁ గృష్ణుని తోడి వివాహకథ చెప్పఁబడియున్నది. కవి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; చక్రప్పకును మంగమ్మకును నందనుఁడు. ఈతనికాలము మొదలయినవానినిగూర్చి యేమియుఁ దెలియదు. ఇతఁడు నూటయేఁబది సంవత్సరముల క్రిందట నుండియుండవచ్చును. ఈతని ప్రబంధములోని యొక్కొక్క యాశ్వాసమునుండి యొక్కొక్క పద్యము నిందుఁ బ్రకటించుచున్నాను—

ఉ. కోమలియోర్తు చందనము కుంకుముతోడనగూర్చి యంత న
త్తామరసాక్షుమై నలఁదఁ దద్దయు నొప్పె మనోహరాకృతిన్
సోముఁడు నీరజాప్తుఁడును జూడ్కులయందు వసించియుండుటన్
గామునిఁగూడి యాతపము క్రమ్మివెలింగెడు నంద మొందుచున్.—ఆ. ౧.

మ. జనభీతిప్రదఘోషపంకజననస్ఫారాయశశ్రీప్రాప్తివో
పవరాశిం దప మొంది శంఖముకలస్వానామృతౌఘంబు శో
భనరేఖాత్రయభాసురంబు నయి తద్భామాగళత్వంబు నొం
దిన ముక్తావళి తద్భవత్వమున నే చెందెన్ హారవామాకృతిన్.—ఆ. ౨.

మ. అన నబ్జాస్య యనున్ వయస్యలకు నీయబ్జాక్షిఁ గైసేయుమం
చని నే సొమ్ములుపెట్టి తెచ్చి మణిభూషానేకము ల్వానఁబో
యిన నొండేనియుఁ బాటిగామిఁ జెలి యేమే చెల్ల నా సొమ్ము లే
వని ఖండించుచుగాని చేర దలఁగన్ స్వప్రాప్తకార్శ్యాన్నతిన్.—ఆ. ౩.

శా. భద్రేభంబులఁగూల్చు సింహముగతిన్ బ్రత్యర్థిభూపాలురన్
రౌద్రోల్లాసవిలాసము ల్మెఱయఁ జోరన్ గెల్చి నానాదిగ
త్క్షుద్రక్షీలకు నాటపట్టగుచుఁ బొల్పున్ వాసవుండో యనన్
రుద్రాధీశుఁ డితండు చూచితివె శ్రీమద్రాజబింబాననా.—ఆ. ౪.

చ. సురవరదత్తమండనవిశోభితుఁడై హరి యిట్లు రుక్మిణీ
పరిణయకాంక్ష నుండుటయు భానుఁడు కన్గొని తాను నట్లు యా
హరికి ననర్ఘ్యరత్నములు నర్పణ చేయఁదలంచెనో యనన్
బురువడిఁ బశ్చిమాంబునిధితీరమున న్నిలిచెన్ ద్వరాద్వృతిన్.—ఆ. ౫.

చల్లపిల్ల-నరసకవి.

ఇతఁడు యామినీపూర్ణతిలకావిలాసమను పేరితో బిల్హణచరిత్రము నాలుగాశ్వాసముల శృంగారకావ్యముగా రచియించినకవి. ఈతని కావ్యము పూర్వోక్తమయినబిల్హణీయముకంటె మిక్కిలి రమణీయముగా నుండును. ఈకవి వైదికబ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబ సూత్రుఁడు; భారద్వాజసగోత్రుఁడు; కామకవి పుత్రుఁడు. ఈకవి తాను కొంతకాలముక్రిందట మృతుఁడయిన పిఠాపురపురాజుగారి పితామహుఁడగు శ్రీరావు నీలాద్రిరాయనింగారి కాలములోఁ దదాస్థానములోని కడియమను గ్రామమునం దుండినట్లు యామినీపూర్ణతిలకావిలాసములో నీక్రిందిపద్యమునఁ జెప్పికొనియున్నాఁడు—

సీ. త్రిభువనపూతకృదూర్మి యగల్గు గౌతమీతీరవితీర్ణధాత్రీప్రసిద్ధ
తరమైనకంకణపురవరసంస్థానభూమిఁ జెందినవాఁడ భూసురుండ
శ్రీరామనామమంత్రారాధనపరుండ సకలవిద్వన్మహాజనహితుండఁ
బూజ్యతరప్రాజ్యరాజ్యసత్పీఠికాపురవరసామ్రాజ్యపరివృఢుండు
విమలరేచర్లగోత్రపవిత్రమూర్తి। రావు వేంకటనీలాద్రిరాయనృపతి
చేత సత్కృతి నొంది ప్రసిద్ధి నొందు। నట్టి నరసయనామవిఖ్యాతయశుఁడ.

కడియమనెడి యీగ్రామము రాజమహేంద్రవరమునకు మూఁడుక్రోసులదూరమున కాకినాడకాలువయొడ్డున నున్నది. శ్రీరావు వేంకటనీలాద్రిరాయనింగారు నూఱుసంవత్సరములక్రిందట నుండినవారై నందున నాతనికాలములో నుండిన కవియు దాదాపుగా నూఱుసంవత్సరములక్రిందటివాఁడు. ఈయనకవిత్వము రసవంతమయి ప్రౌఢముగా నున్నది. ఈయన కవనరీతిని దెలుపుటకయి యామినీపూర్ణతిలకావిలాసములోని కొన్నిపద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను—

చ. నిరుపమసాహసాతిశయనిర్భరదుర్భరవైరివీరసం
హరణరణోత్సవోచితవిహారమహారథికప్రదత్తస
త్వరణయకార్యధుర్యతరధాణధణంధణనాదఘంటికా
నుగమితగర్జనీజవమనోరథముల్ రథము ల్పొగంబునన్.—ఆ ౧.

చ. ఘనకబరీస్తనాకృతులు కంధరమై ధరమై గమైక్యమై
చను నొగిఁ గంఠవక్త్రములు సాదరమా దరమా రమాకమా
దినమనుగ వాగ్ముఖాంగములు తేనెలతో నెలతో లతోక్తితో
నెనయగు నాభిజంఘగతి హేమకరిన్ మకరిన్ గరిన్నగున్.—ఆ. ౨.

ఉ. అమ్మకచెల్ల! చెల్లనగు నల్లికబిల్లికమాటలాడి చి
త్రమ్ముబు పన్ని యన్నిటులు దారిచి మీ రుపు దండ ఱొక్కటై
గమ్మని గెలిసేయు నాడిగట్టితి నమ్మ కనేమి మాటలన్
నమ్మఁగ రాదు మిమ్మనుచు నర్మిలి వేఱొకతీరు మాటిరన్.—ఆ. 3.

చ. కలువ లెసంగఁ దామరలు కంది ముడుంగ దిసల్వెలుంగ వె
న్నెలలు చెలంగ జక్కవలు నెక్కొని సేగి మునుంగఁ జీఁకటుల్
బలిమి నడంగ వేగమరుఁబ్రాయపువారలడెందమందమై
పాలు పలరంగ వారినిధిఁ బొంగఁగఁజేయుచు రాజు రాజిలెన్.—ఆ. 4.

శా. స్వామీ వేరము లేదు నావలన నీసర్వంబు నీకృత్రిమ
స్తోమంబున్నను భ్రాంతి ముంప సమయాసూత్రిన్ మదీయానన
క్షేమాలోకనబద్ధకాండపటరాజిం గూర్చి తేఁ గాద మ
త్ప్రేమానందకరాశయగ్రహణకారి ప్రాప్తిగ మున్నుగన్.—ఆ. 5.

ఉ. రాముశరప్రయోగము సురప్రభువజ్రము చక్రిచక్రమున్
ధామనిధిప్రియాత్మజునిదండము కామరిపుత్రిశూలమున్
భూమి నొకప్డు రిత్తయయిపోయినఁ బోవునుగాక యీరవి
స్వాములవాక్ప్రయోగములు బ్రహ్మకునైనఁ దరంబె త్రిప్పఁగన్.

అయ్యగారి - వీరభద్రకవి.

ఈకవి రాఘవయాదవపాండవీయ మను మూఁడాశ్వాసముల త్ర్యర్థికావ్యమును రచియించెను. ఈతఁ డాఱువేలనియోగి యైనశైవుఁడు; కౌండిన్యగోత్రుఁడు; సోమనారాధ్యపుత్రుఁడు. ఈతఁ డేకాలమునం దుండినవాఁడో నిశ్చయముగాఁ దెలియరాదు. ఇతఁడు నూఱు నూటయేఁబదిసంవత్సరముల క్రిందట నుండియుండవచ్చును. మూఁడర్థములు గల పద్యమునుబట్టి కవననైపుణి యిట్టిదని చెప్పుటకు వలనుపడదు. ఇట్టికవిత్వరచనయే కష్టము. అయినను గవి యవతారికలోఁ జెప్పిన

ఉ. హరికిరీటీంద్రవిగ్రహునిహారికి నాశ్రితబృందదుఃఖసం
హారికి ధూతదేవరిపుహారికిఁ గౌస్తుభసజ్జ్వలన్మణీ
హారికి హస్తపద్మగమహారికి సాగరబాలికామనో
హారికి వాహనస్థగణహారికి శౌరికిఁ గేలు మోడ్చెదన్.

సీ. నిండుచందురుఁడాలు నీటుసేలఁగఁజాలు మొగముపైఁ జిఱునవ్వుమొలకలాడఁ
దళుకుత్తరులమించు తేటమాటాడించు నెలకూనయును దలఁ దళుకు లీనఁ
గొదమతుమ్మెదబారు నదలించితనరారు కడచూపు లక్కటికంబు నించ
[illegible]
నలువ మొదలైనవారు తన్గొలిచి రాఁగ । గిబ్బ బాబాపయింబొల్చియబ్బురముగ
[illegible]

ఇత్యాదిపద్యములనుబట్టి చూడఁగా నితఁ డాంధ్రగీర్వాణపదబహుళముగా మంచికవిత్వము చెప్పఁగలవాఁ డనియే తోఁచుచున్నది. ఈతనిగ్రంథములోనివి కొన్నిపద్యములిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి.

శా. నానారత్నవిభూషితాఖిలజనానందదానుసంధాయిశ్రం
గానూనంబులు చారుగంధసుమనఃప్రాంచన్మహాపాదపా
శ్రీనవ్యంబులు సద్వ్రపాళికలితముల్ లీలార్థగోత్రాళు లెం
[illegible].—ఆ. ౧.

ఉ. ప్రాంచితకీర్తి రాముఁడు పరాశరజాతుఁడు కృష్ణమూర్తి దా
[illegible] విరాధరాజితో
[illegible]
[illegible].—ఆ. ౨.

ఉ. రాముని ధర్మరాజు రణరంగవిరాజితు నచ్యుతప్రభున్
నీమది మర్త్యుగాఁ దలఁచి నీతివిహీనతఁ బోరఁబోకుమీ
సామము మేలు తద్విభుఁడు శస్త్రబలంబున మేటి భూమిలోఁ
గామిని రత్నయుక్తముగఁ గ్రక్కున నిచ్చి కులంబుఁ బ్రోవుమా.—ఆ. ౩.

ముట్టు ప్రభువు.

ఇతఁడు సురాభాండేశ్వరము, కుచేలోపాఖ్యానము, యాజ్ఞవల్క్యచరిత్రము, అను మూడుపద్యకావ్యములను రచియించెను. ఇతఁ డెల్లామాత్యునిపుత్రుఁడు. ఈ కవి యాజ్ఞవల్క్య నియోగిబ్రాహ్మణుఁడయినట్టు కనఁబడుచున్నాఁడు. ఇతఁడు కుచేలోపాఖ్యానములోఁ దన్నుఁగూర్చి యిట్లు వ్రాసికొనియున్నాఁడు—

సీ. భ్రమరాంబికావరప్రభవదివ్యకవిత్వవిద్యాప్రవీణత వెలసినాఁడ
ఘటికాశతగ్రంథఘటనాసమంచితచాతుర్యమహిమకుఁ జాలినాఁడ

ప్రౌఢిమ నేకైకపద్యయానమహాప్రబంధకల్పనశక్తిఁ బ్రబలినాఁడ
మఱియు నాశువు చిత్రమాధుర్యవాక్యప్రగల్భతంబున మతు ల్గాంచినాఁడ
శ్రీకుధరమల్లికార్జునశ్రీపదాబ్జ మత్తభృంగాయమానసత్త్వాఢుండ
చల్కటేశ్వరకరుణాప్రసాదవశుఁడ। ఘట్టుప్రభునామధేయ విఖ్యాతయశుఁడ.

ఈకవి నెల్లూరిమండలములోనివాఁడయినట్టును, అప్పటి కరువది సంవత్సరముల క్రిందట నుండినట్టును, నెల్లూరిమండలచరిత్రమునందు వ్రాయఁబడియున్నది. కాఁబట్టి కవి యిప్పటికి నూఱుసంవత్సరములక్రిందట నుండినవాఁడు. ఈతనికవిత్వ మంతగా నిర్దుష్టమయినదియు ప్రౌఢమయినదనియుఁ గాకపోయినను, మంచి లోకోక్తులతోను న్యాయములతోను నిండియుండి ద్రాక్షాపాకమునఁ జదువువారి కింపుగానుండును. ఈతఁడు రచియించిన యాజ్ఞవల్క్యచరిత్రము ప్రస్తుతము నావద్ద లేదు. తక్కిన గ్రంథములనుండి కొన్నిపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

కుచేలోపాఖ్యానము.

శా. చిత్రం బెన్నఁగఁ జిన్ననాఁడె తనయుల్ శిష్యానుగుణ్యుల్ తుదన్
బాత్రు ల్గా రటిడండకార్యములకున్ బ్రాయంపువారైన ని
ష్ఠాత్రిం జుట్టములట్లు చూడవలదా తండ్రు ల్తనూజాతులన్
బుత్రం మిత్రవదాచరే త్తనుచు నేప్రొద్దున్ శ్రుతు ల్చాటఁగన్.—ఆ. ౧.

ఉ. కామితవస్తుజాతములు గల్గి దయాపరులైనపుణ్యులన్
బ్రామత నిచ్చి పుచ్చుకొనుభావమునం దలపోయుఁ డెంతయున్
గ్రామము గొత్తదైనఁ దనకర్షము గొత్తయె పెక్కుమాట లిం
కేమి యదృష్టహీనునకు నెచ్చటి కేగినఁ గల్గునే సిరుల్.—ఆ. ౨.

ఉ. అన్నము లేకయుండిన నలంబగు దేహము రక్తమాంసముల్
సున్నగు నింద్రియస్ఫురణ సుక్కు ముదావహంబు దూరమౌ
నన్నులమీఁది ప్రేమ చెడు నచ్యుత నీపయి నిల్చుమానసం
బెప్పటికైన జ్ఞానులకు హెచ్చు దరిద్రతసాటియే సిరుల్.—ఆ. ౩.

సురాభాండేశ్వరము.

చ. తవిలినమోహపాశమున దైన్యముఁ బూని మనోవ్యథం గడుం
దివురుచు విన్ననై యవనిదేవుఁడు ప్రార్థనచేసి మ్రొక్కఁగా
నువిదయుఁ జేరికిం గొనక యూరక యేగెను నిర్దయాత్మయై
శివశివ మిక్కిలిం గఠినచిత్తులు గారె లతాంగు లిమ్మహిన్.

చ. పరమవివేకశీలుఁడవు బాపఁడ వుత్తమవంశజుండ వీ
వెఱుఁగవె యొండ్లభామినుల నీగతిఁ గోరుట ధర్మమే మహా
దురితము లైనపట్లఁ గడుదూరముగా నెడలించి మానవుల్
మఱచుట ధర్మ మండ్రు మతిమంతులు వేదపురాణసమ్మతిన్.

ముప్పిరాల-సుబ్బరాయకవి.

ఇతఁడు కృష్ణాభ్యుదయ మనెడి యైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించి చిక్కాలాల శేషయామాత్యున కంకితము చేసెను. ఆగ్రంథమునఁ గవి తన్నుఁగూర్చి యిట్లు చెప్పుకొనియున్నాఁడు.

మ. నను శ్రీనాథకథాసుధారససరిన్నాథాగ్రయోషాంబుగా
హానదూరీకృతసర్వకల్మషహాయాస్యానుగ్రహప్రాప్తసా
రనిరాఘాటనితాంతశోభికవితారాజ్యాన్వితున్ సత్సుధీ
జనసంతానవిధేయుఁ జూచి పలికెన్ సంతోష ముప్పొంగఁగన్.

సీ. అతిశయోత్ప్రేక్షోపమాద్యలంకారముల్ గొలఁకంగ ముద్దులు గులుకు ఫణితిఁ
బద్యకావ్యముగాఁగఁ బ్రద్యుమ్నచరితంబు రసికు లౌననఁగను రచనచేసి
తలరుచు ద్విపదగా వెలయ సావిత్రిచరిత్ర యొనర్చితి చిత్రలీల
భద్రాద్రిఁ దగు రామభద్రునిపై నొక్కశతకంబుఁ జేసితి చతురఫణితి
నేరయుడ నరస్తుతులు నీవు సేయ వైన! భ్రాతృవాత్సల్యమెసఁగఁ బ్రబంధమొకటి
చెప్పి నా కంకితంబుగఁ జేయుమిపుడు! సుకవినుతగుణసముదాయ సుబ్బరాయ

పయిపద్యములనుబట్టి యీకవి ప్రద్యుమ్నచరిత్రమును సావిత్రీచరిత్రమును భద్రాద్రి రామశతకమునుగూడ రచియించినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ఈకవి యెప్పటి వాఁడో తెలియరాలేదుగాని నూఱుసంవత్సరములకంటెఁ బూర్వపువాఁడు. ఈతని కవనము మృదువయి మధురముగా నున్నది. కృష్ణాభ్యుదయములోని కొన్నిపద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను —

ఉ. సంతమదాదిగంధయుతసారసమీరము మీఱితీవఁగాఁ
గంకణఝంకృతుల్ వెలయఁగా సురసుందరు లొయ్యనొయ్యనన్
బొంకములీఱ మాఁపఁగను భోగికులాధిపడోలికన్ రమా
పంకజగంధిఁ గూడుకొని బంధురహార్ద తరంగితాత్ముఁడై.—ఆ. ౧.

చ. విను చెలి జోడుఁగోడెలగు వేఁడివెలుంగును రేవెలుంగునున్
వనజదళాయతాక్షునకు వారిరుహాసనుఁ డింపొనర్పఁగాఁ
గనుఁగవఁ జేయ నాసయుఁ గాంచనపుష్పము నాశ్రయించి నా
రనిశము పుష్పవంతు లను నాఖ్య వహించిరి యుజ్జగంబులన్. — ఆ. ౩.

ఉ. మాపుశరాళికిన్ మలయమారుతపాళికి మంజులాళికిన్
మీలుమరాళికిన్ జిగురుమెక్కెడునీలిగయాళికిన్ శశాం
కోరుకరాగ్రకీలికి మయూరకదంబము కేళికిన్ నితాం
భోరుహనేత్ర కుంది తలపోయఁదొడంగె మనంబులోపలన్. — ఆ. ౪.

చ. కొనియెద రుక్మిణీసతిని గోపతనూవిటుఁ డడ్డమైన మా
ర్కొనియెద మద్భుజాబల మకుంఠితమైనగ నెల్లిమీఁద క
న్గొనియెద రంచు బంధుజనకోటికిఁ దెల్పుచుఁ జైద్యుఁ డంతటన్
గని యెదురైనవారు నగఁ గ్రక్కున వచ్చె నృపాలు వీటికిన్. — ఆ ౫.

ప్రయాఁగ-కామేశ్వరకవి.

ఇతఁడు గోపాలలీలాసుధాలహరి యను మూఁడాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించి రామతీర్థస్వామి కంకితము చేసెను. ఈకవి విశాఖపట్టణమండలపువాఁడు; వైదికబ్రాహ్మణుఁడు; కౌశికగోత్రుఁడు; నారసింహపౌత్రుఁడు; సర్వేశ్వరపుత్రుఁడు. ఇతఁడు నూఱుసంవత్సరముల క్రిందట నుండినవాఁడు. కవిత్వము మంచిదేయైనను శృంగారవర్ణనము నితఁడు మిక్కిలి పచ్చిగాఁ జేసినందునఁ బుస్తక మిప్పటివారు చదువుట కంతగా యోగ్యమయినది కాదు. ఈప్రబంధమునుండి రెండుపద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. దుండగ మేలచేసెదవు తోయజసాయక దండనిల్పి కో
దండము డించి మాచెలికి దండము పెట్టుము రెండుకన్నులన్
నిండిననీరు దోయిటను నించి శపించుఁ దదశ్రువారినిన్
దండన చేయు ఫాలశిఖితండ్రిసుమీ కడుశిక్ష చేయఁగన్. — ఆ. ౨.

మ. యమునాతోయము దోయిటంగొని సముద్యల్లీల పేర్వోక్క భా
మముఖాబ్జంబునఁ జల్ల నానెలఁతయు న్మార్గోము గావించుచో
దుమికెం దుస్మైదచాలు ఫుల్లనవపాధోజంబుపై నాఁగ శ
క్రమణీరోచులనీనఁ గొప్ప విడి వేగం గ్రమ్మెఁ దద్వక్త్రమున్. — ఆ. ౩.

అనంతనార్యుఁడు.

ఈకవి గాధేయోపాఖ్యానమును నేకాశ్వాసశృంగారప్రబంధమును రచియించి కామాంబకును జిన్నప్రభువునకును బుత్రుఁడగు కృష్ణభూపాలుని కంకితము చేసెను. ఇతఁడు తాళవలింగకవికుమారుఁడు. ఈకవినిగూర్చియు నీతనికాలమునుగూర్చియు మఱేమియుఁ దెలియరాలేదు. ఇతఁడు నూఱేండ్లకు లోపలివాఁడుకాఁడు. ఈతని కవిత్వము హృద్యమయి యనవద్యమయియున్నది. కవితామాధుర్యమును జూపుటకై గాధేయోపాఖ్యానములోనిపద్యముల రెంటి నిందుక్రిందఁ బొందుపఱుచుచున్నాను—

ఉ. మానక యింతవంత దరమా సురమాన్యపదంబుగన్న మ
న్నీని కిదేల పట్టిపగ నీకృపచే వగ నేవగ న్జగ
న్మానితతత్తపోమహిమ మానప నాదవిలాసమోవు నీ
పూనికమోపు నాపయినిమోపు వెత న్విడుమోపురందరా.

చ. చిలుకలకు న్వచోగురుతఁ జెందుచు సప్తవిధస్వరంబులన్
బలుమఱుఁ దేనియ ల్గులుకఁ బాడెడునీలలితాంగిఁజూచి లో
కులు మఱి కీరవాణియును గోకిలవాణియునంగఁ దోఁచ చి
ల్కలు మఱి రామరామయనఁ గన్నులఁ గెంపు వహించుఁ గోవిలల్.

భైరవకవి

ఇతఁడు రత్నశాస్త్రమును తెనుఁగునఁ బద్యకావ్యమునుగా రచియించెను. ఇతఁడు గౌరనసుతుఁడు. ఇతఁడు భైరవాంబికా వరప్రసాదముచేతఁ దనకుఁ గవిత్వము వచ్చినట్టు క్రిందిపద్యములలోఁ జెప్పుకొనియుండుటచేత కర్నూలుమండలము లోనివాఁ డయినట్టు తోఁచుచున్నది—

క. తన్నుఁ బ్రియమార వేఁడిన। మున్నా మునీంద్రుల కగస్త్యముని చెప్పిన యా
సన్నుతమణిలక్షణములు। చెన్నుగఁ గ్రోడీకరించి చెప్పెదఁ దెలియన్.

క. భైరవాంబికామహావర। సముచితనిరవద్యహృద్యసాహిత్యకళా
క్రమవిమలప్రతిభాసం। క్రమణుఁడ మతిశాలి నైనగౌరనసుతుఁడన్.

„భైరవుఁడ నుభయభాషాపరీణుఁడ" నని కవియే తనకుసంస్కృతాంధ్రభాషాద్వయపాండిత్యము కలదని చెప్పుకొనెను. ఈతనికవిత్వము మొత్తముమీఁద చక్కఁగానే యున్నది. రత్నశాస్త్రములోని రెండుపద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి.

ఉ. నీరదము ల్దిగంతములనిండి తటిద్ఘనగర్జితంబు లిం
పార మహోగ్రవృష్టికురియం బ్రభవించు నింతాతకాంతితో
నారయఁ గుక్కుటాండసమమై పడుముత్యము లంతరిక్షసం
చారులు పట్టుకొందురు వెసన్ వసుధం బడకుండ నేర్పునన్.

ఉ. చేత ధరింప మానవులచెంతను జేరవు భూతకోటు లే
రీతిని దుష్టవిద్య లొనరించిన నెక్కువు క్రూరజీవముల్
ఘాతలు సేయలేవు సతిగర్భముమోప సుఖప్రసూతియౌ
నాతతభాతితోఁ బ్రతిదినంబును బ్రీతి యొనర్పఁ గేతువున్.

అనముగుర్తి రంగయ్య.

ఇతఁడు యాదవగిరిమాహాత్మ్య మనెడి యైదాశ్వాసముల పద్యకావ్యమును రచియించెను. ఇతఁడు నందవరీక నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; తిమ్మయామాత్య తనూభవుఁడు. ఈకవి తనగ్రంథమును రావూరి వేంగామాత్యున కంకితముచేసెను. కవి యెప్పటివాఁడో సరిగా తెలియదుగాని నూఱుసంవత్సరములకుఁ బూర్వపువాఁ డనుటకు సందేహములేదు. ఈతనికవిత్వము శ్రావ్యముగానే యున్నది. యాదవగిరి మాహాత్మ్యములోని రెండుమూడుపద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను.—

చ. పిసుగులఁబోలు నెండసెగఁ బెట్టి పైరులు వాడిపోయినన్
మడిమడిఁ దప్పేతములు నాటుచుఁ బావులు త్రవ్వి కారుపై
రిపి యొకకొన్నిఖాన లటు లెత్తుచు గాడ్పులదూలి సారెనీ
రెడలినఁ జూచి యొక్కతడి యిత్తురు హాలికు లశ్రుధారలన్.—ఆ ౩.

చ. బెళఁకులు నేర్చఁ జూపు లిరువెల్లు లపారగఁజల్లె మేనిడాల్
కలఁకులఁ జూడఁజూడఁ బెరిగెం జనుఁబూపలు సిగ్గుదేరఁ జె
క్కిలికవ సన్నమూలుపడికె న్నదు మెక్కడనుండివచ్చెనో
చెలు లొకనాఁడు సేరుపనిసిగ్గు వధూటికి నాఁడునాటికిన్.—ఆ. ౪.

ఉ. వాలికచాగుబ్రేఁగుజడ వారిపయింబడి తేలియాడుచున్
బ్రాలఁగ, నీలహంస మని వారిరుహంబని డాయ, నొక్క ప్రో
యాలి మెఱుంగుమో మమరె నవ్వుల నవ్వుల రాహు కేతువుల్
వాలిన డాయ వారియొసఁబ్వినపర్వసుధాంశుఁడో యనన్.—ఆ. ౫

తామరపల్లి-తిమ్మయ్య

ఇతఁడు శేషధర్మమనెడి యైదాశ్వాసముల పద్యకావ్యమును రచియించి శ్రీరామాంకితముచేసెను. ఇతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; ఛరణయామాత్యుని పుత్రుఁడు. ఇతఁడుండినకాలమేదో తెలియదు. నూఱు సంవత్సరముల క్రిందట నుండియుండును. ఇతని కావ్యమునం దపప్రయోగములు కొన్ని గలవుగాని కవిత్వము మొత్తముమీఁద చక్కనిధారకలదయి శ్రావ్యముగా నుండును. ఈతని శేషధర్మములలోని కొన్ని పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. తోడికులాంగనల్ మణులతోఁ గనకంబులతోడ వెండితో
వాడలవాడలన్ సికి వస్త్రలు వెట్టుచు నాథపుత్రులం
గూడి సుఖింపఁగా మనము కూటికిఁ గూరకుఁ జిక్కి బిడ్డల
ల్గాడఁగ నెల్లకాలము మహాత్మ కనుంగొనుచుండ శక్యమే —ఆ. ౧.

మ. మును పోషించినపుత్రమిత్రవనితాముఖ్యుల్ స్వకర్మంబులం
జని యుండేఁ జన వాంఛ జపతపస్స్వాధ్యాయముల్బాసి దు
ర్జనులం గూడి పరాపకారనియతిం బ్రౌఢత్వముల్చూప నా
పెనుపాపంబున గర్భవేదనలు పైపెట్టనయ్యె నెట్లోగుదన్. —ఆ. ౩.

ఉ. అక్కడనున్న యాపశుమృగాదులు తావకపాదపద్మముల్
దిక్కని ముక్తికామినికి దీవన లిచ్చు సుపర్వు లింతయున్
నిక్కము యిగ్గిరీంద్రమున నిల్వఁగవచ్చును బణ్యశాలికిన్
గక్కసమౌ మహాదురితకర్ములకున్ వసియింప నిచ్చటన్ —ఆ. ౪.

• నారన సూరన.

ఇతఁడు వనమాలివిలాసమను కావ్యమును జేసి, కొండూరి యక్కదండనాథుని కంకితముచేసెను. నావద్దనున్న యీగ్రంథముయొక్క ప్రతి యసమగ్రమయినది; అవతారిక లేదు. కృతిపతిమంత్రియు దండనాథుఁడునయి యజ్ఞముచేసిన నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. కవినారనామాత్యుని కుమారుఁడైన నియోగివిప్రుఁడు. ఇతఁ డాధునికుఁడని చెప్పుటదక్కఁ గవికాల నిర్ధారణముచేయుటకుఁ బుస్తకమునం దాధారమేదియుఁ జిక్కలేదు. ఈతని కవిత్వము సలక్షణమయి మృదువుగానున్నది. వనమాలివిలాస

ములోని కొన్ని పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. గొజ్జఁగినీరుపోసి సమకూర్చిన చందనవాఁదోఁచి లా
మజ్జకతాళవృంతముల మాటికిఁ ద్రిప్పఁగ రాలుశీకరం
బజ్జలజాక్షు చెక్కులనుండఁ దనర్చె ముఖేందు నుజ్జ్వలం
బుజ్జచేఁతఁ గూడఁబడియున్న యుడుప్రకరంబుచాడ్పునన్.—ఆ. ౧.

చ. మెఱుఁగు కపోలపాళికలమీఁదఁ జలన్మణికుండలద్యుతుల్
గిఱికొన ఫాలభాగమునఁ గ్రించి దుదంచితనర్తనంబులై
కొఱికురు లింపుచేయఁ గమనీయవిలోచన లూఁచి రావలల్
గొఱలి భవద్యశోమహిమ కోనలి మాటికిఁ జెప్పుచుండఁగన్—ఆ. ౨.

చ. కలమధురంబులైన కలకంఠివచోరచనాగుంభనం
బులు విని సిగ్గునం బలుకుపూనిక లెల్లను బోవిడించి మూఁ
గలవలె నోళ్లు మూసికొని కానసీమలఁ జేరియున్నవో
కిలములు బుజ్జగించి పలికించు మధూదయమాత్రసంగతిన్.—ఆ ౩.

ఉ. తొల్లియు మోసపోయితివి తోయరుహానన పెక్కుమాటలో
చెల్ల మదీయధాత్ర్యులచేతనె యిప్పుడు నమ్మి కానె నీ
యుల్లము సారెనెత్తు లిడుచున్నది యీక్రియ నాకు నంచు నా
కల్లతెఁబు లింతటివిగాఁ దలపోయు నరాళకుంతలా.—ఆ. ౪

పోడూరి పెదరామామాత్యుఁడు.

ఇతఁడు వెలనాటినియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు; అపస్తంబ సూత్రుఁడు; శివరామమంత్రికిని సీతమాంబకును బుత్రుఁడు. ఇతఁడు శివరామాభ్యుదయమను ద్వ్యర్థికావ్యమును రచించెను. ఇతఁడీగ్రంథమును గురజాల వీరయార్యుని ప్రేరణమునఁ జేసెను. కవి కృతిప్రేరకుని తన గ్రంథమునందు

సీ. ఏమంత్రితిలకుపూర్వుఁ డిలఁ జమత్కారభారత మ-ద శ్రీరంగరాజనామఁ
డేమంత్రిముత్తాత యామల్లయజ్వ దాక్షాయణీపరిణయగ్రంథమంద
నేమంత్రితాత యజ్ఞామాత్యుఁ డొనరించె సప్తసంతానముల్ సరవితోడ
నేమంత్రిపిత పార్వతీశ్వరుఁ డావిరుదాత్తయై పద్యగద్యంబు లంద
షట్చక్రవాలకులకలశాబ్ధిసుధుఁడు । రసికుఁ డివటూరిమల్లనారాధ్యశిష్యుఁ
డభవపూజాధురంధరుఁడైన పేరఘుఁడు సాంఖ్యాయనసగోత్రుఁడైనయతనియుక్తి,

ఇట్లు వర్ణించి, అతఁడు తన్నుఁగూర్చి పలికినట్లుగా నీక్రిందిపద్యములను జెప్పికొని యున్నాఁడు.—

సీ. అనఘభారద్వాజమునిగోత్రజాతు నాపస్తంబసూత్రుఁ బ్రశస్తచంతు
ఘనునిఁ బోడూరి వేంకటమంత్రివరునప్త మహితధీబాపయమంత్రి పౌత్రు
శివరామమంత్రికి సీతమాంబకు సూనులై మించు బాపార్య రామ రాము
ఘనులమువ్వురిలోన గణన కెక్కినపెదరామకవీంద్రు శ్రీరమ్యచరితుఁ
జిత్రయమకాంధ్రసంస్కృతశ్లేషకవిత । రచనసేయంగ నేర్చి భారతికరుణను
రాజవిద్వత్సభలయందుఁ బూజితుఁడగు । నన్నుఁ బిలిపించి పలికెఁ బ్రసన్నఫణితి.

సీ. నీవంశపూర్వధీనిధి కొండకవి చెప్పె భార్గవాభ్యుదయప్రబంధ మెలమి
నీయన్న బాపమంత్రి రచించె నొగి నుషాకన్యకాపరిణయకావ్య మెసఁగ
నీతమ్ముఁ డసమునం డనిరోష్ఠ్యజానకీకళ్యాణకృతి రామకవివరుండు
నీవు ప్రౌఢోక్తిని ర్మించినావు కౌసల్యాపరిణయాది సరసకృతుల
మఱి యుదాహరణాది నవకృతులను । సంస్కృతాంధ్రకవిగఁ జెప్పఁజాలినట్టి
ప్రౌఢసత్కవి నీవె ధరాతలమునఁ । గలితగుణగణ్య పెదరామకవివరేణ్య.

ఈ పెదరామకవి సంస్కృతాంధ్రకవులను స్తుతించినపిమ్మట శ్లేషకావ్యములకు మార్గదర్శియైన పిగిళి సూరనామాత్యు నిటు పొగడియున్నాఁడు:—

ఉ. శ్లిష్టకవిత్వవైఖరివిచిత్రత రాఘవపాండవీయము
తృష్టముగా రచించి జగదేకనుతు ల్గని ధాత్రిలో నవ
స్రష్ట యనంగఁ బద్మభవసన్నిభుఁ డైనమహాకవీశ్వరా
భీష్టసమప్రభావుఁ డగుపింగళిసూరకవీంద్రుఁ గొల్చెదన్.

కావ్యప్రేరకుఁడైన గురుజాల పేరయామాత్యుని యభీష్టప్రకారముగా నీగ్రంథమును గోదావరిమండలములోని యాచంటగ్రామమునందలి రామలింగేశ్వరస్వామి కంకితము చేయుటచేతనే కవి గోదావరిమండలములోని వాఁడగుట స్పష్టమగుచున్నది. ఈతనికాలము నిశ్చయముగాఁ దెలియరాదుగాని యితఁడు నూఱు సంవత్సరముల క్రిందటివాఁడని తోఁచుచున్నది. ఈతనికవిత్వధార యనర్గళమయి మృదువుగానున్నది. కవితాధోరణి తేటపడుటకయి శివరామాభ్యుదయములోని రెండుపద్యము లిందుదాహరింపఁబడుచున్నవి.—

చ. తరమె నుతింపఁగా నగణితస్ఫురితాంకతఁ దద్దరాధినే
త గసికుఁడౌ నఁట వసుధారథుఁ డుగ్రపుగారి భీముఁ డా

ర్వర నుతి కెక్కుమించె వృషవాహసమాఖ్యుఁ డహీనసద్గుణో
త్కరవరుఁ డాజిభీకరనితాంతపరాక్రమశాలి యానఘా.—ఆ. ౧.

మ. అలరన్ దత్సుకుమారభాసురసహాయంబొప్పఁగాఁ దారకో
జ్జ్వలనామాహితదాసకాంక్షు విబుధాంచద్భర్తయా దాన నా
కులసత్సంతతిఁ జూడవచ్చె నమితాత్ముం డంపుమీఱంగ మం
జులతా రామమహాధ్వరాజితవరాంకు ల్లగ్గునవ్వీటికిన్.—ఆ ౨.

రామావఝ్ఝల-కొండుభట్టు.

ఈకవి కపిలగోసంవాద మనుపేర నధ్యాత్మవిద్యాప్రతిపాదకమగు నాఱాశ్వాసముల పద్యకావ్యమునురచియించి యహోబిలనృసింహస్వామి కంకితముచేసెను. ఇతఁడు వైదికబ్రాహ్మణుఁడు; హరితసగోత్రుఁడు; నరసావధానికిని అక్కమకును పుత్రుఁడు. ఇతఁడించుమించుగా నూఱుసంవత్సరములక్రిందటి వాఁడని తోఁచుచున్నది. ఈతని కవిత్వము మృదువయి నాతికఠినమయి శ్రావ్యముగానున్నది. కపిలగోసంవాదములోని యొక్కొక్క యాశ్వాసమునందలి పద్యము నొక్కొక్కదాని నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. ద్వైతముచే ననిత్యసుతదారధనాద్యఖిలైహికోత్సవ
వ్రాతములందు దైవతనివాససుఖంబులయందు లోలుఁడై
పాతరలాడువారల కపారత నిత్యసుఖాబ్ధిఁదేల నే
భాతి లభించు సద్గురుకృపామహిమం బొడగూడ దేనియున్.—ఆ ౧.

శా. ఔనా మీమదులం దనూతు యనసూయాదేవిపైఁ బూన మే
మానాతిం జెనకంగఁ జాలుదుమె మీయాలాపముల్గూర్పరా
దైనం బోయెద మందు నేమగునో యం చాదేవదేవోత్తముల్
గానంబోయిరి యమ్మునీంద్రునిసతిన్ గాపట్యవేషంబులన్.—ఆ. ౨.

శా. వేదాంతార్థసముజ్జ్వలాగ్ని భవసద్విజ్ఞానదీపంబుఁ దా
నాదిన్ మానసముం గరంగఁగ సముద్యల్లీలమైఁ బూని స
మ్మోదం బొప్పఁగ హృద్గ్రహాంతరవసన్మోహాంధకారంబు వి
చ్ఛేదంబై చనఁ జొచ్చి యుండుఁగలవున్ శేషాహిభూషున్ బరున్.—ఆ. 3.

ఉ. ఆపరమేశ్వరుండు సకలాంతరబాహ్యములందు నెల్లఁ దా
వ్యాపకుఁ డౌట లింగమనవందును బింబితుఁ డయ్యె నందుచే

రూపరి జీవుఁడై మిగులమూఢిని గర్తను భోక్తనంచు సం
తాపము నొందుచుండుఁ దనుఁ దాఁ గనలేమిని నెల్లభంగులన్.—అ. ౪.

మ. ప్రతిబింబంబు లనంగ దుర్విషయదుష్ప్రజ్ఞానదుర్వాసనల్
సతతంబున్ మదిలోనఁ బాదుకొన నిశ్చాంచల్యముం బొంద నీ
కితరభ్రాంతులఁ ద్రిప్పుచున్ శ్రవణవాగిత్యాదిసంసర్గసం
గతులం బన్వకొనంగలేని యుపియాఁ గౌటిల్యమాలిన్యముల్.—అ ౫.

ఉ. చక్కెర పుచ్చకాయవలె సంతనగా నొరించియుంచ నం
దెక్కడనైనఁ జేదు గలదే విను మాత్మయఖండరూపమై
పిక్కటిలంగ వేఱొకటి భేదము తోఁచునె యెట్లుచూడఁ దా
నొక్కటియొక్కటే నిజము నొక్కటి యున్నదియు న్విచిత్రమే.—అ. ౬.

మా ర య క వి.

ఇతఁడు మైరావణచరిత్రమును పద్యకావ్యముగా రచియించెను. ఈకవి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; సర్వయామాత్యునికుమారుఁడు. అక్కడక్కడ వ్యాకరణ దోషములు కానఁబడుచున్నను మొత్తముమీఁద నీతనికవిత్వము మృదువయి మనోహరముగా నున్నది. కవనధోరణి తేటపడుటకయి మైరావణచరిత్రములోని రెండుమూడు పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. చెప్పఁగరానిమాయల విచిత్రపురూపులు దాల్చి యింక వాఁ
డెప్పుడువచ్చునో యిటకు నేమతియుండినఁ గార్యమంతయుం
దప్పునుగాన రాఘవులు భద్రముఁ గాంచువిధంబు గొబ్బునన్
జొప్పడఁ జెప్పుఁడీ తెలియ సూనృతవర్తనులార నావుడున్ —అ. ౧.

ఉ. మారుని మోహనాంబకముమాడ్కిని బాణము లైదు నున్నబం
గారపుబొమ్మరీతిఁ దొలుకారు మెఱుంగులప్రోకభంగి శృం
గారరసంబునం దొలఁకఁగట్టి పువ్వులయొత్తురీతి న
న్నీరజగంధివచ్చె తగ నిల్చెను బ్రీతిని భర్తముందటన్.—అ. ౧.

చ దనుజ దురాత్మ నీకు నికఁ దస్కరవృత్తిని జొచ్చి మాయలన్
దినకరవంశ్యులం దొడరితెచ్చినపద్ధతిఁ బోవరాదు సా
ఘనతరవాలరోమమునఁ గట్టి జగంబులు మెచ్చ నిన్ను న
య్యనిమిషులెల్ల భీతి నిట కడ్డుగ వచ్చినఁ గావఁ జంపెదన్.—అ. ౨.

పరశురామపంతుల–లింగమూర్తి

ఈకవి సీతారామాంజనేయమనెడు మూడాశ్వాసముల వేదాంతగ్రంథమును రచియించెను. ఈతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; రామమంత్రికిని తిమ్మాంబకును బుత్రుఁడు; మహాదేవయోగి శిష్యుఁడు. ఈగ్రంథము ప్రథమాశ్వాసము తారకయోగమును గూర్చియు, ద్వితీయాశ్వాసము సాంఖ్యయోగమునుగూర్చియు, తృతీయాశ్వాసము రాజయోగ మనఁబడెడి యమనస్కయోగమును గూర్చియు, తెలుపును. ఈ సీతారామాంజనేయ సంవాదము బహుజనులచేఁ జదువఁబడెడు జనప్రియమైనపుస్తకముగా నున్నది. కవిత్వము నిర్దుష్టమయి హృద్యముగా నున్నది. ఈకవి తనపాండిత్య ప్రకటనమునకయి యిట్టి వేదాంతగ్రంథమునందు సహిత మేకాక్షరద్వ్యక్షర పద్యములను జొప్పించియున్నాఁడు. ఇతఁడు నూఱుసంవత్సరములకుఁ బూర్వమునం దుండినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది సీతారామాంజనేయ సంవాదమునుండి కొన్ని పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. ప్రాపుగ రామనామము నిరంతరమున్ భజియించువానికిం
బాపములేదటంచుఁ బెనుపామును బట్టఁగవచ్చు నగ్నిసం
దీపితలోహఖండము నతిత్వరితంబుగ మ్రింగవచ్చు బ
ల్కోపము పెంచుపెద్దపులికోఱలు దీయఁగవచ్చు నిద్ధరన్.—ఆ. ౧.

చ. నమ్ము మనమ్ములో ననుదినమ్ము వెలుంగుచిదాత్మసత్ప్రభా
వమ్ము నిజమ్ము నేఁడు నిధనమ్మును సంజననమ్ము రూపవ
ర్ణమ్ములుఁ గర్తృకార్యకరణమ్ములు వర్ణగుణాశ్రమాభిమా
నమ్ములు నాకు లేవనుచు నమ్మగు నావచనమ్ము నెమ్మదిన్ —ఆ. ౨.

మ. గానంబున్నటనంబుఁ దాళగతులం గావించుచున్ జూపువి
ద్యానైపుణ్యముఁ జూపుచున్ శిరముమీఁదం గల్గుపెందొంతరన్
బూనం గైకొనునాట్యశీలునిగతిన్ బుంఖానుపుంఖోజ్జ్వల
స్నానార్థానుభవజ్ఞుఁ డయ్యు బుధుఁ డాత్మందాత్మఁ గాంచున్మదిన్.—ఆ. ౩.

పరశురామపంతుల–రామమూర్తి.

ఈకవి శుకచరిత్ర మనెడి యైదాశ్వాసముల వేదాంతగ్రంథమును రచియించెను, ఇతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; సీతారామాంజనేయసంవాదమును రచియించిన లింగ

మూర్తిపుత్రుఁడును శిష్యుఁడును; ఈతనితల్లి లింగాంబ. కవి తనతండ్రినిగూర్చియు దన్నుఁగూర్చియు నిట్లు చెప్పికొనియున్నాఁడు.—

సీ. ఆత్మభూనుఁడుగాని యాత్మభూనుఁడుగాఁడు నిగమాగమాంతార్థనియతిదోఁపఁ
బురుషోత్తముఁడుగాని పురుషోత్తముఁడుకాఁడు సజ్జనానుగ్రహసరణి మెఱయ
మృత్యుంజయుఁడుగాని మృత్యుంజయుఁడుకాఁడు సర్వప్రపంచోపశమన మమర
నమృతసిద్ధుఁడుగాని యమృతసిద్ధుఁడుగాఁడు ఘనరసనిధిసమంచనము దనర
నపచుఁ దా వ్యతిరేకాన్వయప్రసిద్ధి। లన ప్రత్యక్షముగ నజుఁ డచ్యుతుండు
నభవుఁడమరేంద్రుఁడై యొప్పె ననినఁడె। లింగమూర్తియనాగురులింగమూర్తి.
గీ. అమ్మహాలింగమూర్తి లింగాంబికకును। మారుఁడఁ దదీయసేవానమతుఁడఁ బరఁగు
రామపంతులమలకంజరాజికర్య। మాకృతిని బొల్చు రామనామకుఁడ నేను.

ఇతఁడు నూఱుసంవత్సరములక్రిందటివాఁ డయినట్టు తోఁచుచున్నది. ఇతఁడు రచియించినది వేదాంతగ్రంథ మయినను కవిత్వము మృదువయి హృదయరంజకముగా నున్నది. శుకచరిత్రములోని కొన్నిపద్యములను గవితాధోరణిని జూపుటకయి యిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. కాయవనంబునన్ ధనువుగా భృకుటిం గుఱిచేసి నారిగా
వాయువు గూర్చి చూపులను వాఁడిశరంబులఁ బూని వణ్మాఖిన్
బాయనిదృష్టి మాటుగొని మానసముఖ్యమృగంబులన్ సుఖో
పాయముగా వధించుమృగయారతు లుందురు తద్వనంబునన్—ఆ. ౧.
మ. లలనా యౌవనభూమి కెల్లపుడు వాలాయంబుగా నప్సరో
లలనారత్నము లేగి యీఘుసలపాలం గల్గు సేవంతికా
లల నాతీరరసాలజాలకుల నేలాడోలలం గేళిలీ
లల నాట్యంగొని యాడుచుందురు పాలా కంటివే యిచ్చటన్ —ఆ. ౨.
ఉ. ఏనెఱిసైనఁ ద్రిప్పిన హృదింద్రియబుద్ధులహంత్వశంబు పూ
ర్వానుభవాభిలాషవిషయంబులకే చను వాని మళ్ళి నా
నాగమాంత శాస్త్రవచనశ్రవణాదుల నిల్పు తత్సమా
ధానమె మన్ననిపరనిధానముగాఁగొని యభ్యసించెదన్.—ఆ. ౩.
ఉ. యోగిజనాశ్రితానిలనియోగము సాధకలక్ష్యలక్షణో
ద్యోగము దేవదత్తవినియోగము సంతతముక్తికామినీ
భోగము నిత్యసత్త్వగుణభోగము దృష్టపరాత్మజీవసం
యోగము నొందఁజేయు భవయోగవియోగము రాజయోగమున్.—ఆ. ౪.

మ. జనకుం గాంచితి భేదవాదమతముల్ చెండాడితిన్ శక్తివా
దిని భంగించితి నాగమాంతమతయుక్తి న్నిల్పి మెప్పింప న
న్గని మోహించినముక్తికాంతను మహాకల్యాణయుక్తంబుగా
నెనయం గూర్చె నతండు దానిం గొని యే నేతెంచితి న్వేడుకన్.—ఆ. ౫.

వేగినాటి కొండనార్యుఁడు.

ఈకవి వివేకసింధువనెడి యైదాశ్వాసముల వేదాంతగ్రంథమును రచించెను. ఇతఁడు వేగినాటి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; శ్రీవత్సగోత్రుఁడు. మొట్టమొదట నీవివేకసింధువును నాంధ్రవచనకావ్యమునుగా రచియించిన ముకుందయోగి యను కవి యీక్రింది పద్యమున స్తుతించియున్నాఁడు—

మ. వినుతింపన్ భవరోగవైద్య మగు నీవేదాంతశాస్త్రంబు పా
వనమై యుండఁ బ్రవీణతన్ వచనకావ్యం బొప్పఁగాఁ జేసి స
జ్జనులం బ్రోచినపుణ్యమూర్తి విమలస్వాంతుండు విజ్ఞానశా
సనుఁ డైనట్టి ముకుందయోగికి నమస్కారంబు గావించెదన్.

ఈకవియు నూఱేండ్ల క్రిందట నుండియుండవచ్చును. శుకచరిత్రమునందు వలెనే యీ వివేకసింధువునందును వ్యాకరణవిరుద్ధములైన ప్రయోగములు కొన్ని కనఁబడుచున్నను మొత్తముమీఁద కవిత్వము మృదువయి శ్రావ్యముగా నున్నది. కవనరీతి తేటపడుటకయి వివేకసింధువునుండి కొన్నిపద్యము లిం దుదాహరింపఁ బడుచున్నవి—

చ. కడువడిఁ గర్మమార్గమను కాననమం బడి విభ్రమించుచున్
జడమతి నింద్రియార్థఫలసంచితతిక్తకషాయసారముల్
జడఁబడఁ గ్రోలి దుర్వ్యసనదాహమునన్ వెస నొంది స్రుక్కి మీ
యడుగులు గాంచితిన్ నను గృపామృతమానఁగనిచ్చి ప్రోవవే.—ఆ. ౧.

మ. వడిగాఁ దీసి ధనుర్ధరుండు విడువం బాణంబు నెందాఁక న
వ్వడిగల్గున్ శర మంతదాఁక నడుచున్ వమ్మైనయచ్చోటనే
పడుఁ బ్రారబ్ధపుఁగర్మవేగమున నాపర్యంతమున్ దేహముల్
పడ నావేగము తూలినం బడుచు నా భగ్నంబులై మేదినిన్.—ఆ. ౨.

మ. సమతన్ మేఘుఁడు వారిధారలు మహిన్ సంప్రీతి వర్షింపఁ బ
ల్లములై యుండినచోట్ల నీరు నిలుచున్ రక్షింపఁగా బండపై

దుకుశుక్తిరము నిల్వ దట్లగుట నెదుం బాత్ర మూహించి యు
త్తమునందుం దగ బ్రహ్మవిద్య నిలుపన్ ధర్మంబు చింతింపఁగన్.—అ. ౩.

మ. తనువుల్ స్వప్నమనోరథంబులక్రియన్ దండోపతండంబులై
యనయంబుం బొడచూపఁ బోవు నివి కర్మాధీనసంప్రాప్తముల్
ఎనయ న్నాకును వీనితోఁ దగులు లే దెల్లప్పుడున్ నే ఘనుం
డను నిత్యుండ నిరామయుండ విమలుండన్ సాక్షిచైతన్యుఁడన్.—౪.

ఉ. అప్పుడు పుట్టినట్టిశిశువందును జవ్వనియై మిటారియై
యొప్పులకుప్ప యైనవికచోత్పలలోచనయందు వార్ధకం
బుప్పతిలంగ నున్నముదియుగ్గలియందును నిర్వికారుఁడై
చెప్పెడి దేమి యొందు సమచిత్తుఁడు నుండుఁడ యెంచిచూడఁగన్.—అ. ౫.

వాసుదేవయోగి.

ఈకవి జీవప్రబోధమనెడు నాలుగాశ్వాసముల వేదాంతగ్రంథమును రచియించెను. యోగశాస్త్రము లనుపేర రచియింపఁబడిన వేదాంతగ్రంథములలో ననేకములకంటె నిందలికవిత్వము సలక్షణమయి హృదయంగమముగా నున్నది. కవి యేకాలపువాఁడో తెలియదు గాని నూఱుసంవత్సరముల పయివాఁ డని తోఁచుచున్నది. జీవప్రబోధములోని రెండుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను.—

చ. అనవుడు జీవుఁ డిట్లనుఁ బ్రయత్నముఁ బ్రాప్యపదంబు లేక తా
ననయము ఖండమై జగములందును గారణకార్యరూపతం
బెనఁగొనియున్నయాత్మ కొకపిండపదంబుఁ బ్రయత్నసాధనం
బను నదఁ గల్గునే యనుచు బుద్ధికిఁ దోఁచెడి వీనిఁ జెప్పవే.—అ. ౩.

ఉ. అంధతమిస్రసక్త్యనుగతాత్ముల శుద్ధశరీరశుద్ధిచే
బంధవిముక్తి గోరి కరిభంగిని నీట మునుంగ దేహదు
ర్గంధము వాయుఁగాక భవకర్మనిబంధవిముక్తి కల్గునే
బంధురరాగరోషములఁ బాసిన శుద్ధతఁ గాక జీవుఁడా.—అ. ౪.

మోసముచేసి నేఁ డిటులు మూల్గఁగఁ బోవునె తత్ఫలంబు నిన్
బాసినఁ గల్గు మా కఖిలభాగ్యము లేయము కాలుద్రోలికిన్.— ఆ ౪

మ. అనుచున్ దూతి మహీవరా సుతకళత్రార్థంబుగాఁ బాపచిం
తన లర్థార్జఁ జేసి వారి నిరవందం బ్రోతు రంతంబునన్
దనవెంటం జనుదెంతురే కడపటన్ గానొక్కఁడే పోవుటల్
గనియున్ మోహలతానిబద్ధు లగుచున్ గానంగలే రింతయున్.— ఆ ౫.

మ. సతియుం దానును బుత్రపౌత్రయుతుఁడై సంప్రాప్తసర్వేష్టుఁడై
యతిసంతోషము మీఱఁగా మెలఁగి దేహాంతంబునన్ లోకపా
లతతుల్ పూజ లొనర్ప సర్వసుఖసంప్రాప్తుం డునై క్రమ్మఱన్
క్షితిపైఁ బుట్టెను జక్రవర్తి యగుచున్ జేతోముదం బొప్పఁగన్.— ఆ. ౬.

చ. పొలుపగు కాంచనంబుఁ దిలపుష్పము నచ్చెలి నాసికోపమం
బలరఁగవచ్చి దానిపను నాటకుఁ జాలక యూర్ధ్వదృష్టిఁ గొ
మ్మలఁ దలక్రిందుగాఁ దగు మూనుగఁ జేసి ఫలించువేళ మే
నులు విడిచెన్ నలంగఁదె సుగంధయుతన్ బలవద్విరోధియై.— ఆ. ౭

ఉ. నీవును దీపదానములు నెమ్మిఁ జేయుము దాన మోక్షమున్
శ్రీవరుఁ డిచ్చు జ్ఞానమును జేకుఱు జ్ఞానముచేత మోక్షమున్
భూవర నీకుఁ గల్గు హరిపూజ లొనర్పుము కార్తికంబునం
దీవిమలేతిహాసము మహిన్ వినువారికిఁ గల్గు సౌఖ్యముల్.— ఆ. ౮.

రామనామాత్యుఁడు.

ఈకవి గయోపాఖ్యాన మనెడి రెండాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఇతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; తిమ్మామంత్రిపుత్రుఁడు. గయోపాఖ్యానమునకు కృష్ణార్జునసంవాదమని నామాంతరము గలదు. ఈతఁడు నూఱుసంవత్సరముల క్రిందటివాఁడయి యుండవచ్చును. ఇతఁడు తన గ్రంథమును శ్రీమదహోబిల నృసింహస్వామి కంకితము చేసెను. ఈతని గ్రంథమునందు లక్షణవిరుద్ధము లైన ప్రయోగము లనేకము లున్నను, మొత్తముమీఁద కవిత్వము సరసముగా నేయున్నది. గయోపాఖ్యానములోని పద్యములు రెండిందుక్రిందఁ జేర్పఁబడుచున్నవి.—

ఉ. వారిజనాభ నీ వనప వాసవనందనుఁ డున్నచోటికిన్
హిమాద్రిధైర్యునకుఁ జెప్పితి బుద్ధులు పెక్కురీతులన్

భూరిదయాబ్ధి యాఘమునిబుద్ధికి నేమని యెంచిచూడ నీ
ధారుణిఁ బాండవేయులకు దాపునుదండయు నీవెకా హరీ — ఆ. ౧.

ఉ. ఏమని చెప్పవచ్చు బళి యీబలపార్థులబాహువీర్యముల్ ని
రామునిసాటి వత్తురు శరాసనవిద్యకు ధీరధైర్యముల్
హేమమహీధరంబునకు నెక్కువ వీరలతోడ మార్కొనన్
సోమధరుండు వాసవుఁడు సూర్యకులోద్భవుఁడైన నోర్తురే. — ఆ. ౨.

పోచన.

ఈకవి చంద్రాభ్యుదయ మను ప్రబంధమును రచియించెను. ఇతఁడు వైదిక బ్రాహ్మణుఁడు. ఈతనితండ్రి నృసింహసోమయాజి. ఈచంద్రాభ్యుదయము అమ్మన మంత్రి కుమారుఁడగు చిన్నయామాత్యున కంకితము చేయఁబడినది. ఈకవికాల మేదో తెలియరాలేదు. ఇతఁడు నూఱుసంవత్సరములకంటెఁ బూర్వమునందుండినట్లు తోఁచుచున్నది. ఈప్రబంధము శబ్దాలంకారములతోనిండి శ్రావ్యముగా నున్నది. చంద్రాభ్యుదయములోని పద్యములు రెండిందుక్రిందఁ బొందుపఱుపఁబడుచున్నవి—

చ. తిమిరపుజవ్వనంబున నతీతసతీతనవృత్తమైనచి
త్తముతమి పౌరవారవనితాజనతాజనితానురాగయో
గమున మఱింగి దర్పకవికారము తోరముగా ఘటింపన
క్కొమరుమిటారిబారిపడి కుఱివృత్తిఁ గ్రమక్రమంబునన్. — ఆ. ౧.

చ. అన విని గుండె జల్లుమన నవ్వనితామణి యమ్మచెల్ల యీ
యన మదనాతురత్వమని యాత్మఁదలంచి తలంచి సాధ్వసం
బును వెఱఁగుం దడంబడఁగఁ బొంపిరినట్లను భర్తతోడ ని
య్యనువున మిన్నఁ బ్రోవఁగ మహాత్మ యొరుల్ మన కెవ్వరియ్యెడన్. — ఆ. ౨.

పెనుపల్లె-బాపనామాత్యుఁడు.

ఈకవి సీతావిజయమను నేకాశ్వాసప్రబంధమును రచించెను. ఇతఁడు నియోగి బ్రాహ్మణుఁడు; కోనయామాత్యపుత్రుఁడు. ఈతని కవిత్వమునందు లక్షణవిరుద్ధము లైనప్రయోగము లక్కడక్కడఁ గానఁబడుచున్నవి. కవనరీతి తెలియుటకయి సీతావిజయమునుండి రెండుపద్యము లిం దాహరింపఁబడుచున్నవి.—

ఉ. పోల శతాసనుండు శివపూజ యొనర్చుచు నుండి యంతలో
నాలుమువార్త కర్ణములయందు వినంబడ నుల్కియుగ్రుఁడై
చాలును దేవపూజయని చారులఁ గన్గొని యేమి మత్పురీ
జాలఁగ సందడుల్గలుగుచందము తోఁచెను జెప్పుఁ డంతయున్.

ఉ. భూరిరయంబునం దొడరి భూసుత కన్నుల నెఱ్ఱచేసి యో
రోరిశతాస్య త్రుంగితివి యొక్కట బాణసహస్రకోటి తా
నారజనీచరేంద్రుతనువందును గ్రుచ్చిన నెత్తురొల్కఁగాఁ
బోరుచు వాఁడు నొప్పెసఁగెఁ బూచినమోదుగుచెట్టుకైవడిన్.

చదువుల-సోమలింగయ్య.

ఈకవి మదనసాయక విలాసమనెడి యైదాశ్వాసముల శృంగారప్రబంధమును రచియించి శ్రీశైలమల్లికార్జునునకంకితము చేసెను. ఇతఁడు శైవబ్రాహ్మణుఁడు; గారుత్మత ద్యుతి గోత్రుఁడు. వేంకటాచలమయారాధ్యునకును అన్నపూర్ణమకును పుత్రుఁడు. ఇతఁ డేకాలపువాఁడో సరిగాఁ దెలియరాదు. ఇతఁడించుమించుగా నూఱు సంవత్సరముల క్రిందట నుండియుండును. ఈతని కవిత్వము మృదుమధురపాకమున వెలయుచున్నను నిరుపమమైనది కాదు. ఒక్కొక్క యాశ్వాసమునుండి యొక్కొక్కటిచొప్పున నిందు క్రింద నుదాహరింపఁబడిన పద్యములనుబట్టి కవియొక్క కవిత్వరీతి కొంతవఱకు తేటపడవచ్చును —

చ. చలి శశికాంతసంఘటితచారుసువర్ణవికారసౌధమం
దును నెనలేని గద్దెపయి దొరముగాఁ గొలువుండి సాధుస
జ్జనపరివారయుక్తుఁడయి సత్యముఁ దప్పక మూఁడులోకముల్
తనదుయశంబు గప్పఁగను దద్దయు రాజ్యము చేయుచుండఁగన్.—ఆ. ౧.

చ. అరి దరిఁ జేర బాలకుని నక్కునఁ జేరిచి చెక్కుదోయి ము
ద్దొనరిచి ముంచు దువ్వుచు మృదూక్తులు పల్కి కడింద్రప్రేమ నె
మ్మనమున నల్లిబిల్లికల మాటికి నల్లుకొనంగ నక్కుమా
రునిముఖచంద్రదర్శనవిలోచనకైరవుఁ డౌచు నయ్యెడన్.—ఆ. ౨.

చ. తెలిపాలుమంజిమద్యుతులు తీఁగనిల్పిరి క్రేవఁ జక్కనౌ
ఖలువగు కెంపుగుంపుల శుభస్థితకాంతులు చల్లుమేలుత

మ్మలకు నివాళు లిచ్చు కచమచ్చికలన్ జెలువొందఁ దావిపు
వ్వులసర మొక్కకేల నిడి యొప్పగ నప్పి నేగుదెందఁగన్ — ఆ. ౩.

ఉ. ఉల్లము చల్లగాఁ గనిన యొప్పులకుప్పపయిన్ సుమాస్త్రయుల్
పెల్లుగ నేసినట్టికను పెద్దవు నీకొకలక్ష్యమా సరో
త్ఫుల్లసరోజలోచనలపొంక మడంచుట మన్మథా ధరన్
తల్లికి ముక్కుఁగోసి పినతల్లికిఁ గమ్మ లొసంగ నేర్తురే.— ఆ. ౪.

ఉ. మారుని గేరు వీనిసుకుమారశరీరము సవ్యచంద్రికా
సారముతీరు హాసము సుసారసపారము లౌర కన్నులిం
పారెడుగండుతుమ్మెదలబారులనే లుక్కారు లౌర వీనిసిం
గారము నీరజాసనునికైన మదిం దలఁపంగ శక్యమే.— ఆ. ౬ ౫.

శ్రీధరమల్లె వేంకటస్వామి

ఇతఁడు బ్రహ్మోత్తరఖండము నయిదాశ్వాసముల పద్యకావ్యమునుగాఁ దెనిఁగించెను. ఇతఁడు బడగలనాటి కన్నడవంశజుఁడు; ఆశ్వలాయనసూత్రుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు; అయ్యనార్యతనూజుఁడు. కవి యీగ్రంథము జ్యోతిరామనాదుల ప్రేరణముచే రచియించి, సిద్ధవటమునకు సమీపముననున్న యంబాపురమందలి పార్థివేశ్వరస్వామి కంకితము చేసెను. ప్రేరకులయిన రామయయు లక్ష్మీనారాయణుఁడును వెంగల్వరాయఁడును దన్నుఁ గూర్చి పలికినట్లుగాఁ గవి యీక్రిందిపద్యములలోఁ జెప్పుకొన్నాఁడు—

శా. శ్రీమద్వేంకటరామనామునిఁ గవిశ్రేష్ఠున్ రమావల్లభ
ప్రేమాపాంగవిశేషలబ్ధకవితాభివ్యక్తసూక్త్యన్వితుం
గామారిస్తవభక్తియుక్తు విలసద్గాంభీర్యధైర్యాఢ్యు న
న్నామోదంబునఁ జూచి పల్కిరి సముద్యత్కౌతుకం బొప్పఁగన్.

* * * * * *

క. ఖండేందుధరప్రియ మా । ఖండలభాగ్యప్రదంబు కల్పలతికా
ఖండన మగుబ్రహ్మోత్తర । ఖండము రచియింపు పద్యకావ్యముగాఁగన్.

ఈకవి యీబ్రహ్మోత్తరఖండమును రచియించి యెనుబదిసంవత్సరము లయినట్టు గ్రంథాంతమునందలి యీక్రిందిపద్యమును బట్టి తెలియవచ్చుచున్నది.—

సీ. శరవర్ష గణనంబు శైలరామమునీందుపరిమితంబై ధాత్రిఁ బరఁగుచుండు
యువనామసంవత్సరోపేత కార్తికమాసరాజిత పౌర్ణమాసియందు
ధన్యులు విష్ణువర్ధనసగోత్రులు జ్యోతిసుబ్బన్న పుత్రులు సుగుణమణులు
రామన్న లక్ష్మీనారాయణచెంగల్వరాయఁడు ననుపూర్వ రమలయాళులు
చిత్తమున భక్తి వెలయు బ్రహ్మోత్తరాఖ్య
ఖండ మాంధ్రప్రబంధంబుగా ఘటించి
యెలమి సంబాపురపుఁ బార్థివేశ్వరునకు
భాసురముగ సమర్పణఁ జేసి రపుడు.

పయిపద్యమునుబట్టి శాలివాహ శకము ౧౭౩౭వ సంవత్సరమునందనఁగాక్రీస్తుశక
ము ౧౮౧౫వ సంవత్సరమునం దీగ్రంథము రచియింపఁబడినట్టు స్పష్టముగాఁ దెలియు
చున్నది. ఈగ్రంథమునం దక్కడక్కడఁ గొన్ని వ్యాకరణదోషము లున్నను
మొత్తముమీఁదఁ బుస్తకము హృదయరంజకముగానేయున్నది. బ్రహ్మోత్తరఖండము
లోని పద్యములు కొన్ని యిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి.—

ఉ. ఓమునిసార్వభౌమ మహిమోజ్వల మీ రిట కేగుదెంచుటన్
నామది సంతసం బొదవె నాదుగృహంబు పవిత్ర మయ్యె మ
త్కామితము ల్ఫలించెఁ గడుధన్యుఁడ మాన్యుఁడ నైతి నంచు నా
భూమివిభుండు పల్కుచును బూజలొనర్చె మహాముదంబునన్.—ఆ. ౧.

శా. ఆరాజేంద్రుఁడు కంఠసూత్రరహితన్ వ్యక్తాంజనాపాంగశృం
గారప్రాభవహీనగాత్రి గళితగ్రైవేయహారాదికన్
దూరీభూతశుభాంగరాగలలికన్ దుర్వారశోకార్దితన్
సారాచారపరాయణం గనియె నాసాధ్వి న్విచిత్రంబుగన్.—ఆ. ౩.

మ. రణదుద్యన్మణిదీప్యమానకనకగ్రైవేయకోటీరకం
కణహారాంగదనూపురాదుల నలంకారంబు గావించినన్
క్షణమాత్రంబునఁ బాయఁద్రోచి కడువేడ్కన్ శ్రీల రుద్రాక్షభూ
షణము ల్దాల్తురు వారలివ్వరు మహోత్సాహంబు దీపింపఁగన్.—ఆ. ౪.

ఓరుగంటి – సోమశేఖరకవి.

ఈకవి రామకృష్ణార్జునరూపనారాయణీయమనునాలుగాశ్వాసము లద్వర్థికావ్య
మును రచియించి శ్రీపూసపాటి నారాయణరాజుగారి కంకితము చేసెను. పుస్తకము

యొక్క పేరు చేతనే యిందు రాఘవయాదవపాండవార్థము లిమిడియున్నవని తెల్లమగుచున్నది. ఈకవి వైదికబ్రాహ్మణుఁడు; కౌండిన్యసగోత్ర సంభూతుఁడు. ఇతఁడు సంస్కృతాంధ్రములయందు చక్కని వైదుష్యము కలవాఁడయి కవితారచనయందత్యంత సామర్థ్యము గలవాఁడుగా నుండెను. ఇతఁడు నూఱుసంవత్సరములకు లోపలివాఁడు. ఈతని త్ర్యర్థికావ్యములోనివి కొన్నిపద్యము లిందుదాహరింపఁబడుచున్నవి.—

శా. సంభూతాతిశుభూతి దర్శనకళాసంపన్నుఁ డారాజు స
ద్గాంభీర్యాంబుధి యేలె సర్వధరణిన్ గాంగేయచాపోరుసం
రంభప్రాధిసహాయుఁడై విదురసారన్యాయమార్గంబుతో
శుభత్కీర్తి మహోత్పలప్రియకులస్ఫూర్తుల్ విజృంభింపఁగన్.—ఆ. ౧.

ఉ. సంతస మొప్పఁ దోఁచెను వసంతము మంజులకోకిలస్వనా
క్రాంతము కోరకప్రకరకాంతము బంభరగానశోభితా
శాంతము సర్వమంగళనిశాంతము మోనితమానమానినీ
స్వాంతము ధూతసత్పథికశాంతము ఫుల్లలతాంతతాంతమై.—ఆ. ౨.

చ. సుజనకృతస్తవా జనకసూక్తి యలంఘ్య మదెన్ని చూడఁ దా
నిజము సమక్షమందుఁ దగనిన్ను సమర్థునిగాఁ దలంచి త
ద్ద్విజము నుతింపఁ బంచుపని వారకచేయు సుధర్మసంస్థితిన్
గుణములు ప్రస్క్క శ్రీహరి గొల్చినవాఁ డనయంబు నెమ్మనిన్.—ఆ. ౩.

శా. కల్యాణీభవదర్పితోగ్రవరసత్కారుణ్యతన్ సర్వమల్
కల్యాణీధరవిఘ్నవవ్యవసతీకాండప్రభూల్లంఘనా
కల్యాణాతిశయంబు నాకు నిపటన్ గద్దెన్ని రాఘూటమై
కల్యాణాంబరకాంతుఁ జేయును కృపన్ గాంభీర్యధీ మ్రొక్కెదన్.—ఆ. ౪.

ముడుంబి వేంకటాచార్యుఁడు.

ఈకవి రసప్రదీపికయనెడు మూఁడాశ్వాసముల వైద్యగ్రంథమును జేసెను. ఇతఁడు శ్రీవైష్ణవుఁడు; శ్రీవత్సగోత్రుఁడు; వేదాంతాచార్యపుత్రుఁడు. ఇతఁడు గోదావరీమండలములో నూఱుసంవత్సరములకు లోపల నుండినవాఁడు. కవిత్వమునందుఁ గొన్ని స్ఖాలిత్యములు గలవు. రసప్రదీపికలోని రెండుమూఁడుపద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాము.—

ఉ. పారదగంధకంబు లొక భాగము నాలుగుభాగముల్ సదా
సారము నుప్పఁ బెట్టి పదియాములు వండినఁ గెంపుసొంపుతో
ధారుణిఁ బుట్టు సిందుర ముదారత నడ్డిగయెత్తు నిచ్చినన్
బోరన రోగపుంజములఁ బోవహరించు నమోఘవీర్యమై.—ఆ. ౧.

చ. ఘృతమునఁ గొండపిప్పలి మిరెంబులతోడుత నభ్రకంబు సం
తతమును జిన్నమెత్తు గొన దారుణమౌ కఫవాతపిత్తసం
యుతగ్రహణీక్షయంబుల వియుక్తప్రమేహగుదాంకురంబులన్
గతుకఁగఁజేసి దీపనము గల్గఁగఁజేయు నమోఘవీర్యమై.—ఆ. ౨.

ఉ. మంచిసువర్ణభస్మము క్రమంబునఁ గొన్నను రాజయక్ష్మమున్
సంచితరక్తజంబు లగుసర్వరుజంబుల భూతవేధలన్
ద్రుంచి యమోఘవీర్యమయి దోర్బలమున్ ఘనకాంతి తేజము
న్నంచితబుద్ధిమార్గము చిరాయు వొసంగును మానిచంద్రమా.—ఆ. ౩.

అక్కెనపల్లి—నృసింహకవి.

ఈకవి యాదిలక్ష్మీవిలాసము, వల్లభాంబాపరిణయము, ఓఘవతీపరిణయము, అను మూడుప్రబంధములను రచియించెను. వీనిలో నోఘవతీపరిణయము శ్రీగోడే జగ్గారాయనింగారిపుత్రు లగు శ్రీసూర్యప్రకాశరాయనింగారి కంకితము చేయఁబడి తత్సోదరపుత్రు లగు శ్రీమహారాజా గోడేనారాయణగజపతిరాయనింగారిచే ముద్రింపింపఁ బడినది. ఈగ్రంథము శాలివాహనశకము ౧౭౩౯వ సంవత్సరమునందు రచింపఁబడినట్లు గ్రంథాంతమందలి యీసీసపద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది—

సీ. శాలివాహనశకసంవత్సరంబు లజాగ్నిభూధరతుషారాంశు లైన
యీశ్వరాబ్దంబున నెసఁగువైశాఖమాసంబున శుక్లపక్షమున మూర్తి
శశిసంఖ్య భౌమవాసరమున శుభవేళ నక్కెనే. లినృసింహకవి యోఘ
వతిపెండ్లికథ సమున్నతిమీఱ శ్రీగోడెజగ్గారాయసూర్యప్రకాశరాయ
మణికి రాజ్యాయురారోగ్యమహితపుత్ర। పౌత్రనికరాభివృద్ధిగా భవ్యబుద్ధిఁ
గృతి యొసంగెను దద్యశం బతిశయిల్లి। జగతి నాచంద్రతారార్కముగఁ జెలంగ.

ఇతఁడు కృష్ణామండలములోని యెల్లమండ నివాసుఁ డయినను తనయాదిలక్ష్మీవిలాసమును గోదావరీమండలములోని యంతర్వేది నృసింహస్వామి కంకితము చేసెను.

ఆనిలక్ష్మీవిలాసము నాలుగాశ్వాసములు గల ప్రౌఢకావ్యము. వల్లభాంబాపరిణయ మను విఘ్నేశ్వరుని పెండ్లికథ మూడాశ్వాసముల ప్రబంధము. ఇది పులిపాక సీతయామాత్య పుత్రుఁ డయిన రామమంత్రి కంకితము చేయఁబడినది. ఈకవి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; కౌండిన్యగోత్రుఁడు; జోగయామాత్య పుత్రుఁడు ఈకవి నూఱుసంవత్సరములకు లోపలివాఁడు. ఈతనికవిత్వము రసవంతముగా నున్నది. ఈతనిపుస్తకములోని యీక్రిందిపద్యములవలన నీతని కవితాధోరణి గొంత తెలిసికొనవచ్చును—

ఆనిలక్ష్మీవిలాసము.

ఉ. మాయలు నింద్రజాలములు మా కవి క్రొత్తలు గావు మామనో
నాయక యిప్పు డీవు రతినాయక నాయకభిన్నకాయుఁడై
పాయనిమోహ మందునను బన్నుగఁ గౌఁగిటఁ గూర్చి యొయ్యనన్
శ్రీయుతసౌఖ్యవైఖరులు చేకొనఁ దలంపుల దీఱఁ గూడుమా.—అ. ౧.

ఉ. ఎక్కడిగొల్లవాఁడ విది యెక్కడిజాణతనంబు దొంగవై
యెక్కడిపౌరుషంబు మఱి యింత తలంపక ప్రాలుమాలినన్
దక్కునె నీకుఁ గోక లవి తక్కకయిమ్మిఁకఁ గామపాలి వే
యక్కలతోడ నీసరసి నాడఁగఁ జీరలు దొంగిలింతువే.—అ. ౨.

ఉ. వారిజనేత్ర మీచరణవారిజముల్ హృదయాంబుజంబునన్
గూరిమి నిల్పి యెల్లపుడుఁ గొల్చురమాపతి యంచు రుక్మిణిం
దారయలేక చైద్యునకు నంగన నిచ్చెద నన్నమాట బ
ల్కారసముల్ల కర్ణమున నాఁట ననుం గృపఁ గాంచి యిట్లనెన్. అ. ౪.

వల్లభాంబాపరిణయము.

చ. అరయఁగ సిద్ధసాధ్యగరుడామరకిన్నరనాగయక్షకిం
పురుషులయిండ్లలోఁ గలిమిఁ బుట్టెదఁ జేసెదుపాట్లు మీగణే
శ్వరునకుఁ బెద్ద దేల యరిశంబును బొట్టిగ బ్రహ్మచారియై
పరఁగెడిమేటికిన్ గతివభావులతో నిల వియ్య మేటికిన్.—అ. ౨.

చ. ముద మొనవించు ముచ్చటల ముంచును గంధముఁ బెంచు సౌఖ్యము
ల్గదురఁగ నించు నించువిలు గొంచుఁ జరించువజీరుశాస్త్రసం
పద గడియించు నిత్యరసపద్ధతుల న్నిరసించు మించు ని
ష్ఠనిరయటంచు నెంచుచును మానుగఁ గ్రొవ్విరిమించుబోండ్లొగిన్—అ. ౫.

ఓఘవతీపరిణయము.

ఉ. మేలగు మేలు గూర్చుటకు మీ రరుదెంచితి రంటివౌ బళీ
చాలు భవన్మనోరథము చక్కఁ లభించు ఫలంబటంచు నా
లోలవిశాలనేత్ర చెలి లోఁ గలతియ్యనికల్తు నొయ్యనన్
మేలుకొనంగఁజేసి యెలమిం జని సంయమిరాజు సయ్యనన్.—ఆ. ౧.

ఉ. అంతట నేర్చె విద్య లిసుమంత కొలంత యలంతలేక భూ
కాంతునిముద్దుపట్టి యజుకాంతయె యంచు సమస్తసజ్జనుల్
వింతగ సంతసించి తను వేయివిధంబుల సన్నుతింప న
త్యంతకళావినోదమహిమాతిశయంబు శయంబుఁ జేరఁగాన్.—ఆ. ౪.

పైడిపాటి-వేంకటనృసింహకవి.

ఈకవి నృసింహవిలాస మను మూఁడాశ్వాసముల గ్రంథమును రచియించెను. ఈతఁ డాఱువేలనియోగి బ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; అఘమర్షణగోత్రుఁడు; లక్ష్మీపతికిని వేంకమాంబకును బుత్రుఁడు. ఈతఁడు నెల్లూరిమండలములోని పైడిపాటి గ్రామనివాసుఁడయి గ్రామచతుష్టయమునందు స్థావరజీవనము కలవాఁడయినట్లు నృసింహవిలాసములోని యీక్రిందివచనమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది—

సీ. శ్రీగిరిశిలంబున నొప్పు కృష్ణాపినాకినీదివ్యనదీమధ్యదేశభూమిఁ
గడుఁబూర్వవార్ధికిఁ బడమట యోజనదూరమై తగుఁ గందుకూరు మఱియు
నగరమై సీతానామమై యొప్పు నాకందుకూరికిఁ దనరు వాయువ్యదిశను
పాలేట దానికిఁ బాల స్త్ర్యంశఁ బైఁడిపాడొప్పు దానికిఁ బశ్చిమమున
నెగడుఁ జతుకుపాడు నిబ్బ్రతి వేంపాడుఁ। జెలఁగు గాదువమూల నిలవసయన
నమరు పురచతుష్టయంబిది తృణకాష్ఠ జలసమృద్ధి సిరుల నలరుచుండు.
గీ. గ్రహణవేళ గోపరాజు రామన గారు। కొండప్రభువుచేతఁ గొనినదాన
మహిమ దష్టమతుల మఱియించి స్థావర। జీవనములు ప్రాజులఁ జేర్చె మున్ను.
వ. తదీయానుగ్రహలబ్ధంబైన యేతద్గ్రామచతుష్టయ స్థావరజీవనజీవితులయిన మదీయవంశజులు &c

ఈకవియొక్కకాల మేదియో కానరాదుగాని యితఁ డాధునికుఁ డయినట్టు తెలియవచ్చుచున్నది. నృసింహవిలాసములోని రెండుపద్యము లిందుక్రిందఁ బొందుపఱుపఁబడుచున్నవి—

మ. శశి పక్షక్షయ మెన్ని యక్షయకళాసంప్రాప్తికిన్ ధాతృహృ
ద్వశుఁడై దీని సృజించుకాలమున వక్త్రం బయ్యెనో తా మహా
గ్నిశ మూర్ధ్వస్థితి నుంట రోసి తొలఁగెన్ రేఖోఁ దటంచుం దదం
ఘ్రిశయాక్రాంతనఖాకృతిం బొలిచెనో క్రిందై క్వచిత్తాకరల్. — ఆ. ౨.

శా. పోరా వేటకు వేటకాండ్రు గహనంబు ల్లుర్విమ్మరన్? గ్రమ్మఱన్
రారా రాత్రికిఁ గైఁ? వా రలసులై రాకున్న నారాత్రికై
యీకీతిం దపియించుబోఁట్లు కలరే యెందైనఁ? జంద్రాస్యలా
ఘోరారణ్యముఁ జొచ్చి చూడఁగలరే గోవిందు రేజామలన్. — ఆ. ౩.

కొటికెలపూడి-వేంకటకృష్ణకవి.

ఇతఁడు శ్వేతాచలమాహాత్మ్యమను మూఁడాశ్వాసముల గ్రంథమును రచియించి, బొబ్బిలిపురాధీశ్వరుఁ డగు రాయణప్ప రంగరాజున కంకితము చేసెను. ఈకవి వైదిక బ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; హారితసగోత్రుఁడు; శివరామపౌత్రుఁడు; వేంకటరామపుత్రుఁడు. కృతిపతి తన్నుఁగూర్చి పలికినట్లు కవి తనగ్రంథములో నిట్లు వ్రాసికొనియున్నాఁడు.—

మ. నను శ్రీమజ్జనకాత్మజాధిపపదన్యాసప్రపన్నాంతరం
గుని వాణీకరుణాకటాక్షకలనాంకూరత్సుధామాధురీ
వినుతాంచత్కవితాప్రతోషితమహీవిద్వత్కవిగ్రామణిన్
ఘనకార్తాంతికతాండిలేయుఁ గడు వేడ్కం బిల్చి తా నిట్లనెన్.

చ. హితులు మదన్వవాయజుల కెల్లఁ బురోహితు లార్యలోకపా
లితకవితాప్రకల్పితదిలీపచరిత్రముఖోజ్జ్వలప్రబం
ధితతులు హారికాగ్రణు లుదారగుణాన్వితచిత్తుల స్సదా
శ్రితులు సమస్తసూరినుతశేముషు లెన్నఁదరంబె మిమ్ములన్.

సీ. ధీరత మేఘసందేశంబు తెనిఁగించి ప్రీతి దిలీపచరిత్ర మనెడు
గొప్పప్రబంధంబుఁ జెప్పి శ్రీరాముల కర్పించితివి మున్ను నేర్పుమీఱఁ
గార్తాంతికులు మెచ్చఁగా శ్రీపతి గ్రంథగతిని మామకజాతకము లిఖించి
మా కొసంగితి విప్పు డేకాగ్రచిత్తత సంచితంబుగఁ దెనిఁగించుచున్న
కూర్మమాహాత్మ్య మొసఁగుము కూర్మిమాకు। రమ్యచారిత్ర వేంకటరామపుత్ర
కీర్తిదౌదార్య వేంకటకృష్ణమూర్య। యనుచు బహుమతి చేయ నాహ్లాదమునను,

కృతిపతిపూర్వులు సర్వజ్ఞ సింగమనాయుని సంతతివారయిన రావుకులజులయినట్లును, వారిలో లింగప రంగరాయఁడు బొబ్బిలిసంస్థానము స్థాపించినట్లును, గవి యీ క్రిందిపద్యములలోఁ జెప్పియున్నాఁడు—

మ. హరిపాదంబునఁ బద్మనాయకులు గంగాన్వితులై యుద్భవిం
చి తత్పాదజులౌ దతిప్రబలులై శ్రీరావువంశ్యు ల్వెలం
గిరి తద్రావు కులీనులం దలరె గాంగేయస్తుతౌదార్యశౌ
ర్యగసోపేతుఁడు రాజశేఖరుఁడు సర్వజ్ఞుండు సర్వజ్ఞుఁడై.

క. ఆలలితాన్వయసంభవుఁ। డై లింగప రంగరాయఁ డలరె నిజభుజా
భీలాసిదళితరిపునృప। ఫాలాస్ఫాలస్ఫురత్కృపాలుం డగుచున్.

క. బెబ్బులి రిపునృపు లరియెను। గబ్బలికితఁ డంచు జనులు కీర్తింపఁగఁ దా
బొబ్బిలిపట్టణ మేలెను। నిబ్బరుఁడగు లింగపావనీవరుఁ డెలమిన్.

బొబ్బిలి చినరంగారాయనికి దత్తపుత్రుఁడును గ్రుతిపతియునైన రాయణప్ప రంగారాయనింగారు ౧౮౨౧వ సంవత్సరము మొదలు ౧౮౩౦వ సంవత్సరము వఱకును రాజ్యపాలనము చేసినందునఁ దదాస్థానకవియైన యీ వేంకటకృష్ణకవి యిప్పటికి డెబ్బదిసంవత్సరములకుముందే యీగ్రంథమును రచియించినట్లు చెప్పవచ్చును. ఈయన కవిత్వమునందు లక్షణదోషములు కొన్ని యున్నను కవనము మృదువయి మధురముగానున్నది. శ్వేతాచలమాహాత్మ్యములోని కొన్నిపద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

శా. ఆమాట ల్విని భూమిపుండు నిజభార్యన్ సద్వ్రతాసక్తికిన్
శ్రీమన్మానవభక్తికిన్ బొగడి ధాత్రిన్ మాఘచిత్తుండనై
భామారత్నము పాటిబుద్ధి గణుతింపం బూనఁగాలేక యా
సోమార్కం బపకీర్తిపాలయితనంచున్ లోనఁ జింతిల్లుచున్.—ఆ. ౧.

ఉ. వేరొకభూవరాత్మజుఁడు విద్రుమగుచ్ఛనిభ రత్నకంకణో
దారకరారవిందమునఁ దాల్పె లతాంగి నను న్వరించినన్
భూరిశుభక్రమాకలన బోటిపదాంబుజ మీరెఱింగునం
గూరుమితోడఁ బట్టుకొనఁ గోరవ నంచును దీన్వకైవడిన్ —ఆ. ౨.

శా. జంబాలుం డనఘాని కొన్నిదినముల్ జాయాన్వితుండై తదు
ర్వ్యాం బుణ్యస్థితి నుండి గర్భవతినారం బాసి స్వర్గంబు చే
రంబోవంగ క్షమాసమీపమున గర్భస్థార్భకుం బెట్టి నె
య్యం బొప్పారఁగఁ జేసెఁ దత్తగుణిదా నగ్నిప్రవేశం బొగిన్.—ఆ. ౩.

కాకరపర్తి-కృష్ణకవి.

ఈకవి శశిరేఖాపరిణయము ముఖలింగక్షేత్ర మాహాత్మ్యము, అనుకావ్యములను జేసెను. ఇతఁడు వైదికబ్రాహ్మణుఁడు; తిరుపతి పాత్రకవికిని సీతమాంబకును తనూజుఁడు. ఈపాత్రకవి సత్యభామాకృష్ణసంవాదాది గ్రంథములను రచియించి శ్రీమహారాజా గోడే నారాయణగజపతిరాయనింగారి పూర్వుఁడైన జగ్గారాయనింగారివలన నగ్రహారాదులను బడసెనఁట. ఈకృష్ణకవి విశాఖపట్టణ మండలములోనివాఁడు. ప్రపౌత్రుఁ డిప్పుడు జీవించియుండుటచే నితఁడు నూఱుసంవత్సరముల లోపలివాఁడు. ఈయనకవిత్వము దోషరహితమయి హృదయంగమముగానున్నది. కవికృతపుస్తకద్వయము నుండియు రెండేసిపద్యముల నుదాహరించుచున్నాను —

ముఖలింగక్షేత్రమాహాత్మ్యము.

చ. అరుదుగ సర్వలోకనిచయంబు బతివేలఘనాంధకారభీ
కరవిపదబ్ధిలోఁ బడ నకారణవైరమునన్ వనూజ్జ్వల
త్తరణిముఖప్రచారములు తప్పఁగఁ జేయుచు నన్నిదిక్కులన్
బెరిఁగెను వింధ్యభూధరము పీతమహాంబునిధీ తపోనిధీ.— ఆ. ౧.

ఉ. ఈనగవైభవాతిశయ మెన్నఁగ శక్యమె ధాత్రికైన జాం
బూనదరౌప్యరత్నముఖభూరిమనోహరవస్తువిస్ఫుర
త్సానుచరన్మరుద్దుజచారణకిన్నరసిద్ధసాధ్యసం
తానసమృద్ధి నొప్పు వితతంబగుమేరునగంబుకైవడిన్.— ఆ. ౩.

శశిరేఖాపరిణయము.

ఉ. మానుల నెట్లు ప్రోచితివొ మానసవీధిఁ దలంపఁ బాపముల్
మానకధార్తరాష్ట్రుఁ డవమానమునుం దగఁ జేయుచుండెఁ గృ
ష్ణానుఁ గావవే యనెను నాపలు కిప్పు డొకించుకైన నీ
వీనుల సోఁకకుండు టిదెవింత జనార్దన కంసమర్దనా.— ఆ. ౧.

చ. అనవిని వానితోడ విజయాత్మజుఁ డిట్లనియెన్ దురాత్మ యీ
వనమును గుత్తగొంటివిర వచ్చినవారి నెఱుంగ కీవు పో
మ్మనుటకు నీవె యీజగతియందును విక్రమశాలివా మదం
బున నిటుపల్కఁగాఁ దగదు పొమ్మిఁక దూరక వైర మేటికిన్.— ఆ.

ఈయుపుస్తకము గాక కోనపల్లి నివాసుఁడగు వేంకటరంగకవి రచితమైన దోశ

టీయు, అప్పప్పయను భట్టరాజు రచితమైన దొకటియు, శశిరేఖాపరిణయ మనుపేర రెండాంధ్రలిక ప్రబంధములు ముద్రింపఁబడియున్నవి వానినుండియు రెండేసి పద్యముల నిం దుదాహరించెదము.—

వేంకటరంగకృత శశిరేఖాపరిణయము.

శా. శుద్ధాంతంబున భైరవార్చనకళాశుద్ధిన్ జరాసంధుఁ డు
ద్యద్ధైర్యంబున నిత్య మొక్కనృపుఁ గ్రోధావేశసంభూతస
ద్బుద్ధిం బట్టి కరుక్కరుక్కనఁగఁ దోర్దండోద్ధతిన్ శీర్షముం ద్రుంచి శ
శ్వద్ధాత్రిం బలి యిచ్చుచుండె కలసద్బాహాబలోదగ్రుఁడై.—ఆ. ౧.

ఉ. అందఱికంటె ముందుగనె హాయిగ మజ్జనభోజనంబు లం
దందు నొనర్చి సాత్యకిసహాయముగా వసుదేవదేవకీ
నందను లవ్విధంబు దళనాయకకోటి కెఱుంగఁ జేసి బల్
దుందుభికాహళానిపటుతూర్యరవంబులు బోరుకల్గఁగన్.—ఆ. 3.

అప్పప్పకృత శశిరేఖాపరిణయము.

ఉ. అన్నలు మాటలాడుసమయంబున లేచి సుభద్ర ప్రీతితో
నన్నయశాలి యైనముసలాయుధుఁ గన్గొని నీవుఱంకియున్
నన్నిటఁ బంపుచుండి పరిణామము వేఁడె భవత్కుమారియా
కన్నియ మత్సుతాగ్రణికిఁ గారుణికోత్తమ పెండ్లి చేయవే.—ఆ. ౧.

ఉ. పోరునఁ ధార్తరాష్ట్రులను భూరిమదం బడఁగించి పిమ్మటన్
సీరిని మిక్కిలిన్ భయముఁ జెందఁగఁజేసి నీపరాక్రమం
బారఁ నుతింప వ్యాళపతికైనను శక్యము గాదటంచు నా
మారుతిపుత్రునిం బొగడి మక్కువతోఁ గిరీటి యంతటన్ —ఆ. ౪.

కృష్ణయ్య.

ఈకవి పార్వతీపరమేశ్వరపరిణయ మనెడి మూడాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఈతఁడు స్మార్తబ్రాహ్మణుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు; చంచయార్య పుత్రుఁడు. ఈతని వాసస్థలము పినాకనీతీరమునందలి కామలాపురము. ఈతఁ డుండినకాల మేదియో తెలియరాదు గాని యితఁడేఁబది యఱువదియేండ్లక్రిందటనుండిన ట్లూహింపఁదగియున్నది. ఈతని కవిత్వమునందుఁ గొన్ని వ్యాకరణ దోషములు గలవుగాని మొత్తముమీఁదఁ గవిత్వము శ్రావ్యమయి కొంతవఱకు శ్లాఘ్యముగానే

యున్నది. పార్వతీపరమేశ్వరపరిణయములోని పద్యములఁ గొన్నిటి నిం దుదాహరించుచున్నాను.—

ఉ. ఆపురిఁ గాంచి నిర్జరు లహర్నిశము న్మదిలో నెన్నుచున్
గాపుర మున్న నాకమునకంటెను మేలని చూచు వేడుకన్
దాపునఁ జేరి యుండఁగ దత్పురసౌధసమీపవర్తులై
గోపవిభుండులోనగను గొల్చెడిరీతిగ నుందు రాస్థితిన్.—ఆ. ౧.

ఉ. ఈవిధి వచ్చువిప్రుఁగని యీశ్వరుఁ డర్ఘ్యమొసంగి యిట్లనున్
భూవినుతార్య యీధరను భూమిసురుల్ సుఖులై చరింతురా
యీవనమందుఁ బుష్పములు మేలగు కాయలు పండ్లు పత్రముల్
కావలెనన్నఁ గల్గుఁగద కారణమేమిట రా విధాగ్రజా.—ఆ. ౨.

ఉ. పంచశరుండు నిట్లనుచుఁ బల్కె విరించికి సమ్మదంబుగా
మించులమించు శంకరుని మేటిరుచుల్గన నాకు శక్యమే
మంచిది యేమియైన నిక మద్దళముల్ గొలువంగ నేగదన్
వంచనలేక నన్నిలను వర్తిలఁజూచుఁడు పోయివచ్చెదన్ —ఆ. ౩.

తరిగొండ – వెంకమ్మ.

ఈమె మంచి విద్వాంసురాలు. ఈమె చేసినపుస్తకములు తరిగొండ నృసింహస్వామి కంకితము చేయఁబడినవి. తరిగొండ కడపమండలములో వాయిల్పాడునకు నాలుగుమైళ్ళదూరములో నున్నది. ఈమె రచియించిన గ్రంథములలో రాజయోగసారమను ద్విపదకావ్యమును వేంకటాచలమాహాత్మ్యమను పద్యకావ్యమును ముద్రింపఁబడియున్నవి. ఈమె తాను భాగవతము ద్వాదశస్కంధములను ద్విపదకావ్యముగా రచియించినట్లు వేంకటాచలమాహాత్మ్యములోని యీ క్రిందిపద్యములోఁ జెప్పుకొన్నది.

సీ. దారునిర్మితవీణ నాదమ్ముఁ బల్కించు గాయకపురుషునికరణి గాను
బురుషోత్తముఁడు దయాపూర్ణుఁడై నాజిహ్వ యందుఁ దా వసియించి యరుదు గాను
బల్కించఁ గావున భాగవతపురాణ మమర నే ద్విపదకావ్యంబు గాను
ద్వాదశస్కంధము ల్దగఁ జెప్పి హరికి సమర్పించి శ్రీవేంకటాద్రిమహిమ
మతనికై రమ్యపద్యకావ్యంబు చేసి। శ్రీనివాసునకే సమర్పింపనుంటి
నీఁగ తో నుదధిఁ దాఁటఁబోయినవిధమున। నాస్వతంత్రత కిల బుధు ల్నవ్వ పోక.

ఈపుస్తకములోని

క. అలకాపురిమించి వెలువడి । వలనుగ మాకొలను నందవరపురమందే
నెలకొని కులదైవతమై । యలరుచు మమ్మేలుచౌడమాంబను గొలుతున్.

అను పద్యమునుబట్టి చూడఁగా నీమె నందవరీక బ్రాహ్మణస్త్రీ యైనట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ఈమె తనభర్తయొక్క నామగోత్రములను జెప్పక "వసిష్ఠగోత్రపవిత్ర కృష్ణయామాత్య తనూభవ" యని తాను కృష్ణయామాత్యుని కూఁతురనియు మాత్రము చెప్పుకొనుటచేత నీమె బాలవితంతువయి తన కాలమును వేదాంతగ్రంథపఠనాదుల యందుఁ గడపిన ట్లూహింపఁ దగియున్నది. ఈమె ౧౮౪౦ వ సంవత్సరమునందు జీవించి యుండినట్లు బ్రౌన్‌దొరగారు తమనిఘంటువునందు వ్రాసియున్నారు. కాఁబట్టి యీమె యేఁబదిసంవత్సరములక్రిందట నుండినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ఈమెకుఁ బూర్వమునం దుండిన బ్రాహ్మణస్త్రీలు రచియించిన పద్యకావ్యము లేవియు నిప్పుడు కానరావు. ఈమెకవిత్వమునం దల్పదోషము లక్కడక్కడఁ గానవచ్చుచున్నను మొత్తముమీఁద కవన మతికఠినముగాక మృదుమధురరచనను గలదయియున్నది. వారాంగన యయినముద్దుపళనివలె శృంగారవర్ణనము లనవాచ్యములు పలుకక కులాంగన కుచితమయినరీతిగానే వర్ణించుచువచ్చుటయే కాక శృంగారవాక్యములు వచించుట సహితము తన కనిష్టమని సూచించుటకయి శృంగారరసాధిదైవత మయినకృష్ణుని నిట్లు నుతించియున్నది—

శా. శృంగారంకృతితోడ వచ్చి పదముల్ శృంగారసారంబులో
దం గూఢంబుగఁ జెప్ప నీవనఁగ నట్టే జెప్పలే నన్న నా
ముంగోపంబునఁ జూచి లేచి యట నే మ్రొక్కంగ మన్నించి త
చ్ఛృంగారోక్తులు తానె పల్కె నను నా శ్రీకృష్ణు సేవించెదన్.

ఈపద్యమునుబట్టి చూడఁగా నీమె తాను పుస్తకమునం దక్కడక్కడ సందర్భోచితముగా రచించిన శృంగారపద్యములు కూడఁ దనవిగాక కృతిపతి విరచితములే యని లోకమునకుఁ జూప నుద్దేశించినట్లు కనఁబడుచున్నది. ఈమెకవిత్వరీతిని దెలుపుట కయి కొన్నిపద్యము లిందుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

వేంకటాచలమాహాత్మ్యము.

ఉ. రామనృపాల ఘోరతరరావణశౌర్యనిఫాల భవ్యసు
త్రామసురార్యయోగిజనతాపసపాల కృపాలవాల శ్రీ
భూమిసుతాత్తలోల పరిపూర్ణసుకీర్తివిశాల వానర
స్తోమముతోడ వచ్చు మిముఁ జూచి కృతార్థుల మైతి మిద్ధరన్ — ఆ. ౧,

ఉ. ఇంతట యోగిపూరుషుఁడు హెచ్చుఁడు తగ్గుఁడు సంతతంబు నే
కాంతము నన్వసించు దనయందుఁ బరాత్ము జూచుచుండు వి
భ్రాంతులు దన్నుఁ దిట్టిన గ్రమ్మఱ వానిని దాను దిట్టఁడీ
శాంతుఁడు రాజయోగి ఘనసద్గురుఁ డంచు వచింపఁగాఁ దగున్.—అ. ౩.

చ. అడవికి వేఁటఁబోయి విపులాద్భుతఘోరమృగాళి నచ్చటన్
బాదగని భీతి నొందితివొ భూతము సోఁకెనొ లేక త్రాళ్ళపై
వడిచెడజారి త్రొక్కితివొ వాగులలోఁబడి లేచివచ్చితో
కొడుక నిజంబుఁ జెప్పు మిఁక గొబ్బున నొక్కచికిత్స చేసెదన్.—అ. ౪.

ఉ. ఆకురవంజి యిట్లనియె నాతఁడు తమ్ముని పిల్వవచ్చినా
రాఁగొనినాఁడు బిడ్డఁ డిపు డమ్మల నక్కల నేడనైన నే
బోఁకఁగఁజేసి వారలకు బోధ నిజంబుగఁ జెప్పుచుండినన్
నాకడు పెల్ల నిండు నని నవ్వుచుఁ బల్కుచు మూల్గి యిట్లనెన్.—అ. ౫.

రాజయోగసారము.

ద్విపద. కాయ మస్థిరమని కానంగలేక
పాయక సంసారబద్ధులై మమత
వదలక కామార్థవాంఛితు లగుచు
మదమత్తు లగుచు దుర్మార్గత నొంది
మదిలోన నబ్బి కామక్రోధలోభ
మదమోహమత్సరాద్యాటికిఁ జెంచి
సంపద గలిగిన సామర్థ్య మనుచు
సొంపుమీఱినతుచ్ఛసుఖ మిచ్చగించు
కామాంధులై తమగతి గానలేక
భామలవలలోనఁ బడి లేవలేక
తలఁగనియీషణత్రయవార్ధిలోను
మతిమతి మునుఁగుచు మమత కట్టి ప
నాలుబిడ్డలకని యర్థంబుఁ గూర్చి
కాలంబు మూఁకకే గడపుచునుండి
యంతకాలము వచ్చినప్పుడు యమునిఁ
జింతఁజేయుచు హింసచేఁ గందికుంది
కష్టంబులోఁ బడి కొన్నినాళ్లుండి

పాపాత్ములగుచుఁ బ్రపంచంబునందుఁ
బుట్టుచుఁ గిట్టుచుఁ బొరలుచుండెదరు.

ఈతరిగొండ వెంకమ్మకుఁ దరువాతఁ దెలుఁగులోఁ బద్యకావ్యములను రచియించిన స్త్రీ లెవ్వరును గానఁబడరుగాని శతకములు రచించినవారు కొందఱిందఱు గనఁబడుచున్నారు. ఇట్లు శతకములు రచియించిన స్త్రీలలో శ్రీరాజా గోడేనారాయణ గజపతిరాయనింగారి మేనత్త యగుచున్న సుభద్రయమ్మగారగ్రగణ్యురాలుగాఁ గాన వచ్చుచున్నది. ఆమె ౧౮౫౧ వ సంవత్సరమునందు జననమొంది యించుమించుగా తరిగొండ వేంకమాంబతో సమకాలికురాలుగా నుండినది. ఈమె రచియించిన శ్రీరామదండకము, రఘునాయకశతకము, కేశవశతకము, కృష్ణశతకము, రాఘవ రామశతకము మొదలయినశతకము లొక్క-సంపుటముగా నీనడుమను బ్రకటింపఁ బడినవి. ఈమె కవనకౌశలమును జూపుటకయి రెండుపద్యముల నిం దుదాహరించు చున్నను—

ఉ. శ్రీరమణీకళత్ర ఘనసింహనేత్ర జగత్పవిత్ర స
త్సారసబృందమిత్ర ఘనసన్నుతిపాత్ర నరేంద్రపుత్ర శృం
గారసమగ్రగాత్ర జనకక్ష్మదారకణకృచ్చరిత్ర శ్రీ
నారదమౌనిగీతచరణా రఘునాయక దీనపోషకా.

ఉ. మన్నన దప్పియున్నయెడ మక్కువ దగ్గినవారి సేయుచుం
దిన్నఁగ మందలించినను దల్లుగ మంచినొవ్వకుండునే
యన్నను ధార్తరాష్ట్రునకు నాదరమొప్ప హితోపదేశ మి
ట్టెన్నఁగఁ జేసి గావిదురుఁ గేమిఫలంబును జెందెఁ గేశవా.

ఇప్పుడు తెలుఁగుదేశమునం దంతటను బాలికాపాఠశాలలు స్థాపింపఁబడి స్త్రీవిద్య ప్రబలుచున్నందున మంచిగ్రంథములను రచింపఁగల కులకాంతలు శీఘ్రకాలములోనే బైలుదేఱుదురుగాక!

పింశిప్రోలి-లక్ష్మణకవి.

ఇతఁడు లంకావిజయమనఁబడెడు రెండాశ్వాసముల ద్వ్యర్థికావ్యమును జేసెను. ఇతఁడాఱువేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు; గోపాలామాత్యపుత్రుఁడు ఈకవి గోదావరిమండలములోని రామచంద్రపురమునకు

సమీపముననున్న కియ్యేరను గ్రామమునకు కరణము. ఈగ్రామమును గుత్తచేసిన రావు ధర్మారాయఁడను పద్మనాయకకులజుఁ డీకవియొక్క లంకగేల మూఁడుపందుము లపహరింపఁగాఁ గోపావేశముచేత యౌవనమునం దితఁడు ధర్మారావును రావణాసురునితోఁ బోల్చుచుఁ దనక్షేత్రాపహరణకథను రామాయణపరముగా శ్లేషార్థము వచ్చునట్లు రచియించెను. ఇతఁడు తిట్టుకవిత్వమునకుఁ బేరుపడినవాఁడు. ఈ విషయమును గూర్చి లంకావిజయమునఁ గవియే యిట్లు వ్రాసికొనియున్నాఁడు—

క. తెలియుఁడి యీ రామకథా । దుల నూరకవిప్రముఖపృథుప్రతిభావం
తులు భీమ శ్రీనాథు । ల్వెలయఁగ నాకరణిఁ దిట్టలే రూఢమతిన్.

ఇతఁ డిట్లు యౌవనదశయందుమాత్రమే కాక వార్ధకమువచ్చి యవసానదశ సమీపించువఱకునుగూడ నల్పములైన యైహికలాభముల నిమిత్తము పరులను దూషించుచు భూషించుచుఁ బద్యములను జెప్పి కాలము గడపుచుండెను. ఈలంకావిజయమునకు రావణదమ్మీయమని నామాంతరము. కవి సమర్థుఁడేయైనను రాఘవపాండవీయాదుల వలె రావణదమ్మీయము మంతప్రౌఢముగా లేదు. కవి గ్రంథమునందు రామాయణకథ కనుకూలముగాఁ దనకథను మార్చుకొనుచు నల్పసంఖ్యగల రెండర్థముల పదములతోనే గ్రంథమునంతను బూరించినాఁడు. ఈగ్రంథములోని

క. లేదమ్మా కష్టము నీ । కేదమ్మా సిగ్గు భీతి ఘృణ నీ వొందన్
రాదమ్మా యిఁక మిన్నక । పోదమ్మా యుక్తి నిజము పాలుపుగదమ్మా.

గీ. ఏడుపందు ముల్లోకంబు లెఱుఁగ లంక । నేలకొల పరక్షేత్రాప్తి మేలుగాదు
పేర్మి నాభూమిజాతసంప్రీతితోడ । వీడు మదియె సౌఖ్యము లిచ్చు వేయు నేల.

ఉ. ప్రాజ్ఞత నెవ్విధంబునను రామునకుం దగుసాటి గావు స
ర్వజ్ఞ నృసింహుఁ డాయనసువంశమునన్ జనియించి పెద్దదు
ష్ప్రజ్ఞుఁడ వీవు కానకు విచారము లన్నియుమాని ధర్మగో
ష్ఠీజ్ఞులు మెచ్చుచొప్పు కని సీతను వేవిడుమంత మే లగున్.

గీ. జ్యేష్ఠుఁడా లక్ష్మణాగ్రజక్షేత్ర మీవు। వదలకుండిన మోసంబు వచ్చునింకఁ
జండనిర్భీకవనచారిపిండిప్రోలి । కవికులవముతోరిపుత మూఖ్యముగ వలదు.

ఇత్యాదిపద్యముల ననేకులు మెచ్చుకొనుచున్నారు. లక్ష్మణకవి లంకావిజయమును క్రీస్తుశకము ౧౭౯౪ వ సంవత్సరమునందుఁ జేయ నారంభించెను. అప్పటి కితని కిరువదియైదుసంవత్సరముల ప్రాయ ముండినపక్షమునఁ గవి ౧౭౭౦ వ సంవత్సర ప్రాంతములయందు జనన మొందియుండవలెను. ఈతఁడు ౧౮౧౦ వ సంవత్సర ప్రాంతమువఱకును సజీవుఁడయి యున్నందున నింక్రమించుగా డెబ్బదియేండ్లు బ్రతికి

యుండెననుటకు సందేహము లేదు. ఇదియొక్కటితప్ప నితఁడు రచియించిన గ్రంథము వేఱొకటియు లేదు.

మ. అరయ స్వర్ణనఁజేతుఁ దారకపదవ్యాక్రాంతవర్తిన్ గురున్
స్ఫురదుత్తుంగబలాతిరేకకలుషీభూతారిజీవున్ ఘనాం
గిరసాఖ్యాతు బుధాఘపూజితపదుం క్షేమంకరాంచత్తపో
భరసంతోషితసర్వమానిధిమణున్ వాచస్పతి న్నార్యనిన్.

ఈపద్యములో వాచస్పతినార్యుని యనియుండవలసినదానికి వచస్పతిన్నార్యునని యు,

చ. అని తలపోయుచో నల ప్రజాపతి చేసిన నేర దప్పకం
బునవడి నద్రిచారులసమానమహారుణభావయుక్తితో
డన పరవాహినీశనికటంబున కేగి నరిప్రవజంబుచే
యు నతను సంగరంబునను నోపక పాఱెను జోళ్ళువీడఁగన్.

ఈపద్యములోఁ, దప్పక యని యుండవలసినదానికిఁ దప్పకనియు, నందందఁ గొన్ని వ్యాకరణదుష్టములయినప్రయోగములున్నను, మొత్తముమీఁదఁ గవిత్వము సలక్షణమయి మృదుమధురపదఘటితము యున్నది. ఈతని రచనాకౌశలమును జూపుటకయి అంకా విజయములోని మఱిరెండుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

చ. తమ్ములు నీదుపల్కులు హితమ్ములుగాఁ గొనిచేయు నార్యజా
తమ్ములు నీదుసద్గుణశతమ్ములు సంస్తుతి చేయుఁ బక్షపా
తమ్ములు లేక న్యాయకలితమ్ములుగాఁ గ్రియలొప్ప సర్వభూ
తమ్ములు విశ్వసింప సుకృతమ్ములు వర్ధిలనట్లు చేయవిభా.—ఆ. ౧.

ఉ. తమ్ములు సద్గ్రహమ్ములు సుతప్రకరమ్ములు సొమ్ము లిష్టవ
ర్గమ్ములు వైభవమ్ములు జగమ్ములఁ గ్రమ్మఁగ నెమ్మి నందిపా
పమ్ములఁ జెమ్మెయొర్పుటనెపమ్ముగఁ గీడగు నాదుపల్కు వే
దమ్మని రూఢిఁ దమ్ము విహితమ్ముఁ గతమ్ము బలమ్ము నిమ్మగున్.—ఆ. ౨.

ఈకవికాలములో సంస్కృతాంధ్రభాషాపాండిత్యమునందును సంగీతసాహిత్యముల యందును సుప్రసిద్ధుఁడయిన శిష్టు కృష్ణమూర్తినామక విద్వత్కవి యొకఁ డుండెను. అతనికిఁ దన కున్నంతపాండిత్యము తెలుఁగునందే కాని సంస్కృతమునందు లేదని లక్షణకవియెడల ననాదరభావము కలిగియుండెను. ఆయనకుఁగల గర్వమును దన యెడలఁ గలతిరస్కారభావమును గనిపెట్టి యీ లక్షణకవి యెట్లయిన నాతని గర్వభంగము చేయవలెనని సమయము వేచియుండెను. ఇట్లుండఁగాఁ గృష్ణమూర్తికవి తాను రచియించిన సర్వకామదాపరిణయమను ప్రబంధమును రామచంద్రపురసంస్థా

నాధిపతియైన కాకర్లపూడి రామచంద్రరాజుగారి తమ్ముఁడైన జగన్నాథరాజున కంకితముచేయుటకయి కాజలూరుగ్రామమునకుఁ బోవుట తటస్థించెను. ఆపుస్తకమును జదివించి విద్వత్కవిసమ్ముఖమున వినుటకు నిర్ణయింపఁబడిన దినమునందు లక్ష్మణకవి యనాహూతుఁడయ్యును సభకుఁబోయి కృష్ణమూర్తికవిని బదుగురిలోఁ బరాభవింపవలెనన్న దృఢ నిశ్చయముతోఁ గూరుచుండియుండెను. సర్వకామదాపరిణయములోని

చ. తరణి శశాంకు లాభరణదంభమున న్వదనాక్షికైతవం
బురుడసితోత్పలాగ్రమున ముద్దియ కుంతలదేశ మాక్రమిం
చి రొకఫలంబు గాన నగుఁ జివ్వనుచుం బరరూపయుక్తి ని
బ్బరముగ నంతిసాంతముగ బ్రహ్మ యొనర్చినసీమపాల్పగుక్.

అనుపద్యమును జదివినప్పుడు లక్ష్మణకవి విని తలయూఁచి నవ్వి యిందలి నాయిక యేకాక్షియయిన యవలక్షణరాశియనియు, కన్నులు నల్లగలువలనిచెప్పి వానిపైని సూర్యచంద్రులున్నట్లు చెప్పుటచేత నొకకన్ను సూర్యకాంతిచే ముకుళించు కలువయై గ్రుడ్డిది కావలెననియు, ఆభరణదంభమునవచ్చి సూర్యచంద్రులు కుంతలదేశ మాక్రమింపఁగా నిరువురకును దగవురాకుండ బ్రహ్మ సహద్దేర్పాటుచేసినట్టుగా పాపట యున్నదని వర్ణించుటచే సూర్యచంద్రుల నలంకరించినపిమ్మటఁ బాపటఁ దీయుదరో ముందుగా పాపటతీసి తరువాతనే సూర్యచంద్రుల నలంకరింతురో యీకవి తెలియనివాఁడనియు, ఇటువంటియాక్షేపణము లనేకములు చేసెను. ఇవి సరళములైన సదాక్షేపములు కాకపోయినను సభకువచ్చినవా రనేకు లాయాక్షేపములకు హర్షించి చప్పటులు కొట్టినందునను, జగన్నాథరాజుగా రాకృతి నందుట కిష్టపడనందునను, కృష్ణమూర్తికవిగా రవమానితులయి సభనుండి లేచిపోవలసినవారయిరి.

లక్ష్మణకవి యితరులమీఁదఁ బద్యములను జెప్పుచు వివాహాదులకుఁబోయి కవీశ్వర సంభావనలను గొనుచు ధనార్జనము చేయుచుండెను. ఇతఁడు తన మేనల్లుఁడగు చింతలూరి మంగన్నకు విరోధముగా వ్యాజ్యము తీర్పు చెప్పినందునకయి యప్పటి పండిత సదరమీనగు శంకరమంచి యనంతశాస్త్రిని శ్లేషార్థములతోఁ దిట్టినపద్యములలో నొకదానిని, ఆవ్యాజ్యము నపర్యభియోగము తెచ్చినప్పు డాకాలమునందు రాజమహేంద్రవరమున మండలన్యాయాధిపతిగా నుండి తెలుఁగునిఘంటువులను జేసిన బ్రౌనుదొరగారిమీఁదఁ జేసినపద్యములలో నొకదానినిమాత్ర ముదాహరించియీతనిని గూర్చి యింతటితో విరమించెదను.—

మ. అవురా శంకర మంచివాఁడవె యనంతాఖ్యుండవై తీర్పెఱుం
గవు మంగన్నరఁ జేసి నీవు బుధమార్గభ్రష్టతన్ బోగిరా

గవరా లంది పినాకినిం బహుపతీకల్లోలినిం బట్టి స
త్యవధూసత్త్వము దానియం దిడితి వారాయత్తు లిట్లేకదా.

ఉ. పప్పసచేసి నా బ్రతుకు పండితుఁ డిం కెటునిల్తు నంచు నే
నిప్పుహావృత్తి యుండఁగను నిన్నటిరేఁ గలలోనఁ గోర్టువా
రిప్పిసియాలుపట్టి యిఁక నేర్పడ న్యాయముతీర్తుమంచు ధై
ర్యాస్పదసూక్తిఁ బల్కినట్లైన మిముం బొడగానవచ్చితిన్.

అల్లమరాజు-రామకృష్ణకవి.

ఈకవి కవిచకోరచంద్రోదయ మనెడునాలుగాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఇతఁడు ద్రావిడబ్రాహ్మణుఁడు; రంగనాథార్య పుత్రుఁడు; హారీతసగోత్రుఁడు. తనగ్రంథమును దాక్షారామ భీమేశ్వరుని కంకితముచేయుటచేతనే కవి గోదావరీమండలములోనివాఁడగుట స్పష్టమగుచున్నది. తన్నుఁగూర్చి భీమేశ్వరుఁ డిట్లన్నట్లు కవి తనకవిచకోరచంద్రోదయమునందుఁ జెప్పికొనియున్నాఁడు —

సీ. అమరఁగ వైనతేయవిజయంబును సత్యభామావిలాసంబు భాసురముగ
గౌతమీమాహాత్మ్యకథయును ద్రౌపదీపరిణయ మలసుశోభావివాహ
మసమానహానుమదాఖ్యానంబును సుకవిజనమనోరంజనం బనెడుకావ్య
మవనిలో రచియించినట్టి ప్రోడవు నీవుగావున నీవాక్యకలితలలిత
మాధురిమఁ గ్రోలుచుండె నామానసంబు। తలఁదీఱదు నాథకృతుఁడనుచు నిన్న
నెన్నుటయుఁగాదు కాని నీకన్న ధరణిఁ। గలరె కవితాసుధాధార లొలుకఁబలుక.

పయిపద్యమునుబట్టి కవి వైనతేయవిజయము, సత్యభామావిలాసము, గౌతమీమాహాత్మ్యము, ద్రౌపదీ పరిణయము, సుశోభా వివాహము, హనుమదాఖ్యానము, సుకవిజనమనోరంజనము, అను కావ్యములను గూడ రచియించినట్లు తెలియ వచ్చుచున్నది. ఈతనికవిత్వము నిర్దుష్టము కాకపోయినను ప్రౌఢ మయి హృదయాహ్లాదకరముగా నున్నది. ఇతఁడు డెబ్బదిసంవత్సరముల క్రిందటనుండినవాఁడు. కవి యీకవిచకోరచంద్రోదయమును శాలివాహ. శకము ౧౭౫౭వ సంవత్సరమునకు సరియైన మన్మథాబ్దమునం దనఁగా క్రీస్తుశకము ౧౮౩౫వ సంవత్సరమునందు రచియించినట్లు గ్రంథాంతమున వ్రాసికొనియున్నాఁడు. ఈకావ్యమునందలివి కొన్నిపద్యము లిం దుదాహరింపఁ బడుచున్నవి.—

ఉ. భారమ నొప్పు పుష్పఫలభారవిశద్రుమమహీజరాజకో
దారమణీయసానుచరభవ్యనభశ్చరభామినీవిపం
చీరవమాధురీకలితజృంభితగానఘుమంఘుమార్భటీ
పూరితసూత్న రత్నయుతభూరిదరిం గనియెన్ మహాగిరిన్.—ఆ. ౧.

ఉ. మారుని మీఱువీనిసుకుమారము మారమణీసహోదరున్
గూరిమి నోముమోము తళుకు ల్బలుకుల్ సెఱజాణవైఖరిన్
గేరు నయారె నిర్జరులఁ గిన్నరుల న్నరు లెన్న వీనియొ
య్యారమె చూడ నింపగు జయంతు జయింతు నటన్నరీతులన్.—ఆ. ౨.

కవిచకోరచంద్రోదయమునకుఁ దరువాతఁ గవి రచియించినగ్రంథములు కొన్ని నాకిటీవల లభించినవి. ఇతఁడు రచియించిన యితరగ్రంథములు—మదాలసాపరిణయము, శంతనువిలాసము, అధ్యాత్మరామాయణము, అచ్చతెలుఁగుభాగవతము, రామకృష్ణీయము. ఇందలి కడపటి పుస్తకము ఆంధ్రశబ్దచింతామణికి వ్యాఖ్యానము. ఈ రామకృష్ణీయము లోని యీక్రిందిపద్యమువలన నీతని నివాసస్థానము పిఠాపురమునకు సమీపముననున్న చేఁబ్రోలుగ్రామ మయినట్టు తెలియవచ్చుచున్నది—

సీ. సిరిమించు శ్రీపీఠపురసమీపంబునఁ బరఁగు చేఁబ్రోల్పురవాసి నగుచు
నల్లమరాజాన్వయాగ్రణి యగురంగధామార్యవర్యునితనయుఁడ నయి
యెల్లపార్యాగ్రణి కెనయఁ బౌత్రుండనై రామకృష్ణాఖ్యుఁడన్ నామ మెలమిఁ
బూని శ్రీవత్సవాటీనికేతనుఁ డైనభీమేశుకరుణచేఁ బెంపు నొంది
సకలజనులకుఁ దెలిసెడిసరణిగాఁగ నన్నపార్యుఁ డొనర్చినయట్టిసూత్ర
ములకు దెలిఁగింతుసూక్ష్మభంగులనుబాలబోధమగునట్లుసుకవులుపొగడుచుండ.

ఈకవి కాలముచేసి యేఁబదిసంవత్సరములు దాఁటినవి. ఇతఁడు శంతనువిలాసమును శాలివాహనశకము ౧౭౬౩వ సంవత్సరమునకు సరియైన క్రీస్తుశకము ౧౮౪౧వ సంవత్సరమునందు ముగించిన ట్లాపుస్తకాంతమందలి యీపద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది—

సీ. అవనిలో శాలివాహనశకాబ్దము లగ్నిశాస్త్రశైలశశాంకసంఖ్య నెన్నఁ
బ్లవనామవత్సరప్రథితకార్తికశుద్ధసప్తమీభౌమవాసరమువఱకు
సిరిమించు శ్రీపీఠపురసమీపంబునఁ బొలుపొందు చేఁబ్రోలుపురనివాసుఁ
డలరునల్లమరాజకులరత్నము రంగధామార్యసుతుఁడు నా రామకృష్ణ
కవివరుఁడు దత్సవాటికాగారవాసుఁ డైనభీమేశుసత్కృపామహిమ
శంతనువిలాసము రచించె సరసఫణితి నఖిలసత్కవిబృందంబు లౌ ననంగ.

ఈకవికృతము లైన గ్రంథములలోని పద్యములు కొన్ని యిం దుదాహరింపఁబడు చున్నవి—

మదాలసాపరిణయము.

ఉ. న్యాయముగా దయో లలన నన్విడనాడిననంగఁ గోయిలల్
కోయనికూయఁ జందురుఁడు గొంకక వెన్నెలఁగాయ మారుఁడు౯
సాయకజాలమేయఁ గడుషట్పదముల్ రొదసేయ నే నిదం
బాయఁగఁజాలఁజాలను బాలకవుంగిటఁ జేర్చి ప్రోవవే.

అచ్చతెలుఁగుభాగవతము.

సీ. కూఁకటిమూలదాఁ గ్రాన బెల్లఁ దవలించి జమిలిముక్కాలిరాసంతు నొంది
కైగల్గుమెకపుమూఁకల నెల్ల నగిమించి కారుమబ్బుల నెఱసారు కుంచి
చిచ్చుకన్దొరయత్తిహేమ్మవన్నెఁ గలంచి విప్పుగన్దొరరాలచాళ్ళు ద్రుంచి
చీఁకటిమాఁకుల చెలువ మెల్లను డించి కాటుకమలవన్నెఁగీటడంచి
పొగలతెగల జగాజిగి మిగులవంచి। దండితెక్కలి కాండ్లకు మిండగీండ్ల
కింపుగా మబ్బు మసిచల్లునింపు దోఁప। నెల్లకదలందు నంతంత నిరులు గవిసె.

శంతనువిలాసము.

చ. పగలును రేయి పద్మకులబాంధవసోములు తత్పురంబునన్
దగుమణివప్రముం గదిసి తారటువోవఁగలేక యోరగా
నొగిఁ దిరువంకలం జనుచు నొప్పగ నుత్తరదక్షిణాయనా
ఖ్యగతిఁ జెలంగి రెంతయు నఖండవిలాసము దోఁచుచుండఁగ౯.—ఆ. ౧.

ఉ. హారము (?) నైచదారె మణిహారములుం బొడియయ్యె నేఁడు నీ
హారముఁబోలి నాదుశ్యవహారము లెంతయు డిందె మేనిక
న్వాగము లెండె బల్లఋజుహారము౯ మఱఁ గేఁచసాఁగె నా
హారమశీలలామ యిఁక నైన నన౯ దయ నేలుకోఁగదే.—ఆ. ౫.

కాకరపర్తి బుచ్చిపాత్రకవి

ఈకవి సత్యవతీపరిణయ మనెడి యైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఇతఁడు వైదికబ్రాహ్మణుఁడు; కాశ్యపగోత్రోద్భవుఁడు; ముఖలింగక్షేత్ర మాహాత్మ్యాదికావ్యములను రచియించిన కృష్ణకవిపుత్రుఁడు. ఈకవియొక్క మనుమఁడున్ను

సోదరపుత్రుఁడును జీవించియుండుటచేఁ గవి యేఁబది యఱువదిసంవత్సరములక్రిందట నుండినవాఁడని స్పష్టము. కవి కథాంశమును రచియించి గ్రంథమును శ్రీరాజా (మహారాజా) గోడేనారాయణ గజపతిరాయనింగారి జనకున కంకితముచేయఁదలంచెను గాని యతఁడు కృత్యాదిపద్యములను, ఆశ్వాసాద్యంతపద్యములను రచియింపకయే మృతి నొందెను. అటుతరువాత శ్రీమహారాజా గోడేనారాయణ గజపతిరాయనింగారి కోరిక పయిని కవికి పారంపర్యమున సోదరపుత్రులగు వేంకటశాస్త్రిగారును పౌత్రులగు సీతారామశాస్త్రిగారును గ్రంథోపోద్ఘాతమును, ఆశ్వాసాద్యంత పద్యములను పూరించి కృతిని ౧౮౭౪ సంవత్సరమునందు శ్రీరాజా గోడేనారాయణ గజపతిరాయనింగారి కంకితము చేసిరి. వీరిచేఁ గృత్యాదియందు రాజాగారి వంశాభివర్ణనము విశేషముగాఁ జేయఁబడినది. సత్యవతీచరిత్రమునందలి కవిత్వము నిర్దుష్టమయి హృద్యముగానున్నది. కవనమార్గమును జూపుటకయి సత్యవతీపరిణయములోని కొన్ని పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను.—

చ. ఇలఁ గలకోటలన్ గెలిచి యెన్నిక కెక్కుఁ బురీలలామనో
జ్జ్వలమణివప్రమం జరసి వారిజసూరి తదంఘ్రిసీమఁ బ
వ్వులచెలువంపుటందియల సవ్వడు దాంకను సంఘటించె నా
నలరు నమేయశైవలయుతాంబుకదంబము ఖేయ మప్పురిన్.—ఆ. ౧

చ. పరమతపోధనప్రవరు భవ్యగుణప్రకరుం దపఃకృశాం
గరుదిరు భస్మభాసురు నఖర్వతటిత్పటలోజ్జ్వలజ్జటా
భరు మృగకృత్తికాదరు సుపాణిధృతాక్షసరుం గమండలు
స్ఫురితకరుం గనుంగొనియె శోభితదండధరుం బరాశరున్.—ఆ. ౨.

చ. సమధికరాజ్యలక్ష్మి యనుచందనవల్లిఁ జాహ్నవేయదు
ర్దమఫణిరాజు చేరనిడఁ బోనరింపఁగఁ జాలినట్టి మం
త్రముల తెఱంగుఁ జూపఁగను బ్రౌఢి వహించెద వే రాజకా
ర్యము ఫలియించు మంత్రివర రాజహితప్రతిపాదనాదరా.—ఆ. ౩.

ఉ. ఎల్లెడలందుఁ జీఁకటుల హెచ్చులు చెల్లెఁ బయోధివృద్ధి పా
టిల్లెఁ జకోరభుక్తులు ఘటిల్లె వియోగిహృదంతరంబు భే
దిల్లె రథాంగదంపతుల తేజము డొల్లె రతీశునాజ్ఞ వ
ర్తిల్లెఁ జంద్రికాప్రతతి దిక్తటకోటుల వల్లె నయ్యెడన్ —ఆ. ౪.

మ. అవనీనాయకు లంపఁగా న్నృపుఁడు గుర్వర్థానుసంధానగా
ర్గవమొప్పన్ సమయస్థితిన్ సలిపిరిన్ బ్రవ్యక్తమార్గస్థు స

త్యవతీదేవికి నుద్భవించినసుతుం డర్హుండు ప్రస్ఫారగా
రవరాజ్యంబు భరింపఁగా సకలగోత్రావల్లభు ల్గొల్వఁగన్.— ఆ. ౫.

శిష్టు-కృష్ణమూర్తికవి.

ఇతఁడు సర్వకామదాపరిణయము మొదలయిన యాంధ్రకావ్యములను రచియించినకవి. ఇతఁడు వైదికబ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; వాసిష్ఠగోత్రుఁడు; సర్వశాస్త్రిపుత్రుఁడు. సంవత్సరము సరిగా తెలియదుగాని యితఁడు గోదావరిమండలమునందలి రామచంద్రపురము తాలూకాలోని గొల్లపాలెమను గ్రామమున ౧౭౯౦వ సంవత్సరమునకును ౧౮౦౦ వ సంవత్సరమునకు మధ్యకాలములో జననమొందెను. ఈతనికి రెండుసంవత్సరములప్రాయము వచ్చినప్పుడు స్వగ్రామమువిడిచి తండ్రి కుటుంబసహితముగా రామచంద్రపురమునకు లేచివచ్చి యక్కడ నిల్లు కట్టుకొని స్థిరముగా కాపుర మేర్పఱుచుకొనెను. ఈబాలుఁడు కొంతకాలము రామచంద్రపురములోఁ జదువుకొని తరువాత కయ్యవల్లిగ్రామమునకుఁ బోయి బులుసు అచ్చయ్యగారివద్దఁ గావ్యనాటకాదు లభ్యసించి తరువాత నింకొకరివద్ద వ్యాకరణాలంకారశాస్త్రముల నభ్యసించి మరల రామచంద్రపురము వచ్చునప్పటికీతనికి సంస్కృతాంధ్రములయం దగ్గళపాండిత్యమును కవనైపుణియుఁ గలుగుటయే కాక సంగీతమునందును నిరుపమాన సామర్థ్యము కుదిరెను. ఆశుకవిత్వమును జెప్పుటలోను గద్దరసామునకునుగాఁ బురాణములు జదువుటలోను కృష్ణమూర్తిగారిని మించినవా రాకాలములో మఱియెవ్వరును లేరు. ఇతఁడు పురాణము చెప్పునప్పుడు పుస్తకమును మూసి చదువుచున్నను పయిగ్రంథము చదువక తన కవిత్వముతో రసవంతముగాఁ జదువ సామర్థ్యము గలవాఁడఁట! ఈయనశక్తిసంపదను జూచి రామచంద్రపురపు జమీందారగు కాకర్లపూడి రామచంద్రరాజుగారును తదనుజుఁడగు జగన్నాథరాజుగారును కృష్ణమూర్తిగారి నాదరించి తమసంస్థానములో నుంచుకొనిరి. ఆయిరువురిలో జగన్నాథరాజుగారికిఁ గవియం దధికానురాగము. వీరిపుత్రకుండైన కాకర్లపూడి వేంకటకృష్ణరాజుగారికి కృష్ణమూర్తిగారియం దెక్కువదయ యగుటచేత నాతఁడీవిద్వత్కవికి కయ్యవల్లిగ్రామములో పదిపుట్లభూమి దానము చేసెను. అయినను నీటియాధారము లేకపోవుటచేత భూమి లాకాలమునం దిప్పటివలెఁ బండకుండెను. ఇట్లు కృష్ణమూర్తిగారు తనకు నలువదియైదుసంవత్సరములయీడు వచ్చువఱకును రామచంద్రపురములో నుండెను. ఈకాలములో రామచంద్రపురముతాలూకాలోని కుయ్యేరు

గ్రామములో పిండిప్రోలి లక్ష్మణకవి యను సుప్రసిద్ధాంధ్రకవియుండెను. పండితులలో కవులలో యిద్ద రొక్కచోట నుండినప్పుడు పరస్పరస్పర్థ లేకుండుట మఱిలో నరుదు. లక్ష్మణకవి యావదాకే రావణదమ్మీయము రచియించిన యనువనందుఁ గృష్ణమూర్తిగారి కంటె నిరువదియేండ్లు పెద్దవాఁ డయి యాంధ్రకవిత్వమునం దాఱితేఱినప్రౌఢుఁడు. తన కున్నంతసంస్కృతపాండిత్యము లేదని యాతని నధిక్షేపించి కృష్ణమూర్తికవి విఱ్ఱవీఁగుచుండెను; తనవలె నాంధ్రకవిత్వము చెప్పనేరఁడని యాతని నాక్షేపించి లక్ష్మణకవి తృణీకరించుచుండెను. కృష్ణమూర్తికవి పాండిత్య మెంత యెక్కువ కలవాఁడైనను లౌకికజ్ఞాన మధికముగాలేని శుద్ధశ్రోత్రియశిఖామణి; లక్ష్మణకవి యల్పపాండిత్యము కలవాఁడే యైనను లోకానుభవమును యుక్తిచమత్కారమును నధికముగాఁ గల లౌకికశిరోరత్నము. అట్లగుటచే నిరువురుఁ దారసించినప్పు డెల్ల లక్ష్మణకవియే మేలుచేయి యగుచుండెను. ఈవైరకారణమునుబట్టియే కాజలూరిలో సర్వకామదాపరిణయ పఠనకాలమునందుఁ గృష్ణమూర్తిగారికిఁ బరాభవము సంభవించెను. అట్లు శృంగభంగము నొంది యావమానమును సహింపలేక తరువాత నల్పకాలములోనె కృష్ణమూర్తిగారు రామచంద్రపురమును విడిచి వెడలిపోయిరి. జ్యేష్ఠుఁడగురామచంద్రరాజుగా రుండఁగా స్వరాజధానిలో ననుజుఁ డగుజగన్నాథరాజు కృతినందుట యనుచితమని యాసభ కాజలూరిలో జరపఁబడెను.

కృష్ణమూర్తికవి సేతుయాత్రకుఁ బోయి వచ్చుచుండఁగా నాతనిప్రఖ్యాతిని విని కాళహస్తిప్రభు వగు దామెర వేంకటపతిరాయనింగా రాయనను తమసంస్థానమునం దుండవలసినదని వేఁడుకొన్నందున కృష్ణమూర్తిగా రక్కడఁ బదునాఱుసంవత్సరములుండిరి. కవి నాదరించిన యీవేంకటపతిరాయనింగారు గోదావరీమండలమునందే జనమొందినవారయి కాళహస్తి రాజపత్ని చేత స్వీకరింపఁబడిన దత్తపుత్రుఁడై ౧౭౩౦వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౭౭౧వసంవత్సరమువఱకు రాజ్యముచేసెను. కాళహస్తి సంస్థానములో నీయనకు నెల కఱువదిరూపాయలు జీత మేర్పఱుపఁబడెను. కాళహస్తికి వెళ్ళకపూర్వమో వెళ్ళివచ్చినతరువాతనో కాకినాడలో నైదుసంవత్సరములు గోదావరీమండల కరగ్రాహివద్ద సిరస్తాదారుగానుండిన తుళసింగసెట్టిగారియింటఁ బురాణము చెప్పుచునుండి యాయనప్రోత్సాహముచేత స్త్రీనీతిశాస్త్రమనెడి యేకాశ్వాసగ్రంథమును రచియించెను. ఆగ్రంథమునందుఁ గవి తుళసింగసెట్టి నిట్లు వర్ణించెను—

సీ. శార్ఙ్గభృచ్చరణాంబుజనిసేవ యొనరించు సజ్జనసంతతి సత్కరించు
నాశ్రితకోటి సమ్యగ్గతి నలరించు నాత్మబంధుజనాళి నాదరించు
సరళనీతిపథానుషంగాప్తి విహరించుఁ బరిజనాసత్కృతిఁ బరిహరించు
సగణితానుపమానగుణలీలఁ జరించు నార్యగురూక్తుల ననుసరించు

నను కుశంబున ననిశంబు ఘనతఁ బ్రబలు । నట్టి కుళసింగసెట్టి సన్నుఖిలబుధుల
ప్రోలుమతిముంచియొకృష్ణమూర్తిసుకవి । సంఘటింపుము స్త్రీనీతిశాస్త్రమునుచు.

ఈయనకవిత్వరీతిని దెలుపుటకయి మఱి రెండుపద్యము లీస్త్రీనీతిశాస్త్రములోనివి యిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. మన్ననచేయు నుబ్బ కవమానము చేయఁగ స్రుక్కకే పతిం
జెన్నలరంగఁ గొల్చుచు విశిష్టతమాత్మకులప్రతిష్ఠ సం
పన్నము చేయుచుం దనదుబంధులచేతఁ బొగడ్తఁగన్న య
య్యన్నులమిన్న చే ఱగను లక్ష్మియు నిల్చు నటంచు నెంచెదన్.

ఉ. ఎచ్చటనో ప్రయాసపడి యేమయినం బతి తెచ్చి వేడ్కతో
నిచ్చినఁ గొంచెమేనియు మహీయముగా మది నెంచి బాంధవు
లెచ్చఁగ నొచ్చె మించుకయు లేనిసమగ్రగుణంబు పెంపునన్
హెచ్చఁగఁజేయు భర్తృకుల మిట్టిసతి ప్రనుతింతు రందఱున్.

ఈపుస్తకముగాక యేతత్కవికృత మైనవేంకటాచలమాహాత్మ్య మొకటికూడ ముద్రింపఁబడి యున్నదిగాని దానిరచన కవియొక్క ప్రఖ్యాతికిఁ దగినంత శ్రేష్ఠముగాఁ గనఁబడలేదు. కాళహస్తిలోఁ బ్రవేశించిన కొంతకాలమునకే కవిచే రచియింపఁబడిన వీక్షారణ్యమాహాత్మ్యముకూడ శ్రీకుళసింగసెట్టికే యంకిత మొనర్పఁబడినందునఁ గాళహస్తి పోకముందే యాతనివద్ద నుండెనేమో యని సందేహము కలుగుచున్నది. కాళహస్తిలో నున్నకాలమున నీకవిపుత్రుఁ డవముసర్వశాస్త్రి యమరుకమును సంస్కృతమునుండి తెలిఁగించి కాళహస్తిసంస్థానాధీశ్వరుని కంకితము చేసెను. ఈయమరుకములోని రెండుమూఁడుపద్యముల నిం దుదాహరించుట కేవలాప్రస్తుతప్రశంస కాకపోవచ్చునని యట్లు చేయ సాహసించుచున్నాను—

శా. శ్రీమీఱం దగుకాళహస్తిగిరిసీమంబు ధామంబుగా
సేమం బాశ్రితకోటి కీఁ దగు ప్రశస్తిం బొల్చు నాసామి యా
సామిరాట్కృత భూమి భృద్వరతనూజాకామి సేమంబులో
శ్రీమద్దామెర వెంకటేంద్రులకు నాసింగార్చు నిష్టార్థముల్.

చ. అవునవుఁ దెల్ల మయ్యె వృథయాపలుమాటలిఁ కేమి సామి నీ
కవలఁ జనంగవచ్చు నిటు లయ్యెను మాఁటిది దోస మెద్ది నీ
కివురని నీదుప్రేమరస మిట్టుల పో స్వభావచంచలం
బవు హతజీవితంబు చనుఁ గంతన మా కొకబాధ కల్గునే.

చ. ముసుమ మన కింపకంత మును మూర్తివిభేదము గానలేము నె
మ్మనమున మీఁదటం బ్రియతమత్వము గల్గెఁ బరస్పరంబు న
య్యె నిపుడు నీకు భర్తృపద మేమును భార్యయు నంగ నైతి జీ
వనగతవజ్రకర్కశతఁ బాటిలె నిట్టిఫలంబు నేఁటికిన్.

ఈకృష్ణమూర్తికవి కాళహస్తిలో నున్నప్పుడు చేయఁబడిన ప్రధానగ్రంథ మింకొకటి గలదు. ఆకాలములో నీయనకును చెన్నపురి శాస్త్రిపాఠశాలలో నాంధ్రపండితుఁడైనపరవస్తు చిన్నయసూరిగారికిని సిద్ధాంతకౌముదిలోనిసూత్రవిచారము కొంత నడచెను. మనపండితులు సాధారణముగా మత్సరగ్రస్తు లగుట సుప్రసిద్ధమే గదా? అట్టివారీర్ష్యచేతఁ దమకు లాభము లేకపోయినను బరులకు నష్టము కలుగుటయే తమయభీష్టసిద్ధిగా భావించి కొన్నిసమయముల యందుఁ బరులకీర్తికి భంగము కలిగింపఁ జూతురు. అంతకుఁబూర్వము కొంతకాలముక్రిందటఁ జిన్నయసూరి బాలవ్యాకరణమును రచియించెను. దానితోఁ బరిపోల్పఁదగిన యాంధ్రవ్యాకరణ మావఱకు వేఱొకటిలేదు. ఇట్టుండఁగాఁ గృష్ణమూర్తిగారిచేఁ జేయఁబడినవ్యాఖ్యానముతోఁ గూడిన హరికారిక లనఁబడెడి యాంధ్రవ్యాకరణసూత్రగ్రంథ మొకటి యటుతరువాత నల్పకాలమునకు వెలువడెను. అదియే హరిభట్టకృతమై యథర్వణాదులచేఁ జేర్పఁబడిన కారికావళియైనపక్షమునఁ జిన్నయసూరి తనవ్యాకరణములోనిసూత్రములన్నిటిని హరికృతగ్రంథమునుండి దొంగిలించి తనపేరిటఁ బ్రకటించినట్లు స్పష్టమగును. అయినను మూలగ్రంథములోఁ జూపఁబడిన లక్ష్యములు కొన్ని యథర్వణాచార్యుల కీవలి యాధునికగ్రంథములలోని వగుటచేత వ్యాఖ్యానము మాత్రమే కాక మూలగ్రంథమునుసహితము కృష్ణమూర్తిగారే రచియించి రేమో యని పలువురు సందేహపడుచున్నారు. అట్టిగ్రంథము రచియింపఁ గలసామర్థ్య మావిద్వత్కవికిఁ గలదనుటకు సందేహము లేదు. ఈయన యిటువంటిగ్రంథకల్పనము చేయ సంశయపడువారు కారని చూపుటకయి చరమదశయందు మాడుగల్లులో నున్నప్పుడొక్క రాత్రిలోఁ జేసిన ట్లీయన కారోపింపఁబడిన యశ్వశాస్త్రికథ కొంత తోడుపడుచున్నది.

కృష్ణమూర్తికవిగారు కాళహస్తినుండి స్వదేశమునకు వచ్చి శ్రీరాజా గంగాధరరామారావుగారివద్ద పిఠాపురసంస్థానములోఁ బ్రవేశించుటకయి నాలుగయిదుమాసము లచటనుండి కృషిచేసిరిగాని ప్రయత్నము సఫలమయినదికాదు. శ్రీరాజాగా రేనూఱురూపాయలును జోడుశాలువలు నిచ్చి యాయనకు సెలవిచ్చిరి. తరువాత నాతఁడు తనకుమారుని యత్తవారియూరయిన నగ్గమపేటగ్రామమునకుఁ బోయి, యక్కడఁ గొంతకాలముండి యాసంస్థానాధిపతి నమసరించెను. పీఠికాపుర సంస్థా

స్థానపతియయిన శ్రీరాజా రావు నీలాద్రిమాధవరాయనింగారి భోగభార్యాపుత్రుఁడును జగ్గయ్యపేట సంస్థానాధిపతియునగు శ్రీరాజా రావు వేంకటరాయఁడుగా రాయనకు సంవత్సరమున కిన్నూఱురూపాయలు వచ్చుమాన్యము రెండుశాలువలు నిచ్చి సత్కరించిరి కాని నెలజీత మేర్పఱిచి తమ యాస్థానపండితునిగాఁ జేకొనలేదు. తరువాత నీకవి రైనవల్లిగ్రామములోఁ గొంతకాలము వసించి యక్కడనుండి శ్రీజగన్నాథయాత్రకుఁబోయి పురుషోత్తమక్షేత్రము సేవించి మరల వచ్చునప్పుడు త్రోవలో మాడుగల్లుసంస్థానమునకుఁ బోయి తత్సంస్థానాధిపతి యగు శ్రీకృష్ణభూపతిగారిని సందర్శించెను. ఆయన విద్వత్కవుల నాదరించు రసికాగ్రగణ్యుఁ డగుటచేత వేయిరూపాయలు వచ్చుభూమి నిచ్చి కృష్ణమూర్తిగారిని తమ సంస్థానములో నుంచుకొనెను. ఈకవి మాడుగల్లు ప్రవేశించినతరువాతఁ దానుజేసినజగన్నాథయాత్రనుగూర్చి నీలశైలనాథీయమనుపేర సంస్కృతములో నొకగ్రంథమును రచించెను. రెండుసంవత్సరము లాసంస్థానములో నుండి కృష్ణమూర్తిగారు ౧౮౪౦ వ సంవత్సరమునకుఁ దరువాత నెనుబదియేండ్లప్రాయమున నక్కడనే కాలధర్మము నొందెను. ఈయన సంస్కృతమున యక్షోల్లాసమను కావ్యమును, వల్లీపల్లవోల్లాసము మదనాభ్యుదయము ననుభాణములను, రామాయణకథను జెప్పు కంకణబంధమును, హరికారికలను, నీలశైలనాథీయమును, ఆంధ్రమున సర్వకామదాపరిణయమును, వేంకటాచలమాహాత్మ్యమును, వీక్షారణ్యమాహాత్మ్యమును, పంచతంత్రమును, వసుచరిత్ర వ్యాఖ్యానమును, రచియించెను.

మంత్రిప్రగడ-సూర్యప్రకాశకవి.

ఈకవి మాడుగొల్లు సంస్థానమున కృష్ణభూపతిగారి యాస్థానకవిగానుండి, కృష్ణార్జున చరిత్రమను రెండాశ్వాసముల ద్వ్యర్థికావ్యమును సీతారామచరిత్ర మనెడి యాఱాశ్వాసముల ప్రబంధమును భీమలింగ శతకమును రచియించెను. ఈయన యాఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; హరితసగోత్రుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; శరభరాజామాత్యపుత్రుఁడు. ఈయన నలువదిసంవత్సరములక్రిందటఁ గాలధర్మము నొందెను. ఈయన కవిత్వము మృదుమధుర పదగుంభితమయి మనోరంజకముగా నుండును. కవితారచనను జూపుటకయి యీకవి గ్రంథములలోనివి కొన్నిపద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

కృష్ణార్జున చరిత్రము.

మ. రమణీ నీగుణరూపసంపదకు లో రంజిల్లి గోపాలకుం
[illegible]దమితారాతివిదారితామరసపత్రాక్షుండు కాంత్యుజ్జ్వల
[illegible]కమనీయాకృతి రాజదర్జునసమాఖ్యాశాలి ధీరుండు దా
[illegible]రత్నము నీయధీన మగుచున్ శోభిల్లఁ జేసెంజుమీ.—ఆ. ౧.

ఉ. కుతలమునందు భాగ్యమునకుం దగుకార్యము చేయునంత వి
శ్రుతయశయౌ సుభద్ర కరిసూదనవిక్రముఁ డైనగోపరా
ట్సుతునకు సమ్మతంబుగ విశుద్ధగుణాకర భూరిపుణ్యక
వ్రత మొగిఁ జేయఁగాఁదగు వివాహమహోత్సవ మా ననం బ్రజల్.—ఆ. ౨.

సీతారామ చరిత్రము.

శా. ధాత్రాదిక్రతుభుగ్వరుల్ ఘనతపోధారేయమా నీదుచా
రిత్రం బెన్న నశక్తులే జడుఁడ వర్ణింప న్సమర్థుండనే
పుత్రీభూతపరస్వతీధవసితాంభోజాక్షరుద్రుండ వో
యత్రీయత్రివిగాక నీకు సరియే యన్యాగ్రగణ్యాగ్రణుల్.—ఆ. ౩.

చం. కనకతురంగ మేల వలెఁ గన్పడె గ్రక్కున దానిఁదేరఁ బో
మ్మని పతి నేలపల్కితి నహమ్మతి నారఘుభర్త దానివెం
టన జన నేల యగ్రజుని డాయఁగ లక్ష్మణు నేలపంచితిన్
జనవరుఁ బాసి యే నిచటఁ జావఁగ నిన్నిపాసంగె దైవమా.—ఆ. ౪.

చం. నను శరణొందినన్ దనుజనాయకు రావణునైనఁ బ్రోతు నీ
తనిఁ గరుణించు టెంత శపథం బిదె గావున వీర లేగి చ
య్యనఁ గొనిరండు వీని కభయంబు-నొసంగితినన్న భానుసం
దనుఁడు కృపాంబురాశి యగుదాశరథిం గని పల్కె నమ్ముఁడై.—ఆ. ౬.

భీమలింగశతకము.

క. తత్పురుషబహువ్రీహుల । సత్పురుషులు రామదాసశబ్దార్థ మిలని
ద్వత్పరముగఁ జెప్పుదురు జ । గత్పావన భీమలింగ కలుషవిభంగా.

క. ఏసురవరులందైనన్ । నీసామర్థ్యంబు గలదె నిఖిలాధీశా
దాసీకృత జననీకృత । కౌసల్యా భీమలింగ కలుషవిభంగా.

ఫక్కి-వేంకటనరసయ్య.

ఈకవి శకుంతలాపరిణయ మనెడి మూడాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఇతఁడు సృష్టికరణవంశజుఁడు; భరద్వాజగోత్రుఁడు; నారాయణమంత్రి పుత్రుఁడు. ఇతఁడు విశాఖపట్టణములోని క్రైస్తవోన్నత పాఠశాలయం దాంధ్రోపాధ్యాయుఁడై యుండెను. ఈకవి యీశకుంతలాపరిణయము నలువది సంవత్సరముల క్రిందట ననఁగా ౧౮౩౯ వ సంవత్సరమునందు ముగించెను. ఇతఁడు అమరపదకల్పద్రుమము, నారాయణస్తవము, మదనసాయకాపరిణయము, కవిదర్పణచ్ఛందము, నారాయణశతకము, కుమారీశతకము, అను గ్రంథములనుగూడ రచియించెను. ఈతనికవిత్వము సలక్షణమయి మనోహరముగానున్నది. శకుంతలాపరిణయములోని కొన్ని పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

మ. తనరన్ బున్నమ రేలఁ దత్పురవరోద్యత్సౌధసంచారికల్
వనజాక్షుల్ ఘనసారఖండమని కేలంబట్టి దీపాగ్రసీ
మను ధూపక్రియఁ జూపఁ గాంచి చెలులుం బ్రార్థింపఁగా వీడిరన్
జనిరెన్ వారికి నాఁటనుండి కలిగెం జంద్రాఖ్యయుం జిహ్నమున్.—ఆ. ౧.

చ. తొలకరికాదు మింట నగఁ దోయజబాంధవుఁ డస్తమింపలే
దలజలజాతిరేఖయున నంతటనంతట నానుచుండె మే
ల్తలుకకడానిబొమ్మయునఁ దావులపూవులదీవెయో యనన్
గిలకిల చిల్కపల్కులకొగిం బదపద్యను లుగ్గడించునే—ఆ. ౨.

చ. సరిసరి పొమ్ము బాల యొకచక్కనిబాలునిఁజూపి వీఁడు నీ
వరసుతుఁ డేమరాణి నని వానికిఁజెప్పఁ దొడంగుచుంటి-వీ
దొరలును మంత్రులున్ ఘనబుధుల్ ననుఁ బాయకయుండు రట్టు నీ
కెఱుఁగనిరీతిగా నడవి నెన్నఁడు నిన్నుఁ బరిగ్రహించితిన్?—ఆ. 3.

వేల్పూరి-వేంకటేశ్వరకవి.

ఇతఁడు గోవ్యాఘ్రచరిత్రమును, విచిత్రరామాయణమును, పద్యకావ్యములుగా రచియించెను. ఈతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు, మాద్గల్యగోత్రుఁడు, బ్రహ్మనామాత్య పుత్రుఁడు. ఈతని నివాసస్థలము విశాఖపట్టణమండలములోని విజయనగరసంస్థానము

నందలి రాచవల్లెయను గ్రామము. కవి ౧౮౫౧ వ సంవత్సరమున స్వర్గస్థుఁ డయి నందున, దాదాపుగా నిప్పటి కేఁబదిసంవత్సరములక్రిందట నుండినవాఁడు. అక్కడక్కడ వ్యాకరణవిరుద్ధములైన ప్రయోగములు కానఁబడుచున్నను, మొత్తముమీఁద నితనికవిత్వము మృదువయి శ్రావ్యముగా నున్నది. ఈతని కృతములైన రెండుకృతుల నుండియుఁ గొన్నిపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

గోవ్యాఘ్ర చరిత్రము.

చ. మధుకరపంక్తిఝుంకృతులు మత్తమయూరనిశాతషడ్జముల్
పృథుతరకోకిలధ్వనులుఁ బెంపలరారుశుకప్రసంగముల్
శిథిలముగాని శారికలచిందఱవాదఱచే వనాళిఁ బెం
పొదవఁగ నొప్పెఁ బుష్పమధురోజ్జ్వలసత్ఫలసంకులంబులై.

ఉ. సంతతి లేక డెందమునఁ జాలఁగ డస్సి వ్రతోపవాసముల్
సంతత మేనొనర్చి కడుసంతస మొప్పఁగ వేల్పుటేడ్ల మ
తాన్వంతమునందు నిల్పి హిమశైలసుతేశ్వరు నిందుమౌళి న
త్యంతసుభక్తిఁ గొల్చి సుతు నంచితవాంఛ ఫలించఁ గాంచిరే.

విచిత్ర రామాయణము.

ఉ. మాను మిదేటిమాట వినుమా మనమాఱడిఁజెందె నింక నా
సామిపదంబులాన కొనసాగదు తొల్లిటిభంగి దానవ
గ్రామణియింట నన్న జనక ప్రభుకూఁతురి నేలుకొంట కా
రాముని కొప్పె నొప్ప దనరాదు ప్రభుత్వముగల్గువారలే. ఆ. ౧.

ఉ. పుట్టి జగంబులో నెఁగల భూసురుల న్మునులన్ నృపాలురన్
బట్టి వధించి వజ్రధరుపాలికి నేగి సుపర్వకోటులం
గొట్టిసమస్తలోకములకున్ ములుసూపె నతండు నారదుం
డట్టితఁడి న్వైకుంఠపురమందు మురారిని జేరి యిట్లనెన్.—ఆ. ౨.

చ. కళుకులు దేరుబల్లిసిమికాంచనరత్నమయూఖముల్ దిశా
వలయముఁ బర్వ నచ్చరలు వైభవలీల నటింపఁ గిన్నరల్
బలసి రథంబు చుట్టును సభక్తిని గొల్వ సరోజబాంధవుం
డిల కిరుదెంచెనో యన ధనేశుఁడు రాఁగ వియన్నిరీక్షుఁడై.—ఆ. ౩.

ఉ. ఇచ్చి నృపాలుఁ డిట్లనె మునీశ్వర నీ కెదురాడి నిల్వ నా
చిచ్చరకంటిసామికిని జెల్లదు నేనన నెంత యీసుతుల్

సచ్చరితుల్ సురారు లతిసాహసు లాహవకోవిదుల్ కడుం
గుచ్చితు లస్త్రశస్త్రముల గోప్య మెఱింగినటి-టు రెప్పుడున్—అ. ౪.

ఉ. ఎవరిం దన్ను నెఱుంగలేక మదిలో నెవ్వాఁడు నీ న్నిట్లు పె
ట్టిమఁడై నాసయు నీమలుం దులిమె కాతిర్యంబున న్నున్న నేఁ
డెదరంజేసినదేవదైత్యవరులం జింతింపఁడో చూడు మా
కదఃస్థస్థలిఁ గూల్తు వానిఁ దలియుండాఁ బల్కె వేసోదరీ—అ. ౫.

మ. శరసంధాన మొనర్చు ప్రౌఢిమయు లక్ష్యం బూహ గావించు నే
ర్పుగుబాహాబలవిక్రమంబు సమరోద్యోగంబు సవ్యాపస
వ్యరిపక్షీణమహాస్త్రపాతములు రౌద్రాకారముం గన్న నా
పౌరుషం బో వెలపొందు నీకుఁ దయినం బుత్రా నిజం బింతయున్.—అ. ౬.

ఈవిచిత్రరామాయణము గోపీనాథవిరచితాంధ్రవచనకావ్యము ననుసరించి యీకవిచేఁ బద్యరూపమునఁ జేయఁబడెను. ఈవచనకావ్యము ననుసరించియే యిటీవల గోదావరీమండలస్థ వెలగతూరుగ్రామనివాసియు నాపస్తంబసూత్రుఁడును శ్రీవత్స గోత్రుఁడును సుమామహేశ్వర సూ పుత్రుఁడును నగు నరసింహదేవర వేంకటశాస్త్రియను వైదికకవియు నొకపద్యకావ్యమును రచియించియున్నాఁడు. ఈవర్తమానకవిచే రచియింపఁబడిన విచిత్రరామాయణమునందును వ్యాకరణదుష్టము లైనప్రయోగము లనేకములు కానఁబడుచున్నను మొత్తముమీఁద నీతనిగ్రంథము మొదటిగ్రంథముకంటె నధిక రసవంతము గానున్నది. ఇందలిపద్యములను గూడఁ గొన్నిటి నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. రామ విరాజమానపురాణకిరీటమణిప్రభానుమ
స్తోమ సుపూజితాంఘ్రి రఘుపాదకతారకనామ నీరద
శ్యామ సురేంద్రవందితవిశాలపరాక్రమ కీర్తికామినీ
కామ కఠోరగాత్రిచరకాండఖండనభండనప్రియా —బాల.

ఉ. తెల్లనిమేనివానిఁ గడుతియ్యనిమాటలవానిఁ గప్పుడాల్
చల్లెడుగొంతువాని బలిచాలలతోలు బుజాలపైని తా
జిల్లఁగఁ జేయువాని పసచీరలనూనినవాని నెత్తిపైఁ
జల్లనివెల్లుఁ దాల్చినసామినిఁ జూచి యహీంద్రుఁ డెంతయున్.—అయో.

ఉ. ఓసి యభాగ్యురాల పడియుండక యింట నిటేలవచ్చినా
వే సకలంబుఁ బోయె నినుఁ బెంచిలియాడినపోటుమండి యే

ప్రాసివి నీవు వేశ్మమునఁ బాదము పెట్టితి వంతకంతకుం
గా సొక కైన బట్టకొనఁ గట్టఁగ లే దిఁక లేచిపోఁగదే. — అరణ్య.

శా. ఆకంఠీరవనాదము న్విని మహాహంకారసంయుక్తుఁడై
నాకేశాత్మజుఁ డాహవంబునకు సన్నాహంబుతో సేగి సే
నాకర్ష్యంబున నింద్రపుత్రకసహాయార్థంబు శాఖామృగా
నీకంబు ల్గొలువంగ వెంటఁ జనితిన్ స్నేహంబు పెంపొందఁగన్ — కిష్కింధ.

ఉ. ఎవ్వఁడవోరి యేమిపని కిచ్చటవచ్చితి నిల్వునిల్వు నీ
క్రొవ్వడఁగించి ప్రొద్దుకొడుకుండు వసించిన యింటికిఁ బంపెదన్
మవ్వపుదెబ్బఁ జూడు మని మారుతివక్షమునందు మోఁద నీ
వెవ్వతెవంచు గ్రుద్ది పడనీడ్చె సమీరసుతుండు రక్కసిన్ — సుందర.

శా. ఏమీ దానవవీరులార యమమాహేంద్రాదులన్ గెల్చు సం
గ్రామోత్సాహము లెందుఁబోయెఁ బటుదర్పం బేటికిన్
మీమీయిమ్ముల కేఁగియుంటి రిదియేమీ వైరితేజంబు మీ
సామర్థ్యంబును విక్రమక్రమరణోత్సాహంబులుం దల్పఁగన్ — యుద్ధ.

తిరుమలబుక్కపట్టణపు-చినతాతాచార్యుఁడు.

ఈకవి వడ్లమన్నాటి వెంకప్ప సోమయాజులగారి ప్రేరణముచేత విశ్వగుణాదర్శమును పద్యకావ్యముగాఁ దెనిఁగించెను. ఇతఁడు శ్రీనివాసాచార్యునిపౌత్రుఁడు; వేంకటాచార్యునిపుత్రుఁడు. ఇతఁడు నలువది యేఁబదియేండ్లక్రిందట కృష్ణామండలములో నుండినవాఁడు. కృతిప్రేరకుఁ డైన వడ్లమన్నాటి వెంకప్పసోమయాజులగారి యజ్ఞమూలముననే కృష్ణామండలములోని వైదికనియోగిబృందములో రెండుకక్షలేర్పడినవి. ఈకవియొక్క కవిత్వమునందుఁ గొన్ని వ్యాకరణదుష్టము లైనప్రయోగము లున్నను మొత్తముమీఁద కవనరచన సరసముగా నున్నదనియే చెప్పవచ్చును. ఆంధ్ర విశ్వగుణాదర్శములోని రెండుపద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

చ. ఘనవన భూముల న్మెలఁగి కన్నము వేసి గృహాళివిత్తముం
గొని చనువారి దొంగ లనఁగూడును పోషకు లైనవారి లె
క్కను గడుబొంకుపుచ్చి తదఖర్వధనంబులు దొంగిలింతు రీ
గణకులె దొంగ లీగణనకర్తలనే భజియింతు రీజనుల్.

చ. సురభితమాలయుం గుసుమశోభితసాలము వీక్షణార్హబం
ధురతిలకాలిసాలము విధూతమహాదురితౌఘమాలముఁ
సరసరసాలముఁ బనసజాలము మాధవకేళిలోలముఁ
బరమగు తాలవాలముగు బాయక చూడుము శేషశైలముఁ.

మాడభూషి_నృసింహాచార్యుఁడు.

ఈకవి వల్లీపల్లవోల్లాస మను మూడాశ్వాసముల ప్రబంధమును నూజవీడుసంస్థానాధిపతి యగు శ్రీశోభనాద్రి అప్పారావుగారి ప్రేరణమువలన రచియించెను. ఇతఁడు శ్రీవైష్ణవ బ్రాహ్మణుఁడు; నైధ్రువకాశ్యపగోత్రుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; వేదాంతాచార్యుల పుత్రుఁడు. ఈకవి యిరువది ముప్పదిసంవత్సరముల క్రిందట నుండినవాఁడు. ఈయనకవిత్వము సలక్షణమయి నాతికఠినమయి శ్రావ్యముగానున్నది. వల్లీపల్లవోల్లాసములోని రెండుపద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాము.—

చ. తనయులు పెక్కుఁగల్గినను దన్వికిఁ బుత్రిక పుట్టకున్న ని
త్తనువు నిరర్థకం బని యెదం దలపోయుదు రింతు లంచుఁ దా
ననమునఁ గొంతసేపు నృపమానిని చింత యొనర్చి యేమి సా
ధనమునఁ గన్యకావదనదర్శనజన్యముదంబు గల్గునో.— ఆ. ౧.

ఉ. పాండుతనూభవుండు తనబాంధవు లత్తఱి సంతసిల్లఁగా
గాండివ మెత్తి యందిగిచి కల్పకృశానుసమానుఁడై లస
త్కాండముల న్నిగిడ్చి నృపకాండములం దెగటార్చి పేర్చి త
త్కాండమునన్ ముదం బెసఁగఁ దద్దయు నొత్తెను దేవదత్తమున్.— ఆ. ౩.

కోటిమరాజు_నాగయ

ఈకవి యధ్యాత్మరామాయణమును పద్యకావ్యముగా రచియించెను. ఇతఁడు ఆరువేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; కాశ్యపగోత్రుఁడు; భాస్కరమంత్రికిని కామాంబకును బుత్రుఁడు. ఇతఁడు కృష్ణామండలములో ముప్పది నలువదిసంవత్సరముల క్రిందట నుండినవాఁడు. కాశావము పెద్దనకవికృతమైనయధ్యాత్మరామాయణమువలె కవిత్వమంత ప్రౌఢముగా నుండకపోయినను మొత్తముమీఁద హృద్యమయి నిర్దుష్టమయి యున్నది. అధ్యాత్మరామాయణములోని కొన్నిపద్యము లిందుఁ జూపఁబడుచున్నవి.—

ఉ. ధరణీదేవ భవత్తపోమహిమ చోద్యంబయ్యె నిస్త్రైచ్ఛితిన్
వర మే నిచ్చెద హైహయుం దునిమి గర్వగ్రస్తులౌ రాజులన్
ధరణిం బేరడఁగించి కశ్యపున కీధాత్రీతలం బిచ్చి శాం
తరుచిం దాల్చి మదంశ నొంది పితృహత్యాతాపంబు వారింపఁగన్.—బాలకాం.

ఉ. రామ త్రిలోకవిశ్రుతుకు విరాధు నెఱింగవె మద్భయంబునన్
వేములు మాను లీవనము వీడి పలాయితులైరి నీవు మా
సేమము గోరదేని యిట సీతను డించి నిరాయుధుండవై
భూమి నదృశ్యవై ఖని బొమ్ము రయమ్మునఁ దమ్ముతోడుతన్.—అరణ్యకాం.

ఉ. ఏపెఱిఁగించి నంతటనె యిమ్మకరాలయు మెంత దాటి లం
కానగరంబుఁ దుత్తుమురుగా నొనరింపఁగఁ జాలుఁ గార్ముక
జ్యానినదప్రముక్తశరజాలములన్ రఘుసత్తముండు నీ
వైరి మనంబుపెట్టి యొకపందును దమ్మఁ డాగగింపఁగన్.—సుందరకాం.

మ. మునివర్యుల్ విజయోస్తుతే యనఁగ సమ్మోదంబుతో నేగి య
న్న నియోగించినభంగి సాలవనులోం జక్కాడి నిర్భీతిమై
జను లెల్లన్ వసియించుపట్టణము లిచ్ఛం జేసి తద్రాజ్యపా
లన నైపుణ్యముతోడ నింపెసఁగెఁ గళ్యాణీ భవానీసతీ.—ఉత్తరకాం.

కరాలపాటి_రంగయకవి.

ఈకవి భూతపురీమాహాత్మ్యము, కవిజనమనోహరము, అను రెండు పద్యకావ్యములను రచియించెను. ఇతఁడు వైష్ణవ వైశ్యకుల సంజాతుఁడు. ఇతఁడు ౧౭౧౮ వ సంవత్సరమున జననమొంది ౧౭౬౩వ సంవత్సరమునందుఁ బరమపదము నొందెను. ఇతఁడు చెన్నపురిలోఁ గొంతకాలము పచ్చప్పగారి పాఠశాలయందును గొంతకాలము రాజధానీ శాస్త్రపాఠశాలయందును నాంధ్రపండితుఁడుగానుండెను. మొట్టమొదట నాంధ్రభారత భాగవత రామాయణములను లేఖకప్రమాద జనితదోష రహితములుగాఁ బరిష్కరించి ముద్రింపించిన దితఁడే. ఇతఁడు తనతండ్రి రామకవియని పేర్కొనుటయేకాక తనతాతయైన నారాయణసూరికూడ కావ్యరచన మొనర్చి కర్ణాటరాజులను మెప్పించినట్లు భూతపురీమాహాత్మ్యమునం దీక్రిందిపద్యములోఁ జెప్పియున్నాఁడు.—

ఉ. పాయుక యేమహామహునిభవ్యవచోగరిమం బశేషభూ
నాయకగోష్ఠిసత్కవిజనంబులచే ననిశంబు వర్ణితం

బై యనవద్యగం బరఁగు నాగుణశాలి కరాలపాటి నా
రాయణసూరిమౌళి దనరారె సుధీజనపద్మహేళియై.

మ. సకలాశ్యప్తవనీయభవ్యకవితాసంప్రీతకర్ణాటభూ
పకులాధీశ్వరదత్తమత్తగజశశ్వద్దానధారాసము
త్సుకరోలంబకదంబఝంకరణవచ్ఛంభద్గృహప్రాంగణుం
డకలంకాశయుఁ డమ్మహాకవికులాధ్యక్షుండు సామాన్యుఁడే.

ఈకవి భూతపురీమహాత్మ్యములో మూఁడాశ్వాసములు రచియించునప్పటికే యవసానకాలము సంప్రాప్తమయినందున గ్రంథము ముగియలేదు. ఈతనికవిత్వము నిర్దుష్టము మృదుమధురపదభూయిష్ఠమై రసవంతముగానున్నది. అయినను వ్యతిరేకక్త్వార్థకము మాత్రము గ్రంథమునం దక్కడక్కడ ద్రుతప్రకృతికముగాఁ బ్రయోగింపఁబడి యున్నది. శైలి తేటపడుటకయి యీతని గ్రంథములనుండి కొన్ని పద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి.—

కవిజనమనోహరము.

ఉ. పోయెఁగదే ననుం గడచి పోటరియై యదె వాఁడు రారరా
రే యనువాఁడు దానును సమిద్ధగయుంబున వెంటనంటి య
గ్గాయకపుంగవుం గదిసి గట్టిగఁ బట్టుకొనుండు నెమ్మెయిం
ద్రోయఁగ లేక చిక్కువడె దుష్టనిశాటుల నోర్వ శక్యమే.

ఉ. అక్కటికంబులేనిదనుజాన్వయజాతుఁడ వయ్యు నాఁటక
ప్రుక్కుచు ధార్మికత్వము విశుద్ధమనోగతిఁ బాయలేక న
న్నెక్కుడుప్రీతితోఁ బనిచి తీయుపకారము నీసుశీలముం
దక్కరులందుఁ గల్గునె బుధప్రియవర్తన నీకుఁదక్కఁగన్.

భూతపురీమాహాత్మ్యము.

ఉ. జాయలు లేరు పేరుకొనఁ బాయలుకాని యనారతం బనా
చాయలు లేరు తత్త్వసువిచారులకాని సరోమహీమణా
కాయలు లేరు నిచ్చ లుపకారుల కాని విమర్శచేయఁగాఁ
బాయలలోన నమ్మనుజపాలధరాపరిపాలనంబునన్.—ఆ. ౧.

ఉ. ఈశ గిరీశ నేరమి సహింపుము డింపుము రోష మప్రతీ
కాశము నీమహాత్మ్య మెఱుఁగం దగువారము కాము సత్కృపా
పేశలదృష్టిఁ గన్గొను మపేతకళంకులఁ జేయుమయ్య లో
కేశశరణ్య దీనులము హీనుల మెంతటివార మక్కటా.—ఆ. ౨.

ఉ. అమ్మునివర్యుభార్య వినయమ్ము భయమ్ముఁ బ్రియమ్ము నెప్పుడున్
నెమ్మది సందడింప మగనిం బరిచర్యలఁ దృప్తుఁ జేయుచున్
సమ్మద మారఁగా నతిథిసంఘముఁ దన్పుచు దేవతావితా
నమ్ముల భక్తిఁ గొల్చుచు గుణమ్ములు సాధుగణమ్ము లెన్నఁగన్.—ఆ. ౩.

దామరాజు-లక్ష్మీనారాయణ.

ఇతఁడు బృందావనవిహార మనెడి మూఁడాశ్వాసముల పద్యకావ్యమును రచియించెను. ఇతఁ డారువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; శ్రీవత్సగోత్రుఁడు; శివరామామాత్యపుత్రుఁడు ఇతఁడు తనబృందావనవిహారమును మల్కాపురములోని సీతారామస్వామి కంకితమొనర్చెను. ఇతఁడు తరువాత గోదావరిమండలములోని యేలూరునకువచ్చి యచ్చట నివాస మేర్పఱుచుకొన్నట్టు తెలియవచ్చుచున్నది. ఈతనిసంతతివారు మూఁడుతరములనుండి యేలూరునం దున్నారు. ఇతఁ డఱువదిసంవత్సరముల క్రిందట నుండినవాఁడు. ఈతనికవిత్వమునందు వ్యాకరణదోషము లనేకములు గానవచ్చుచున్నను, మొత్తముమీఁదఁ గవిత్వము మృదువుగాను మనోహరముగానునున్నది. బృందావనవిహారములోని రెండుమూఁడుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను.—

ఉ. ధారుణిలోనఁ జూచి విశదంబుగ నెంచిన స్త్రీల కందముల్
చారుగుణప్రధానములు చక్కఁదనంబున కేమిలెక్క యా
సారసగంధికిన్ మిగులఁ జక్కఁదనంబుకు భూషణంబుగా
మీఱె లసద్గుణావళియు మించుగ సొంపుగ నెన్నిభంగులన్.—ఆ. ౧.

మ. కులగోత్రంబులు లేక నిర్మలముగా గూఢీకృతాధిక్యని
స్తులమాధుర్యనిరూపదీపకలితస్థూలైకతానిర్గుణో
జ్జ్వలులై జన్మములంచుఁ బూనుకొని కృష్ణస్వామి రాముండు గొ
ల్లలకుం జేతురు చేయరానిపనులన్ లజ్జించెదం జెప్పఁగన్.—ఆ. ౨.

చ. మొఱ లిడువారిమొఱ్ఱ లవి ముందుగ విందును వెంటనుండు సా
కు మఱలేదు వారియెడ న్యాయముగా విహరింతు నెంతుఁ ద
త్తఱమున వారియాపదలు దాటఁగఁజేయుదుఁ దత్క్షణంబునన్
మఱవక నన్నుఁ గొల్చుటకు మాటుగనుండెద నింతె చూడవే—ఆ. ౩.

త్యాగరాజమొదలి.

ఇతఁడు శుద్ధద్రావిడుఁడయ్యును దెనుఁగుభాషయం దత్యంతాభిమానము గలవాఁడయి యాంధ్రభాషయందుఁ జక్కనిపాండిత్యము సంపాదించి పెక్కుగ్రంథములను జేసినవాఁడు. ఇతఁడు చేసినగ్రంథములలో విద్వత్కర్ణామృతమను నామాంతరముగల సుబ్రహ్మణ్యవిజయమనెడి యైదాశ్వాసముల ప్రబంధము ప్రధానమయినది. ఈకవిచే రచియింపఁబడిన పుస్తకములలో ఛందోరత్నాకరమను చిన్నఛందస్సుకూడ ముద్రింపఁబడియున్నది. ఇతఁడు 1830 వ సంవత్సరప్రాంతమునందు జననమొంది యిర్వదియైదు సంవత్సరముల క్రిందటఁ గాలగతుఁడాయెను. ఇతఁడు వారా[illegible]మొదలారికుమారుఁడు. ఈగ్రంథరచనకాలమునం దితఁడు ఇంజనీరింగు డిపార్టుమెంటులో అసిస్టాంటు ఓవరుసీయరుగానుండెను. ఇతఁడు తాను మొట్టమొదట నాంధ్రభాషాభ్యాసముం జేయుటనుగూర్చి యిట్లు వ్రాసికొనియున్నాఁడు.—

"బాల్యంబున ప్రథమం బాంధ్రభాష నభ్యసించుట మనోదర్పణపారదంబుగదా! నాలుగేఁడులు నిండినతోడనే లసదుచ్చారణ సస్యవృద్ధిఁగోరు మానవహాలికులు జిహ్వావలజంబునకు హలంబుగా నెంచు నాంధ్రభాష నాకు ప్రథమమం దభ్యాసమయ్యె. సమధికోచ్చారణ ద్రావిడదేశస్థులలో నొకండ నయ్యు నాకలవాఁకిఁ గల లేమి లేమి యయ్యె. సంస్కృత ద్రావిడ హూణ ప్రముఖభాషలనాయాసలభ్యంబు లయ్యె."

ఇతఁడు తన చిన్నపౌత్త్రులకుసహితము పెద్దపేరులుపెట్టి యాత్మస్తుతిని గొంతయధికముగాఁ జేసికొన్నను, మొత్తముమీఁద నీతనికవిత్వము సలక్షణమయి హృద్యముగా నున్నది. కవితారచనను జూపుటకయి సుబ్రహ్మణ్యవిజయములోని కొన్నిపద్యములిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

మ. భువనంబుల్ జలమయ్యె భంగతతులం బొందెం బురత్రాత మెం
దవనత్వంబులు లేక చిక్కుముని ముఖ్యావాసముల్ జంతుసం
ఘనిభ ల్వారిత మయ్యె లోకరమణీక న్వంక రయ్యె న్నవైం
దవభూపా యికనైనఁ గర్బురకులోద్ధతిమాయించవే.—ఆ. ౧.

ఉ. నెమ్మది యల్కఁ గాంత భయనీతిని వల్దనిపల్కమేనిపైఁ
గ్రమ్మెడిపుల్కలొల్క భయరాగముచిల్కమరుండు హైవకా
ర్యమ్ము దలంచి మోహనశరంబు కరంబునఁ బూని యిత్తుచా
పమ్మున నుంచి వైవఁ దగువం దివియుంగ ఘోరుండు వేడుకన్.—ఆ. ౨

చ. తన కపరాధసంచయశతంబు ఘటించిన నోర్చుఁగాని తాఁ
దనకతపాళి నేర్చునదస్త్రయుక్తుని నాప్తుఁడైనఁ దు
ష్టునతఁడు గాన దేవతలు పొందినవా రతనిం దదీయులన్
పనయుతిఁ గూడి తన్వ్యసతిసల్పి సుఖింపుము దానవేశ్వరా.—ఆ. ౩.

ఉ. తారల నెన్నవచ్చు నలదైత్యబలేశుల నెన్నరాదు కాం
తారతృణాళి నెన్నఁగుఁ దచ్చతురంగబలంబు నెన్నరా
దార పయోధియం దిసుక నారసి యెన్నఁగవచ్చుఁ దద్బలో
దారమహాయుధాంబకకదంబము నెన్నఁగరాదు బ్రహ్మకున్.—ఆ. ౪.

మ. ఘనమాయావులు నిత్యచంచలులు నిష్కాముల్ స్వకార్యానుకూ
లనవోపాయవిధిజ్ఞు లస్థిగమ్యపాలాపుల్ కృపాశూన్యు లెం
దనుఁ బుంవస్యులు దేవదేవు లెవుడున్ దుర్వారసంపత్సమా
ర్తితాంతాంధులు పల్క నేల మగవారి న్నమ్మఁగా వచ్చునే.—ఆ. ౫

ఓగిరాల-జగన్నాథకవి.

ఈకవి సుమనోమనోరంజన మనుపేర నైదుల్లాసముల ప్రబంధమును రచియిం చెను. ఈతఁ డాఱువేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; గోదావరీమండలములోని నీలపల్లె గ్రామ నివాసుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు; వేంకటేశ్వరా మాత్యపుత్రుఁడు. ఇతఁడు తనచరమదశయందు కాకినాడపురమునుండి సుధీరంజని యను మాసపత్రిక కధిపతియయి సుమారు పదునేనుసంవత్సరముల క్రిందట లోకాంతర గతుఁ డయ్యెను. ఈతనయు నీతని పెదతండ్రికుమారుఁడైన రంగనాథకవియు మతికొండయను సుప్రసిద్ధులైన శ్రీమంత్రిప్రెగడ వేంకటరామపంతులవారియొద్ద లక్షణ గ్రంథములను జదివి మంచికవీశ్వరులైరి. శ్రీమదోగిరాల రంగనాథకవినిగూర్చి యీజగ న్నాథకవి తన సుమనోమనోభిరంజనమునం దిట్లు వ్రాసియున్నాఁడు—

గీ. వారిలో రంగనాథుండు పండితోప
లాల్యమాననవీనకల్యాణకల్ప
వల్లికాముఖ్యరసవత్ప్రబంధరాజ
కల్పనాదక్షుఁడై ఘనఖ్యాతి మెఱసె.

ఈరంగనాథకవి జగన్నాథకవికంటెను సమర్థతరుఁడయియు నధికలక్షణవేత్త యయ్యుఁ బేరువడసినను, ఇతఁడు చేసినగ్రంథము లేవియు ముద్రింపఁబడకుండుట

శోచనీయముగా నున్నది. ఏతత్కవికృతమయిన ద్విరేఫదర్పణ మిప్పు డముద్రితగ్రంథచింతామణియందు ప్రకటింపఁబడుచున్నది.

జగన్నాథకవి తన ప్రబంధమును ౧౯౦౫ వ సంవత్సరమునందు ముద్రింపించినను ఆవలఁ కతఁడు ముప్పదియైదుసంవత్సరముల క్రిందటనే దానిని ముగించియుండెను. ౧౮౬౮ వ సంవత్సరమున నేను పాఠశాలలోఁ జదువుకొనుచుండినకాలములో సుమనోమనోభిరంజనములోని మొదటిమూఁడాశ్వాసములను వ్రాసికొనియున్నాను. అయినను కవి యీముప్పదిసంవత్సరములలోను గ్రంథమునకు మెఱుఁగు పెట్టి సంస్కరించి రెట్టువ దన్ని తెచ్చెను. ఈగ్రంథమును సర్వకళాశాలాధ్యక్షులు పట్టపరీక్షకుఁ బఠనీయగ్రంథముగా ననేకపర్యాయములు నిర్ణయించి యుండుటచేతనే దాని ప్రాశస్త్యము వెల్లడి యగుచున్నది. కవిత్వము రసవంతమయి నిర్దుష్టమయి యనర్గళధార కలదిగా నున్నది. కవనరీతి తెలియుటకయి సుమనోమనోభిరంజనములోని పద్యములఁ గొన్నిటి నిం దుదాహరించుచున్నాను —

మ. నిరతానోన్యమనస్సముద్భవసపత్నీవైరమూలాపనో
దరతిం గొబ్బునఁ జిత్రభానుసుతఁ దత్రత్యాహిరాట్పాళికిన్
సరసిన్ స్వస్థితు లన్వచించుకొన నిచ్చం బోవుమార్తాండజాం
బరశైవాలితులో యనంగఁ బురద్వారోర్విలపీరప్రభల్. — ఉ. ౧.

ఉ. చందురునందుఁ గల్గురుచి సంపెగతావియుఁ బారిజాత మా
రందమునందుఁ గూర్చి హిరణ్యపరాగచయంబు చల్లుచున్
బొందుగ మేళవించి మెఱపుందళుకుల్ పయిఁబూసి యాశతా
నందుఁడు నేర్పుమీఱ జతనంబుగఁ జేయఁగఁబోలు నాసతిన్. — ఉ. ౨.

చ. చిలుకహుమావజీగమకృషీవలుఁ డంగనచిత్తవప్రమున్
జలజకళంబలాంగలమునన్ దళనం బొనరించి కృష్ణు ను
జ్జ్వలగుణబీజ మంటి యతిమధురరాగరసంబు నింపఁ గో
మలసుమనోరథాంకుర మమందముగా జనియించి మించెడున్ — ఉ. ౩.

చ. అరిదరపాణియాననమునం దవదాతమృదూర్ధ్వపుండ్రకాం
తరవరవర్ణినీమృదులసవ్యపరాగవిధీయమానసుం
దరతరచిత్రకద్యుతి గనంగ మసారమణీధరాధరో
పరిగదభద్రమధ్యతలభానితటిల్లతరీతి నొప్పెడున్ — ఉల్లాస. ౪.

చ. కలువలరాచరాతిసోఁనలు గార్కొనువెన్నెలచేఁ గరంగఁగాఁ
గొలఁకుజలప్రవాహములు తోరపుఁగ్రొవ్విరితేనెసోఁనలం

గలయుచు ...వతోముఖముగా నిలఁ బర్వను గాఁగ గాఁగ శ్రీ
గలగుణసం...బులకుఁ దావలమై తనర్చారు మాధవా.—మా. ౫౧.

నడకుదుటి-రామనకవి

ఇతఁడు ప్రభులింగలీలను, హాటమీఁదేస్తవము, ఆత్మానాత్మవివేకచూడామణి, అను సంస్కృతగ్రంథములను దెనుఁగున బద్యకావ్యములనుగా రచియించెను. ఇతఁడాఱు వేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; కౌశికగోత్రుఁడు; లక్ష్మీనృసింహుఁ డను నామాంతరముగల బుచ్చనామాత్యునిపుత్రుఁడు. ఈకవి ౧౭౫౧ వ సంవత్సరమునందు జననమొంది ౧౭౭౪ వ సంవత్సరమున లోకాంతరగతుఁ డయ్యెను. ఇతఁడు మొట్టమొదట గోదావరీమండలమునందలి రామచంద్రపురము తాలూకాలోని శవాపుర గ్రామమునకు కరణముగానుండి, పెద్దాపురమునకుఁ జేరువ నున్న తిరుపతిగ్రామము యొక్క కరణికమును తద్గ్రామమునందలి భూములను దనయత్తవారివలనఁగా శవాపుర కరణికమును దనజ్ఞాతులకు వదలివేసి ౧౭౮౩వ సంవత్సరమున సకుటుంబముగాఁ దిరుపతి గ్రామమునఁ బ్రవేశించెను. ఇతఁడు రచియించినగ్రంథములలోఁ బ్రభులింగలీలపాలుకురికి సోమనాథుని ద్విపదకావ్యానుసారముగా నైదాశ్వాసములపద్యకావ్యముగా రచియింపఁబడినది. తక్కినవి రెండును శంకరాచార్యులవారి సంస్కృతగ్రంథములనుండి యాంధ్రీకరింపఁబడినవి. ఇందు వివేకచూడామణియైదాశ్వాసములగ్రంథము. ప్రభులింగలీల ౧౭౬౬వ సంవత్సరప్రాంతమునందును, హాటమీఁదేస్తవము ౧౭౫౬వ సంవత్సరమునందును రచియింపఁబడినట్టు కవివంశమువారు చెప్పుచున్నారు. వివేకచూడామణి శాలివాహనశకము ౧౬౯౭శక సంవత్సరమునం దనఁగా హూణశకము ౧౭౭౫ వ సంవత్సరమున రచియింపఁబడినట్టు కవియే గ్రంథమునం దీపద్యమునఁ జెప్పుకొనియున్నాఁడు—

గీ. శాలివాహనశకమధ్యసాగరగ। హర్షి శశిసంఖ్యవత్సరాభ్యర్హితంబు
నగు ప్రజోత్పత్తివత్సరంబందు మాఘ। పూర్ణిమను గ్రంథకల్పనపూర్తి యయ్యె.

ఈతనికవిత్వమునం దక్కడక్కడఁ గొన్నివ్యాకరణవిరుద్ధములైన ప్రయోగము లున్నను మొత్తముమీఁద శైలి రసవంత మయియున్నది. ఇతనికవిత్వరీతి తెలియుటకయి యొక్కొక్కగ్రంథమునుండి రెండేసిపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ప్రభులింగలీల.

ఉ. నే నొకమాట పల్కెదను నీ వటుచేసి మదిష్ట మిచ్చి నీ
దానిఁగఁ జేసికొమ్మవితథప్రథవాక్యుఁడవై చెలంగు శ్రీ

చేసి భవత్ప్రతిజ్ఞ జగదీశ్వర పొల్లగు దాన బాధకం
బే నిను జెందుఁగాని విను మీ నను బొందఁగ లేవు నావుడున్.—ఆ. ౨.

శా. ఆజ్ఞాపన మాలకించి దయతో నాయయ్యవారింటికిన్
దా విచ్చేయ నమాత్యవర్యులు మహాధర్మానురక్తుల్ శమ
ప్రావీణ్యుల్ బసవన్న చెన్నబసవప్రఖ్యాతనాముల్ దగన్
సేవ ల్చేయుచు నెంబడిం జనిరి తుష్టిం జెందు భావంబులన్.—ఆ. 3.

హంసమిత్రస్తవము.

శా. దేహాదివ్యతిరిక్తుఁ డాత్మయని వేత్తృత్వంబు గైకొన్న నా
త్మేహర్షాత్మకబ్రహ్మమున్ దెలివియున్ దీపించుచున్నన్ ధరన్
దేహు ల్పొందరు ముక్తిలేక చెడి రింతేకాక యాత్మత్వధీ
దేహాద్యాకృతినుండు నెండియును సందేహంబు లేకుండఁగన్.

శా. ఏవిజ్ఞాశిఖాస్వరూపు రవివహ్న్యాదూపలబ్ధిస్థలిన్
భావిద్యున్నిభహృద్విభాంతు నతిసత్పాత్రుఁ డసుస్త్రాధ్య సం
సేవ ల్భక్తి నొనర్చి యాత్మగతు నిజీవత్వమం దేమహా
భావు ల్పొత్తురో వాని సంసృతితమోభానున్ హంసం గొల్చెదన్.

ఆత్మానాత్మవివేకచూడామణి.

చ. నియమయమాదియోగపరినిష్ఠితహృత్పరిభావితంబు ధీం
ద్రియవిగతానుభావితము దివ్యము నింద్యపదూర్తిహీన మ
వ్యయ మనవద్యభూతివిషయాగమ మెయ్యది యట్టిబ్రహ్మమీ
వయిలివి డెందమం దరయు మంచు వచించె రఘూద్వహోత్తమా.—ఆ. 3.

మ. పుటపాకంబునఁ గాంచనం బకులమై పూర్వద్యుతిం జెందు నె
ట్లటులే ధ్యానముచే గుణత్రయమలత్యాగంబు గాఁగం బరి
స్ఫుటసచ్చిత్సుఖనిత్యదివ్యనిజసంపూర్ణప్రభన్ బొందు న
త్కటుఁడై కోవిదుఁ డంచుఁ జెప్పె మతి సీతాదృక్చకోరాత్రిపా.—ఆ. ౪.

మాడభూషి-వేంకటాచార్యకవి.

ఈవిద్వత్కవి భరతాభ్యుదయ మనెడి నాలుగాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఇతఁడు శ్రీవైష్ణవబ్రాహ్మణుఁడు; నైధ్రువకాశ్యపాన్వయుఁడు; నృసింహా

చార్యనందనుఁడు. ఇతఁడు సంస్కృతాంధ్రములయం దత్యంతపాండిత్యము గలవాఁడయి, శతలేఖినీపద్యసంధానసామర్థ్యమును అష్టావధానసైపుణియు వ్యస్తాక్షరీకౌశలమును గలవాఁడయి యుండెను. ఈకవి గోదావరీమండలములోని పెంటపాడు గ్రామవాసియై కృష్ణామండలములోని నూజవీడుసంస్థానమునందు చిరకాలముండి విద్వానభినవ పండితరాయ యను బిరుదాంకముల నందినవాఁడు. చిన్నతనమునం దీయన ధారణాశక్తి యత్యద్భుతమైనదిగా నుండెను. అప్పుడితఁడు ద్విసంథాగ్రాహియగుటయే కాక రెండుమాఱులు చదివినపద్యమును తలక్రిందుగా నొప్పగించుటకును నెనిమిదిభాషలలో వ్యస్తాక్షరి చెప్పుటకును సమర్థుఁడయి యుండెను. ఈయన రెండుసంవత్సరములక్రిందట వైకుంఠపదస్థుఁ డయ్యెను. ఈయనకవిత్వము నిర్దుష్టమయి మధురమై శ్రావ్యముగానున్నది. కవిత్వరీతి భరతాభ్యుదయములోని యీక్రిందిపద్యములవలనఁ గొంతవఱకు తేటపడవచ్చును.—

చ. పిలిచిన నుత్తరం బిడదు పిల్వనిదే యిదేవత్తువంచుఁ దాఁ
బలుకదు పల్కరించు చెలిపై నలుగున్ నలుదిక్కులార్తితోఁ
బలుమఱుఁజూచు మస్తకము వంచు వెసం దలయూఁచు నాళికుం
తల ధరణీపురందరగతస్వకమానససర్వవృత్తియై.—ఆ. ౧.

ఉ. చానలు గాంచి రొక్కెడ ససారవసారమణిప్రణీతసో
పానపరంపరాసితవిభాపటలంబు తదంతరుల్లస
త్సూనలతాప్రదత్తనవదోహదధూమవిలీలఁ దోఁప ను
శ్రీ నలరాజు చారుసరసీకుహధామశిరోలలామమున్.—ఆ. ౨.

ఉ. కాంచితె నూత్న యీమృగము గంతముఁ ద్రిప్పి రథంబు సారెకుం
గాంచుచుఁ బోవుచు న్విశిఖపాతభయంబునఁ బూర్వకాయమున్
వంచి సగంబుమేసినతృణంబు శ్రమంబునఁ జెల్ల వాలఁగా
నించుక యుర్విఁ జాల దివి జెగను నందక గంతు వేయుచున్.—ఆ. 3.

చ. వనితలు పుట్టినింట బహువర్షము లుండఁగరాదు భర్తతో
నునికియె యుత్తమం బని యటుండఁగనిమ్ము సమస్తరాజలో
భవమకుటాంచితాంఘ్రి యగుపార్థివశేఖరుధర్మపత్ని వ
య్యు నిటులు బీదరాలివలె నుండఁగ నేల సతీశిరోమణీ—ఆ. ౪.

పెనుమచ్చ-బుచ్చిరాజు.

ఈకవి పరతత్త్వప్రకాశిక యనెడి యెనిమిదాశ్వాసముల వేదాంతగ్రంథమును రచియించెను. ఇతఁడు క్షత్రియుఁడు; ధనంజయ గోత్రుఁడు; వేంకటపతిరాజుకుమారుఁడు. ఈకవి తాను కర్ణపాలెముగ్రామనివాసుఁ డయినట్టును, సూర్యవంశపు రాజయినట్టును వ్రాసికొనియున్నాఁడు. భాగవతములోని కపిల దేవహూతి సంవాదమాధారముగా నీగ్రంథము పెంచి వ్రాయఁబడినది ఇతఁడు తొంబదిసంవత్సరములు జీవించి కొన్నియేండ్లక్రిందటనే కాలధర్మమునొందినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. అక్కడక్కడ లక్షణవిరుద్ధము లైనప్రయోగములు పెక్కులున్నను, కవిత్వము చక్కఁగానే యున్నదని చెప్పవచ్చును. పరతత్త్వప్రకాశికలోని రెండుపద్యము లిందు క్రిందఁ బొందుపఱుపఁ బడుచున్నవి—

ఉ. కోరి భజింపఁగాఁ దగినకోవిదు నాత్మవివేకశీలసం
చారు వికారదూరు శ్రుతిశాస్త్రపరీవృతనిశ్చయార్థస
త్సారమరందబిందువిలసన్మధుపానవికాసభాసురున్
ధారుణి సర్వసంశయవిదారుని ధీరుని సద్గురూత్తమున్.—ఆ. 3.

చ. మనసు సుషుప్తి నొక్కవడి మాయగ మ్రగ్గినఁ జేయుకార్యముల్
కనఁబడ వేమియున్ మనసు క్రమ్మఱ మేల్కని యాతఁ డాతఁడున్
దన మనుచుండఁగాఁ గల సమస్తముఁ దోఁచు మనోవినాశమై
తనరినఁ జిత్తమింద్రియసదాగతులున్ లయ మౌను దానితోన్.—ఆ. 8.

మండపాక-పార్వతీశ్వరకవి.

ఈవిద్వత్కవి శతకములు మొదలైనవి యెనుబదిగ్రంథములవఱకును రచియించినను, ఈయనచే రచియింపఁబడి ముద్రింపఁబడియున్న గ్రంథములలో శ్రీరాధాకృష్ణసంవాదమను నాలుగాశ్వాసముల ప్రబంధము ప్రధానమైనదిగానున్నది. ఈయన వైదిక బ్రాహ్మణుఁడు; పారాశరగోత్రుఁడు; కామేశ్వరపండితపుత్రుఁడు. ఈకవియొక్క తండ్రితాతలుకూడ కవీశ్వరు లయినట్టు రాధాకృష్ణసంవాదమునందు కవి యీక్రిందిపద్యమునఁ జెప్పియున్నాఁడు—

సీ. శ్రీమీఱ నుభయభాషామిశ్రసత్కృతుల్ తద్జ్ఞు లెన్న మదంకితములు చేసి
యశముఁ గాంచిన పేరయమనీషిమణికిఁ బౌత్రత్వంబుఁ గర్తికవ్రతమహాత్మ్య

శివమహాత్మ్యాద్యనేకవిధప్రబంధంబు లొనరించి సత్కవివినుతిఁ గనిన
పారాశరసగోత్రపావనుం డగుమండపాక కామేశ్వరపండితునకు
దుహితపుత్రత్వమును గాంచి బహువిచిత్ర
చిత్రశతిముఖ్యసత్కృతుల్ చెప్పి మెప్పు
వడసితివి గద కులకీర్తి వర్ధిలంగ
సరసగుణసాంద్ర పార్వతీశ్వరకవీంద్ర.

ఈకవి విశాఘపట్టణమండలములోని బొబ్బిలిసంస్థానమం దాస్థానకవీశ్వరులలో నొకఁడుగా నుండినవాఁడు. ఈపార్వతీశ్వర శాస్త్రిగారు ౧౮౩౩వ సంవత్సరమునందు జననమొంది ౧౮౯౮వ సంవత్సర మధ్యమున పరమపదమునొందిరి. ఈకవి సంస్కృతాంధ్రములయందు మంచిపాండిత్యము గలవాఁడయి మృదుమధురనిరర్గళధారతోఁ జతుర్విధకవిత్వమును జెప్పుచు వచ్చుటయేకాక వినయ సౌశీల్యాది గుణసంపత్తి గలవాఁడయియుండెను. పూర్వోక్తమయిన రాధాకృష్ణసంవాదము రావువారను నామాంతరముగల వెలుగోటివారనెడి గృహనామముచే వెలయు శ్రీవేంకటగిరిసంస్థానాధిపతుల వంశానుక్రమమును వర్ణించెడు గ్రంథము. శతకములును దండకములును గాక యీకవి రచియించిన గ్రంథములలో కాంచీపురమహాత్మ్యము, అమరుకకావ్యము, ప్రబంధసంబంధబంధనిబంధనగ్రంథము, శ్రీకృష్ణాభ్యుదయము, కొంతపెద్దవి. ఇప్పు డీయన గ్రంథములలో నొక్క రాధాకృష్ణసంవాదమునుండి మాత్రము కొన్నిపద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను—

శా. సాంగోపాంగముగా నితం డఖిలవిద్యల్ నేర్చినాఁ డోర్చినాఁ
డంగీకారము నింతపట్టు మృదుచర్యం బేర్చినాఁ డేర్చినాఁ
డంగారప్రతిమాస్త్రపంక్తి నరిసైన్యారణ్య మిట్లయ్యు నే
సాంగత్యంబుననో వృథాకపటభాషం దీర్చినాఁ డిత్తఱిన్ — ఆ. ౧

ఉ. వ్రాయఁడు లెక్క లొక్కటిగ రంగదరంగ మెఱుంగుపూఁతలన్
బూయఁడు భిత్తిభాగముల ముఖ్యవిధానములందు మందతం
బాయఁడు బాంధవాదులగువారికిఁ జేయఁగలట్టిసత్కృతుల్
చేయఁడు వేఱె మీ కిపుడు చెప్పఁగనేటికి మీ రెఱుంగరే. — ఆ. ౨.

మ. తనభూలోకధురంధరత్వ మిపు డేతద్రాజగోపాలకృ
ష్ణనరేంద్రుండు వహించె నాకభర మైనం బూనుదుంగాక యం
చు నృపానుజ్ఞను గోరవచ్చినఫణీశుండో తదేకేచ్ఛ వ
చ్చినప్రాకృచ్ఛపమో యనం దనరెఁ దచ్ఛ్వేతాతపత్రంబటన్ — ఆ. ౩.

ఉ. తత్పురభర్త పుట్టినకతమ్మునఁ బ్రాభవ మొందినాఁడె నం
దుత్సవ మయ్యె నింక సుర లుండఁగ నేటికిఁ బొం డటంచు నం
చత్సుమధన్వునిం గపురజాడ గనంబడఁ దామ్రచూడముల్
తత్సమయంబునన్ మొరసెఁ దామరసప్రతిమానలోచనా.—ఆ. ౪.

సత్యవోలు-భగవత్కవి.

ఈకవి యాఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; జనార్దనామాత్యపుత్రుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు. ఈతఁడు గోదావరీమండలములో నించుమించుగా నూటయేఁబది సంవత్సరముల క్రిందట నుండినవాఁడు. ఇతఁ డేనుఁగు లక్ష్మణకవి మొదలగువారితో సమకాలీనుఁ డని చెప్పుదురు. ఈకవి రచియించినగ్రంథములలో రుక్మిణీపరిణయ మనెడు నాలుగాశ్వాసములప్రబంధము ప్రధాన మయినది. తాను నూఱుశతకములను జేసినట్లు కవియే తనగ్రంథమునం దిట్లు చెప్పుకొనియున్నాఁడు—

క. ధీరత శతశతకంబులుఁ। దారావళులున్ దశావతారావళులున్
జారూదాహరణంబులు। శ్రీరాజితదండకములుఁ జెప్పినవాఁడన్.

ఇతఁడు చెప్పిన రుక్మిణీపరిణయములోని దశావతారపద్యములు తెలుఁగుదేశములోఁ బలువురచేఁ జదువఁబడుచున్నవి. కవిత్వమునం దల్పదోషములు కొన్ని యున్నను మొత్తముమీఁద నీతనికవనము మృదుమధురపదగుంభిత మయి రసవంత మయి శ్రావ్యముగా నున్నది. రుక్మిణీపరిణయములోని యీక్రిందిపద్యములు కవియొక్క సామర్థ్యమును దేటపఱుచును—

ఉ. ఏసతి నాత్మలోఁ దలఁప నెల్లజగంబుల జంతుకోటి కా
యాసము లేక కల్గు సరసాన్నము లాసతి యవ్విదర్భసిం
హాసనవాసియింట శిశువౌట నొసంగిరి పాయసాన్నము
ల్లాసము మీఱ నాఱవనెలన్ నెలఁతల్ ద్విజబంధుకోటితోన్.—ఆ. ౧.

ఉ. శ్రీకరమూర్తి వైననినుఁ జేరి భజింపఁ దలంపుచుండుటన్
నీకృపఁ గోరుచుండు టని నేరము గాదు సమస్తదేవతా
నీకము చూడ మున్న సిరి నీవగుపేరెదఁ జేరఁ గోరదే
నాకడ నే జనించెనె ఘనాఘనధామసమూహమోహముల్.—ఆ. ౨.

చ. అరయుచు రుక్మిముఖ్యనిఖిలాధిపు లాశ్రితకోటికోగని
గ్భగుల తెఱంగునన్ బొరలి క్రమ్మఱ ముమ్మర మైనధైర్యవి

స్ఫురణ మెలర్ప దర్పయుతశూరతఘోరతరాస్త్రశస్త్రభీ
కరకరులై సముజ్జ్వలితనిర్జితగర్జితభూతజాతులై.—ఆ. 3.

సీ. జమదగ్నిగర్భవాసమునఁ బుట్టి వివిధవిద్యాతపోధనుర్విద్యల కధి
పతివై ప్రబలి యిదం బ్రాహ్మ్య మిదం క్షాత్ర మని మునిరాజచిహ్నముల శాప
చాపనైపుణిఁ జూపి పాపభూపతుల శతాంకకఠోరకుఠారధార
నస్రధారాప్రవాహములుగా శతధా సహస్రధా ఖండించి యాఁదులను
దర్పణము భూమిభూదేవతార్పణమును । జేసినపరశురామ వేషి వని నిను భ
జింతు వైకుంఠనాథలక్ష్మీసనాథ। రక్షణపరాయణముండ నారాయణుండ.—ఆ. ౪.

గురురాజకవి.

ఈకవి శేషధర్మములను తొమ్మిదాశ్వాసములగ్రంథమును రచియించి బళ్ళారిమండ
లములోని జోహరాపురాధిపతి యైన సంజీవిరెడ్డిగారి కంకితము చేసెను. ఇతఁ డిను
వది. ముప్పదిసంవత్సరముల క్రిందట నుండినవాఁడు. కవిత్వము నిర్దుష్ట మని చెప్పుటకు
వలను పడకపోయినను మొత్తముమీఁదఁ బుస్తకము రసవంతముగా నున్నదని చెప్ప
వచ్చును. కవికృతము లయినకావ్యాదులనుగూర్చి కృతిపతి పలికినట్లుగా గ్రంథమునం
దీక్రిందిపద్యములు చెప్పఁబడినవి.—

గీ. అలఘుతరభద్ర పదకంద్లకులసముద్ర । వరకుముదమిత్ర శుభభరద్వాజగోత్ర
విపులదాక్షిణ్య సౌజన్యశీనయుధన్య । కావ్యనైపుణ్య గురురాజకవివరేణ్య.

సీ. ప్రతిపద్యయమకచిత్రశ్లేష పద్మావతీపరిణయనామదివ్యనాట
కంబు నెంతయుఁ దాదృశం బగురుక్మిణీపరిణయాభిధగద్యపద్యకృతిని
[illegible]ణయుతాలంకారమణిమాలికను [illegible]
[illegible]రాసహస్రం [illegible]
కంబు నొనరించి తెలిఁగించి కలితభర్గ । హ. శతకముల మృదులకర్ణాటకృతుల
సలిపి ధారుణీపాలాదిసభలలో । గరము బహుమతు లందితి ఘనుఁడ వీవు.

కవి యొక్క కవనరీతి తెలియుట కై శేషధర్మములనుండి రెండుపద్యముల నిందుదాహ
రించుచున్నాను.—

శా. సత్యంబే పిత మాత భ్రాత మిగులన్ సత్యంబె సంభోక్తయుఁ
సత్యంబే తగుపాపహంతయు నొగిన్ సత్యంబె శ్రీధాత్రియుఁ

సత్యంబే జగతిన్ సుహృత్త్వ సుఖముల్ సత్యంబె బాంధవ్యముల్
సత్యంబే యని చెప్పుచుందు రెపుడున్ సంఖ్యావదగ్రేసరుల్.—ఆ. 3.

ఉ. వాసవవంద్య నీ కిదియె వందన మంబుజలోచనా చతు
ర్వాసములందు నే రతిని మానసచాపలముం ద్యజించి బ
ల్వాసిగ సద్వ్రతంబు నిటు వారక మీఱి యహర్నిశం బొగిన్
జేసెద నీకృపన్ విహగశేఖరకేతన శ్రీనికేతనా.—ఆ. ౫.

అల్లమరాజు-సుబ్రహ్మణ్యకవి.

ఈకవి యల్లమరాజు రామకృష్ణకవి తమ్ముఁడు. ఈతఁడు చేసిన గ్రంథములలో శ్రీబచ్చురామేశనామక వైశ్యశిఖామణి కంకితము చేయఁబడిన శ్రీకృష్ణకళ్యాణ మనెడి మూఁడాశ్వాసముల ప్రబంధ మొకటి యచ్చుపడి యున్నది. ఈగ్రంథములోఁ గృతిపతి కవిచేఁ జేయఁబడిన పుస్తకముల పేరొందున్న ట్లీ క్రిందిపద్యమునఁ జెప్పఁబడినది—

సీ. ప్రత్యక్షగశ్లేషసద్యాళి మాద్గుల కృష్ణభూపతిసభఁ గీర్తిఁ గంటి
రహి మణిధ్వజచరిత్ర మొనర్చి యెమ్మెల రామనదొరచేత భూమిఁ గొంటి
రసవదలంకారవసతియై చతురమ ప్రబలఁ గూర్చితివి భద్రాపరిణయ
మమరంగఁ దెలిఁగించి తాత్త్వబోధము సారమగుప్రశ్నోత్తరరత్నమాల
శేషధర్మేతిహాసవిశేష మంధ్రభాషగ నొనర్చి యొడుగల పాపయసచి
వప్రతిష్ఠితలింగమపత్రిరామ । భుర కల్పించితివి పుణ్యవిభవ మెసఁగ.

ఈకవి వాసస్థలము గోదావరీమండలములోఁ బిఠాపురమునకు సమీపమున నున్న చేఁబ్రోలను గ్రామము. ఇతఁడు బ్రాహ్మణుఁడు; హరితసగోత్రుఁడు; [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] తెలియుటకయి శ్రీకృష్ణకళ్యాణములోని కొన్నిపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

చ. చెలిమిని గాద క్రొత్తలు వచించెద నో యదువంశనాథ నీ
యలఘుభుజాబలశ్రితులమా మనుబోటుల మీవు లేనిచోఁ
దెలుపుఁడు లేయింతులటు చింతిలుచుందుము నీవు చెంగటన్
నిలసిన నింద్రలోడఁ దగువేల్పులరీతి సుఖింతు మెంతయున్.—ఆ. ౧.

ఉ. చందురువంటి నెమ్మొగము చాఁగెడుకన్నులు వృత్తదంష్ట్రముల్
సుందరపల్లవాధరము సోగకురుల్మణికుండలప్రభా
బంధురకర్ణయుగ్మమును బారెఁడుచేతులుఁ గల్గు రాము నిం
గాంచఁగఁ జూడకున్న నిలుపోపఁ దరంబె సుమంత్ర యిత్తఱిన్.—అయో.

చ. ఇనకిరణాళికిం జొరవ యీక సదాగతిరాక కైనఁ బ
ల్చనపడ కర్థి సైకతముఁ జల్లక రాలఁగనీక దట్టమై
దనుజవిముక్తకాండములఁ దట్టుచు దిక్కుల రామకాండముల్
సునిసితభంగి నిండుటయుఁ జూచి సుర ల్వెఱఁగంది రయ్యెడన్.—అరణ్య.

ఉ. భూవరవర్య యెవ్వని సముద్ధతిఁ జంపుటకై కడంగి సు
గ్రీవునితోడ నెయ్య మొనరించి తదీప్సితసిద్ధిఁ గోరి స
న్నీవిధిఁ జంపి తట్టిదనుజేంద్రుని రావణుఁ గీటడంచి నీ
దేవిని నెందు డాఁచినను దెచ్చియొసంగనె యొక్కవ్రేల్మిడిన్.—కిష్కింధా.

ఉ. ఓరిదురాత్మ యిందు బుధు లుండరొ యుండిన నీవు వారలం
జేరవొ సాధువాక్యములు చేకొన నొల్లవొ శిక్షలేమి నా
చారవిహీనమై సకలసజ్జనగర్హిత మయ్యె నీమతం
బారయ నీకతంబున నిశాటకులంబు చెడు న్నిజంబుగన్.—సుందరకాం.

మ. మఱియున్ రావణి సాయకంబులు ధనుర్జ్యావిం దగంగూర్చి బ
ల్గురులాడం దెగనిండఁదీసి వెస వక్షం బుచ్చిపో నేసినన్
గురుబాణక్షతజాతరక్తకలితాంగుండై సుమిత్రాసుతుం
డరయం బొల్చె విధూమవహ్నిగతిఁ బుష్పాఢ్యద్రుమప్రక్రియన్. యుద్ధకాం.

కృష్ణజన్మఖండము.

చ. సలలితశుద్ధతోయములు చారుమణీదళపద్మకైరవో
త్పలములు గంధలుబ్ధకసుతానమధువ్రతగీతనాదముల్
కలరవచక్రకుక్కుటమరాళమనోహరమంజుశబ్దముల్
గలిగి మనోజ్ఞసంపదలఁ గ్రాలు విశాలసరోవరం బొగిన్.—ఆ. 3.

మ. పఠింపం గడు దుర్లభం బవనిలోఁ బ్రాణేశ కాంతామణీ
పురుషప్రేమగుణాతిరిక్త మనిశంబుఁ బూతచారిత్రయున్
స్మరసారజ్ఞయు సాధ్వియున్ రసికయున్ జాతుర్యసంయుక్తయౌ
తరుణీరత్న మెఱుంగ సత్పురుషుఁడున్ దథ్యంబు చింతింపఁగన్.—ఆ. ౯.

శిశుపాల వధము.

శా. సామర్షంబున మాఱులేనిబల మస్యం బవ్విధి న్నీతివి
ద్యామర్యాద నెఱింగి పోవుబల మస్యం బిట్టు లీరెంటికిన్
నేమం బేర్పడ భూరితేజమునకుం జీకట్లకుం బోలె బ
ల్సామానాధికరణ్య మెట్లు గలుగున్ జర్చింప లోకంబునన్.—ఆ. ౧.

చ. అలఘుధనుష్ప్రభావము గుణాతిమహత్త్వము ముష్టిశక్తియో
యిలయు దిగంతముల్ గగన మీనుచు నున్నవొ యేమిచిత్రమో
తెలియఁగరాదు శౌరిసముదీర్ణశరంబులు శిత్రిజల్లుల
ట్లలవడ నొక్కరీతిఁ గురియం దొడఁగెన్ ధ్వనిపూర్వకంబుగన్.—ఆ. ౪.

భగవద్గీత.

ఉ. మెండుగ వృష్టికాలమున మిన్నకపాఱునదీప్రవాహముల్
నిండి చలింపకున్న యలనీరధిఁ జేరినమాడ్కి నెవ్వనిం
దండిగ సర్వకామములు తప్పక చేరు నతండు శాంతుఁడై
యుండు సకాముఁడైనరుఁ డొందఁడు శాంతిని బాండునందనా.

చ. అలయక యోగు లీతనిఁ బ్రయత్నము సేయుచు నాత్మయందు ని
శ్చలముగ నున్నవానిఁగ నిజంబు నెఱుంగుదు రజ్ఞులైన ని
శ్చలమతిహీను లొక్కమొగిఁ జాలఁ బ్రయత్నము చేసియున్ సము
జ్జ్వలుఁ డగునీశ్వరుం దెలియఁజాలరు భారత నిక్క మింతయున్.